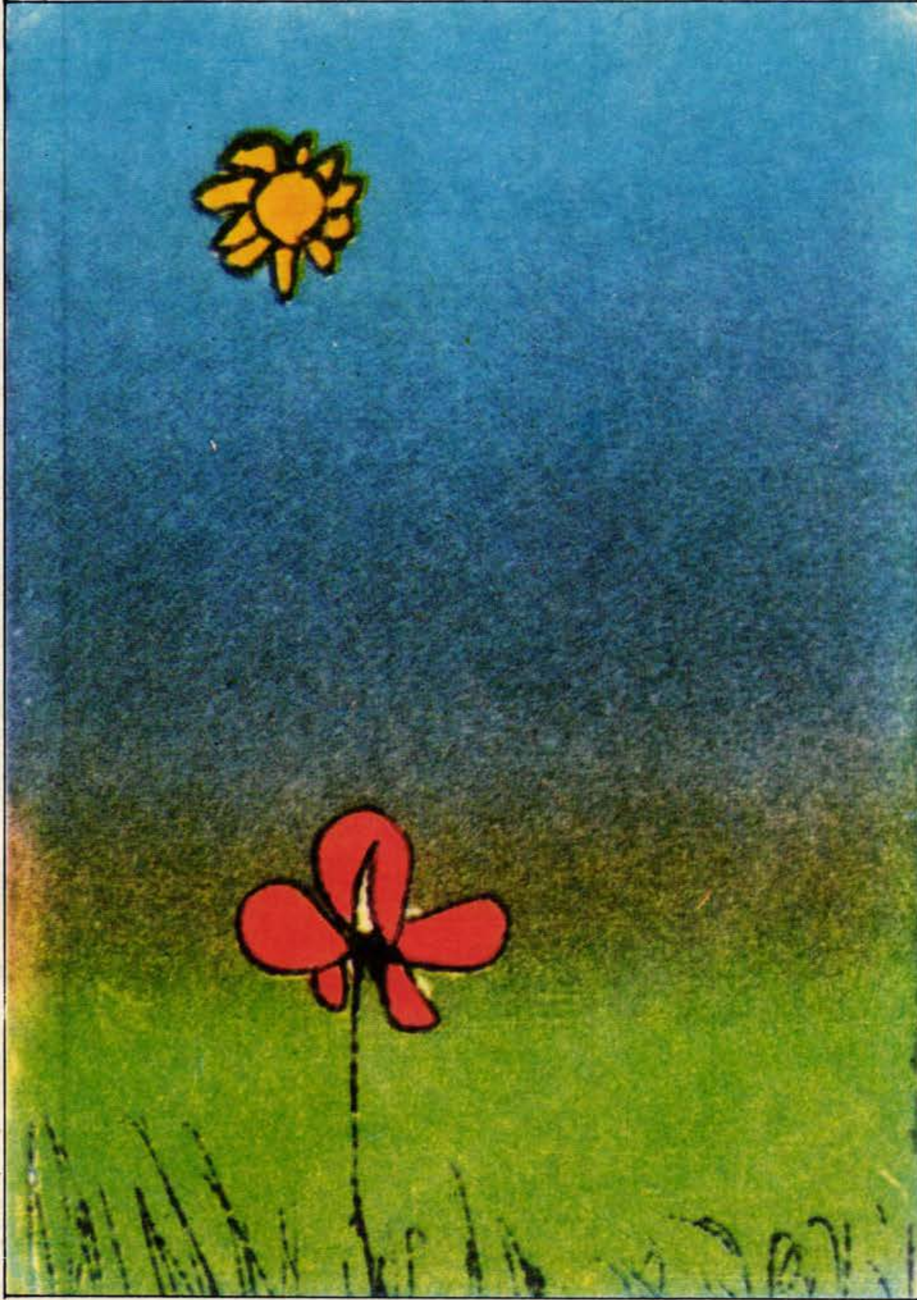
bizim belde

TOPLUM

DÜŞÜN

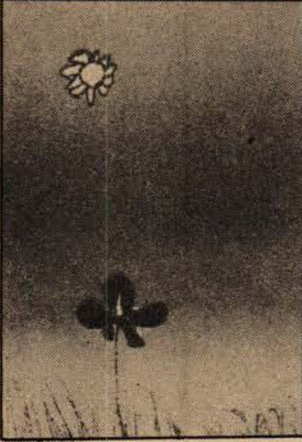
SANAT

KASIM' 84/250 LİRA

En Büyük Kültür Hazinesi: İNSAN

TOPLUM DÜŞÜN SANAT
Bizim belge

Kapak Resmi
Bir anaokulu çocuğunun çizimi / UNICEF

Kapak Düzeni
Ferit Erkman

Grafik Düzen
İsmail Cengiz

Ofset Hazırlık
Fotomat Ofset
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Basıldığı yer
Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş./Halkalı

Dağıtım
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi
Kasım 84
250 LİRA

Bizim Belge Toplum Düşün Sanat / Sayı: 8 / **Sahibi ve Yazıişleri Müdürü:** Hüseyin Ekici / **Yönetim Yeri:** Kantarcılar, Kepenekçi Sabunhane Sok. Yeni Çarşılı İş Hanı 30-78, Eminönü-İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet Han, Kat: 2 No: 205, Cağaloğlu/İSTANBUL

İçindekiler

sunu

• Bu sayımızda, *insanın en büyük kültür hazinesi olduğunu* vurgulayan ve insanın köreltilmesine çeşitli yönleriyle değinen yazılar bütünlüğü içinde, Arslan Başer Kafaoğlu, toplumumuz bireylerinin gündelik bilgilerle yetinmeye ve sığlaşmaya itilmesinin doğurduğu sakıncaları ele alırken; Gazeteciler Cemiyeti İkinci Başkanı Recep Bilginer, basın-yayın dünyasının insani değerleri yükseltme ve yayma işlevinin ne ölçüde somutlandığı konusunda belirlemeler getiriyor. Ömer B. Canatan, ekonomik faaliyet alanlarındaki krizin kendiyle uyumlu kültürü şekillendirme çabalarını, bunun kimi yeni ya da biçim ve yön değiştirmiş eğilimlerle açığa çıkışını irdeliyor. Gencay Gürsoy, çağımız gelişmelerinin özümlenmesinde edebiyat ve bilim arasındaki ilişki ve bütünleşme gereğini, sonuçtan insanın kazançlı çıkacağını anlatıyor. Ahmet Cemal, kültürün günlük hayatımızdaki ağırlıklı önemini yorumlamayı sürdürüyor. Onat Kutlar'ın anlatım inceliğiyle örülü deneme si de yine bu bağlamda okunabilir.

• ABD Başkanlık seçimlerine doğru çeşitli veri ve değerlendirmeler de bu sayımızda yer alıyor. Haluk Gerger, yazısında insanlığın yüz yüze bulunduğu nükleer savaş tehdidinin eriştirildiği vahim boyutları, Reagan yönetiminin tırmandırdığı soğuk savaş politikası ve silahlanma yarışını vurguluyor.

• Kadınların toplumsal durumu üzerine değerlendirmeleri, Erend iz Atasü, Afşar Timuçin ve Sennur Sezer'in konuyu farklı boyut ve yansımalarıyla ele alarak tartışan yazılarında bulabilirsiniz. Şükran Ketenci ile söyleşi, çalışan kadınların sorunlarını içeriyor. Tomris Uyar'ın izlenimlerini buruk bir anlatımla dile getirdiği denemesi de bu sayımızın ürünlerinden.

• Amatör tiyatroların sorunları üstüne yazı ve incelemeler süreklilik kazandığı ölçüde, bu alanda kalıcı adımlar atmayı sağlayıcı bilgi birikiminin oluşacağını geçen sayımızda vurgulamıştık. Oben Güney, bu sayıdaki yazısında insanın kısırdöngüden çıkışında amatör tiyatroya düşen sorumluluğu vurguluyor.

• 1940 Kuşağı şair ve yazarlarından Rıfat Ilgaz, Enver Ercan'ın sorularını yanıtladığı söyleşide, kendisi ve kuşağının şiirini savunurken, "biçimi içerik için bir olanak" olarak değerlendirdiklerini söylüyor. Aynı kuşağın şair ve yazarlarından Mehmed Kemal, Enver Gökçe üstüne anılarını; Arif Damar, Niyazi Akıncıoğlu'nun bilinmeyen şiirleri ve Yaşar Kemal'in bir şiiri üstüne gözlemini aktarıyor. Hasan İzzettin Dinamo'nun anılarıyla, kendi içinde bütünlük kazanan bu yazıların 1940 Kuşağı'na değgin ilginç veriler taşıdığı inancındayız.

• Aziz Çalışlar'ın Horst Redeker'den çevirdiği *Edebiyat Estetiği yazısının ikinci bölümünü bu sayımızda okuyacaksınız. Özdemir İnce, Genç Şair'in Durumu* yazısında, kendinden önceki şiir geleneği ve birikiminin genç şair üzerinde baskıyla gelen güçlükleri ve olanakları ilginç bir yaklaşımla dile getiriyor. Ali Cengizkan, şiir ve yaşam genel başlığı altında sanat ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi tartışıyor. Salih Bolat, *Şiir ve Zaman*'da, şiiri "geçmiş, bugün, gelecek" çizgisinde kurma ve yorumlama gereğini savunuyor. Erdoğan Alkan'ın gerçeküstücü şiirin tekniklerini dile aldığı yazısının sonunda, gerçeküstücü şairlerden örnekler de sunuluyor.

• Dergimizde bu ay yer alan ürünler arasında Can Yücel, Cemal Süreya ve Kemal Özer'le birlikte Hüseyin Ferhad, Hüseyin Haydar, Adnan Azar'ın şiirleri; Steve Smith'ten Cevat Çapan'ın, Nikiforos Vrettakos'tan Gürkal Aylan'ın türkçeleştirdikleri şiirlerin her biri bir başka güzelliği somutluyor. Nedim Gürsel'in *Mont Souris Parkı* öyküsü ve Mehmet Başaran'ın *Topal Tavşan'la Yiğit Kardeşler* masalı da severek okuyacağınız ürünler...

• Ferruh Doğan, Necati Abacı, Semih Poroy ve Tan Oral'ın çizgi ve desenleri de sayfalarımızda ilgiyle izlenen ürünler.

• Sayfalarımız, Serdar Çelik'in *Satranç-Briç* köşesiyle sona eriyor.

Yeri gelmişken, okurlarımızın soruları üzerine bir küçük açıklamada bulunmak istiyoruz: Dergimizin hacmini 80 sayfa olarak belirlediğimizi, ancak *Diderot ve Fransız Devrimi, Barbie Dosyası* gibi özel bölümler yer aldığında sayfa sayımızı artırma tutumumuzu sürdüreceğimizi belirtelim.

Edebiyat ve Bilim

Gencay Gürsoy

Bundan bir süre önce *Gösteri* Dergisi, Türkiye'de bilim adamlarının sanat ve edebiyatla ne derece ilgilendiklerini ortaya çıkarmak amacıyla bir anket düzenlemişti. Kolayca tahmin edileceği gibi, sonuçta bilim adamlarımızın, "yoğun çalışmaları ve idari işleri" yüzünden, kendi konuları dışında okumaya hiç vakit ayıramadıkları anlaşılmış ve bu "hazin" manzarayı konu alan birkaç yazı çıkmıştı. Yazılarda genel olarak, bilim adamlarımızın zaten ortada olan bilimsel düzeyleri ve cehaletleri sergileniyordu.

Haksız bir genellemeye yol açabileceği endişesini taşımakla birlikte, ben kendi hesabıma varılan sonucun doğruluğundan kuşku duymamıştım. Gelgelelim bu soruşturmayı ve yazıları okuduktan sonra, acaba işin bir de öteki yüzü, yani edebiyat ve sanat adamlarının (kadın-erkek) bilimsel gelişmelerden ne oranda haberdar oldukları araştırılsaydı durum ne gösterirdi diye düşünmekten kendimi alamadım. Çünkü tam da o günlerde, oldukça ünlü bir edebiyatçımızdan, "pasif" erkek eşcinsellerin anüslerinde, ilk birkaç ilişkiden sonra, ince bir kıl kurdunun oluştuğu ve bu kurtlar oynadıkça gıdıklanan kişinin önüne geçilmez bir "anal ilişki" arzusu duyduğu yolunda ilginç açıklamalar dinlemiştim. Önce bir tür "sanatçı şakası" yaptığını ya da yöresel bir inanışı aktardığını sanmış ama kurcaladıkça edebiyatçımızın cinsel yaşam üzerinde buna benzer daha yığınla "bilgi"ye sahip olduğunu hayretle görmüştüm.

Gösteri Dergisinin yaptığını her iki yönde, daha geniş boyutlarıyla ele alarak araştırma görevini ilgililere bırakıp edebiyat ve bilim ilişkisini kuramsal planda kısaca tartışmak istiyorum. Burda tartışmayı genel olarak sanat değil de edebiyatla sınırlı tutmamdaki neden, edebiyatın belirli bir algılama sistemine bağımlı olmaması ve *dil* ile ayrılmaz bir bütünlük içinde bulunmasıdır.

Konuya "okul manzaraları"nın sığlığına inmeyi göze alarak, şu kışkırtıcı soruyla girelim: Bu iki yaratıcı eylemden hangisinin ötekine daha çok gereksinimi vardır? Böyle bir soruya kuşkusuz kategorik bir karşılık verilemez. Elbet ikisinin de birbirine gereksinimi ya da insanın her ikisine de gereksinimi vardır. Ama konuyu -edebiyatı izlemeyen, roman, şiir okumayan bir bilim adamı mı, ruhbilimden, biyolojiden habersiz bir roman yazarı mı daha aykırıdır- biçiminde sadeleştirirsek, tartışmaya kolaylık getirebiliriz.

Edebiyatın, bilimsel gelişmelerin esin kaynağı olduğu yolundaki varsayımları, biraz da bize "estetik" göründüğü için, fazla irdelemeden kabul ederiz. Öyle ya, Jules Verne olmasaydı denizaltıyı kim akıl edecekti. Bilim-kurgu romanları, bilim adamlarının düş gücünü uzaya yöneltmemiş miydi?

Ne yazık ki bunların hiçbiri doğru değil. Bilimsel gelişme grafiğinin durmaksızın yükselen eğrisini çok daha kaba etkenler yönlendiriyor. Koca Pasteur, Fransız bira endüstrisinin bazı gereksinmelerini karşılamak üzere yola çıkmış ve mikrop dünyasının kapılarını açmıştı. Savaşlar ve silahlanma yarışları, uzayı ve nükleer enerjiyi insanoğlunun tehlikeli oyuncakları haline getirmişti. Doğa bilimlerinde son 50 yılın en önemli gelişmelerinin kaydedildiği *'moleküler biyoloji'* ise, geniş teknik donatıma sahip laboratuarlara kendilerini hapseden ve çoğu belki Agatha Christie'den başka yazar tanımayan bir avuç insanın sabırlı çalışmalarıyla bu büyük ivmeyi kazanmıştı.

Sosyal bilimler için de durumun pek farklı olduğunu zannetmiyorum. Adam Smith'in, Marx'ın, Keynes'in kuramlarına edebiyatın doğrudan bir katkısı olduğunu ileri sürmek pek kolay değil.

Bilimin edebiyatı ne derece etkilediğini göstermek için ise, uzun boylu kanıt aramaya gerek yok. Özellikle roman, Freud'dan bu yana ruhbilimin gölgesinde yeniden yeşermiş, tarihsel maddecilikten derinliğine esinlenmişti. Günümüzde de hiç kuşkusuz moleküler biyoloji, uzay ve bilgisayarın, insan - yaşam - evren anlayışına getirdiği yeni boyutları özümleme çabası içindeki edebiyat, kaçınılmaz bir şekilde bu boyutlara uygun biçim ve öz arayışlarına yönelecektir.

Ne var ki sözünü ettiğimiz bilimsel gelişmeler öylesine karmaşık ve çok yönlü ki, değil edebiyatla uğraşanlar, aynı dalın değişik bölümlerindeki bilim adamları bile, olup biteni bir bütünlük içinde kavrayabilmekten uzaktır. *"Bilim felsefesi"* diyebileceğimiz ve bugün için sahipsiz olan alana düşen sentez gereksinimindeki boşluğu, ister istemez belirli uzmanlıklardaki bilim adamları doldurmaya çalışmakta ve ortaya çoğu kez, filin bacağını, hortumunu, kulağını elleyen körlerin fil tanımlaması gibi, anlaşılması güç yorumlar çıkmaktadır.

Makro ve mikro düzlemde insanla doğanın serüvenini anlatan edebiyat, ruhbilimin tozlu arşivlerindeki eskimiş "vaka" örneklerini, yaşadığımız çağı yüzlerce yıl geriden izleyen yaşam biçimlerinin "otantik" malzemesini, değişen dünyanın süzgecinden geçirmeden şiire, öyküye ve romana dökerek varlığını daha ne kadar sürdürebilir? Yaşamın gizlerinin birer birer çözüldüğü, canlı varlığın yapay sentezinin gerçekleştirildiği, aşkın, nefretin, ana sevgisinin biyokimyasının araştırıldığı bir dünyada edebiyat o eski dilini kullanmaya devam edebilir mi?

Burada, konuyu edebiyatla sınırlandırmamdaki nedeni biraz daha açıklayabilirim sanırım. Görsel sanatların, plastik sanatların ve müziğin ifade araçları, edebiyatla kıyaslanamayacak kadar geniş bir değişim özgürlüğüne doğru açılabilir. Daha şimdiden çağdaş teknolojiyle bu sanat dalları arasındaki sıkı alışverişin ürettiği yepyeni ifade biçimleri deneniyor. Edebiyat ise, şimdilik bu çılgınlar dünyasını "yorgun köylüler"-gibi seyretmektedir. Tek ifade ara-

cı olan söz ve yazı değişmekte, eskimekte hatta belki de yok olmaktadır. Bir müzisyen, bir ressam, bir yontucu bu olup bitenleri tam olarak kavramasa da algılıyabilir ve bunu başkalarının görsel ve işitsel algılama kapılarına yansıtabilir. Teknolojik malzeme bu yansıtma olanaklarını daha da zenginleştirebilir. Edebiyatçı ise, önce bu değişen evreni kavramak, onun dilini çözmek ve sözcüklere dökmek zorundadır. Konuşmanın, dilin biyolojik temelini ve evrimini, canlı varlığın yapısını, davranışın biyokimyasal öğelerini iyi kötü anlamadan insanın öyküsü kolay kolay yazılamaz artık.

Öte yandan çağdaş teknolojinin beyni olan bilgisayar, müzikle, resimle uzlaşabildiği kadar edebiyatla uzlaşamaz. Hatta bir anlamda ona düşmandır. Çünkü sözü aşan, onu yok eden bir dil doğurmaktadır. Yazının, açık ve kapalı devrelerden oluşan ışıklı simgelere dönüştüğü bir iletişim sisteminde kitaba artık yer yoktur. Korkarım birkaç kuşak sonra *Karamozof Kardeşler, Savaş ve Barış, Yüz Yıllık Yalnızlık* ve *İnce Memet*, meraklıların ara sıra yokladığı birer arşiv malzemesi haline gelecek, kimse "ak kâğıt üstüne" yazılmış bunca güzel yazıyı, sararmış sayfaları birer birer çevirerek okumak zahmetine katlanmayacak.

Kaçınılmaz gibi görünen bu hüzünlü geleceğe edebiyatın şimdiden kendini hazırlaması gerekiyor. Savaş henüz büsbütün kaybedilmiş sayılmaz. Ama yüzlerce yıldır kullanıla kullanıla sıfırı tüketmiş malzemeyi yenilemek için bir miktar terlemeyi göze almak lazım. Her nedense biraz da övünerek, "ben karaciğerimin yerini bile bilmem" diyen edebiyatçılar, çocuklarının biyoloji, fizik, kimya kitaplarını okuyarak işe başlayabilirler.

Bilim adamları ise, kimsenin kendilerini anlamadığı bir *ermişler tekkesi* içinde tıkanıp kalmak istemiyorlarsa, her şeyden önce biraz okunabilir, anlaşılabilir şeyler yazmayı öğrenmeliler. Bilimin gelişmesi için değilse bile kendilerinin ve ürettikleri bilimin *insanileşmesi* için bol bol şiir, öykü ve roman okumalılar. Kimbilir, geleceğin edebiyatı belki bu buluşma noktasından yeniden filizlenebilir.

Bize gelince; çağdaş bilimin dünyayı sarsan gelişmeleri, saç, sakal ve "türban"la uğraşan YÖK'ün (Yüksek Öğrenim Kurumu) ilgi alanına girmediği gibi çoğu edebiyatçımızın da ilgi alanına girmiyor. Girse de zaten anlaşılması zor birkaç kitabı iyice anlaşılmaz kılan *cesur çevirmenler** sayesinde bu ilgi sürdürülemiyor. Bilim adamlarımızın ise, Gösteri Dergisinin saptadığı gibi "yoğun çalışmalardan dolayı" böyle ufak işlere ayıracak zamanları yok. Kısaca durum bizde henüz o kadar vahim değil. Edebiyatçılarımız da, bilim adamlarımız da ellerindeki malzeme ile daha uzun yıllar idare edebilirler.

(*) Biyolojiyi temel alan yorumlayıcı eserler arasında önemli bir yeri olan Jaques Mond'nun, *Rastlantı ve Zorunluluk* (Dost Yayınları, Ankara, 1983) adı ile çevrilen kitabında, sinir sisteminin en temel yapılarından biri olan *Beyin Kabuğu* (Cerebal Cortex) yerine, sinir sistemiyle hiç ilgisi bulunmayan ve bağ dokusu elemanlarından oluşan *Beyin Zarı* (Cerebal Meninges) deyimi kullanılmış. Dilimize çok iyi yerleşmiş bu iki deyimin doğru karşılıklarını Türkçe tıp sözlüklerinde, anatomi ve nöroloji kitaplarında, ansiklopedilerde (Meydan Larousse-1969, cilt 2, Sayfa 341) hatta sanırım lise biyoloji kitaplarında bile bulmak mümkün.

Yapılması hiç kolay olmayan bu hatalar, çevirinin dili ve anlaşılabilirliği konusundaki endişelerim bir yana, böyle bir kitabı Türkçe'ye kazandırmak için harcanan emeği yine de saygıyla karşılıyorum.

CAN YÜCEL

IN MEN-O- PAUSE

Rabbim, ne güzel yüz, bu yüz!

Beklenen bir eylülün beklenmedik sıcağından
ağarak
Sen gelmeden önce gelen terli ıtır kokularıyla
Ayân oluyor üstdudağının ayva tüyleri...

Bakıyorsun, bakmıyorsun gözüme,
Deniz vurmuş olmalı ki gözlerine
Çanlar, çamlar, o aynalı kavaklar...
Gör oluyor gözlerim bir anda
Zeytinliğe ve aşkla işkenceye...

Rapp duruyom bir gelmeceye,
O yavru ağzından küçük dillerim
Ve yeniden patlayan süt dişlerimle
Dalıyom, yalıyom, ısırıyom
Fersahlar öncesinden terli ıtır kokularını...

Rabbim, ne güzel güz, bu güz!
Baksana, altın yapraklarını henüz
Dökmemiş Saray Bosnalı kız!

AŞK DERSİ

Yabancı bir televizyon görüncesinde
Bitkilerin nasıl çiftleştiğin seyrederken
ağlıyorum,
Derken, aklıma geliyor Güler'le ilk seviştiğimiz,
Orda da ağladığımı, gülerek hatırlıyorum.

SAINT AZİZ'E

(Yeats'ten ve Caponca'dan)

Yaşasın yaşamışım
Yetmiş yıl bu, bitamam!

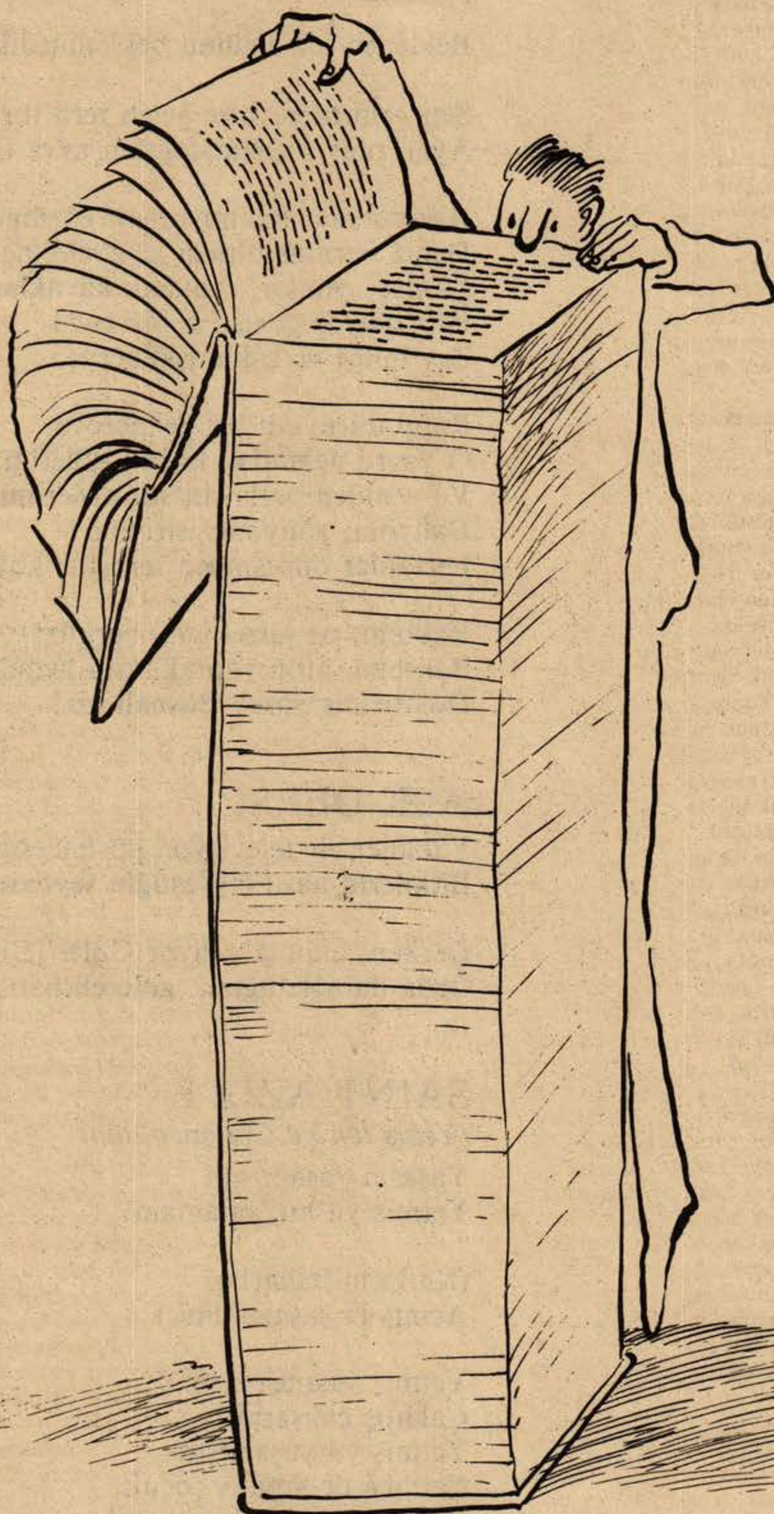
(Karların baharları
Açmış ki şaşakaldım.)

Yetmiş yaşı aşmışım
Çalatuş çalışarak,
Yetmiş yıl yaşamışım.
Yetmişi de yetmiş çocuk,
Büyümemiş hiç bu kaçık!

(Tek imzayla değil ki,
Aziz mührüyle aydın.)

RIFAT'A

Ilgaz, Anadolu'nun sen yüce bir dağısın
Eteklerinde kitaplar...

Tan Oral

BİR DOĞU HÜKÜMDARI İÇİN MEZAR YAZITI

Onat Kutlar

Çerçevede nerdeyse günün her saatinde görünen resmi, ağır ağır bir kabartmaya dönüşüyor. Acımasız, donuk ve keskin yüz hatları granit ya da Paros mermerine oyulmuş gibi. Anıtsal ve ölümsüz bir zamana hazırlanıyor. Ve karanlık gökyüzünün kapağı, uçsuz bucaksız bir mezarlığa dönüştürdüğü mülkünün üstüne kapanıyor. Artık onun için bir yazıt hazırlamanın zamanıdır.

Bundan yüz yıl önce, Sayda'nın doğusunda Ayaâ Mezrasında yoksul bir köylü, Mehmet Şerif, bahçe kuyusunun dibinde bir sarayla karşılaşmasaydı bu gizemli öykü başka bir yazıtla noktalanırdı. Ama o gün başlayan serüven, onunla benim yazgımı, Kaptan Achab'la Moby Dick'i birleştiren okyanus gibi aynı karanlık sularda bir araya getirdi.

Kanlı ve despot Satrap'lardan birinin lahdi yüzünden. Baştan alalım: 1887 yılının kuru ve bulutlu bir şubat gününde Mehmet Şerif bahçesindeki kuyuya eğildi ve dibinde bir saray gördü. 24 Mart günü Suriye Vilâyet Mühendisi, yaptığı incelemenin raporunu İstanbul'a gönderdi. Ressam Osman Hamdi Bey 18 Nisan'da yola çıktı ve on iki gün sonra kuyunun dibinde bir saray değil, ama iki bin beş yüz yıllık Sayda Kırallar Mezarlığı'nı buldu. Toprağın derinliklerine gömülü yedi salonun yalnızca yedincisi tavana kadar suyla doluydu. Satrap Lahdi, sırtındaki mermer yüzgeçlerle binlerce yıl, büyük bir balık gibi karanlık sularda yüzmüştü.

Bu gizemli ve güzel mezarla ilk kez karşılaştığımda henüz öğrenciydim. Bütün eşsiz güzellikler gibi ilk bakışta dikkati çekmiyordu. Yerli ve yabancı gezginler İskender ve Likya Lahidlerinin çevresinde toplanıyor, Satrap Lahdine ise şöyle bir göz atıp geçiyorlardı. Bense, bugün de açıklayamadığım bir nedenle önce onun bulunduğu salona yürüdüm ve ilk görüntüyle çakılıp kaldım.

Bugünkü gibi aklımda. Lahidlere uysun diye antik üslupta yapılmış müze binasının yüksek pencerelerinden hafif bir ışık düşüyordu. Tam atların üzerine. Dördü arabaya koşulu, biri serbest atlar, ince toynakları, gergin ve kemikli çeneleri, çekik karınlarıyla olağanüstü güzeldiler. Satrap, ava hazırlanıyordu. Süslü bir tahtta oturuyor, en sağdaki seyise, serbest atı yanına getirmesini emrediyordu. Sol elinde uzun bir kırallık asası vardı. Atı gösteren sağ eli ise kırılmıştı, dirsekten ötesi yoktu.

Satrap'ın yüzü iyice seçilemiyordu. Sular ve zaman, sert Paros mermerini biraz aşındırmıştı. Ama ben gene de bu yüzün, acımasız, donuk ve keskin olduğunu biliyordum. Buna karşılık kölelerin ve seyislerin hatları, İyonya üslubuna uygun olarak yumuşak ve zarifti. Bu yüzden birçok bilgin onları kadın sanmıştı.

Lahdin öbür yüzü bir av sahnesini canlandırıyordu. Yerde vurulmuş çırpınan bir geyik ve az ilerde saldırmaya hazırlanan bir pars. Satrap, elindeki uzun kargıyla parsı nişanlıyordu. Atlar bu kanlı vuruşmadan ürkmüş, şaha kalkmışlardı. Birinin binicisi yere düşmüş, uçar gibi sürükleniyordu. Bu yabansı ve ilkel av öylesine canlıydı ki gözlerim mermerin aralıklarından sızan kanı aradı. Oysa ölüm, öbür yüzde, lahdin küçük yüzlerinden birindeki şölen sahnesindeydi. Benim için yıllar süren bir ilginin kaynağı olan o tuhaf şölende.

Ne şöleniydi bu? Satrap'ı yücelten, onun yüce kişiliğini bir şenlikle kutlayan, kadınlarının ve kölelerinin onu ne kadar sevdiklerini anlatan bir tören görüntüsü müydü... yoksa ölüm ziyafeti mi? Bu kabartma ölümü simgeliyorsa, Hades'in, yani cehennemin kapısını bekleyen köpek nerdeydi?

Yıllar sonra bir gün bir kitaplıkta Mendel Katalogu ile karşılaştım. Büyük bilgin, inanılmaz bir incelikle anlatıyordu Satrap Lahdini. Şölen yüzü için bir Asur tableti'nden esinlenmişti. ''Peiser'in okuduğu bu tablet, sanki bu kabartmayı açıklamak için yazılmış'' diyordu.

''...birinci mabeyinci
duruyor karşıda hizmet için;
örtüsünü sofranın,
kirlenmiş örtüsünü alıyor
ve bir yenisini seriyor.
Vazoyu tutan bir mabeyinci
suyla ayakta duruyor...
kaldırıyor suyu,
döküyor suyu, su onun
ellerine yayılsın diye...''

Kanlı avını kutluyor ve ellerini yıkayıp tertemiz oluyordu Satrap.

Aradan gene yıllar geçti. Uzun süre gitmedim Arkeoloji Müzesine. Ama kurtulamadım Satrap'lardan. Duvarlarında nice ülkenin, gazetelerinde, televizyonlarında yeni acımasız, donuk ve keskin yüzler görüyordum. Kırallar, Şah'lar, diktatörler. Yüzleri ağır ağır bir kabartmaya dönüşüyordu. Birer anıt olduklarında, ellerini uşaklarının döktüğü suyla yıkayıp toprak altındaki saraylarına çekiliyorlardı. Ve köpeklerin bunca bol olduğu yeryüzünde, cehennemin kapısını onlar için aralayacak bir mühür bulunamıyordu. Tanrım, bunca güzel bir lahdi yapabilen o büyük sanatçı, nasıl unuttu şölenin bir köşesine bir de köpek koymayı?

Geçenlerde bunun, tümüyle benim hatam olduğunu anladım. Bir okur yazar olduğum halde, eksik okumuştum kitabı. Satrap'ı bol bol düşünmüş, ama ona bir mezar hazırlayan sanatçıyı unutmuştum. Açtım yeniden Mendel Katalogu'nu. 44'üncü sayfanın alttan bir önceki paragrafı şöyle başlıyordu:

''Lahid, sanatçısı tarafından renkli olarak yapılmıştı. Zamanla ve özellikle suların etkisiyle uçup gitmişti bu renkler. Bu nedenle şölen sahnesindeki masanın altında, fotoğraflarda bile görülebilen lekenin ne olduğu ilk bakışta anlaşılamayacaktır. Konturları iyice belirsizdir bu lekenin. Ama dikkatle bakıldığında, bunun, lahdin zeminine boyanmış bir köpek olduğu apaçık görülür...''

Bol güneşli bir eylül gününde yeniden gittim müzeye. Gene bir ikindi ışığı düşüyordu lahdin üzerine. Ama zaman dönmüş olmalı ki bu kez atların değil, renkleri uçup gitmiş köpeğin başını aydınlatıyordu güneş. Sarı, sevimli bir hayvanın başıydı. Paros mermerinden bir başyapıt çıkaran o ölümlü yontucunun dostu olan köpek. Sanatçı, Satrap için ağır, mermerden bir ölüm hazırlamıştı. Bir daha çıkmasın diye. Kendi imzasını ise günün birinde uçup gideceğini bilerek atmıştı. Bir ölümlü gibi.

Şimdi bu yazının altına bir köpek resmi çizilemeyeceğine göre, bu iş bir ressama düşer diye düşünüyorum. Belki de çoktan çizilmiştir.

STEVIE SMITH
Türkçesi: Cevat Çapan

Üç Şiir

Yirminci yüzyıl İngiliz şiirinin bu kendine özgü kişiliğini herhangi bir akım ya da grup içinde ele almak kolay değil. İlk bakışta çocuk şarkılarının, peri masallarının tekerleme izlenimi veren malzemesi Stevie Smith için sadece bir çıkış noktasıdır. Çoğu zaman bu aldatıcı güldürü anlayışının gerisinde hayatın büyük sarsıntıları karşısında dayanıklı olmasını bilen çilekeş bir insanın filozofça görüşleri dile getirilir. Kalıplaşmış inançların, yaşama biçimlerinin, özellikle de orta tabaka törelerinin sorgulandığı alaycı bir şiir dünyası yaratır Stevie Smith. İnce bir duyarlığı, bencilliğin, ikiyüzlülüğün, vurdumduymazlığın yol açtığı acıları ve çelişkileri de gündeme getiren bir alaycılıktır bu.

Stevie Smith 1902'de Hull'da doğmuş. Asıl adı Florence Margaret Smith. Ufak tefekliği yüzünden o yılların ünlü bir jokeyinin adından esinlenerek "Stevie" adını takmış arkadaşları. Üç yaşındayken ailesiyle Londra'ya yerleşmiş ve 1972'de ölünceye kadar orada, hep aynı evde oturmuş. 1936'da yayımladığı ilk kitabı bir roman. İlk şiir kitabını bir yıl sonra yayımlamış. 1953 yılına kadar bir yayınevinde çalışmış. Daha sonra bütün zamanını yazmaya adamış. Sık sık da radyo programlarına katılmış. 1966'da Cholmondely Ödülü'nü, 1969'da da Kraliçe'nin Şiir Madalyası'nı kazanmış.

Burada sunduğumuz şiirlerden Evlenmiş miydi? *Stevie Smith'in hayatı boyunca Hıristiyanlıkla sürdürdüğü çekişmeyi, İsa'nın insan yaşantısıyla ilgili tutumunu dile getiriyor.* Öyle Hoş Mektuplar Yazıyor ki Emily *ise güzel bahçeli büyük evlerde oturan "kibar kesim"in dil özelliklerini sergiliyor.*

EVLENMİŞ MİYDİ?

Evlenmiş miydi, giderek
Daha az hoşlandığı karısını ve ailesini
Geçindirmek için zorlanmış mıydı?

Hayır,
Hayattan hiçbir zaman böyle bir darbe yemedi.

Kendisini gereksiz, güçsüz, şaşkın, istenmeyen,
Herkesin yoluna dikilen biri olarak hissetmiş miydi?

Daha beşikten kararlı,
Yetenekli, aklı başında biriydi.

İnsanları çok sevdiği halde
Bir gün öleceklerini görebilmiş miydi?

İnsanların sevdiği gibi seven biri değildi.

Hiç sormuş muydu bunun ne kadar süreceğini,
Ölümün bir son olduğuna güvenilip
güvenilemeyeceğini
Hiç merak etmiş miydi?

Böyle şeyler hissetmemişti.
Geleceği cennetti.

Haksızlık ettiği için
Derin bir acı çekmiş miydi hiç?

Haksız değildi, haklıydı,
Kendisinin değil, başkalarının acısını çekerdi.

Ama aşağı bir varlık olmanın sonucu
Yapılan yanlış kadar büyük bir acı olamaz ki.

Aşağılık değil,
Üstün bir varlıktı o.

Yetki yozlaştırsa bile, birinin hükmetmesi gerektiğini
Biliyordu öyleyse?

Başka türlüydü onun aklının işleyişi.

Eşi dostu yok muydu? Daha da kötüsü,
Başkalarında değil de, kendinde mi buluyordu
bunun suçunu?

Dostsuz değildi,
Havarileri vardı istediği gibi biçimlendirdiği.

Zaman zaman kendini fazla engellenmiş hissedip
Bunun acısını başkalarından çıkarmak ister miydi?

Böyle bir şey nasıl hissetsin? O, Göklerin
Sultanı değil miydi?

...bir gün her şeyde beklenmedik bir parıltı
görmesi
Bir durumun ya da bir günahın üstesinden
gelindiği için?

Dedim ya, o günah işlemezdi.

Sözünü ettiğim tedirginlik
Yalnız insanlara mı vergi? Unutma ki,
Gülünç olmak hafifletmez çaresizliği.

Yalnız insanlar hissederler bunu,
O da bu kadar karışık olduklarından.

Bütün insanların birer madalyası olmalı,
Bir tanrı madalya takamaz, başaramaz bu işi.

Bir tanrı oyuncak bebeğidir İnsan'ın, sersem,
Bile bile öyle yapmıştır onu.

İstese, daha da kötüsünü yapabilirdi.

Üstelik, yapmıştır da, eskiden.

Geçmişte ve şimdi yaptığı gibi bir sevgi
tanrısı seçmek
Az da olsa, bir ilerleme mi öyleyse?

Evet, öyle.

İnsanlar sevgiyi sevip nefretten nefret
ettiklerinde,
Daha büyük bir ilerleme olacak demek?

Daha büyük bir ilerleme olacak, evet.

EL SALLAMIYORDUM, BOĞULUYORDUM

Kimse duymadı onu, ölen adamı,
Gene de inliyordu o yattığı yerde:
Düşündüğünüzden çok daha uzaktaydım ben,
Hem de el sallamıyordum, boğuluyordum.

Zavallı, her zaman hoşlanırdı şakadan,
Şimdiyse öldü gitti
Her halde çok soğuktu, kalbi dayanamadı,
Dediler.

Yoo yoo, su her zaman soğuktu
(Ölen adam gene de inledi durdu)
Bütün hayatım boyunca çok uzaktaydım ben,
Hem de el sallamıyordum, boğuluyordum.

ÖYLE HOŞ MEKTUPLAR YAZIYOR Kİ EMILY

Mabel geçen hafta evlendi
Kala kala bir Tom kaldı şimdi

Doktor pek beğenmedi Arthur'un öksürüklerini
Paskalyadan beri yataktan kalkmadım ben de

Gene o eski hastalık işte

Bugün alt kata indim
Sana bunları yazarken
Arthur'un dolaştığını duyuyorum yukarda

Kendisi bayılıyor dolaşmaya
Allahtan dolaşacak bol bol yerimiz var

Yedi yatak odası
Bir de müştemilat

Şoförle karısına da bir daire düşüyor böylece

Tanrıya ne kadar şükretsek az

Yeni papaz uğradı dün
Değişik bir hava estiriyormuş söylediklerine göre

Ben pek ısınamadım kendisine
Yeterince kibar bir adam değil bence

Tabii, nasıl hatırlamam Maurice'i
Doğrusu şaştım bu yaşta evlenmesine
Kadın aklını kaçırmış olmalı

May'in taşındığını biliyorsun, değil mi?
Çok yalnız kalmıştı Edward öldükten sonra
Biliyorsun, kanserdi

Yok yok, hiçbir şey bilmiyorum Maud'la ilgili
Adını bile duymak istemiyorum onun bir daha
Kötü kalpli bir kadın o
Bana sorarsan

Bizim hizmetçi de bizi bırakıp gitti
Cehenneme kadar yolu var
Ücretler de pek yüksek Tonbridge'de

Bana yaz, nasıl olduğunu anlat, şekerim,
Sonra kızlar,
Phoebe'yle Rose, onlar nasıllar?
Büyük destek olmalılar sana
Phoebe'yle Rose.

"Endirekt Serbest Vuruş!"

Arslan Başer Kafaoğlu

— I —

"Sığ bir insan topluluğu haline mi geliyoruz?" diye çok düşündüğüm oluyor şu günlerde... Bu sadece ekonomide, politikada değil, her alanda bir yazı okuyup, bir konuşma duyunca aklıma gelen bir soru... İnsanlar konuşmayı unutmuşlar... Spikerler tümceleri yanlış okuyorlar, hem diksiyonları ve hem de vurguları yanlış... Spor spikerini dinliyorsunuz. "Endirekt serbest vuruş" diyor. "Endirekt serbest vuruş" olur mu hiç? Futbolda bir kural dışı hareket, ya serbest vuruşla ya da endirekt vuruşla cezalandırılır. Serbest vuruşta vuruşu yapan takım topu istediği gibi kullanır. Bu serbestliğin sadece bir istisnası vardır. Topa ilk vuran oyuncu, ikinci bir oyuncunun ayağına (ama bu ikinci başka oyuncu kendi takımından da karşı takımda da olabilir) değmeden bir daha topa vuramaz. Bu kural dışında topu isterse doğrudan kaleye vurur, isterse yanda, ilerde bir arkadaşına verebilir, hatta kendi kalesine doğru bile vurabilir. Doğrudan kaleye vurduğunda top kaleye girerse bu "kurala uygun bir gol" olur. Bu nedenle vuruşun adı "serbest vuruş" ya da "Free kick" (eskiden *frikik* derdik) olur.

Endirekt ya da "dolaylı" vuruşta(*) ise, top doğrudan kaleye vurulmaz. Vurulursa ve gol olursa o gol sayılmaz, karşı taraf avut yani kale vuruşu ile oyuna başlama hakkı kazanır. İlla top bir yandaş yani aynı takımdan oyuncuya pas olarak verilecektir ve o oyuncunun vuruşuna göre sonuç belirecektir. Şu açıklamadan anlaşılacağı üzere bir vuruş hem "endirekt" ve hem de "serbest vuruş" olamaz. Olamaz ama, düzinelerle maç anlatmış spor spikerlerimiz bile "endirekt serbest vuruş" derler. Önce Fenerbahçe-Fiorentina maçını TV'den izlerken bu kulağımı tırmalayan hatanın farkına vardım. "Acaba yanlış mı duydum?" diye, ertesi haftalardaki radyoları dinledim. O aynı spiker gine aynı hatalı terimi kullanıyordu. En deneyimli TV ve radyo spor spikeri bile "endirekt serbest vuruş" dedikten sonra, buna hiç ses çıkarmayan ilgililer ve bilgililerin hiç olmazsa gecikmiş uyarılarını bekledim. Bir hafta daha radyoyu dinledim, aynı hata sürüyordu. Basında da hiçbir tepki yok.

— II —

Ama o genç spikere kızamadım. Çünkü aklıma başka olaylar, fıkralar geldi. 1962 yılında yeni Anayasa uyarınca toplanan Büyük Millet Meclisi Bütçe ve Plan Karma Komisyonunda 1962 ve daha sonra 1963 bütçe yasalarının görüşmelerine "devlet memuru" olarak katılıyor, Sayın Bakanlara ve komisyon üyelerine yardımcı olmaya çalışıyordum. O sıralarda "döküm" ve "döküman" deyimlerinin nasıl karıştırıldığına göz ve kulaklarımla tanık olmuştum. Bütçe Genel Müdürlüğündeki bazı arkadaşlarım, bir rakamı oluşturan birimlerin "dökümü" deyimini, zamanla "döküman"a çevirdiler (döküman, yani belge deyimine de yakın düşüyordu). Zamanla Bütçe komisyonlarındaki (**) sayın milletvekilleri "şunun dökümanını verir misiniz?" demeye başladılar. Örneğin, Gençlik Derneklerine Yardım -Faslına 2.5 milyon lira ödenek gösterilmiş; bir üye, "Bu rakamın dökümanını verir misiniz?" deyince; anlamı, "bu hangi derneklere veriliyor, onu verir misiniz?" demek idi. Öyle olurdu ki, Bütçe Genel Müdürlüğü dışındaki bazı yönetici ve memurlar bu aslı, kökü olmayan "döküman" deyimini bilmediğinden bu gibi soruları anlamayınca, komisyon üyeleri şaşırır hale gelirlerdi. Bunun gibi çok yanlış kullanılan terimler vardı. Ben daha önce yazılmış belgelerden "sektörel dağılım" diye bir terim kullanmıştım. Rahmetli Şefik İnan, "böyle bir kelime yahut deyim hiçbir dilde yok" diye bana sildirdi. Bakanımız doğru konuşmaya ve doğru yazmaya çok meraklıydı. Ama ne dersiniz? "Sektörel" deyimi bundan sonra da birçok devlet belgesine geçti ve kimse yadırgamadı. Buna karşılık, Şefik Hoca, "keçi nüfusu" deyimini kullanınca, hem Meclis'te ve hem de basında az alaya alınmadı. Oysa "Keçi Nüfusu" deyimi doğruydu. Yanlış olan bu kavrama gülünmesiydi.

Keçi denince aklıma anlatılan bir başka fıkra geldi. Arkadaşımız Jülide Gülizar genç spiker iken, "keçi" deyimini okuyor, yani vurguyu yanlış yapıyor. Hemen farkına varılıyor ve kendisi hemen uyarılıyor. Bir o zamanki radyo yönetiminin Türkçe konusundaki ciddiyetine bakın. Bir de bugünkü spikerlere... Sahi siz bir iki tanesi dışında doğru dürüst metin okuyan TV spikeri görüp duydunuz mu?

— III —

Dünyadan geri kalışımızın nedenlerinden biri de kültür ve bilgi eksikliğimiz. Geçenlerde Amerika ile dış ilişkilerimiz, pek duyarlılıkla ele alınan bir basın kampanyasından sonra, Büyük Millet Meclisi'nde ele alındı. İlgililerin, aralarında Başbakan'ın da bulunduğu yetkililerin bu konudaki bir açıklaması bilmem dikkati çekti mi? Doğrusu bu düzeye gelmiş kişilerin böyle bir açıklama yapmaları ve bu açıklamanın gerekli eleştiriyi görmemesi de gitgide bilgi, kültür ve tarihsel araştırmalara önem verilmeyişinin önemli bir örneğidir.

Deniyor ki, "Amerika'ya bakmayın, o hep böyle tepkiler gösterir. 1895'te de Amerika böyle tepkiler göstermiş ve hatta Ermenilere yapılan sözde kötü işlemleri protesto için bir gemi göndermişti. Bu olağan bir şeydir." Böyle bir eski durumla, bugünkü durumun haklı ya da olağan gösterilmesi ve hele bunun toplumda eleştirilmemesi de ayrı bir "kültür ve bilgi gerileyişini" gösterir. 1895'teki Türkiye, 1895'teki Amerika; bugünkü Türkiye ile Amerika, hele iki ülke arasındaki ilişkiler aynı mıdır?

—1895'te her ülke için, Osmanlı imparatorluğunu protesto amacıyla gemi göndermek değil, ülkenin bir parçasını işgal etmek bile eski deyimle "ahval-i adiye"den idi. Örneğin Bosna-Hersek böyle bir olup bitti ile elden gitmişti. Türkiye Cumhuriyeti ise böyle dış müdahalelere 60 yıldan daha fazla yıllık bir zamanda muhatab olmamıştır.

—1895'te Amerika bizimle askerlerin tek kumanda altında birleşebileceği bir askeri ittifakla bağlı mıydı?

—1895'teki Amerika'nın dünyadaki yeri ile bugünkü Amerika'nın yeri bambaşkadır. Amerika 1895'e göre kıyas olunamayacak bir güç ve etkinlik kazanmıştır. Böyle bir Devletten gelen hareket ve eylemlerle, 1895'in koşullarında okyanuslar ötesindeki, uluslararası etkisi hemen hemen sıfır olan bir ülkenin jestlerinin vahim oluş dereceleri kıyaslanamaz.

Aradaki koşulların bu kadar farklı oluşuna karşın, bir Parti Genel Başkanı, bir Başbakan'ın ya da bir ülkenin Dışişlerinin birbirine benzetmelerine ne demeli? Aslında Dışişlerinde kamoyumuzun bilgisiz bırakılması, dünyada olup bitenlere bilgisizliğimizi son derece artırmıştır. Ben sanırdım ki aydınların bilgisizliği ya da bilgi sığlığı sadece Ekonomi alanında böyledir. Şu son aylardaki yeni yeni bilgilenişi gördükçe, dış konularda da, hem de bilgi sahibi olduklarını sandığımız kişilerin, bilgi derecesini ve sığlık derecelerini gördükçe dehşete düşüyorum. Bazı anılarla bu yeni edindiğim dehşet verici izlenim derinleşiyor.

Bundan 6-7 yıl önceleriydi sanırım. Ermeni teröristlerin Fransa'da yoğunlaşan eylemlerine karşı bu ülke ile ilişkilerimizi konuşuyorduk. Aydın sandığımız bir arkadaş, "bir tek Fransa bu Ermeni hareketine destek oluyor" dedi. Ona "Ya Amerikalılar?" dedim. Yanıtı, "Amerika ne yapmış ki?" oldu. İşin tuhafı masadakiler de ondan yana çıktılar. Onlara " bu konuda Amerika'nın işi başından beri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istediğini, Ermeni teröristlerin diplomatlara karşı eylemlerinin nasıl ilk kez ABD'de başladığını, hareketin akçalı kaynaklarının da Birleşik Amerika'da bulunduğunu" uzun uzun anlattım. Beni bir masal gibi dinlediler. Herhalde akıllarından şu geçti: "Eh, bu Arslan zaten ekonomisttir ama oradan esinlenip, solcu, anti-amerikan olmuş, burada yorumunu bu açıdan yapıyor!.." Şimdi bilgiler (doğru bilgiler), gazetelerde kullanılmaya başladı ya, artık inanırlar sanırım...

"Düşün" dergisinde çok saygı duyduğum Profesör Gencay Gürsoy bir önceki sayıda "bizim aydınımız!.." dediğimiz prototip'in bir "çevre kültürü" ile yetiştiğini belirlemiş. Buna katılırım. En beğendiğim nitelemesini buraya aynen alıyorum:

"Bu mozaik (Be-Te-Be) kültürün önde gelen özelliği, kollektifliği ve çoğu zaman bireysel bir emek (çalışma, okuma, öğrenme, gözlemleme, düşünme) ürünü olmamasıdır."

Bu saptama doğru ve nefis doğrusu... Ama daha da korkutucu şey, sadece genel bilgi de değil, uzmanlık dallarında da, bir konuda uzman olmuş kişilerin eskiden beri süregelen alışkanlıklarla, araştırma, inceleme yetenek ve alışkanlıklarını bırakıp o konuda otorite olmuş bir ya da birkaç kişinin yörüngesinde "Uzmanlık derecesinde" fikir oluşturmasıdır. Bunu ben ekonomide görmüş ve çok üzülmüştüm. Ama yukarıda verdiğim örneklerde, spor ve dış politika konularında da bu yüzeysellliğin, öğrenme çabasından uzak kalma alışkanlığının, gününü gün edip çevreyle -ne bahasına olursa olsun- uyum sağlama çabasının genelleşmiş olduğunu gördüm.

— IV —

Bir toplumda en büyük tehlike, araştırma ve düşüncenin durmasıdır. Araştırma da okumadan başlar. Bugün ülkemizde "Okuma" büyük bir bunalım geçirmektedir. Gazete tirajları azalıyor ve bu azalış çeşitli şekillerde yorumlanıyor. Hadi gazetelerin şu kabahati var, bu suçu var, öteki sorumluluğu var. Peki kitapların ne kabahati var? Bugün bir kitaba "çok sattı" diye imreniliyor. Ama bakıyorsunuz, imrenilen kitap, ucuz fiyatına karşın 10.000 -evet onbin- bile satmamış, satamamış. Evet gerçekten geçim zorlaştı ama, açık saçık dergilerin, renkli seks gazetelerinin tirajı azalmadı. Renkli TV, video satışlarında da eksilme yok. Ama kitap okuyucusu sayısı, gazete okuyucusundan daha beter bir şekilde azalmış. Neden?

Biz Siyasal Bilgiler okulu I. sınıfındayken, en kabadayı gazetenin satışı on-onbeş bin dolaylarındaydı. 1946 seçimleriyle ilk olarak, muhalif partinin adeta organı olmuş bulunan VATAN 50 bin tiraj çizgisini geçti. Ve bundan sonra da basınımız hamlesini yaptı. Diyeceğim, acaba Demokrasiye Geçiş tamamlanınca bu okumama, derine inmeme bunalımı aşılacak mı? Buna inanalım bari. Çünkü 1960'ların spor spikerleri "endirekt serbest vuruş" demezlerdi. Bir Halit Kıvanç, bir Sulhi Baran, bir Pertev Tunaseli sporu gerçekten bilirlerdi. Bu umutla bekleyelim mi?

Ama bunu kendime sorarken gine Jülide Gülizar'ın Radyo yönetiminde sanırım rahmetli Refik Fersan'la konuşması aklıma geldi. Arkadaşımız sorar! "Hocam bu garip Türkçe, kulakları tırmalayıcı Türkçe ne kadar süre gidecek?.."

Yanıt şu olmuş:

—Hiç merak etme kızım. Birkaç on yıl sonra, doğru Türkçe bilenler o kadar azalacak ki, bu konuşmalar artık kulakları tırmalamayacak!...

(*) Daha önceleri "çift vuruş" denirdi.

(**) Bilindiği gibi 1961 Anayasasında, üç bütçe komisyonu vardı.
1- Bütçe ve Plân karma komisyonu,
2- Millet Meclisi Bütçe komisyonu,
3- Cumhuriyet Senatosu bütçe komisyonu 2 ve 3. sıradaki komisyon üyeleri, birlikte toplanınca 1'nolu komisyon oluşurdu.

Basının Durumuna Genel Bir Bakış

Recep Bilginer

Konuya, hangi yönden yaklaşmaya çalışsam, sonuç, hep ayni. Basınımızın, bütünüyle yayın dünyamızın durumu yürekler acısı. Kitapçılığımızın bitmeyen, ayrıca zamanla daha da zorlaşan bir durumu var. Basınımızın, teknik gelişimi yanında, onu geriye götürmese bile, manevi konularda yerinde saydıran zorluklar var. Yayın konusunu ayrı bir yazıya bırakırsak, basın konusunun sorunlarını, şu dört maddede toplayabiliriz:

1- Kendinden kaynaklanan tutarsızlıklar, kendi tutumunun yol açtığı çelişkiler.

2- Yönetimler politikasında basın - yayını da katabiliriz- yaşamımızı kendi içinde kavrulmaya götürmeyi amaçlayan tutumlar.

3- Bu uğraşın alıcısı, yani tüketicisi olan halkın umursamazlığı, büyük çoğunluğun pazarın dışında olması.

4- Yasalardan gelen yasaklamalar, kimi, yönetimlerin kıt anlayışından, kimi de toplumun gelenek ve göreneklerinden beslenen tepkiler.

Anımsanacaktır, 1960'ta, 27 Mayıs hareketi sonrasında, çeşitli fikir akımlarının, kimi ilk kez, kimi yeniden serbestçe ortaya atılması döneminde, yapılan bir ankete verilen cevapta: Artık, basın ve yayın yaşamımızda büyük atılımlar yapılacağı, özellikle sanatta yaratıcılığın verimli bir tarlada boy verir gibi yükseleceğini vurgulamıştı aydınlarımız.

O günlerde hangi noktadaydık, şimdi hangi noktadayız, bunun tartışmasına girmeden, daha gerilere 1940'lı yıllara gitmek istiyorum.

Benim kuşağım biraz, benden öncekiler çok iyi anımsar. İkinci Dünya Savaşı döneminde, Basın ve Yayın yaşamımız güdümlüydü: Özellikle basın, savaşın soluğunu Trakya sınırlarımızda duyduğumuz o günlerde, kendini yönetimin politikasına uydurmak durumundaydı. Başka türlü yayın yapmak, kapatılmayı göze almaktı. Tek parti, tek şef, tek fikir sloganı egemendi ülke yönetimine. Basının yanında, yayın işleri de, öteki sanat dalları da bu dar çerçevenin çemberindeydi. Gene de, şiirde, roman ve hikâyede, az, ama özlü kıpırdanmalar ve ileri adımlar, bugün bile sözü edilen niteliklerdeydi. Ben ayrıcaları değil, genel görünümü vurguluyorum.

Basın dünyasında canlılık, 1945 sonunda, yeni partilerin kurulmasına izin verilmesiyle başlar. Daha önce, kitabına uydurularak yapılan muhalefet su yüzüne çıkar. Tek parti yönetimine öfkeli çıkışlar, birden, gazetelerimizin ilk sayfalarında boy gösterir. Genç kuşak, ama yalnız gençler de değil, tek parti döneminin tekdüzeliğinden bunalan daha yaşlılar, tek amaca yönelmişlerdi: Çok partili demokratik hayat yerleşsin. İktidar seçim yoluyla değişsin, ülkede her şey düzelecektir.

Bu dilekler, 1950 seçimleriyle gerçekleşecek, fakat yalnız bunların gerçekleşmesiyle her şeyin düzelmeyeceği görülecektir. Halâ, sağlıklı bir demokrasiye geçiş çabalarımız ortada değil mi?

Kırk yıla varan gazeteciliğim ve yazarlığım sonunda, durup geriye baktığımda, demokrasi anlayışımızla özgürlük konusunda, köklü bir değişikliğin olmadığını görüyorum. Halkı kınamıyorum. Aydınlarımızın, aydın dediklerimizin, bu konularda, ortak görüşe varamadıklarına yanıyorum. Aydınımız, tek sesli musikimiz gibi, bir türlü tek tek konuşmaktan koroya dönüşemiyor. Bir dağınıklık, bir kopukluk.

Cumhuriyetin kurulması, nasıl, insan gücümüzün ileriye, çağdaşlaşmaya yönelişin kaynağı ise, 1945-1946 dönemi de basınımızın, ona bağlı olarak fikir hayatımızın yeni ufuklara adım atmasıdır.

Eskilerin anılarını tazelemek, yenilere bilgi vermek için o günlere ait bir olaydan söz etmek istiyorum.

Türkiye, çok partili demokratik yaşama, 1945'te, Sanfransisko'da imzalanan Birleşmiş Milletler insan hakları bildirgesini imzaladıktan sonra başladı. İkinci Dünya Savaşı sonunda, dünya haritasıyle birlikte kimi yönetimler, kimi rejimler, bu arada insanlar değişti. Türkiye de bu değişikliğin içinde.

Basın yaşamımızda da kaynaşma var. Gençler, yeni ufuklar, özgürlük ve demokrasi peşinde. O dönemde, Türk Basını Birliği adında, özel yasayla kurulmuş bir gazeteciler kuruluşu var. Yönetimi, tek partinin elinde, kadrosu da tek partinin yandaşları. Bu meslek kuruluşu, o denli güçlü ki, genç gazeteciler sarı basın kartı alabilmek, yani profesyonel gazeteci olabilmek için, bu kuruluştan vize almak durumunda.

Bu kuruluşa, gençlerden, orta yaşlılardan, dahası o zamanın ileri gelen gazetecilerinden, Sedat Simavi, Ahmet Emin Yalman'dan tepki büyük. Çok partili Demokratik yaşama, biçimsel de olsa, ilk adımı attığımız 1946 yılında yapılan ilk Türk Basın Birliği kongresinde, Hakkı Tarık Us, Falih Rıfkı Atay, Etem İzzet Benice, Naşit Hakkı Uluğ, Nizamettin Nazif gibi, tek parti dönemi gazeteciliğinin partizan temsilcileri yönetim kurulu seçimini kaybediyorlar. Yenilgiyi hazmedemeyenlerin başında gelen Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesindeki köşesinde, kendisini devirenlerin ne komünistliğini bırakıyor, ne yıkıcılığını. Muhalif gazetecilere aşağılayıcı sözler ve ağır küfürlerle saldırıyor.

Babıâlinin genç gazetecileri, yarım saat içinde, Atay'ın, Birliğin Onur Kuruluna verilerek atılmasını sağlayacak gerekli imzayı toplayıp gönderiyorlar.

Aynı günlerde, Cumhurbaşkanı İnönü, trenle Doğu gezisine çıkıyor, Atay'ı da yayında götürüyor. İnönü, yoldan gönderdiği bir telgraf direktifi sonunda, Büyük Millet Meclisi –ki hepsi CHP'li Milletvekillerinden oluşmaktadır- Türk Basın Birliği yasasını, tek oturumda ve beş dakika içinde, yürürlükten kaldırıyor. Atay da onur kuruluna verilmekten kurtuluyor.

İşte bunun üzerine, İlk Demokratik dernekçiliğin öncülerinden olarak, Se-

dat Simavi başkanlığında, 1946'da, İstanbul'da Gazeteciler Cemiyeti kuruluyor.

Bu olayı neden anlattım?

O günlerde, Basın, özellikle Babıâli basını dediğimiz bütün yayın organları, kendi sorunlarına sahipti. Basın, çalışanları ve çoğu patronlarıyla, basın özgürlüğünün, demokratik gelişmenin yerleştirilmesi çabalarında birlik halindeydi. Basına, basın mensuplarına, basın özgürlüğüne karşı bir girişim olsa, muhalif-muvafık ayırımı olmadan, derhal birleşilirdi. Yani gazeteler tek tek değil, birlik halinde korumaya çalışırlardı basın özgürlüğünü, gazetecilik onurunu. Basın özgürlüğünü zedeleyici ya da basın mensuplarının görevlerini yapmalarını engelleyici bir davranış oldu mu, özellikle de Gazeteciler Cemiyeti bu konularda bir bildiri yayımladı mı, bütün gazeteler, olayı birinci sayfadan, büyük puntolarla verirdi. Hele yasaklara karşı, tam bir dayanışma vardı. Muhalif gazete, *Vatan, Tasvir,Son Posta* ile, tarafsız *Cumhuriyet* ve hükümetçi *Tanin* gazetesinin tepkileri aynı olurdu.

Şimdilerde, gazeteler birbirlerinin gözünü oymaya çalışıyor, demiyorum. Ama, aralarında, yukarıda sözünü ettiğim birlik yok, dayanışma yok. Adeta, basınımızda "gemisini kurtaran kaptan" havası egemen.

Mevcut Anayasa hazırlanırken, basın kuruluşu olarak Gazeteciler Cemiyetinden de, bu konuda fikri sorulmuştu. Böyle bir konuda bile, gazetelerin yetkili ve etkili kişileri, bir araya gelmek, ortak bir görüş belirlemekte, gereken ilgiyi göstermemişlerdi.

Bu dağınıklıkta, Basın özgürlüğü ve basın, ekonomik baskılardan nasıl korunacaktır? Sayfalarını magazin haberlerine, şunun bunun seks skandallarına açmakla mı?

Ama, gazetelerin, magazine bu denli tutkuyla yönelmeleri kendiliğinden olmadı. Kimi kısıtlamaların bunda önemli bir payı var. Önce sosyete dedikodularının yayınlanmasıyla başlayan bu magazine kayma, renkli baskıdan, film yıldızlarının, şarkıcıların yatak odalarına uzandı, oradan çıplak kadın, erkek fotoğraflarına, oradan çeşitli sevişme pozlarına, sonunda da, hangi sanatçı, hangi erkekle, gecede kaç kez seviştiye ulaştı. Sanırım ve endişe ederim, okuyucu, zamanla buna da doyacak, gazetelerden daha rezilane resimler ve yazılar isteyecektir.

Eskiden, gazeteler, sosyal ve ekonomik olayların üzerine, sonuna kadar giderdi. Böylece vurduğu yerden ses getirirdi. Bakanları, hükümetleri düşürürdü.

Şimdi tekrar geriye doğru kısa bir dönüş yaparak, basının kendinden gelen tutarsızlıkların üzerinde biraz daha duralım.

Babıâli'deki yakınmaların başında, eleman yetişmemesi geliyor:

Dışardan kolay gibi gelen basın işçiliğinde ustalaşmak, uzmanlaşmak kolay değil. Gerçi basına, kültürlü, nitelikli gençler geliyor gelmesine. Ama, bir süre sonra, tam kendisinden yararlanılacak noktada, bakıyor ki önü tıkalı, bakıyor ki aldığı ücret, geçim standardının gerisinde. Üstelik zorluklar, tehlikeler var karşısında. Haydi bir Holdinge ya da büyük bir şirkete. Yetişmiş, kıdemli arkadaşlarımız arasında da böyle bir kaçış var. Bir çeşit eleman erozyonu.

Öte yandan, gazeteler yaşayabilmek için çok satmak zorunda. Yazı işleri, teknik ve idari servisler, bir tek gazete basmak için de bir milyon basmak için de aynı emeği harcarlar. Çok satmanın kazancı, fazla reklam ve ilan sağlamaktır. Çünkü gazeteler satıştan para kazanamazlar. Çok satmayan gazete ilan ve reklam alamaz, bu yüzden zarara girer.

Gazeteler, çok satabilmenin yollarını araştırırken, geniş okuyucuya, magazin yoluyla gidileceği düşünüldü. Son zamanlarda, çıplak kadın fotoğraflarının kimi kesimlerde gıdıklayıcı rolü de iyi istismar ediliyor. Daha ağır başlı, daha ciddi bilinen kimi gazeteler de, kendilerini böyle bir yarışın içinde buldular, okuyucu yitirmemek için.

Ama, ne yapılsa, ne edilse, Türkiye'de günlük gazete satışı sayısı, iki buçuk milyon çevresinde dönüp dolaşıyor. Nüfusumuzun, ancak yüzde beşi kadar. Ne acıklı.

Hükümet politikalarına gelince:

Hükümetlerle, basın arasındaki balayı, dünyanın en kısa balayıdır. Çabuk biter. Çünkü hükümetler, hep kendi kerametlerine inandıkları için, basından da hep övgü bekler. Hükümet adamları, politikacılar, öteki yöneticiler, kendi gerçekleri içinde, yanılgıya düştüklerinin ya farkında olmazlar, ya da yanılgılarını hiç kabullenmezler. Bu nedenle, kendilerine hizmet ettiği sürece melek gibi gördükleri basında eleştirilince, basını şeytan gibi görmeye başlarlar.

Basın dördüncü kuvvetse, toplumun sesi ise, özgür olacaktır, onda yalnız övgü değil, eleştiri ve yergi de yer alacaktır. Özgür bir basının olmadığı bir ülke, çorak bir toprak gibidir, orada demokrasi de yaşamaz.

Öteden beri, yönetimlerin basını ve onun yanında yayın yaşamını sinsi diyebileceğimiz biçimde, kendi içinde kavrulmaya götürdüğü gözleniyor, gittikçe artan maliyetler yoluyla. Her gün, her maddenin zam gördüğü ülkelerde, gazete ve öteki yayınların maliyetleri durmadan artıyor. Gazete fiatları ise çok duyarlıdır, durmadan artırılamaz. Artırılınca da satışlar düşüyor. Gerçi, bir şişe suyun 125 liraya satıldığı, bir Bodrum Konseri'nin karaborsada 10bin - 20bin liraya müşteri bulduğu ülkemizde, gazetenin elli lira olmasının çok bulunması çelişki değil mi? Zevke, eğlenceye bol para harcayan, okumaya gelince kısan bir toplumuz.

Ama, yönetimler hele günümüzde, gazeteler ne kadar az satarsa, o kadar memnun oluyor. Televizyon elinde, radyo elinde, gazetelerin giremediği her eve bu yollarla girip, seçmeni istediği gibi koşullandırıyor.

Sonra da kalkıp, efendim gazeteler yalan haber yayınlıyor, cevap hakkını işletmiyor, bizim iyi yanlarımızı okuyucularına yansıtmıyor gibi, tek yanlı suçlamalarda bulunuyor. Peki bizzat, kimi yetkililer filan maddeye zam olmayacak diye millet önünde güvence verirken, birkaç gün sonra o maddeye zam yaparken, yalan haber yaymış olmuyor mu?

Bir de, yakınmaların odak noktasında bir Basın Ahlâk Yasasının olmayışı gündemde. Basının kendi kendini denetlemesi isteniyor. Gerçi, Basın için böyle bir örgüt gereklidir. Ancak, bunun nasıl kurulacağı, nasıl işletileceği önemli bir sorun olarak basın kuruluşlarının karşısındadır. Korkulan, bu yolla basına ve basın özgürlüğüne, zamanla, dışardan müdahale edilmesidir.

Okuyucu cephesinde durum:

Eskiler "Marifet iltifata tabidir" demişler. Okuyucu, hem kendi sorunlarının gazetelerde yer almasını ister, hem kendi sorunlarının kavgasının gazeteler tarafından yapılmasını ister, hem de, kendisi cicili bicili gazeteleri alır okur. Okuyucunun çoğu, galiba, ciddi yazılar, sosyal ve ekonomik yaralara parmak basan yazılar yerine, hafif şeyler, dedi-kodu haberlerini, seks skandallarını istiyor!?

Gazete, dergi, kitap satışlarının azlığı ve düşüklüğü düşünülünce, toplumun okuma, haber alma yoluyla bilinçme pazarlarının dışında olduğu görülür. Oysa, sağlıklı demokrasilerde, sağlıklı bir kalkınma, ancak, bilinçli bir halkla sağlanır.

Bir de yasalardan ve geleneklerden gelen kısıtlamalara göz atalım:

Çeşitli yasaklamalar ve kısıtlamalar var basının karşısında. Ayrıca yasaları uygulayan kimilerinin dar görüşlü oluşlarından kaynaklanan sıkıntılar.

Kitap yakmanın güncel olduğu, bir ortamda, şapkamızı önümüze alıp, yönetici, yönetilen ayrımı yapmadan, milletçe birlikte düşünsek nasıl olur?

İkinci Dünya Savaşı içinde, neler yazmanın yasak olduğunun listesini çı-

karan bir gazeteci, patrona sunduğu yasaklar listesinin altına şu notu düşer:

Bu memlekette gazetecilik yapmak da yasak!

Tabii o günlerde, "Odun kömür fiatları pahalı" diye, "Tramvay kalabalık" diye, "Ekmekler bozuk çıkıyor" diye yazmak yasaktı.

Eski bir hikâyedir: Devrin Maarif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı) "Şu okullar olmasa, maarifi çok iyi idare edeceğim" demiş. Acaba, günümüzde kimileri de, şu basın olmasa, basının daha iyi olacağını mı düşünüyor?

Çok değil, 30-40 yıl öncesine kadar, gazete demek, Başyazar demekti. Hüseyin Cahit Yalçın, Yunus Nadi, Ahmet Emin Yalman, Necmettin Sadak başında bulundukları gazetelerle birlikte anılırlardı. Başyazılarıyla gazeteye damgalarını vururlardı. Şimdi, mesleğin ustası gazetecilerin, gazete çıkarmaya parasal güçleri yetmez. Bir örnek vereyim: Akşam gazetesi, ilk çıkışında, Necmettin Sadak, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Etem İzzet Benice, beşer yüz lira koyarak yayın hayatına sokmuşlar. Şimdi bu işi ancak Holdingler yapabiliyor.

Değişik teknikle birlikte, gazete içeriği de değişti, okuyucu da değişti. Teknik çok ileri; ya gazete içeriği, ya okuyucu?

CEMAL SÜREYA

DİLEKÇE

Sokağımsan,
Ben anahtarı çevirdiğim zaman,
Kapanan, evin kapısı değil,
Senin kapın olsun açılan.

Adresimsen,
Mektuplarım doğru dürüst gelsin;
İki kişi telefonda konuşurken
Olmayalım hemen üç kişi.

Kentimsen,
Başka kentler de girsin araya;
Daha bir sevinçle katılayım,
Şenliğimsen.

Her şeyi yaz tarihimsen,
Ama her bir şeyi;
Dilimsen,
Sen de biraz koru dilliğini.

Düşüncemsen,
Kızkardeşim pencereyi açsın;
Sorguçlu bir ışık aracılığıyla
Günyenisi dolsun içeri.

Uzat saçlarını Frigya,
Yarimsen,

Yurdumsan,
Söz ver Anadolu!

Amatörlüğün Sorumlulukları

Oben Güney

Bugün sanat alanında "sözcükler" ayrı bir yükümlülük ve değer taşımaktadır. İlk kez Fransa'da "Yeni Roman", "Yeni Eleştiri" edebiyata dönük bir krizin varlığını ortaya çıkarmıştır. Çünkü sözcükler, artık dünyayı anlatmaya, betimlemeye yetmemektedir.

Roland Barthes 1953 yılında edebiyatın susmasındansa, intihar etmesini ya da edebiyattan arındırılan seçilmiş kavramlar yerine, değişik kavramlar, yanıtlar aranmasını önermiştir. Buna da bir ad bularak "sıfırlanmış stil" demiştir.

Aynı biçimde tiyatrodaki doğal dili de suçlamış, tiyatronun temelde ayrı bir dili olmasına karşın, büyüyü yadsımayı yeğlemiştir. Aslında, durum, tiyatronun genel yapısı açısından da değişmemektedir. Kısaca söyleyecek olursak, tiyatro, genel bir kriz içinde bocalamakta dilbilimsel cephede görülen "değişik yanıtlar, anlatımlar arama çabası" estetik ve davranılarda da yoğunlaşmaktadır. Giderek, insanın kendi kendisini ispatlama zorunluluğu, gereksinimi, "BEN KİMİM?" sorusunun daha sık sorulmasına neden olmaktadır.

Bu sorunun yanıtı, önce konservatif diyebileceğimiz sanat kurumlarında aranmış, sonunda anlaşılmıştır ki, dünyayı anlatmakta yetersiz kalan sözcüklerin yaratıcısı İNSAN, bir kısırdöngünün ortasındadır. Kullanılmış, kalıplaşmış yöntemler ve değişim kuramları, onun kurtuluşunu sağlayamamaktadır. Böylece insan, aklın dürtüsüyle başka çıkış yolları aramaya başlamıştır. İşin zorluğu, çevrenin bilinçsiz direnişi, eskiyi sanki bir tabu olarak töreleştirmesi, olanakların sınırlarını aşma konusunda bir korkaklık doğurmuştur. Böylece düşünsel ve duygusal bir bunalım kendisini iyice duyurmaya başlamış; ne kadar insanın yararına dönük olursa olsun, teknolojinin yarattığı "mekanik düzen"i aşma kaçınılmazlığı, tüm sanat kurumlarını değişik çözümler bulma savaşına itmiştir. Doğallıkla tiyatro da bu oluşumun dışında kalamamıştır. Önce kendi bünyesinde gerçekleştirdiği atılımlar, zamanla çağın genel bunalımı içinde kurtuluş yolları arama telaşıyla bütünleşmiştir. Stanislavski, Craig, Meyerhold, Piscator, Brecht, Grotowski, Kantor, Szajna, Kula v.b. tiyatro adamlarının adeta bir başkaldırı niteliğindeki kavgasını doğurmuştur.

Yukarda saydığımız bütün ünlü ve kişilikli tiyatro adamlarının duygu ve düşüncelerini biçimleyen acaba neydi? Bunun bir tek yanıtı var: "TİYATROYU O ZAMANIN KOŞUL VE OLANAKLARI İÇİNDE BEĞENMEME VE KENDİ DÜŞÜNDÜKLERİ TİYATROYU —HEM KAVRAM, HEM DE SANATSAL BİR ÖLÇÜ OLARAK İSPATLAYABİLME..."

Görülüyor ki, bu çıkışın kökeninde iki ana güç var:

1- Yadsıma,

2- Yeni Bir Tiyatro Anlayışını İspatlama.

Stanislavski'ye göre, bunu gerçekleştirebilmek için, insanın iç dünyasında oluşan, gelişen değerlerin ele alınması gerekiyordu. Bu öneri parapsikolojiyi, psikolojiyi, kendiliğinden sanatın uğraşları içine sokuverdi.

Craig, denemeci yanı ağır basan bir "üst oyuncu"dan söz etti. İnsanın kuklalığını yadsıdı. Yaratıcılığın anatomisi üstünde durarak, İNSAN'ın irdelenmesi konusunda ilk kapıyı açtı.

Piscator, teknik olanakların tiyatroya aktarımıyla, çok daha geniş bir anlatım ortamı doğacağına inandığı için, politik tiyatrosunu bunlarla güçlendirme yoluna saptı.

Brecht, diyalektik tiyatronun kurallarını saptadı. İNSAN kalabilmenin koşullarını anlatmak istedi. Ama sanıldığı gibi, epik düzenleme içinde duyguyu yok etmedi. Sözün duygusallığını vurguladı.

Grotowski, insanın günlük psişik değişimlerinden yararlanmayı düşündü. İNSAN'ı inceledi. Antropolojik değerlerin tiyatro dünyasında önem kazanmasında büyük rol oynadı.

Kantor, durum içinde tavırların alışkanlık dışı ögelerini yakalama uğraşı veriyor hâlâ bugün. Çağdaş insanın yaşam biçimini olağanüstü davranılarla deneylere sokuyor, zaman zaman sözcükleri, kavramları aşıyor. Kendine özgü bir dilin yaratıcılığını üstlenmiş denebilir.

Szajna, sözcüklerin yetersizliğini, sözcükleri en aza, ama evrensele indirerek gösteriler oluşturmakta, buna "HAREKETLİ TABLOLAR" demektedir.

Kulak, ses, müzik, davranı arasında soyuttan somuta ulaşan bir gösterinin, insanı çözümlemede hangi anahtarı kullanabileceğini bulmaya çalışıyor.

Bu kısa çizelgede görüldüğü gibi, sanat dünyasında olduğu kadar tiyatro sahnelerinde de ilginç bir gelişme saptanmaktadır. Stanislavski'yle başlayan yöntemler saptama kaygısı, giderek denemeci yanı ağır basan değişken yöntemlere ulaşma aşamasına ulaşmıştır. Bugün artık sanatta (yontu, resim, müzik, edebiyat, tiyatro v.b.) gerçek amaç, "Deneme - Araştırma - İnceleme - Deneme" dörtgeninin üstüne oturtulmuştur. Toplanılan bilgi ve deneyimlerin kaynaklandığı ortak çalışmalar, kendi yöntemini geliştirecektir. Bu yöntem de kesinlikle değişken bir karakterde olacaktır. Böylesi bir durum, kesin olarak,

ne yapacağını bilmemek değil, işin niteliğiyle biçimlenen kaçınılmaz bir zorunluluktur kanımca.

Bir psikiatr'ın, kendi işi sırasında, ulaştığı en büyük buluş, tedavi ettiği kişiye, bütünüyle ayrı bir gözle bakabilmesidir. Hemen hemen aynı durumu, psikiatr'ın karşısında oturan diğer insan da yaşamaktadır. Aradaki tek fark, belki o insanın kendi yaşamını ve sorunlarını —bu ilişki sonucu— yepyeni bir biçimde irdeleyebilmesidir. Bugün oyun yöneticisiyle oyuncu arasındaki alışverişin en sağlıklı örneğidir bu diyebiliriz. Geleneksel psikiatri'ye göre, dinsel ve mitik duygular, duygulanmalar, patolojik bir olay değildir. Çünkü bunu büyük bir topluluk, birlikte yaşar. Acaba tiyatro olayı, seyirci-oyuncu duygulanmaları, patolojik ögelerden gerçekten yoksun mudur? Biz sanmıyoruz.

Çağdaş tiyatro çalışmaları, böylesi sorunlara karşı değişik yanıtlar aramaktadır son yıllarda. Bunun nedeni gayet açık: İnsanların kurduğu toplumların başarıları, çoğu zaman kendi varlıklarını sürdürebilmek için, sahip oldukları alışkanlıkların dışındaki karşıtlıklara gereksinme duymaktadır. Yalnız içgüdülerimize dayanan uğraşlarla umudumuzu biçimleyemeyiz. En az düzen ve kural kadar dezarmoni'ye, hatta antagonizm'e gereksinme duyuyoruz. Neden mi? İNSAN kalabilmek için.

"İnsan kalabilmek", hele çağımızda, acımasız, özverili bir savaşımın başarılı sonucuna bağlıdır. Kişiliğimizin kurtuluşu, çağ başlarında saptanmış katı kurallara, düşünsel akımların tutucu yasalarına bağlı kalmakla değil; dogmalara kadar varan kalıplaşmış, işlevinin inandırıcılığını yitirmiş örnekleri ortadan kaldırmakla sağlanabilir ancak. Böylesi bir düşünce-uygulama çeşitlemesi içinde, "taviz" gibi görünen birtakım kişisel ve toplumsal değişkenlikler, aslında İNSAN'ın, kendi çağdaşlığını yakalama kaygısından doğmaktadır. Amaç, yeni bir varoluş felsefesini yaşama mal etmektir. İnsanı, kendi kendisiyle olduğu kadar, toplumuyla, töre ve geleneklerine yabancı diğer toplumlarla deneylere sokmaktır. Deneyen kişi ise, ne çağ gerisinden gelen bir tarihsel varlık (yani mitik bir yaradılış öyküsünün kahramanı), ne de çağ ötesi bir yaratıktır. Olsa olsa çağında en doğrusunu bulmaya çalışan, bu doğruyu kendi dünya görüşüyle biçimleyip topluma mal etmeye çabalayan bir HOMO ANALYTİCUS'tur.

Böylesi bir ortamda, her toplumsal kuruluş, —en küçüğüne kadar— üstüne düşen görevi paylaşmak zorundadır. Doğallıkla tiyatro denen sanatsal kuruluşlar da... Sosyo-moral eğitimin yanı sıra, eğitimin moral değerlerine yansıyan toplum yapısını inceleyip, çağına koşutluk kurabilecek sonuçlara ulaşmak —kanımca— bu sanatevlerinin asal sorunlarındandır. Bizde bu, hiç üstünde durulmayan bir konudur. Bu yüzden plansız, yöntemsiz atılımların rastlantılara dayanan gelişim kıpırtıları, toplumun benimsemesine olanak tanımayan "garip davranışlar" olarak nitelendirilmişlerdir boyuna. Giderek atılımların deneysel çizgiden kopmasına neden olan genel bir "toplumsal anlayış" biçimlenmiştir. Buna da "halkın beğeni ve istek çizgisi" denilmiştir. Nedense YANLIŞ'ımızı bugün de sürdürüyoruz.

Oysa durağana yakın bir gelişim gösteren toplumumuzun organik yapısındaki evrim karmaşalığı, değişebilir bir yöntemler dizisine bağlanmalıdır. Ancak belirli bir düzeye gelindikten sonra seçme hakkını kullanabiliriz çünkü. Seçme özgürlüğümüz dezamanla kişiliğimizi biçimler. Dünya görüşümüzü, gereksiz ayrıntılardan temizleyerek, bir bütünlüğe kavuşturur.

Yukarda, kısaca sözünü ettiğimiz sorunlar, bence en çok amatör tiyatrolarımızı ilgilendirmektedir. Amatör kuruluşlar, toplumun işlemeye yatkın genç beyinlerinin bir labaratuvarıdır. burada ele alınan, yorumlanmaya çalışılan her oyun, kendi var oluşunun bir çözümüdür. Özdeşleşmek istediği görece kişilikleri kendi kişiliğiyle bağdaştırma evresinde getireceği yorum, onun düşünsel olduğu kadar toplumsal tavrını da ortaya koyacaktır. Genç beyin, kabul edici olmaktan çok, yadsıyıcı bir tutuma sahiptir. İşte bu aşamada önemli bir açmazla karşılaşmaktadır. Yadsınanın yerine koyacağı DEĞER ya da DÜŞÜNCE ne olacaktır? Hangi değer ölçüsüne göre bunları tanımlayacaktır? Alışılmış, kullanılmış kalıplarla mı hareket edecektir? Yoksa çevrenin baskısı, inancı doğrultusunda mı kararlar alacaktır? O zaman ispatlamak istediği İNSANİliği, kişiliği bir kısır döngüde sıkışıp kalmayacak mıdır?

Her kişi ya da topluluk, kendi ortamını kendi yaratır. Yaratmazsa yok olup gider. Kendi yapısına ve düşüncesine aykırı gelen bir çevreden *"kaçmak"*, hiçbir zaman, o kişinin, o topluluğun haklılığını ispatlamaz. Tersine, *"kişiliksiz"* ve *"inançsız"* olduğunu vurgular. Bunlar, başkalarını kötüleyerek, kendilerini temize çıkardıklarını sanan zavallılardır aslında. Ne yazık ki, böylesi gençlerimiz de vardır. Bunların toplumumuza katabileceği yalnız ve yalnız köhnemiş totemlerle dolu bir klan zihniyetidir. Toplumumuzun böyle bir inanca gereksinme duyduğunu sanmıyorum.

Hele tiyatro olayında —özellikle amatör ürünlerin içeriğini topluma aktarma amacında— bu tür bir *"kaçış"*-ın sorumluluğu daha büyüktür.

Rönesans öncesine bir dönüş mü bu yoksa? O zaman bilindiği üzre "Kralın insanları" vardı yeryüzünde. Rönesans başlayınca insanın evrendeki yalnızlığı, kralın buyruğundaki doğa inancı yavaş yavaş kalktı ortadan. Giderek insanlarla ve doğayla bir uyuşum, bir denkleşme başladı. Birey toplumun malı olduğuna karar verdi. Bazı kralların, klan reislerinin, herkesi kullanıp, kendine dokunulmazlık payesi veren sözümona ideologların değil.

Gençlik, önce bir örnek arar kendisine, sonra da önder. Bizde ise örnek alınanlar, kendilerine kurban aramışlardır çoğunlukla. Önderlikleri ise, kendi çıkarları doğrultusundadır.

Tiyatro dünyasında değişen pek bir şey yoktur. Kandırılmaya, kullanılmaya açık, içten, heyecanlı bir sürü sanatsever genç, ayrıcalığına inandığı "sanat tüccarları"nın etkisinde kalmaktadır hâlâ. Hem de "toplum"culuk adına...

Görüldüğü gibi çözümü hiç de kolay olmayan bir sorun yumağına dolanmışız. Bir yanda sanatın kendine özgü açmazları, bir yanda da İNSANIMIZ'-ın... Öyleyse sanatı deneyerek, insanımızı deneylere sokmak, bu kısır döngüden kurtulacağı yolu arayıp bulmak, zamanla "kişilik" ve "aklı" çağdaş yörüngesine oturtmak gerekiyor. Ancak böylesi bir kaygıyla, amaçla evrensel boyutlara ulaşmak olanaklı.

Hiçbir kuruluş kendisini toplumdan ve dünyadan soyutlayamaz artık. Bu kuruluş, sanatla uğraşıyorsa eğer, tüm ölçüleri bu iki farklı yapının nitelikleriyle özdeşleşmek zorundadır. Eğer amatör tiyatrolarımız üstünde direnerek durduğumuz bu gerçeğe bilinçle yaklaşacak olurlarsa, Türkiye'de tiyatro olayı, değişimini hızlandıracaktır. Kendi kuşaklarının yetişme biçimini etkileyecekler, ayrıca yepyeni bir seyirci oluşturacaklardır.

Dilde ve biçimde görülen yetersizlik, ancak yetersizliğin bilinçle ortadan kaldırılmasıyla yok edilebilecektir. Amatör tiyatrolar bu yüzden konservatif yöntemlerden uzaklaşmalıdır. Denemeci olmalıdır. Her türlü ortamda kendisini kabul ettirebileceği düşünsel ve toplumsal bir güce kavuşturulmalıdır. Çağını da yansıtsa, kendine özgü değer yargılarını da iletmelidir. Her biri teker teker kendi İNSAN'ını bulmalı, tanıtmalı, ispatlamalıdır.

Bütün bu gerçekler, peşinde çok önemli bir zorunluluğu sürüklemektedir: BİRLEŞMEK. Ayrı ve değişik sonuçları birleştirip, ortak bir KARARA VARMAK.

Çünkü yadsımak, eleştirmek yetmiyor artık çağımızda, bir de kendi doğrularımızı birer değer ve yöntem olarak ispatlamak görevindeyiz. Bunu da HEPBİRLİKTE başarabiliriz sanıyorum.

Krizle Zihinsel Uyuşma Örnekleri

Ömer B. Canatan

Toplumsal gelişim süreçleri bakımından nisbi bir durgunluk dönemi yaşamakta olduğumuz fikrinde hemen herkes birleşmektedir. Bu arada, kriz sürecinin uzadıkça uzaması ve bütün toplumsal faaliyet alanlarını etkisi altına alarak genişlemeye devam etmesi, çeşitli toplum katmanlarında, özel veya genel nitelikte bazı yeni eğilimlerin ortaya çıkmasına neden oluyor. Kültürel, ahlaki, politik ve felsefi vb. alanlarda, daha çarpıcı çizgilerle tezahür eden, kimi gerçekten yeni, ama çoğunlukla biçim ve yön değiştirmiş eski potansiyel eğilimlerin açığa çıkması olarak açıklanabilecek bu eğilimlerin de dikkatle izlenmesi ve hangi somut toplumsal değişime tekabül ettiklerinin (veya etmediklerinin) araştırılıp ortaya konmasının yararlı olacağı kanaatini taşıyoruz.

Bu yazı kapsamında "demokrasi" kavramına ilişkin bazı "yeni" gibi görünen yorum denemelerini ve bunların arkasında yatan temel fikri tesbit etmeye çalışacağız. Temel karakteri, toplumların ve insanlığın çok daha ileri gelişim seçeneklerini reddetmek ve "demokrasiyi tek toplumsal gelişim seçeneği" olarak mutlaklaştırmak olan bu eğilimleri, farklı ifade biçimleri kullanıyor ve farklı toplum güçlerine yakın duruyor olsalar bile, aynı ideolojik (ve sınıfsal) kategorinin varyantları olarak nitelemekten yanayız.

Demokrasiyi toplumsal gelişimin "güncel sorunu" olarak değil de, ebedi ve mutlak biçimi olarak gören eğilimin, içinde yaşadığımız durumun objektif niteliği ve konjonktürle yakın bağı olsa gerekir. Öyle görünüyor ki burada, konjonktür tarafından (kriz ve aşılamayan sorunları tarafından) yaratılmış bir umutsuzluğun, yine aynı konjonktür tarafından sunulan ve beslenen bir umutla yer değiştirmesidir söz konusu olan. Yüzleri hep, ya mevcut duruma damgasını vuran, ya da mevcut durumda kısa vadede etkinlik vaad eden güçlere dönük duran bu eğilimlerin "yanılgı" olmadıklarını, nesnel durumun analizinden çok günübirlik ilişkilerin nesnel durum olarak kavranmasına dayanan kesin birer ideolojik tercih olduklarını da burada kaydetmek gerekiyor.

> ***Perspektif; bilinçten, inançtan, heyecandan ve bütün bunların sosyal temelini oluşturan güçlerin somut çıkarlarından "bağımsızlaşıp" imkânlara doğru daralıyorsa, "ortamla uyuşma"nın gerekçesi de oluşuyor demektir.***

Nesnel durumu kavramaktan uzak ve kavrayabildiğini maddi gerçekliğin kendisi sanmak, her türlü idealist yorumu da ister istemez beraberinde getirecektir. Şu veya bu toplumsal kesimin veya bütün bir toplumun, siyasal demokrasiye ilişkin herhangi bir talebine tekabül etmeyen, "damıtılmış demokrasi zevkine sahip" dar bir aydın vasatından başka herhangi bir temel bulmakta zorluk çeken, dolayısıyla ideolojik yönelimini kendi subjektif özlemleriyle sınırlı bir kavrayışın dışına taşıramayan bu eğilimleri, kullanmakta ısrarlı oldukları bazı "maddeci motiflere" de bakarak "ince idealizm" olarak belirlemek de mümkündür.

ARADIKLARI EKSİK NEDİR?

Varsayalım ki bu eğilimler haklı bir çıkış noktasında durmaktadırlar, çünkü yola çıkış noktaları genellikle, şudur: Bu memlekette demokrasi her nedense bir türlü ayakta duramamaktadır. Kuramsal ve kurumsal olarak "demokrasi" denebilecek siyasi yapılar en küçük bir "esintide" sallanmakta ve küçük bir sadme ile yıkılmaktadır. Gelişiyle nasıl oynayıp zıplayanlar fazla değilse, gidişinden kahrolup ölenler de pek fazla olmamaktadır. "Gelişi ve gidişi" büyük bir sorun olmamakta, hele pek çok kişiyi sanki hiç mi hiç ilgilendirmemektedir ve bunun bir nedeni olmalıdır. Kendisini yakınen tanıdığımız bu "demokrasinin" eksik olan tarafını araştırmak, bunun üzerine kuram geliştirmek herhalde saygı duyulacak bir çabadır. Bu bakımdan, demokrasiye ilişkin idealist yorum kaynaklarını da mantıklı ve haklı bir noktadan yola çıkmaları nedeniyle hoş görmek gerekir. Ancak bu saygı duyulacak çaba, hep kendi öznelliği üzerinde hareket ettiği, ve bu da, somutluktan sürekli uzaklaşan ve kendi somutluğundan (kavradığını somut sanmasından) ibaret kalan bir eğri oluşturduğundan, belli bir yol kat ettikten sonra gerçekliğin tahrifine dönüşmektedir.

Mutlak bir fikir üretme sürecinin, hep kendi kendisini açıklamaya çalışan bir düzlemde kalması ve "ideoloji" olarak kendine, kendi ürettiğini "bağımsız" bir çerçeveymiş gibi yakıştırması her zaman mümkündür

de, böyle bir iddianın, hayatın gerçeğini yaratan sosyal güçlerden herhangi birinin mihverine girmekten kaçınması mümkün değildir. Bizde, demokrasiye ilişkin önerilerini, sosyal temellerinden değil de soyut "insani" amaçlardan yola çıkarak oluşturmaya çalışan eğilimlerin düşünsel planda barınabilmesi için varması gereken yer, son çözümlemede ister istemez mevcut durumu belirlemekte olan güçlerin yanıbaşıdır. Bu, "sosyal temel kazanmanın" da en kestirme yolu olarak gözükmektedir; çünkü, buhran dönemlerinde kitlelerin hem ekonomik davranışları bakımından "ortamla uyuşma" eğilimleri güçlenmektedir, hem de aynı kitlelerin mevcut duruma hükmeden fikriyat doğrultusunda düşünüp davranma eğilim ve istekleri artmaktadır. Elitin kitleler adına düşünme hakkını kullanması, üstelik bu hakkını kitlelerin içinde bulunduğu durumu hesaba katarak kullanması, yani onlar adına ve onların durumuna uygun olarak "ortamla fikri uyum" içine girmesi, akla pek aykırı gelmemektedir.

"Akla aykırı gelmeyenin" aynı zamanda hayatın gerçeğine de uygun düşüp düşmeyeceği ayrı bir konudur. Ama, demokrasiye ilişkin teklifleri ve bu kapsamdaki politik yönelimleri itibarıyla "akla uygun" gibi görünenlerin, aynı zamanda "ortama da uygun" oldukları müşahade edilmektedir.

EKSİK OLAN KÜLTÜR MÜDÜR ?

Hiç değilse kırk yıldır sürdürüldüğü söylenen bunca "gayrete" rağmen elle tutulur bir demokrasi kökleşiminden söz edilemiyorsa, bunun pek çok toplumsal-tarihsel sebebi olmalıdır. Hal böyle iken, bazı aydınlarımız daha kestirme bir cevap vermekte, bizde demokrasiye temel teşkil edecek olgunlukta bir kültür temeli oluşmadığı sonucuna varmaktadırlar. Demokrasiye ilişkin kültür temelimiz gelişkin olmadığı için "hazımsızlık" başgöstermekte ve demokrasi bu yüzden tutmamaktadır. Bu görüşe göre, en gelişkin yönleriyle Batı'da var olan bu kültürel temel olmaksızın kalıcı bir siyasal demokrasiden söz edilemeyecektir. O halde, siyasal demokrasi adına bir şeyler yapılması gerekiyorsa, bu, öyle bir demokrasinin "kültürel önkoşullarını" hazırlamak olmalıdır. Bu da aydınlara düşen başlıca görevdir, çünkü, kültürün aydınlardan daha makûl bir iletişim vasıtası bulunmamaktadır. Belli bir kültürel hazırlıktan sonra ancak, milletin demokrasiye layık olduğundan söz edilebilir ve millet, ancak belli bir kültürel olgunluğa ulaştıktan sonra demokrasi umabilir.

Bunun için öncelikle lahmacun ve kokoreç yemekten vazgeçmeyi öğrenmek gerekmektedir. Rakı içilebilir, fakat cin-tonik ya da konyağın iyisini içmeyi kıvıramadan bütün bunların bir önemi olmayacaktır. Bıyık merakından ve sair erkeklik gösterilerinden de bu arada mutlaka vazgeçilmesi lazım gelmektedir.

Tabî, bunlar yeterli olamazlar, behemehal kadınların da gideceği kahveler açılmalı, köy kadınları da tarla dönüşü kahveye uğrayıp nargile tüttürmeye başlamalıdırlar. Bol bol saksafon çalınmalıdır. Ayrıca zurna, ilkelliğin ve geriliğin en vahim örneği olması bakımından zinhar çalınmamalıdır.

Zevk ve beğenilerin incelmesine ilişkin bu önerileri demokrasinin "kültürel önkoşullarının" oluşturulması bakımından gereksiz birer fantazi olarak görüyorsanız, belli ki, siz "yanlış sünnet olmuşsunuz" ve bunun kompleksiyle davranmaktasınız. İtirazınız, siyasi demokrasiyle ilgili sorunların böyle hafife alınamayacağı gerekçesine dayanıyorsa, gülmeyi ve eğlenmeyi unutmuş, sığlığını politika yaparak gizleyen biri olduğunuz kesindir. Çünkü siz aynı zamanda, robotların sanayide bu kadar yaygın kullanılıyor olmasının yakın gelecekte "işçilik mesleğini" ortadan kaldıracağını, dolayısıyla bu "meslek şovenizmine" dayanan dünya görüşünden kaynaklanan politikaların da biteceğini göremeyecek kadar çağınıza kapalısınız. Yok eğer kompütürle donanmış robotların yazarlık da yapabileceğini düşünüyorsanız, haltetmişsiniz!... Bu kadarı da fazla, o zaman!..

Kabaca, böyle düşündüğünü varsaydığımız aydın tipi tekil bir örnek değildir. Batı ölçüsünde uygarlaşmamızın demokrasiye layık olup olmadığımızın da göstergesi olacağına inanan ve olanaklarını, *uygarlığın nimetlerinden nasıl yararlanılacağını* insanlara öğretmek için harcayan ve herhalde herkesin, sırf bu bakımdan minnet duyması gereken bu aydın tipi doğal olarak yavaş çoğalmaktadır. Çünkü bilgisizliğin, zevksizliğin ve özellikle de "keyfince yaşamaya" ilgisizliğin yaygın olduğu bu kısır toprakta, bu aydınların yetişebilmesi için yaşın altmışı geçmesi, yaşanmış olan hayatın bir kere daha "dünyaya bir kez gelme şansımı acaba nasıl kullandım" açısından tartılması ve kalan zamanın tadını çıkarma bilincine (tabî, önce olanaklarına ulaşmak kaydıyla) ulaşılması gerekiyor.

Bu aydınlarımızın "zararlarını demokrasiden yana attıklarını", son kertede insandan yana seçimlerini yaptıklarını teslim etmek gerekir. Ayrıca, söylediklerinin pek çoğuna, kültürel ve sosyal gerçekliğimize ilişkin tesbitler olmaları açısından katılmamak olası değildir. Çünkü, siyasal demokrasinin gelişmesinin önünde, kimi nedenleri tarihsel gelenek içinde aranması gereken bazı engeller de mevcuttur. Siyaset biliminde "Şark Despotizmi" olarak adlandırılmış ve demokrasinin yapısal ögelerinden biri olan "hukuk devleti" kavramıyla asla bağdaşmayan bir olgunun toplumsal kültürümüzdeki bir çok antidemokratik tortuya kaynaklık ettiğini reddetmiyoruz. Kadın-erkek ilişkilerinden eğitime ve iş hayatına kadar her sahada etkinliğini koruyan geri ilişkilerin böyle bir yönü de mevcuttur. Ancak esası, toplumsal gelişimin daha geri bir evresine tekabül eden düzeyde bulunuyor olmamızla açıklanabilecek, daha doğrusu, bütünüyle kültürden bağımsız olarak oluşan nesnel toplum ilişkilerinin belirleyiciliğini görmezlikten gelip de, toplum olarak selametimizi kültürel bir atılıma bağlama eğilimi, bir anlamda umutsuzluk aşılamaktadır. Hatta, demokratizmi her bakımdan gereksinen bir toplumda, böyle bir demokrasinin "kültürel önkoşullarının" oluşması bir yana, mevcut olanın dahi çürüyüp yozlaşmakta olduğu düşünülürse, böyle bir "kültür önkoşullu demokrasiden" umudu büsbütün kesmek gerekecektir.

Önce kültürü, sonra da demokrasiyi kurtaracaksak, ve kültürün mevcut dinamikleri dahi elimizden kayıp gidiyorsa, sözünü ettiğimiz aydınların asıl ilgili oldukları noktanın, topluma değil ama, konjonktürün kendilerine sunduğu olanaklar olduğu anlaşılır. O, kendisi demokrasiyle ilgilendiğine ve bu ilginin en yüksek bilinci demek olduğuna göre, onun yönelimi ve kapasitesi, toplumun bu konuda olabilecek imkânı sayılmalıdır. Başka imkân ve seçenekler eğer bulunsaydı, bunu herkesten önce bu yüksek bilinç görmeyecek miydi?!

Perspektif; bilinçten, inançtan, heyecandan ve siyasal iddiadan ve bü-

tün bunların sosyal temelini oluşturan güçlerin somut çıkarlarından "bağımsızlaşıp" imkanlara doğru daralıyorsa, mevcut durumla uyuşmanın gerekçesi de oluşuyor demektir. Dolayısıyla toplumun imkânlarını sınırlı gören aydın kendini *imkân*'la sınırlayacak ve zaten "azami imkân" olarak sunulan güncel duruma bağlanıp kalacaktır. Nitekim, bu tür aydınlara genel olarak "işbilir -ve "işbitirir"- odakların ekonomik hinterlandında "istihdam alanı" açılmaktadır ve sebebi, sözünü ettiğimiz "uyuşum"dur.

YOKSA EKONOMİK TEMEL Mİ YOK?

Son on yılımıza damgasını vurduğundan kimsenin kuşku duymadığı ve en iyimser ihtimal hesaplarıyla dahi "devam edeceğinden" başka sonuç çıkarılamayan ekonomik krizin, kendi kültürünü henüz getiremediği (bu zor ve uzun bir süreçtir) ama hukukunu ve ekonomik yasallığını getirdiği ve kurumlaştırdığı, çok belirgindir. Bütün ekonomik faaliyet alanlarında krizin dayattığı kanuniyetle, insanların savunma güdüleri arasında amansız bir çelişki sürmektedir. Kriz mi kazanacak insan mı sorusu zihinleri meşgul etmektedir. Ne yazık ki, bugün "yenilmekte" olan insandır; hâlen kriz karşısında insan geri çekilmekte, varlığını devam ettirmenin yolunu, krizin kanuniyetine boyun eğmekte bulmaktadır. Elbette sonuç olarak İNSAN kazanacaktır, çünkü hem uyumunun bir sınırı vardır (ve zaten bu da bir *korunma'*-dır), hem de insan böyle yoğun bir somut deneyim ışığında kendi durumunu geliştirmenin ve krize üstün gelmenin politik kaldıraçlarını ayırt edecek noktaya yakınlaşmaktadır.

Ekonomik kriz kanuniyetinin insanı (toplumu) kavrayıp teslim alması karşısında, yahut bu kriz yasalarının yönlendirici duruma yükselttiği politikanın geniş toplumsal destek bulmasına bakarak umutsuzluğa kapılan kimi aydınların, bir önceki kategoriden farklı olarak, bizde eksik olanın "ekonomik temel" olduğu ve demokrasinin "ekonomik önkoşulları" oluşmadığı sürece demokrasiyi yaşatmanın da mümkün olamayacağı görüşü, sanıldığından da yaygındır. Buna göre, insanın özgürleşebilmesinin ilk ve temel koşulu, ondan da önce ekonomik güçlerin özgürleşmesidir. Siyasal demokrasiyi kazanmanın zorunlu şartı budur ve bu şartları da, krizden, (dolayısıyla krizin aşılmasından) sorumlu olan güçler yaratabilir.

Bu aydın, kendini farklı biçimde takdim etmese bile, *insan*'ın serpilip gelişmesini, yetkinleşmesini gerçekten istese bile önerdikleriyle gerçekte insan'ı çözümsüz ve umutsuz bırakmaktan başka bir şey yapmamaktadır. Örneğin, "Arnavut hıyarı" ithal etmekle ekonominin batmayacağı inancındadır ve böyle bir ekonomik açılımı, ekonomik gelişmenin göstergesi olarak yorumlamaktadır.

Bu aydının Arnavut hıyarı yemesiyle ekonomi çökmez ama, Arnavut hıyarı ithal etmekle bu ekonomi pekala çökebilir. Ekonomik krizden nasıl çıkılacağına dair elbette nasihat verme durumunda değiliz, ama,iğreti dengeler üzerinde zar zor sürüklenen pek çok ekonominin bu yoldan "ulusal" anlamda çöktüğü, ve bunun çok daha boyutlu sonuçlara yol açtığı görülmemiş şey değildir. Bizdeki, kriz reçetesi "liberalizmin" emsali süreçlerin, başka ülkelerde insanı yok eden özelliğini görmeden, sırf ekonominin bugün kıstırıldığı kaskatı yapıdan sıyrılıp soluk almasını vaad eden, bunu yaparken de kendini, bugünkü krizi yaratan gelenekten "kopma" olarak takdim eden, üstelik Batının o "özenilen" ölçülerine de yakın duran politik oluşumla, sadece batının ölçüleri hatırına uyuşan aydın, demokrasiye ilişkin önerileriyle de bunun zihinsel kılıfını yaratmaktadır. Herhalde bu, aydın için, 1946'dan bu yana demokrasi olarak algıladığı ve uğruna mücadele ettiği, sonra yorulduğu ve garip bir rastlantıyla (!) başlangıç noktasına geri düştüğü bir süreç, 40 yıl süren bir yanılgısını aşmak olmalıdır.

DAHA GENÇ POLİTİKALAR

Buraya kadar dikkat çekmeye çalıştığımız, sayıca az, ortamla zihinsel bütünleşmesi açık, ve bu nedenle maskesiz dolaşan, esasen son çeyrek yüzyılın ülkemiz gündemine getirdiği bütün demokratikleşme alternatiflerine heyecanla katılmış, ancak başarısızlığı görmüş ve öğrenmiş olarak, artık bundan böyle "maval" dinlemeyecek kadar "olgun", kimse için kaybedilmiş değil ama, fikir üretme kabiliyeti bir hayli kısır burjuva için kesin olarak kazanılmış olan bu aydındır. Güncel politik düzlemde bunlardan, olsa olsa, mütevazi bir kariyer peşinde koşan kasaba avukatları veya işbilir komisyoncular, kendi yükselişlerinin haklılığına fetva almaktadırlar. Ayrıca belki, kitlelerin ortamla uyuşumunun bir politik boyutu da var ve bu durum, sözünü ettiğimiz aydınlara, bunca yıldan sonra halk tarafından "nihayet anlaşıldıkları" sevincini de tattırmaktadır; ve hepsi bu kadar.

Belki paradoks gibi görünüyor ama, güya güncel politik sürece karşıt, ama ancak bu süreç tarafından belirlenen bir yakın siyasal demokrasi umudunu, toplumuna olabilecek tek gelişim perspektifi gibi sunması ve bunu yaparken, politik ve taktik bir çerçevede kalması gereken bir tutumu temel ideoloji yerine koyarak ve "otoriter -siyasal geleneğin" dışında görünüyor olması hatırına, herhalde toplumun en geri ve gerici siyasal perspektifine sahip güçlerle aynı düzlemde hayat sahası aramasıyla "ortama uyan" başka bir "genç" eğilimi de tesbit etmek gerekiyor.

Evet, bu da demokrasiye oynamaktadır, hatta "tek toplumsal gelişim seçeneği" olarak görmekle demokrasiye tapınmaktadır. Çünkü, konjonktürün bundan fazlasını vaad etmediğine inanmaktadır. Hatta böylesi, yani eninde-sonunda, bugünkü siyasal demokrasi amacıyla sınırlı kalıp, daha ileri biçimlere izin vermeyecek bir süreç, işine gelmektedir. Hem artık "büyük iddia" taşıyabilmek için, büyüklerin oynadığı sahada oynamak gerekmez mi? Toplumsal gelişimi belirleyebileceğini her zaman iddia etmiş ama hiç bir zaman kanıtlayamamış güçlerle oyalanmak, vakit yitirmekten başka nedir ki?!

Üstelik bunun dört dörtlük bir mantığı da var. Hiçbir sakıncası da yok. Daha henüz "kaybettiği eşeğini bulamamış" bir toplumda, ucu demokrasiye dayanan her önerme belli bir cazibe taşımaktadır. Dolayısıyla kendini demokrasi ile, yakın umutları karşılayan bir çerçeve ile sınırlamış her "fikir", makbuller hanesine girebilmektedir.

Lakin işaret ettiğimiz bu eğilim, demokrasiye burjuva açıdan sahip çıktığı için değil, burjuvaca sahip çıktığı için dikkat çekmektedir. "Hangi demokrasi" sorusunun cevabı bugün az-çok bellidir ve bunda hemen herkes mutabıktır. Ama, böyle bir demokrasiyi izleyecek süreçlere ilişkin bekletilerde herkesin hemfikir olması beklenemez. Bize göre, işte bu "sonrasına" ilişkin, ama bugünden deklare edil-

miş görüşüyle bir kısım aydın (tam aydın!), "kökünün kazınamadığını" hayretle müşahede ettiği, diyalektiğin "emir kipiyle" düşünenler karşısında, "birleştirici" siyasal çözümlemelerin "en erkek müşterisi" olmakla kendine üreme sahası arıyor. Meşruiyetini politik konjonktürün bazı çok genel eğilimlerinden alan, herhangi bir toplumsal temele dayanmayan ve böyle bir temel tarafından belirlenmiş bir "fikre" sahip bulunmayan, kendi fikrini kendi üreten ve bu "bağımsızlığının" kaygan hale getirdiği zeminde, kriz döneminin "büyük mağdurlarıyla" yan yana düşen, kanıtlamaya çalıştığı "tarihsel uzlaşma"yı kendiliğinden gelen "uzlaşma" ile birbirine karıştıran, "sivil toplum" arayışını, alabildiğine zengin bir hovardalıkla "bütün sivil güçlerin birlik ve beraberliği" derekesinde fakirleştiren bu eğilim, mevcut kaskatı kesmiş ortamda "akla uygun" ve "ortama uygun" özellikleriyle, ortama uymuş kitle eğilimine de uygundur.

Kitlenin veya tek tek bireylerin, belli bir korunma ve varlığını sürdürme saiki ile krizin ekonomik yasallığına boyun eğerken politik kanuniyetlerinin de peşine takılması, ama bunun çok genelde bir sivilleşme yahut "liberalleşme" eğilimi olarak yorumlanmaya müsait bir karakterde gerçekleşiyor görünmesi, kısaca krizin mantığıyla sınırlı bir süreç, bu sözünü ettiğimiz eğilim tarafından, keşfi yahut fethi gerekli bir gizli dinamik olarak algılanıyor, buna ilişkin en kaba yaklaşımlar güncel konjonktürün yedeğine takılmak gibi görünürken, daha "ince" yaklaşımlar "uyuşum ideolojisi" olarak tezahür ediyor.

Yanılmıyorlar ve kendilerini yanıltmıyorlar. Dün "hür dünya" fikrinden biraz hamile kaldıkları için bugün karınları şişmektedir. Kendi üreme alanlarını ve üreyebilmiş olmaları olgusunu bilimsel dünya görüşünün zaafı sayan, ve yepyeni bir uygarlık denemesinin henüz kaldırmakta olduğu son küçük çöplükleri kendi ideolojik besin kaynağı olarak değerlendiren bu aydın, hangi olumsuz "tarihsel geleneğe" karşı olursa olsun, insanlığın en somut ve ileri eserlerine karşı her yerde ve politik anlamda batının yanında olması vasfıyla, ülkesi somutunda da "en gerici" olmayan sivil güçlerin yanındadır. Daha ileri seçeneği olanların ilgilenmesi gereken şey, en yakın siyasal demokrasi tartışmasında bu aydınlardan "dost" çıkıp çıkmayacağı olmalıdır. Biz çıkabileceğini sanmıyoruz.

LOUIS ARAGON

Türkçesi: Teoman Aktürel

ALÇACIK SESLE KONUŞAN GENÇLER

Ben geçerken
Alçacık sesle konuşan gençler
Dinleyin adımlarımı uzaklaşırken

Hem görüyorum sizi hem görmüyorum
Ne burada yerim var ne de orada
Sıkışılmasını da istemiyorum
Çekip gitmenin de eli kulağında

Ben geçerken
Alçacık sesle konuşan gençler

Şu düztabanlı yaşamda
İnanın vızgeliyor bana her şey vız
Varsın öteki dünyalı saysın beni
Sizi sarılıp sarılıp öpen kız

Ben geçerken
Alçacık sesle konuşan gençler

Gidiyorum geliyorum öylesine
Ayışığı ha vurmuş ha vurmamış yüzüme
Yanaklarım buruş buruş
Dolayları kırış kırış

Ben geçerken
Alçacık sesle konuşan gençler

Ama yüzüm unutmuş sanki
Aynasını ve daha neler neleri
Hafif ayaklar ve yorgun yürekle
Aşıyorum uzayı boydan boya

Ben geçerken
Alçacık sesle konuşan gençler

Gidiyor musunuz kalıyor musunuz
Ayak izlerimiz karşılaşır ancak
Daha şimdiden gürültü onları
Siliveriyor eteğiyle rengi leylak

Ben geçerken
Alçacık sesle konuşan gençler
Dinleyin adımlarımı uzaklaşırken

KÜLTÜRÜMÜZÜN BİR KONUMU ÜZERİNE DÜŞÜNCELER — IV

Diyalogsuz Ortam ve Kültürel Gelişme

Ahmet Cemal

İlk yazımızda (*DÜŞÜN*, Ağustos 1984, s. 33) kültürün tanımını vermeye çalışırken, *işlev yükleyici* bir kültür kavramı üzerinde durmuş, bunu *insanoğlunu ve toplumu belli değerlere yöneltme işlevini öngören bir kültür kavramı* diye saptamıştık. Bu kavram çerçevesindeki çabaların ağırlık noktasının *doğruya varma* ereğinde toplanacağı, kuşkusuzdur. Başka deyişle, bu bağlamda kültür, gerek toplum tekinin, gerekse toplumun yaşamında doğruya varmayı amaçlayan bir davranış biçimi niteliğiyle belirginleşmektedir. Bu davranış biçimini diyalektik bir anlayışla/yöntemle kavramak istediğimizde de *diyalog*, karşımıza varlığı kesinlikle gerekli bir öğe olarak çıkmaktadır.

Ülkemiz yaşamında diyalog, kullanımı az olan bir sözcük değil. Çok değişik nedenlerle, çeşitli çevreler ve kişiler arasında diyalogun eksikliğinden, bunun yanı sıra da gerekliliğinden bizim toplumumuzda da söz edildi ve edilmekte. Gelgelelim herhangi yararlı bir aracın sözünü etmek, hiçbir zaman onu *kullanmak*'la eşanlamlı değildir. Dahası, bir şeyin *üzerinde* çok sık konuşmanın sakıncalı bir yanı da vardır: Konuşula konuşula, artık sözü edilen şey *gerçekten* yaşanıyormuş gibi bir izlenim doğabilir; oysa gerçekte ortada salt *söz* vardır ve uygulama, henüz epey uzaklardadır.

Başka alanlarımızda olduğu gibi, ülkemizin kültür yaşmında da durum henüz böyle. En iyi niyetlerle diyalog kurduğumuzu sandığımız zamanlar bile gerçekte içinde yaşadığımız, salt *monolog*'un egemenliğinde bir ortam. Şimdi kimi okurlar belki: "Nasıl olabilir böyle bir şey?" diye soracaklardır ilk anda haklı olarak; yani bir insan nasıl olur da bir başkasıyla diyalog kurdum sanırken, gerçekte yalnızca bir monologun, tek yanlı konuşmanın, kendi kendine konuşmanın sınırları içersinde kalabilir? Sanıldığından çok daha kolaydır böyle bir durumun ortaya çıkması ve bunun için insanın karşısındakiyle konuşuyorum sanırken, yalnızca kendi söylediklerini dinlemesi, yeterlidir. Dahası, böyle bir durumun ortaya çıkması zorunlu olarak kötü niyete de bağlı değildir. Çünkü diyalog, ancak belli bir alışkanlığın, belli bir eğitimin ve bu eğitim sonucu oluşmuş belli bir geleneğin ürünü olarak yerleşebilir; ancak bu yolla oluşmuş bir ortamda, diyalogun *ne* olduğunun ve gerekliliğinin *nereden* temellendiğinin bilincine varılabilir.

Böyle bir ortamda yaşayanların bilincine en iyi vardıkları gerçekler arasında, kültürde gelişmenin, dahası kültürün varlığının diyalogsuz düşünülemeyeceği gerçeği de yer alır.

Şimdi belki kimileri çıkıp, *artık* diyalogdan söz etmenin, diyalogun ne olduğunu anlatmasının gereksizliğini ileri sürecekler, bu aşamanın *çoktan* aşıldığını savunacaklardır. Ya da denilecektir ki: "O dediğin, en iyi bilinen kavramlardan. Bilmeyen, sensin, onun için kendine anlat ve bizim zamanımızı harcama!" Biz, böyle denilmesi olasılığını da göze alarak, bu yazı dizisindeki genel çizgimize bağlı kalacağız; başka deyişle, kültür bunalımımızın temellerine inmeye çalışırken, çok iyi bilindiği sanılan kavram ve kurumları bir kez daha, sanki önceden hiç bilinmiyormuşçasına irdelemeyi, bu çabamıza temel edineceğiz. Böyle yapmakta direniyoruz, çünkü bizce "çok yakın tarihimiz", büyük ölçüde çok iyi bilindiği sanılan kavramların bilinmemesinden doğmuş batkınlıkların da tarihidir...

Yıllar önce *Yeni Ufuklar* dergisine yazdığım *Diyalog ve Kültür* başlıklı bir yazıya, bir alıntıyla başlamıştım. Aynı alıntıyı burada da kullanmak istiyorum. Albert Camus, 1948 yılında Latour-Maubourg Dominiken manastırında yaptığı konuşmasının bir yerinde şöyle der: "...Burada, hareket noktalarımız arasında bir uyum sağlama amacıyla, kendi düşüncelerimde ya da sizin düşüncenizde herhangi bir değişiklik yapma girişiminde bulunacak değilim. Bugün size asıl söylemek istediğim, şudur: Dünya gerçek bir diyalog gereksinimi içindedir, diyalogun karşıtının adı yalandır ve bundan ötürüdür ki diyalog, ancak ne iseler o kalabilen, içtenlikten ayrılmayan kişiler arasında söz konusu olabilir. Kısa bir süre önce Sorbonne'da, bir Katolik rahibinin Marksist bir konuşmacıya dönerek, kendisinin de ruhban sınıfına karşı olduğunu söylediğine tanık oldum. Kendilerinden utanan felsefeleri sevmediğim gibi, ruhban sınıfına karşı olan rahipleri de sevmem. Onun için önünüzde bir Hıristiyan gibi davranmaya çalışmayacağım..."

Antik çağ Yunan felsefesinde diyalog, özellikle Platon tarafından karşısındakini *konuşa konuşa doğru'ya götürme* amacıyla kullanılan bir araçtı. Bu aracın dayandığı temel, doğada konuşarak anlaşabilen tek varlığın insan olduğu, anlaşmak için insanların konuşmalarının *gerektiği* gerçeğiydi. Platon'un diyalog'u —yinelemekte yarar var—, doğru'ya varmanın başlıca yoluydu; yüzyıllar sonra bir başka düşünür, Immanuel Kant, yargılara ilişkin sınıflandırmasında "sentetik yargılar"ı tanımlarken, bir kavramı başka kavramlarla birleştirmenin, zenginleştirmenin, bilgi hazinemizi de zenginleştirmenin, dahası bilgi'yi oluşturmanın tek yolu olduğunu söyleyecektir; bu da felsefe düzeyinde bir diyalogdan başka bir şey değildir.

Doğru'yu aramak için karşılıklı konuşmak — çok mu güç bu? Bir anlamda gerçekten çok güç. Çünkü bu diyalog'un koşulları, epey ön hazırlık gerektiren koşullar. Her şeyden önce, doğru'ya varma amacıyla bir diyaloga girdiğiniz anda, yanlışlarınızla yüz yüze gelmeye hazır olacaksınız; bununla da yetinmeyip, o yanlışları açıkça *söylemek* yürekliliğini göstereceksiniz. Çünkü bu yapılmadıkça, onlardan arınabilmek olanaksızdır. Bu tutumun öteki —ve bizim için önemli olan— adı, şudur: Gerçekten diyalog istiyorsanız eğer, kendi doğru diye bildiklerinizin, *doğru olmayabileceğini* göze

alacaksınız ve bu yanlışlığın karşısındaki kişi, yani diyalogun öteki yanı aracılığıyla ortaya çıkışında *küçültücü* değil, tam tersine, gerçek anlamda insana yakışır, *yüceltici* bir anlam, ilerletici bir anlam bulabileceksiniz.

En tartışmasız doğruların anlatılabilmesi, karşı tarafa benimsetilebilmesi için "buyurgan" bir tavrın değil, tartışma yolunun seçilmesi, böylece de karşı tarafın aklın sesine kulak vermesinin sağlanması, diyalogun belkemiğini oluşturur. Bu çabanın dışında kalan her şey, Camus'nün dediği gibi, *yalan*'dır ya da temelsizdir, akla aykırıdır.

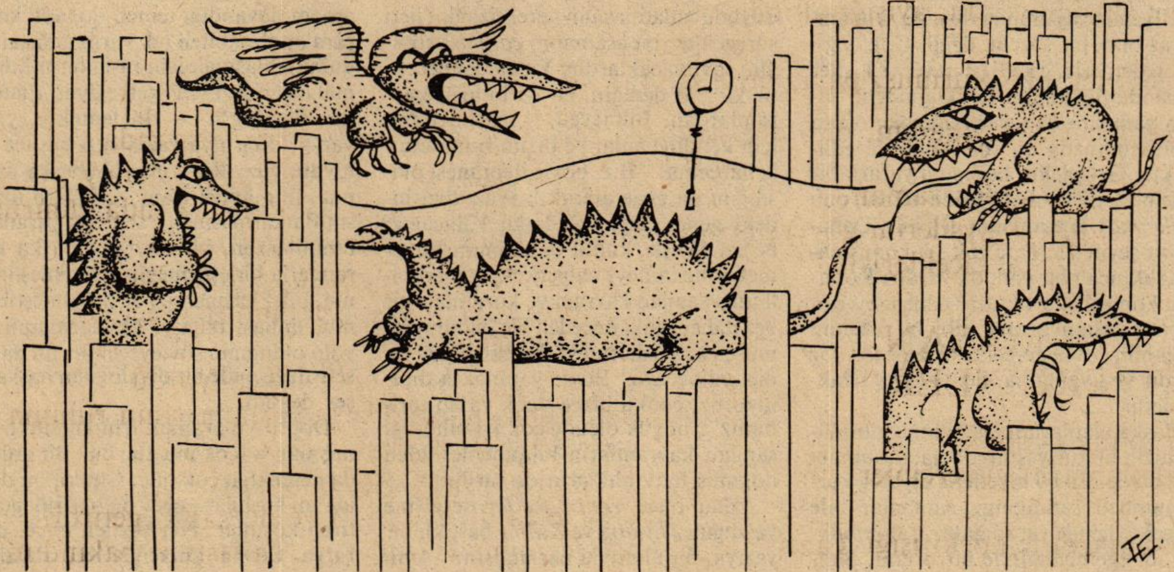
Diyalogun niteliğine ve düşün alanındaki işlevine ilişkin bu açıklamalardan sonra ülkemizin kültür yaşamına geçerken, bir ön saptamada bulunalım: *Kültürümüzün gerek geçmişteki, gerekse günümüzdeki bunalımlarının en sarsıcıları, toplumumuzun genelde diyaloga / tartışmaya hep kapalı kalmış / bıraktırılmış tinsel yapısından kaynaklanmıştır.* Buna hemen eklenilmesi gereken bir başka saptama da şudur: Böyle bir tartışma ve diyalog ortamının yerleşmesinin önlenmesi çoğunlukla resmi politikalar niteliğiyle benimsenirken, bu politikaları etkisiz kılmakla birinci derecede görevli aydın kesimlerinin genel tutumları, ülkemizde ne yazık ki tam bir aymazlık olmuştur. En liberal ekonomi politikalarını tek boyutlu kültür politikalarıyla birlikte götürmekte sakınca görmeyen bu anlayışın karşısında, diyalog derken gerçekte monologu yeğleyen, tartışmanın *son ereği* olarak karşı tarafı *ne pahasına olursa olsun* susturmayı anlayan, yanlışlığını açığa vurmamak için doğruyu hasıraltı etmekten çekinmeyen bir düşünce kesimi yer almıştır. Kimi zaman bu kesimden çıkabilen, ayakta kalabilen bir avuç gerçekten özgür düşünceli aydın da, *önce* — akla gelebilecek *her* çareye başvurularak — bu kesim tarafından susturulmak istenmiştir.

Bu bağnazlık, sözü edilen kesimi günümüzde diyalog ve tartışma ortamının *içten* savunucusu olmak yerine, bir *putperestlik* anlayışına sürüklenmiştir. Günümüz Türkiyesinin aydınlar kesiminde *egemen* diyalog biçimi, karşılıklı pohpohlamalar ve köhne birtakım yargıların sürekli yinelenmesidir. Bunun yanı sıra, kültür yaşamımızın (yazın alanında olsun, başka alanlarda olsun) *köşebaşlarına* yerleşmiş / yerleştirilmiş bazı putlar vardır ki, salt aklın sesine kulak vererek ve gerçekten doğrulara varmak amacıyla bu putları eleştirmeye kalkanlar, çoğunlukla damga yerler.

Diyalogdan ve tartışma anlayışından bu denli uzak bir kültür ortamı, ancak kısır bir ortam olabilirdi; öyle de oldu. Sanatta, yazında deha olgusunun, sanatçının öznel yapısının rolü ne denli önemli olursa olsun, ortam, kendi önemini her zaman korur. Günümüz Türkiyesinde kültür ortamının aydınlarca *yönlendirilen* bölümü de, içinde hiçbir *büyük* yapıtın göveremeyeceği bir çorak iklim olup çıkmıştır.

Örneklere bir sonraki yazımızda geçeceğiz.

(Sürecek)

Ferruh Doğan

NİKİFOROS VRETTAKOS

Türkçesi: Gürkal Aylan

Ünlü Yunan ozanı Nikiforos Vrettakos, 1912'de Isparta yakınındaki Krokéas kasabasında doğdu. 1929'da Atina'ya giderek üniversite öğrenimine başladı. Ne var ki, geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kaldığından, birinci yılın sonunda öğrenimini yarıda bıraktı. Çeşitli işlere girip çıktı. Bu arada Avrupa'yı dolaşma olanağı buldu. 1967'de dikta rejiminin gelişiyle birlikte Yunanistan'dan iyice uzaklaştı. 1974'e kadar İsviçre ve İtalya'da yaşadı ve çalıştı. 1974'te yeniden Atina'ya döndü. 1940, 1955 ve 1982'de Devlet Şiir Ödülü'nü aldı. İlk şiir kitabını 17 yaşındayken yayınlayan Vrettakos, 1976'da Atina Akademisi Ödülü'nü ve bir kez de Uluslararası Asla Ödülü'nü kazandı.

PORTAKAL AĞAÇLARI ISPARTA'NIN

Portakal ağaçları Isparta'nın, kar, sevgi
çiçekleri,
eğdiler dallarını, bembeyaz kesilip
sözcüklerinle,
kucağımı doldurup anneme gittim.

Beni düşünüyordu, ayışığı altında
oturmuş,
ayışığı altında oturmuş, paylıyordu beni:

"Saçlarını dün yıkadım, dün değiştirdim
üstünü.
Neredeydin bunca zaman,
kim doldurdu giysilerini gözyaşları
ve acı-portakal çiçekleriyle?"

SEN OLMASAN GÜVERCİNLER

Sen olmasaydın
su bulamazdı güvercinler

Yakamazdı içindeki ışığı Tanrı
sen olmasaydın

Dağıtıyor çiçeklerini bir elma ağacı
rüzgârla; su taşıyorsun gökten
önlüğünde, buğday saplarının ışığını,

serçelerden yapılma bir ay, üzerinde.

EVRENDEKİ EN TEMİZ ŞEY

Kesin bilmiyorum, ama bir iz kalmış olmalı
karanlıktan.
Binbir yaradan süzülüp aktı içime güneş.
Alplerde bile bulamayacaksın seni
içine sardığım beyazlığı, çünkü rüzgâr
döne döne tırmanıyor bu görkemli
yüksekliğe ve karı kirletiyor.
Bir toz izi bulabilirsin beyaz gülde bile.
Kusursuz tansık insanda bulunabilir yalnızca:
tüm evreni ışığa boğan ve her şeyden üstün
olan
sonsuz beyazlık uzanımları. İşte bunun için
ne alacakaranlıktır evrendeki en temiz şey,
ne ırmağa vuran gök, ne de elma
çiçekleri üzerindeki güneş. Sevgidir.

GEÇEN SABAH

Geçen sabah yataktan kalktığımda
pancurları ardına dek açmıştı Jenny
mavi ufka doğru. Gündoğumunda zümrüt
deniz gibi parıldayan gül renkli
yeni giysisini giymişti. Küçük bir
altın çavlan gibi dökülmüştü saçı
omuzlarında.
Armonikasını çalıyordu
Dante, parmaklarından annesinin ruhuna
müzik ve su damlıyor sanırdı
onu gören. Öğleden sonra
Helen de eve geldi ve üç saksı getirdi,
yarınımızın güllerini. Dolaştım, bakındım,
masamın üstündeki kâğıtlar sevimli geldi bana,
olası değildi savaş düşüncesi.
Hiçbir kefen uymazdı ki dünyaya.
Gerçekten de, duyurmak istedim yeryüzüne:
Sana böyle şeylerden
söz edersem eğer, bil ki: güneşle dolu
bir kefenden söz ediyorum.

GÜNDÖKÜMÜ

Tomris Uyar

23 Kasım 1982

Adı oldukça duyulmuş bir ceza avukatının yazıhanesi burası. Battal eski masalar, kaç yıl öncenin yabancı dergileri, duvarlarda fotoğraflar, nişanlar, onur belgeleri, diplomalar.

Anlaşılan, uzun süre beklemem gerek. Avukatımız, Almanya'ya kaçak sucuk sokup yakalanan işçi müvekkilleriyle görüşüyor. Neyse, davayı alacağı kısa sürede kesinleşti de gittiler.

Onca dürüst ve yetenekli avukat arkadaşım dururken niye mi onu seçtim? Bu nitelikleri taşıyan arkadaşlarımın hepsinin işleri başlarından aşkın da ondan, sinirleri bozuk, moralleri de. Hem zaten ülkesinde profesyonelleşmiş herhangi bir ceza avukatı, Yazarlar Sendikası davasında gerekirse beni rahatça savunabilir, avukatımla çifte bir nevroz yaşamanın gereği yok.

Avukat, bir arkadaşımın arkadaşı. Hay allah! Siyasi bir davaymış bu! Konuya girdiğim anda sözümü kesti: politik dava almazmış. Bu erdemi sayesinde şimdiye kadar kaç kat, kaç yat aldığından, dış ülkelere çağrılıp konferanslar verdiğinden söz etti bana. (Oysa sormamıştım. Nişanlar ve diplomalar, çoktan kalkıp gitmemi gerektiren ipuçlarıydı.) Ama avukat bana güveniyormuş, beni zeki, değişik buluyormuş. Saçma sapan işlere kalkışmayacak kadar akıllıymışım, belliymiş. Yani, kısaca, davada avukat olarak bir "virtüozite" gösterme olanağı varsa, beni savunabilirmiş.

—Bu tür davalarda virtüozite beklenmez biliyorsunuz, dedim. Hem lütfen söyleyin, apolitik olan bir dava var mıdır?

—Olan *başka,* sayılan *başka! diyor tilki bakışlarıyla. Ben de ona yılan bakışlarımla bakıyorum tabii.*

—Yani beyefendi, galiba sizinle bir müvekkil ve bir avukat sıfatlarıyla bu ülkede asla karşı karşıya ya da yan yana gelemeyeceğiz. Ne tuhaf değil mi?

—Nesi tuhaf? diye kaytarıyor. Sucuk sokun Almanya'ya, pastırma sokun, sizi savunurum. Bakın gençsiniz, güzelsiniz, zina davası da alırım ben.

Çok ince bir espri yapmış gibi gülüyor.

—Ne yazık ki bu konularda size yolumun düşeceğini sanmam.

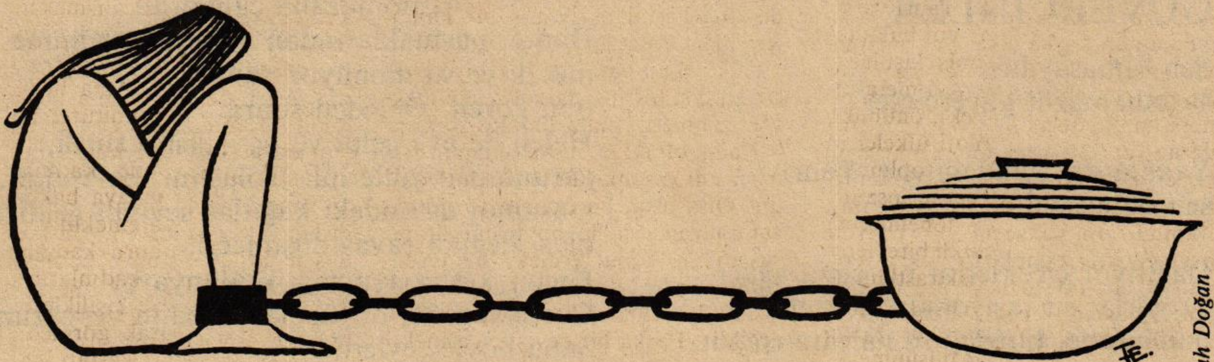
Birdenbire anlatılmaz bir bulantı.

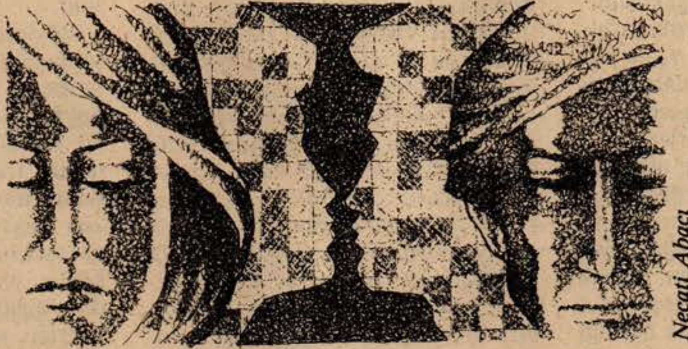
—Yine de ben size yararlı olabilecek birkaç telefon numarası vereyim. Sıkışırsanız—

—Defterim yanımda yok, diyerek fırlıyorum yerimden.

Sokakta yürürken ellerim titriyor, koluma girerek zorla yürütüyorum kendimi. "Yürü canım," diyorum, "yürü kızım. Yanından geçenler yüzünün yırtıklığını sezemezler nasıl olsa." Babamın bir sözü düşüyor aklıma: "Hukuk çok basittir, yani rakıya su kattın mı rengi nasıl beyazlaşırsa hukuk kuralları da öyle işlemelidir." İyi ama biraz önce tepeleme su doldurduğum o rakı bardağı bir türlü beyazlaşmadı.

Yoz bir toplum düzeninde yaşamaktan usanıp yaşamlarına son verenlere, üstlerine gaz döküp kendini yakanlara, hasta *gözüyle bakıyoruz. Onları ruh hastası saymakla dolayısıyla insanın insanca yaşamak hakkına, insan olarak yaşayamıyorsa, yaşamı dışlama hakkına tepeden bakıyoruz. İnsan yaşadığı toplumdan utanç duyduğu için pekala canına kıyabilir, inanıyorum buna. Böyle önemli bir kararın arifesinde, öteki kararlardaki bocalamalara da yer yoktur üstelik: kaldırım kirlense de olur, banyo kanlansa da, çocuklar korksa da, dostlar üzülse de. Bu tür incelikler, kaygılar çok geride kalmıştır.*

Kadınlar Üstüne...

Erendiz Atasü

Ülkemiz bireylerini ilerde nasıl bir kişilik yapısı bekliyor? Genelde insanlarımız, tek tek ele alınırsa, mücadeleci, atak, örgütlenmeye yatkın güçlü kişilikler olmaktansa, boyun eğmeye; örgütlenmektense yönetilmeye eğilimli, ezik, kaderci, işi oluruna bırakıveren kişiler... Erkeklerimiz böyleyse, kadınlarımız yüzyılların mirası ataerkil kültürün, geleneklerin, dinsel baskıların etkisiyle ve "elinin hamuruyla erkek işine karışmayan", hanım hanımcık ve birazcık "kancık", vefakâr, fedakâr, cefakâr, "saçı uzun aklı kısa", ayni zamanda da "kaşık düşmanı" hemcinsinin imgesine uyacak biçimde yetiştirilip biçimlendirildiklerinden, bir o kadar daha silik karakterli olmaya yargılı...

İnsanımızın geçmişinde ne türlü kişilik özellikleri yatıyor? Ulus olma aşamasına gelememiş Osmanlı ümmet toplumunun her türlü güvenceden uzak, ürkek, ezik, Tanrı'ya sığınmaktan başka çıkar yol bulamamış insanının gelişmemiş kişiliği... Bu tabloda kadınların yeri meta olmaktan öte değildir. Peki, önümüzde ne var? İleri teknoloji ülkelerini hedef aldığımıza göre, o toplumların robotlaşmaya yüz tutan insanı.. Kapitalizmin yükselme dönemlerine özgü güçlü, özgün kişilikli bireylere, batı ülkelerinde artık pek rastlanmıyor. Onların yerini, yavaş yavaş, kitle iletişim araçlarıyla ayni şeyleri öğrenmeye, ayni şeyleri düşünmeye, ayni tür zevklere ve ayni tip davranışlara koşullandırılan, "tek boyuta" indirgenmiş, halinden hoşnutluğa programlanan bireyler alıyor.

Ve bizim bireyimiz, ardındaki Osmanlı ümmetinin ürkek kulunun anısıyla, ufukta görünen robot batılının renksiz kimliği arasında tehlikeli bir dönemeçte sıkışmış.

Kulluktan robotlaşmaya giden çizgide, insan olabilmeyi ve insan kalabilmeyi başarmak zorundayız. İnsan olabilmeyi başarmak kadınlar için hem daha zor, hem daha kolaydır. Daha zordur, çünkü üstlerinde daha fazla baskı vardır; baskılardan (ekonomik, toplumsal ve ruhsal) biraz sıyırılabilmişlerse daha kolaydır. Çünkü, türkülerden fıkralara, her alanda erkek üstünlüğünün vurgulandığı bir toplumda, erkek bireylerin karşılaştığı kendini kanıtlama zorlamasını, kadınlar hissetmezler; ve bu zorlamayla uyumsuz davranışlara itilmezler. Kendilerini, yanlışları ve doğrularıyla, oldukları gibi kabul edip gösterebilirler; içtenliğe ve sadeliğe ulaşabilmek, iç ve dış engellerini aşabilmiş bir kadın için daha kolaydır. Ama kadınların büyük çoğunluğu için, dişi bir yaratıktan dişi bir insana yükselebilmek zor, zahmetli, hatta imkânsızdır.

Kadın olmakla, insan olmanın çatışmasını yaşamayan bir kadın yoktur. Olsa olsa, bu dramın ayrımına varamayan, ya da böyle bir dram yaşadığını kabul etmek istemeyen kadın vardır. Kadınlık görevleriyle insansal özellikler her zaman koşut değildir. Başka bir deyişle, geleneksel kadın imgesiyle soyut insanlık değerleri ayni doğrultuda gitmez. Geleneksel kadın yumuşak, uysal, düşünce ve eylem evreni evinin sınırlarıyla çerçevelenmiş, az konuşan, icabında saman altından su yürüten birisidir. Bu özelliklerin yüreklilik, mertlik, beceri, kendini geliştirme, özgüven gibi değerlerle çeliştiği ve çatıştığı ortadadır. Kadınların çoğu bu ikilemden en kolay yolla kurtulur, yani ya "yuvayı yapan dişi kuş" olurlar, ya da çok az bir bölümü cinselliklerini yadsır, aşktan evlilikten uzak durur, analık mutluluğundan vazgeçer, meslek kadınlığını, yani bir yerde erkek rolünü benimser.

Burda basit bir çalışan kadın-ev kadını ayrımı yaptığım sanılmasın. Ülkemizde "ev kadını" ekonomik zorunluklar karşısında süratle kaybolmaktadır. Kırsal kesimde zaten "ev kadını" var olmamıştır; orada, kadın çoğunluğu ev kadınlığının ötesinde ücretsiz işçi olarak çalıştırılmaktadır. Kentli kadın bugün çalışmıyorsa, genellikle öyle arzuladığı için değil, iş bulamadığı için ev kadınıdır. Kadının çalışmasının temel amacı aile bütçesine katkıda bulunmaktır. Bu katkı elbette gereklidir ve bir ödevdir. Ama bu yeterli midir? Kadınların kültürel bakımdan en ileri olduğu küçük burjuva aydın kesiminde bile, kadınlar bir an önce emekli olmaya bakmaktadırlar. Yirmi yılda emeklilik peşine düşen devlet memuru kadınlarımızın kabarık sayısı, kadınların çalışmayı kendilerini ve kişiliklerini geliştirme aracı olarak görmediklerinin, ülke üretimine katılıp katılmamanın da onları ilgilendirmediğinin en güzel kanıtıdır. Tabii ki işyerlerinin bozuk koşulları da bu olayda etkendir. Ama bir etken de kadınları-

mızın ve tüm toplumumuzun çalışmayı yalnızca yeni bir "dişi kuşluk" görevi olarak algılamalarıdır. Çalışan kadınların çoğu işleri ve ev işleriyle boğuşurken, sadece daha fazla yorulmakta, kendilerini gerçek anlamda geliştirememektedirler.

Geleneksel kadın imgesi ülkemizde pek değişmemiştir. Değişik toplumsal kesimlerde, bu imge bazı farklar gösterebilir. Örneğin mali zorluklar içinde kıvranan küçük burjuva kesiminde, geleneksel kadın imgesine maaş sahibi olmak özelliği eklenmiştir. Varlıklı kesimlerin apolitize gençleri arasında son moda dansları iyi kıvırabilmek aranan bir özellik olabilir. Ama temelde, erkeğinin sözünden çıkmayan uysal kadın imgesi canlılığını korumaktadır. Açık konuşmak gerekirse, aydınlar arasında bile kadının erkeğinin yanında değil, en az birkaç adım gerisinde durması, çiftlerin yaşamlarını karşılıklı düşünce alış-verişi içinde değil, erkeğin kararlarına göre belirlemeleri beklenir. Kadınlar sık sık aptallıkla suçlandıkları halde, "akıllı olmak", hiç bir toplumsal kesimde genç kızlar için aranan bir özellik haline gelememiştir.

Cumhuriyet haklarından en fazla yararlanabilmiş küçük burjuva aydın-bürokrat kesiminin kızlarına eğitimin ve çalışmanın kazandırdığı saygınlık pırıltısı çabuk sönmüş, bir iki kuşak öteye bile yansıyamamıştır. Bugün diploma ve aylık kazanç, yalnızca yeni bir iyi "dişi kuşluk" özelliğidir. Böyle olmuştur, çünkü kadınlarımız aralarından bu saygınlığı hak edecek kişilikte ve nitelikte yeterli sayıda örnek çıkartamamışlardır. İnsanlarımızın çoğunda olduğu gibi kadınlarımızda da, hatta okumuş kadınlarımız arasında da, kültürsüzlük korkunç boyutlardadır. İnsanlarımızın kişiliksizleşmeyle yüz yüze kaldıkları günümüzün kültürel yozlaşma ortamında, ekonomik zorluklarla bunalan kadınlarımız bir yandan da "evde kalma" korkusu, evliliği sürdürememe endişesi, çirkinleşme, yaşlanma, terk edilme, beğenilmeme korkularıyla kıvranırken, kişiliklerini geliştirme sorununun altından nasıl kalkacaklardır? Bu zor bir iştir ve kadınlarımız bu zorluğun üstesinden gelmek zorundadırlar. Kadınlar, Cumhuriyetin verdiği haklara gerçek anlamda sahip çıkamamışlardır; çünkü yetenekli, kişilikli kadınlarımız az çıkmıştır. Böyle kadınlar azdır, çünkü toplumumuz bu nitelikte genç kızlar üretememiş ya da üretebilme aşamasına gelememiştir. Yoksulluğun ezdiği ailelerde zaten kız evlatlar konusunda böyle bir kaygı olmamıştır; orta halli ve varsıl kesimlerde ise aileler yanlış koşullandırmalar sonucu kızlarını güzel ve bir erkeğe göre daha az zeki olmaya zorlamışlardır, bilerek ya da bilmeyerek. Böyle bir eğitim almayan çok az sayıda genç kızsa aranan kadınlık özelliklerine uymadıkları için erkeklerce beğenilmemiş ve acı çekmişlerdir; onların bu halini gören hemcinsleri okumaya ve düşünmeye boş verip süslenmeye koyulmuşlar, ilerdeki evlilik yıllarında ise kocaları tarafından tüketime yönelik olmakla suçlanmışlardır.

Eğer edebiyat yaşamın bir yansımasıysa, edebiyatımızda kaç tane mücadeleci ya da örneğin "dik kafalı" kadın tipi vardır? *Irazca, Meryemce* doğurganlık çağını geride bırakmış, bir anlamda cinsiyetsiz kadınlardır. Edebiyatımızda, ezik, umarsız, bunalımlı, dengesiz, bencil, kötü, hattâ zalim kadın tipi çoktur. Kendisini yok sayarcasına ailesi uğruna fedakâr kadınlar da vardır, ama dişiliği ve kişiliği bağdaştıran kadınlar pek azdır. Bu biraz gerçeğin edebiyata yansımasıysa, biraz da kadını eksikli bir insan görme alışkanlığının etkisidir gibi gelir bana. Yani, burada "Tavuk mu yumurtadan, yumurda mı tavuktan" tartışması benzeri bir ikilem vardır. Kadınlar arasında yetersiz kişilikler çoğunlukta olduğu için kadınlar edebiyata ve diğer sanat ürünlerine böylece yansımışlardır; bu ürünler de karınca kaderince kadınları değersizleştirmeye katkıda bulunmuştur. Sonuç, toplumumuzun kadınlara duyduğu güvensizlik ve kadınlarımızın özgüvensizliğidir. Böylece, bir türlü ikilemden çıkış yolu bulamayan kadınlar, toplumumuzun yol göstericiliğinde, kurtuluş olarak geleneksel kadın imgesine sarılmışlar, o imgeyi sürdürmüşler, ona uymaya çalışmışlar, uymayan taraflarını törpülemeye uğraşmışlardır.

Geleneksel kadın ezilmeye karşı savunma kalkanı olarak ikiyüzlü davranışları kullanır, başka umarı yoktur. Eğer koşullar uygunsa, iki yüzlü yöntemleriyle ailede yönetimi ele geçirdiği bile görülebilir, bu durum ezilen, horlanan hemcinslerinin durumunun anlaşılamamasına neden olmaktan öte bir işe yaramaz. Bu bir bireysel kurtuluş bile değildir. En yetenekli (!) kadının bile ipleri uzun süre elinde tutacağı şüphelidir.

Böylece iki yüzlülük değişmez bir yazgı gibi yerleşir kadın-erkek ilişkilerine ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Sanki bilinmez bir güç, tüm ilişkileri iki yüzlülük temeline göre düzenlemiştir. İçtenliğe, dürüstlüğe başvurdunuz mu, rayına oturmuş gibi gözüken ilişkiler depreme uğramışçasına sarsılmaktadır. Kadınlar ve erkekler, birbirlerine ruhsal olarak bu iki yüzlülük perdesinin ardından, kafaları geleneksel kadın ve erkek imgeleriyle çarpıtılmış biçimde ulaşmaya çalışmakta ve tabii ulaşamamaktadırlar.

Bizler ne kadar beynimize kültürel ortamın ya da kültürsüzlüğün şırınga ettiği kadın ve erkek imgelerine uymaya çalışırsak çalışalım ve birbirimizden bunu bekleyelim, eskiye göre farklılaşan somut yaşam koşulları kadınları ve erkekleri değiştirmiştir. Bugün ne kadınlar eskisi kadar uysaldır, ne de erkekler eskisi kadar koruyucu... Erkekle kadının, ailenin tüm sorumluluğunu dış dünyaya karşı erkeğin taşıdığı ve kadının yalnızca ev içi hayatını düzenlediği kesin işbölümü bozulmuş ve cinsler arasındaki bu işbölümüne dayalı uzlaşma parçalanmıştır. Her alanda paylaşmaya dayalı yeni bir uzlaşmanın kurulması en iyimser görüşle bir kaç kuşak sürecek çekişme ve mutsuzluk dönemi demektir. Erkekle kadın arasındaki, aile içinde kesin işbölümüne dayalı uzlaşma tüm dünyada yıkılmıştır. Ancak bu yıkılma, bizim gibi geleneksel değerlerinden kopmuş, yerine sağlam değerler koyamamış, bir geçiş döneminden öteki geçiş dönemine geçen toplumlarda bireylerin hayatında olanca şiddetiyle duyulmaktadır. Tüm insanların ve kadınların mutsuzluğu giderek artmaktadır.

Gazetelerdeki "Gönül Postası" servislerine kadınların gösterdiği ilgi özel yaşam mutsuzluğunun kadınlar arasındaki yaygınlığını gösteren çarpıcı bir veridir. Denilebilir ki, bunlar küçük burjuva sorunlarıdır. Sanmıyorum. Bu görüş bir kaçış, yada bir savunudur ve olsa olsa hoşumuza gitmeyen şeyleri yok sayma, devekuşu gibi kafamızı kuma gömme alışkanlıklarımızın ürünüdür. İşsizlik, parasızlık gibi ivedi ve ağır ekonomik sorunları olan bir insan için duygusal ve cinsel sorunlar ikinci planda kalabilir. Ama bu, o sorunların var olmadığını ya da o bireyde ruhsal yıkım yaratmadığını göster-

mez. Bir alt gereksinme doyurulmadan, bir üst gereksinmenin fark edilecek biçimde ortaya dökülmemesi, o yoksunluğun bireysel yaşamda duyulmadığı anlamına gelmez. Psikoseksüel sorunların, küçük burjuvalara özgü olduğunu düşünmek, diğer insanları duygudan, düşgücünden, sevinçten umuttan ve umutsuzluktan uzak bir tür biyolojik varlık olarak görmektir ki, bu da insanı aşağılamakla birdir. Nitekim yapılan bir araştırma, gazetelerden medet uman büyük okuyucu kesiminin büyük kentlerdeki düşük gelir düzeyli ailelerde yetişen gençler olduğunu, bir başka deyişle gecekondulu gençler olduğunu ortaya koymuştur. (*)

Özel yaşam mutsuzluğu toplumun her diliminde vardır. Gelir düzeyi düşük katmanlarda kadınlar alabildiğine mutsuzdur. Ama ülkemizde pek yaygın olan kadercilik anlayışının etkisiyle durumlarını kabullenmişlerdir. Kabullenmişlerdir, çünkü yaşamlarına yön verecek birincil güçten, ekonomik güçten yoksundurlar. Ama ayni kesimin yeni yetişen gençleri için, ayni kabullenişin geçerli olduğunu varsaymak pek doğru olmaz.

Psikoseksüel sorunların küçük burjuva kesiminde yoğunlaşması, bu sınıfın geleneksel ikircikli tavrını bu alanda da yürütmesinden başka bir şey değildir. Küçük burjuvalar ne bol paranın sağlayabileceği yaşama kolaylıklarına ve hareket serbestisine, ne de bunalımları bastırabilecek güçte yeterli kadercilik felsefesine sahiptirler.. Duygusal ve cinsel sorunlarını bir türlü çözemezler... Ne de sorunlarından vazgeçebilirler... Bu olgu, böylesi sorunların yalnızca küçük burjuvalara özgü olduğu gibi aldatıcı bir görünüm yaratır.

Kadınlar bu denli mutsuzken, erkeklerin mutlu olabilmesi olası mıdır? Elbette ki değildir... Peki, neden ortada konuşulan kadınların mutsuzluğudur, niçin bireysel hayatımızın "en önemli ilişkisinin" tüm ağırlığı kadınların sırtına binmiştir, ya da niye böyle bir görünüm yaratılmıştır? Burada karşımıza, aşkı, evliliği, analığı kadın hayatının birincil amacı ve görevi sayan; erkek hayatında ise aileye ve babalığa ancak ikincil bir yer veren, sade bizim toplumumuzda değil, tüm toplumlarda ve toplumların tüm kesimlerinde var olan anlayış çıkmaktadır. Geleneksel kadın ve erkek imgelerini yaratan bu anlayış, kadınların mutsuzluğu daha da şiddetli hissetmelerine neden olmaktadır. Ataerkil kültürün doğrudan ürünü olan bu anlayış kadınları duygusallığa iterken, duygu belirtmeyi "erkekliğin şanına" yakıştıramaz. Ve böylece kadınlarla erkekleri birbirlerine ulaşabilmelerinin çok zor olduğu zıt ruhsal kutuplara iter. Bu anlayış yüzünden, değişik sınıfsal kökenli kadınlar arasında şaşırtıcı benzerlikler ortaya çıkar. Bireylerin davranışlarının ana hatlarında sınıfsal karakterler etkendir; dolayısıyla farklı sınıflardan gelen kadınlar birbirlerinden çok değişiktir. Ama bu değişik kadınların özel yaşamlarındaki erkeklere (baba, ağabey, koca, sevgili, oğul) göre konumları belirlenip kıyaslanınca, sınıflar arası benzerlikler çıkar ortaya. Yaygın mutsuzluk bu benzerliklerden bir tanesi ya da benzerliklerin bir ortak sonucudur. Kadınların bir psikolojik sorunu erkekleri tarafından "dışlandıklarını" hissetmeleridir. Bir seyyar satıcının karısından bir yüksek bürokratın karısına kadar, bir kurumda odacılık yapan kadından o kurumun şefi olan kadına kadar kadınların ortak özlemi, erkekleri tarafından bir parça daha insan yerine konmak, adamdan sayılmaktır. Kadınların yalnızca maddi ve duygusal güvence peşinde oldukları, bunun ötesinde bir şey istemedikleri, eskimiş ama yaygın bir görüştür. Kadınlar insan yerine konulmak istemektedirler. Ama belki de kadınların çoğu bu adamdan sayılma işleminin gereklerini yerine getirememektedirler. Getirememektedirler, çünkü kendilerini ve kişiliklerini geliştirebilecekleri zamanı da geleneksel imgelerin peşinde umutsuz arayışlarda tüketmekte, kısır döngüden çıkamamaktadırlar. Bireysel mutsuzluklarının kölesi olmakta, uğraştıkça yaraları büsbütün kangren etmektedirler. Bu yanlış anlayış ve tavırdan kurtulmak gerekir. Kadınları özel yaşam sorunlarını abartmaya, gözyaşlarına, sinir haplarına, ağıtlara ve beddualara, migrene, sinir haplarına, konkene, berbere iten geleneksel kadın ve erkek imgelerini sürdürme alışkanlığıdır. Erkekleri ise kadınların tam tersi bir kutba, özel yaşam sorunlarını azımsamaya, bu sorunları yok saymaya, onları işyerlerinde, kahvehanelerde, birahanelerde, tavla tahtalarında, içkili sohbetlerde unutmaya iten de ayni şeydir.

Kadınları, içine hapsoldukları kısır döngüden kurtarmaya, tek başına kadınların gücü yetmez. Tıpkı erkeklerin kendi döngülerinden tek başlarına çıkmayı başaramayacakları gibi... Kadınların kısır döngüsü kaçınılmaz olarak erkekleri de başka bir döngüye hapsetmiştir. Döngülerin birbirleriyle kaynaşabilmesi için, kadınların ve erkeklerin geleneksel ikiyüzlü tavırlarından arınmaları gerekir. Bu da yepyeni bir kadın ve yepyeni bir erkek tipi demektir. Toplumların sosyoekonomik alt yapısı tümden değişmeden, bireylerin hepten değişebileceğini düşünmek hayalcilik olur. Öyleyse, ne yapmalı? İnsanların mutluluk beklentilerini belirsiz bir tarihe mi erteleyelim? Bireylerimizin gitgide kişiliksizleşmeye itildiği bir ortam da aile mutsuzluğunun, kadın-erkek uyumsuzluğunun gitgide büyüdüğünü görmemek için görmemek için kör olmak gerekir. Hiç mi uğraşmayalım?..

Önümüzdeki birkaç on yılda, Türkiye nüfusunun en büyük kısmını, belki de, köylerden kopup gelen, kentleşmeye çalışan insanlar oluşturacaktır. Bu kesimin, her türlü bilinçten yoksun, sınıf atlama özlemi içinde kıvranan genç kızlarına ne vereceğiz? Bu kızlara yönelik koskocaman bir fotoroman, renkli dizi endüstrisi gelişiyor. Bu genç insanları, gerçek dışı ve değersiz bir dünya yaratan, onları sürdürdükleri maddi yaşantıyla ilintisiz şizofrenik düşlere iten bir endüstrinin insafına mı bırakacağız? Büyük bir insan potansiyelini kişiliksizleşmekten de öte, ruh hastası olmaya mı terk edeceğiz?

Kadınlara pembe düşlerle, zenginlik hayalleriyle, aşırı ve gereksiz süslenme merakıyla, tekniği ne denli kusursuz olursa olsun insansal içeriğinden boşaltılmış şekilci bir cinselikle bir yere varılamayacağını anlatmak gerekir. İkili ilişkilerin, kadınların tekil "dişi kuşluk" çabalarıyla yürütülebileceği yalnızca bir masaldır. Evlilik gemisinin, dıştan gelen toplumsal ve ekonomik dalgalarla boğuşan ve içten gelen ruhsal arızalarla uğraşan, "yalnız" kaptanı kadın cinsi

(*) "Güzin Abla" Penceresine Yansıyan Değerler Sarsıntısı ve Yeni Değer Aranışlarının İpuçları. **Aydan Aya, Antolojik dizi, Haziran '84.**

olamaz. Kadınların, mutsuzluklarını yaratan koşulların nesnel bir çözümlemesini yapmadan mutsuzluğu aşabilmeleri olası değildir. "Polianna"cılık oynamak, ya da mutsuzluğu katlayıp göz önünden rafa kaldırmak, mutsuzluğu aşmak anlamına gelmez. Bireysel yaşamda mutluluğa ulaşılamasa bile, mutsuzluğun aşılması hayalci yaklaşımlarla değil, gerçeğin kavranmasıyla olur. Kadınlara ve erkeklere önyargıları ve masalları değil; gerçekleri anlatmak gerekir.

Maddi hayatın değişen koşullarının kadınları ve erkekleri ne biçimde başkalaştırdığını, bugünkü gerçek kadınların ve erkeklerin geleneksel imgelerden nasıl ve niçin farklı olduklarını kadınlara ve erkeklere anlatmak gerekir.

Manilerden fıkralara "erkek adamlığın" vurgulandığı bir ülkede erkek olmak zordur. Ama bu zorluğu biz kadınlar ancak sezebiliriz. Çünkü insan, hayatı ancak yaşadığı kadar bilir. Erkeklerin acılarının kadınlar için bulanık bir sezişten öte, anlaşılır bir gerçek haline gelebilmesi için kadınlara açık seçik anlatılması, kadınlarla paylaşılması gerekir. Tıpkı bunun gibi, kadınların acılarının da açıkça ortaya konulması gereklidir. Sanırım bu açıklamayı da en iyi kadınlar yapabilir.

Türkiye'nin eli kalem tutan kadınlarına bir sorumluluk düşmektedir. Türkiye'de kadınların büyük çoğunluğu önce baba ve ağabey, sonra koca dayağı altında yaşıyorsa kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Türkiye'de dar gelirli ailelerin kadınları,yani kadın nüfusunun en büyük kısmı kentlerde evlerde, köylerde evlerde ve tarlalarda bir yaşam boyu aileleri için çalıştıkları halde kocalarının alınterini sömürüyorlarmış gibi bir zan altında iseler, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Türkiye'de kadın çoğunluğunun yaşamına, evlilikle birlikte, en basit sağlık kurallarına uyulmadığı için, kaçınılmaz biçimde kadın hastalıkları karışıyorsa, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Türkiye'de ataerkil değerlerin kısmen de olsa ağırlığını hissettirdiği kesimlerde, aileler küçücük kız çocuklarını, prekapitalist döneme özgü ilkel koşullardaki imalathanelerde çalışmaya, dolayısıyla kazaya ve ölüme gönderiyorlarsa, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Türkiye'de kadınlar fahişelik yaparak ekmeklerini kazanıyorlarsa, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Cinsiyet tayin edici kromozomların babadan geldiği bilinen bir biyolojik gerçekken, Türkiye'de bazı yörelerde kadınlar halâ doğurdukları çocukların cinsiyetinden sorumlu (!) sayılıyorlarsa ve hatta suçlanıyorlarsa; Türkiye'de aile planlamasını yürütmekle yükümlü insanlar yalnızca kadınlarmış gibi bir hava esiyorsa, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Türkiye'de kadınlar akıl sağlıklarına, dedikodu, kumar, alış-veriş gibi ince ve zavallı bağlarla tutunmaya çalışıyorlarsa, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Türkiye'de kocaman kocaman sorumluluklar almış, kocaman kocaman diplomaları olan kadınlar, hiç gerekli olmayan yerlerde edalı tavırlarla cinselliklerini sergileyerek, ya da çocuksu sevimliliklerine sığınarak, ya da en kötüsü gözyaşlarına sığınarak iş sorunlarının üstesinden gelmeye çalışıyorlarsa, kişilikten ve özgüvenden bu derece yoksunlarsa, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Üniversitede okuyan genç kızlar dinsel gericiliğe gönüllü sığınıyorlarsa, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır. Kadınları ve erkekleri, ahlakın her alanında farklı terazilerde tartmak kanımıza işlemişse, bu işin farkına bile varmadan böyle davranıyor, bir yandan da kadın eşitliğine inandığımızı zannediyorsak, kadınlara karşı bir sorumluluğumuz vardır.

Kadınların sorunları ne yalnızca ekonomik ve toplumsal, ne yalnızca ruhsal, ne cinsel, ne de yalnızca tıbbidir. Kadınların sorunları bunların hepsidir ve hiçbiri öbüründen bağımsız irdelenemez. Kadınlar tüm bir insan olup, kendileri ve toplum tarafından öyle de kabul edilmedikçe sorunları tükenmez.

"Kadınlar da bu kadar ezilmesinler..." "Ne kadınlar var, kocalarına mum tutturuyorlar..." "Efendim, kızlar da evlenirken dikkatli davransınlar, yanlış seçimler yapmasınlar..." türünden düşünceler kolaya kaçmaktır.

Bir ülkenin alt-yapısı değişmeden ve bu değişim üst-yapıya yansımadan bireylerin tam bir dönüşüm göstermesi olanaksızdır; bunu biliyorum. Türkiye'de yazılanların, kitapların, dergilerin etki alanı son kertede kısıtlıdır, bunu da biliyorum. Ama, bireylerin gitgide kişiliksizleştiği, ilişkilerin mekanikleşmeye yüz tuttuğu bir dönemde, bizden sonraki kuşakların bizim yanlışlarımızı yineleyip, yeni yanlışlara düşmelerine seyirci kalamayız, bunu da biliyorum. Bugün Türkiye'de kadınlar ve erkekler için tam bir eşitliğe ve paylaşmaya dayanan güzel ve mutlu birliktelikler istemek imkânsızı istemektir. Ama şu da yalın bir gerçektir ki, gelecek hiçbir zaman bu günü sürdürmekten yana olanların değildir; ve her zaman imkânsıza gönül verenlerin olmuştur.

Ekonomik sürecin ve kültürel yozlaşmanın vardığı gayrı insani boyut.

Hangi Kadın?

Sennur Sezer

Kadın? Evet hangi kadın? Bir imza ile dişiliğinin görüntüsünü tüketim mallarına katarak bir reklam aracı olan mı? (İster bir malın sunucusu, ister sosyete sayfalarında ailesi adına boy gösterici). Bir imza ile evin bulaşık, çamaşır, ev işi, yatak işi, dadı, ihtiyar bakıcısı olup orta yaşı geçince "düşünce kısırlığı", "anlayışsızlık", "bakımsızlık" gibi geçerli nedenlerle "kapı önüne konulan", "boşanamıyorum", "beni anlamıyor" diye şikâyet edilen mi? Siyasal görüşü ne olursa olsun her düzende "sabırlı", "anlayışlı", "güzel" olması öğütlenip durulan mı? Yoksa imzadan bile yoksun, nikâh ve miras eşitliğinden bile uzak, alınıp satılan, tarlada yarıcı, evde her işe koşucu, cahil bırakılmış olmasının suçu filmler ve romanlarla gene kendisinden sorulan mı?

Kadın... Hangi kadın? Dayak yediğinde hemcinslerinin elbirliğiyle "benim başıma gelmedi", "benim başıma geleni kimseler duymadı" sevinciyle "beyanatlar" verdiği güçsüz yaratık mı? Kocasının üstüne tuttuğu dostunu, kocasıyla bir olup öldüren mi? Yoksa kocasını dostuyla birlikte öldüren mi?.. Yoksa öldürülüp de ailenin ve soyun "namusu" temizlenen mi?

Nedir Kadın? Bir insan cinsi... Kendisi için ayrı yasa uygulamaları olan yaratık. Erkek cinsinin zinasının ekonomik uygulamayla gerçekleştiği (ev tutmak, birlikte oturmak, dostunu karısıyla yaşadığı eve getirip birlikte oturtmak) bir toplumda, söylediği her sözün hesabını "aile, mahalle, toplum" adına vermeye zorunlu yaratık. Toplumsal üretimi hâlâ göstergelerde yer almayan canlı makine. Beyni çalıştığında (çalışmasına izin verildiğinde) dünyanın yedinci harikası...

Evet kadın bir insan cinsidir. Yoksa bir canlı türü mü? Toplumsal özelliği üretmek ve yeniden üretime katkı olan bir üretici canlı türü. Kas gücünün hâlâ beyin gücüne üstün sayıldığı dünyamızda, mekanik dünyada, erkeğin işsiz kalma nedeni.

Sanat yapıtlarının esin kaynağı, mal, göz okşayıcı "nesne"... Sulugözlü romanların, pembe filmlerin, kalitesiz TV dizilerinin tüketicisi... İçgüdüsüyle (doğurganlık içgüdüsü belki) korunmak isteyen, ama oğluna, kocasına, kardeşine hep koruyucu olmak zorunda kalmış, ezilmişliğini, horlanmışlığını ninniyle, ağıtla sormuş ama sanat yeteneği yok sayılmış olan...

Şu dörtlüklerden hangisini söyleyen:

Ben Râzi Kadınım oldum zarıcı
Her karanlığa bir aydınlık verici
Elimde kalmadı altınla inci
Yanık derdim yoktur derman diyesiz

★ ★ ★

Odalar yaptırdım altın eşikli
Sofralar yaptırdım sedef kaşıklı
İçinde yatmadın yanı beşikli
Aman padişahım sorusun sen ver

★ ★ ★

Merhametsiz padişahlar askeri
On senedir bekletiyor Hicaz'da
Genç iken kocadım yitirdim yari
Soyha Yemen yiğit koymadı bizde

★ ★ ★

Gelin ömrüm geçti ben mozuluyom
Kara saça ak ördürdüm düzlüyom
On senedir asker yolu gözlüyom
Saçım ağardı fer kalmadı gözde

Belki de bir İstanbul kadınıdır. Hani şu türküyü yakan:

Yemenimin oyası rengi rengine
Körolası amcam vermedi beni dengime
Rovölver mi sıkayım kendi kendime

Kadın... Adına dergiler çıkarılıp, "iki kadeh atma özgürlüğü" istenen canlı... Onbeşinde çalışmaya başlayıp otuzbeşinde posası çıkmış olsa da emeklilik hakkı tanınmak istenmeyen, kırsal alanda tek güvencesi doğurduğu erkek çocuk olan, oğlunun "zindan ekmeğine" mahkûm kaşık düşmanı...

Nedir bunca söz... Yakınma mı? Olabilir... Ağıt, ilenme kadının geleneğinde var... Ben de kadınım. Okumuş da olsam, sanatçı da olsam, sanatta, işte yerim "kadın" ile nitelenen, insan sayılıp sayılmadığım "şaibeli" bir kadın sanatçıyım... Öteki kadın sanatçılar gibi yaşam öykümde eşimin adı yazılı, yazar sözlüklerinde. (Gocunduğumdan değil, Eren Eyüboğlu'nun Bedri Rahmi ile evliliği yazılır da, Bedri Rahmi'ye o not düşülmez... Ferzan Gürel'e Samim Kocagöz'ün kardeşi denir de... Öteki Karagözler'de böyle bir not olmaz... Biz babalarımız, kocalarımız, oğullarımızla var olabiliyoruz ancak.)

Kadın haklarına değil insan haklarına inanıyorum. Verilen hakları kullanmayı öğrenmediyse bunca kişi (kadın, erkek) bunun "vebali" kimin omuzlarında... Yalnız insan türünün bir cinsinin mi?

Çözüm nedir? Kolay... Bir tarafın istediği meyhane özgürlüğüyle (yokmuş gibi), öbür tarafın istediği çarşaf peçe özgürlüğünü (uygulamadakinden fazlasıyla) verdin, bir de bunu yasalara geçirdin mi?.. Tamam... Ne kreş, ne emeklilik sorunu kalır... Ne de nesebi belirsiz çocuk olayı... Yaşasın kadın on yılının son yılı...

KEMAL ÖZER

BULAMAYACAK BENİ...

Bulamayacak beni arayanlar
bunca yıllık adresimde,
alıştıkları telefon numaralarından
sesime ulaşamayacak hiçbiri.
Bulamayacaklar beni sevgilim
senin sınırlar ve engeller aşan
yüreğinin çarpmadığı yerde,
gün ışığıyla yıkanan
sesinin çınlamadığı yerde!

"Kadın, fabrikadan ev işine koştururken hak arayabilecek konumda değil"

Cumhuriyet Gazetesi'nin İş-Sendika konuları yazarı Şükran Ketenci, çalışan kadınların sorunları üzerine sorularımızı yanıtladı.

■ Sayın Şükran Ketenci, çalışanlar bütününün bir parçası ve kadın olarak kadın işçilerin sorunlarla karşı karşıya olduğunu biliyoruz. Kadın işçilerin sorunlarını - istihdam, işgücü niteliği, sendikal ve sosyal haklardan yararlanma gibi- en temel yönleriyle somutlar mısınız?

☐ Çalışan kadının iki yönlü sömürüldüğü gibi bir yaklaşım bazı gerçekleri yansıtıyorsa da bunun, kişinin yaptığı işe, özel koşullarına göre değiştiğine inanıyorum.

Örneğin banka memurluğu, sekreterlik ya da kalifiye işçiliğin gerekmediği, el becerisinin ağır bastığı tekstil, ilaç ambalajlama, gibi üretim kollarında kadının iş bulması erkeğe göre kolaylaşıyor. Ancak ülkemizde sadece bedensel farklılıklardan kaynaklanmıyan, başarılı olabilecekleri halde toplumsal baskı ve değerler nedeniyle çalışmayı dahi düşünemedikleri öylesine çok iş var ki.

Bir de kadın emeği deyince aklımıza mutlaka karşılığında ücret ödenen ev dışında bir iş düşünülüyor. Köylerde evdeki işlerin yanında tarla işlerinin çoğunu ve ağırını yapan o kadar çok çalışan kadınımız var ki. Üstelik bu en ağır emekçiler, yaptıkları işin karşılığı yaratılan değerden eve giren parayı kazanmış olmanın onurunu dahi erkekleri ile paylaşamıyorlar.

Soruna kadın işçiler çerçevesinde yaklaşıldığında iki yönlü, iki önemli sorun bence ön plana çıkıyor. Bunlardan birincisi kadının toplumsal konumundan kaynaklanıyor. Dışarda çalışmakla, evdeki işlerin hiçbirinin sorumluluğundan kurtulamayan kadın, hele çocuk, ya da bakacak insan sayısı kabarık ve ev işlerini kolaylaştıran teknik araçlara sahip değilse, gerçekten erkeğin iki katı yoruluyor. Yaşamından, sağlığından çok şeyler yitiriyor. İkinci önemli sorun da birincisinin içinden çıkıyor. Fabrikadaki işinden evdeki işine koşturmak zorunda olan kadın, sorunları ile ilgilenebilecek, hak arayabilecek konumda olamıyor. Sendikal sosyal çalışma yapma zamanı bulamıyor. Doğal olarak kadınlığından kaynaklanan özel sorunları ne özelde, ne de sendikaları aracılığı ile savunulamıyor. Bu da kadını işveren için uysal ve ucuz işçi konumuna getiriyor. Bazı iş alanlarında kadın işçilerin çoğunlukta olmasının asıl nedeni de bu oluyor.

Bu noktada iş yaşamında kadınların özellikle, sadece kadın oldukları için ezildikleri, sendikalarda görev verilmediği gibi yargıların yanlış olduğu görüşündeyim. Toplumumuzda özel olarak çalışan kadına olumsuz yaklaşım yok, sadece kadınların daha az dışarda çalışıyor olmasından gelen doğal bir yadsıma, yabancılaşma var. Nerede çalışan kadın sayısı artıyorsa, orada bu yadsımanın da yok olduğunu kolayca görebilirsiniz. Elbette kadınların zamanları olmadığı için hiç görev almadıkları sendikalardan birinde bir kadın tek başına görev alır ve kahve toplantılarına katılmak zorunda kalırsa birtakım güçlüklerle karşılaşacaktır. Hele bir sayılarını artırabilsinler, bu anlamda bence çok önemli sorunlar kalmayacaktır.

Kadın işçiler açısından asıl sorun, toplum değerleri içinde evi geçindirmekle yükümlü erkek ile bu yükümlülükten moral açıdan da olsa uzak tutulan kadının yaklaşım farklarıdır. Genç kızken yaşamı boyunca kendine yetme ve aileye katkıda bulunma amacı ile değil de, çeyizini düzmek üzere işçiliğe başlayan kadın, evlenip iş hayatından kurtulmayı ve ona bakacak bir erkeği düşlerse, elbet sorunları boyutlanır. İşinde ilerleme, hakkını arama duygusu gelişmez. Eve tek başına bakma sorumluluğu yüklenmiş erkek ise, işyerlerinde kadınların tercih edilmesi nedeni ile iş bulamıyorsa, daha kolay iş bulan kadına hoşgörü ile bakmaz. Derken güçleşen sosyo-ekonomik koşullarda kocasının ücreti ile geçinemeyen kadın, yıllar süren boşluklardan sonra yeniden düşük ücretli işlere sıfırdan girmek zorunda kalır. Sonuç yılların yitirilmesi, sosyal hakların, emekliliğin kazanılamaması, düşük ücretli, sigortasız işlerde yitirilen uzun yıllar olur. Kadın işçilerimizin önemli bir bölümünün yaptıkları işlerin resmen kayıtlara geçmediğini dahi unutmamalıyız. Hiç de küçümsenemeyecek sayılarda evde ilik açarak, düğme dikerek, örgü örerek sanayide üretim yapan pek çok kadın işçi vardır. Yıllarca parça başı, sigortasız, çok çok ucuza emeğini satar.

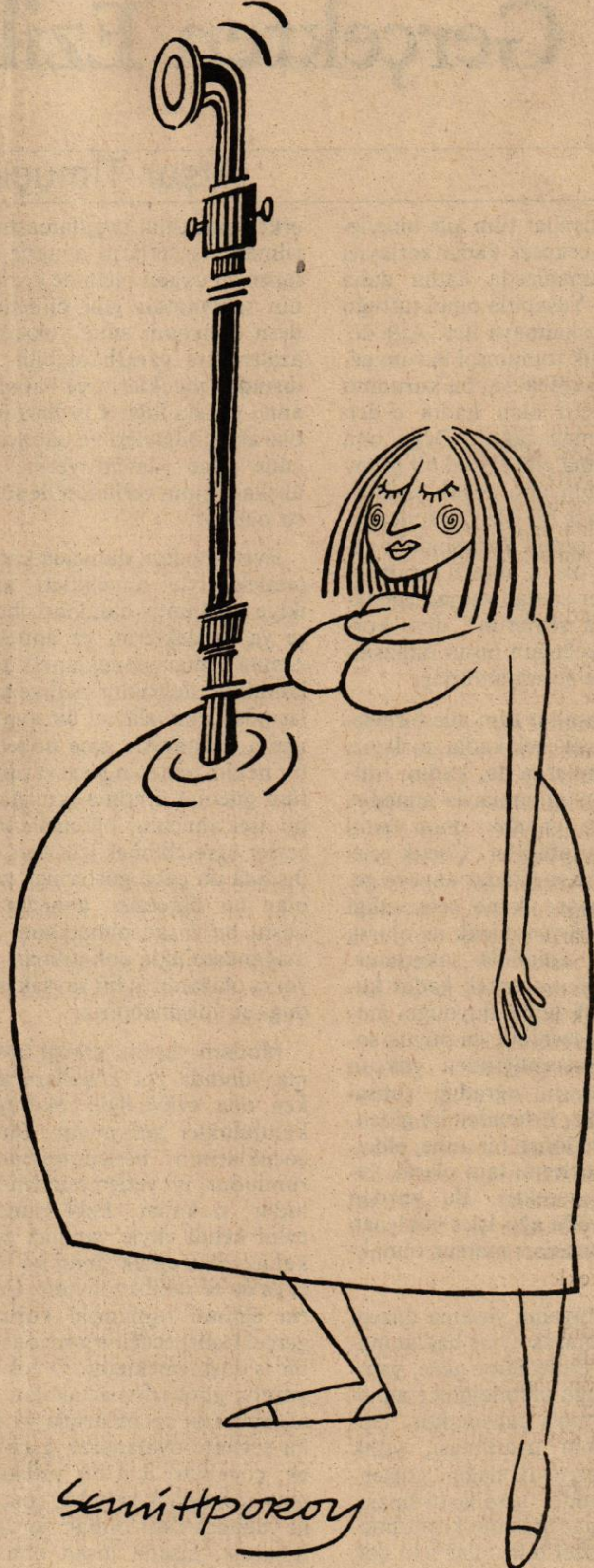
■ Toplum yaşamında etkin bir biçimde yer almak için toplumsal üretime katılmanın yetmediğini görüyoruz. Bunun önündeki en temel engel, kadının çalışma koşullarının ev koşulları ve analık işleviyle bağdaştırılmaktan çok uzak bulunması. Bu konuda görüşlerinizi öğrenebilir miyiz?

☐ Toplum yaşamında etkin yer alma ile toplumsal üretime katılma elbet ortak gelişmeyecektir. Çünkü sosyo-ekonomik koşullar kadını para kazanmaya, eve ek gelir getirmeye, dışarda çalışmaya zorlamıştır. Ancak sadece işçi kadın için değil, eğitim görmüş aydın kadın için dahi iş saatleri dışında, evdeki işlerin görüleceği saatler, hem de erkeklerle

hala paylaşılamayan saatler söz konusudur. Buna bir de analık işlevini katmak gerekiyor. Üstelik uzun bir dönemde, gelişmiş toplumlarda kısmen yaşandığı gibi ev işlerinin paylaşıldığı, babanın da sorumluluk duyması ile çocuğun sorumluluğunun, işlerinin paylaşıldığı örneklere ulaşabiliriz. Ancak çocuğu doğurmak ve ana olmak istemişse ve sütü varsa emzirme sorumluluğunu duyması gereken annedir. Çocuğa karşı doğadan gelen farklı işlevi ve sorumlulukları, iş yaşamındaki gelişmesi için az ya da çok engel olacaktır. Analık gibi bence en üretici, insanı mutlu eden ve topluma da katkısı olacak bir işlev nedeni ile, iş yaşamında yitirilenler feministçe tepkilere kaynak olmamalıdır. Bizde çalışan kadının analık nedeni ile katlanmak zorunda kaldığı çok büyük sorunlar, çözümlenebilecek ama çözümlenmemiş önlemlerden kaynaklanmaktadır. Çalışan kadın işçiler açısından örneğin kreş sorunu çözümlenebilse, çalışan kadının işten ayrılmak zorunda kalmadan, kıdemini, ücretini kaybetmeden işine devam edebilmesi gibi çok önemli işlevleri yerine getirecektir. Sonuç olarak bizim koşullarımızda kadının çalışmaya başlamakla toplum yaşamında etkin rol almasının başlayamayacağını, kadının evdeki sorumluluklarını henüz erkeği ile paylaşamadığını söylemek isterim. Bu paylaşım geliştikçe kadının toplum yaşamında etkinliği artacaktır. Ancak doğadan gelen analık sorumluluğu nedeni ile, özel örnekler dışında genelde kadının toplumsal yaşam ve iş yaşamındaki etkinliği, başarısı daha sınırlı kalacaktır. Fakat bu hiçbir zaman kadının toplumda daha altlarda bir yerde olduğu anlamında olmayacaktır.

■ **Kadınların toplumsal olarak eşitsiz durumunun yalnızca kadınlar değil, tüm çalışanlar açısından olumsuzluğu karşısında bu konuda uğraş vermek, kadın-erkek tüm çalışanların işi diyebiliriz. Katılıyor musunuz?**

□ Ailede kadın ve erkek, yaşamı birlikte paylaştıklarına göre, kadının toplum içindeki eşitsiz konumu, iş yaşamında daha ucuz ücretli çalışan konumuna düşüşü, sonuç olarak erkeğin de yaşamını olumsuz etkileyen bir durum. Elbette kadın hakları; ayrı kadın örgütlenmeleri, kadına ayrı, özel yaklaşımlarla savunulamaz. Kadınların siyasal partiler, sendikalarda ayrı örgütlenmeleri etkinliklerinin artması değil, azalması anlamındadır. Kadın, öncelikle iş yaşamında daha etkin yer alarak, erkeklerle bir arada aynı koşullarda olarak, ayrıcalık değil, eşitlik isteyerek haklarını geliştirebilir. Eşit iş için eşit ücret savaşımı birlikte verildiğinde, genel ücret ortalaması, kadının ücreti yükselir.

Semih Poroy

Kadınlar Gerçekten Ezildiler mi?

Afşar Timuçin

İktisadi koşullar tüm aile bireylerini dışarıya çekecek kadar zorlayıcı olmadığı zamanlarda kadın daha çok evdedir. Yaşamda onun tuttuğu yer onu evde kalmaya iter. Aile denilen en küçük toplumsal kurum gerekliyse, yaşayacaksa, bu kurumun iç düzenleyicisi olan kadın evden çok uzaklaşmayacaktır. Doğa ona çocuk doğurma gibi kutsal bir görev vermiş, toplum onu çocuk yetiştirme gibi çok güç bir işle yükümlemiştir. Babanın çocuk karşısındaki rolü, ne olursa olsun, ikincil bir önem taşır. Anneler zaman zaman çocukları "babana söylerim" diye korkutsalar da çocuğun insan olmasından öncelikle sorumludurlar.

İktisadi koşullar tüm aile bireylerini dışarıya çekecek kadar zorlayıcı olduğu durumlarda da, kadın, işinden artakalan zamanlarda annedir. Ne kreşler, ne yuvalar onun yerini tam olarak tutabilirler. Çocuk erişkin duruma gelene kadar anneye gereksinme duyar. Anne sevecenliği görmeden büyüyen çocuk ne olursa olsun ruhsal anlamda sakatlanır. İktisadi koşulların erkek kadar kadına da gereksinme duyduğu modern yaşam düzeninde en büyük sorun anne sevecenliğinden yoksun kalan çocukların uğradığı ruhsal bozukluklardır. Erkenden işe giden, işinden bitkin dönen bir anne, elbette annelik işlevlerini tam olarak yerine getiremeyecektir. Bu yüzden modern dünyada ağır işler yüklenen kadınların çocukları mutsuz olmaktadır.

Modern dünyanın yaşama düzeni kadının tam olarak evine bağlanmasına olanak vermediğine göre, yapılacak iş, çocuğu olabildiğince anneye yakın tutmaya çalışmaktır. Doğum izinlerinin uzatılması, yıllık izinlerin anne-çocuk bağını güçlendirecek biçimde ussallaştırılması, günlük çalışma süresinin kısaltılması, bazı çok özel durumlar için çok erken emeklilik uygulamasının getirilmesi, çocukların annesiz zamanlarını en uygun biçimde geçirmelerinin sağlanması gibi önlemler modern dünyanın anne yoksunluğunu azaltmakta yararlı olabilir. Bunun dışında, çocukların ve babaların bu anne yoksunluğu koşulları için özel olarak eğitilmeleri ve babaya bir ölçüde anne işlevini yerine getirme alışkanlığının verilmesi de söz konusu olabilir.

Evet, modern dünyada kadınların meslekleriyle annelikleri arasında ikiye bölünmüş oldukları, buna göre ya mesleklerini ya anneliklerini zaman zaman savsaklamak zorunda kaldıkları doğrudur. Adliye koridorlarında iş kovalayan bir avukat annenin, hastanede gece nöbeti tutan bir hekim annenin, gece vardiyasında tüm gücünü üretime armağan eden bir işçi annenin, öğrencilerine yeni şeyler öğretebilmek için ders saatleri dışında da çaba göstermek zorunda olan bir öğretmen annenin olağanüstü bir insan olmadığını, ille bir olağanüstülükle donatılması gerekiyorsa olağanüstü bir savsaklayıcı olduğunu düşünebiliriz.

Modern yaşam, erkeği üretici olma yolunda zor koşullara alıştırırken, ona, eviyle ilgili çok büyük yükümlülükler getirmiyor. Bir baba, çocuklarının beslenmesinden sorumludur, iyi yetişmesinden sorumludur, o kadar. Eski zamanlarda evini kendi eliyle yapmak zorunda kalmış olan erkek şimdi iyi bir kiracı ya da ev sahibi adayıdır. Çocukların eğitimi toplumsal kurumlarda gerçekleştirileceğine göre ona büyük bir iş düşmemektedir. O çok zaman yorgun günlerden artakalan kısacık akşamlarını çocuklarıyla ya da başka şeylerle oyalanarak geçirir. Anne, çocukları için bir yetiştirici olmak zorundayken, baba, çocuklarıyla yalnızca dost olmak zorundadır. Kısacası, insana insan olmak için gerekli olan boş zaman erkeğe verilmemişse, kadına hiç verilmemiştir.

Bu durum, kadını ister istemez sömürülmekte olduğu duygusuna iter. Hele koca, ev yaşamını kadınla paylaşmak konusunda isteksiz ya da beceriksizse, kadın, sömürülmekte olduğu duygusunu daha koyu duyacaktır. Eski yaşam biçimlerinin, toplumda geçerli eski ölçülerin etkisi altında, erkek, çok zaman ev işlerini karısıyla paylaşmak istemez. Yemek yapmayı beceremeyen erkeği, yemek yapmayı erkek için onursuzluk sayan erkekten ayırmak pek kolay değil. Bir erkeğin önüne önlük bağlayarak bulaşığa ya da çamaşıra girmesi onu başkalarının gözünde küçük düşürebilir. Ortalığı süpürmek zorunda kalmış bir baba kendisini kadınsı bir tutuma itilmiş duyabilir. Bütün bunlar kadının modern yaşamdaki durumunu iyiden iyiye zorlaştırmaktadır.

Bütün bu durumlar XVIII. yüzyıldan sonra insanlara kadın haklarının savunulması zorunluluğunu duyurdu. Kadınlar ezilmekteydiler, özgür değillerdi, onların sömürülmekten kurtarılmaları gerekiyordu. XVIII. yüzyıldan bu yana pek çok insan, kadının ezilen bir varlık olmaktan kurtarılması için yollar aramaktadır. Bu yollar bugüne kadar bir anlamda bulunamamıştır. Çünkü kadıncılar ya da kadınlık haklarını savunanlar, kadını toplumda erkekle birlikte özgür kılmaktan çok, kadını erkek karşısında özgür kılmak gibi çıkarsız bir yol tuttukları için duygucu bir çerçevede boş savlara takılıp kalmışlardır. Ezilen kadını ezilen erkek karşısında özgür kılmaya çalışmak, dünyamızın gördüğü gülünçlü durumların en gülüncü olmalı. Kadına hiçbir şey getirmeyen, üstelik çeşitli dış nedenlerle oldukça zedelenmiş bulunan aile bağlarını biraz daha örseleyebilecek olan bu gibi tutumlar, olsa olsa bir eli yağda bir eli balda yaşayan bazı

kimselerin iyilikçi duygularına doyum getirebilir.

Kadını eski rahat yerinden eden iktisadi koşullar elbette sanayi devrimiyle ortaya çıkmıştır. Teknik ilerlemeler, bu ilerlemeleri besleyen bilimsel buluşlar, sanayi devriminin kökenindeki büyük etkenlerdir. Ulaşımın ve iletişimin akıl almaz boyutlara ulaşması, özellikle deniz ticaretinin büyük boyutlarda gelişmesi, üreticiyi tüccara mal yetiştiremez duruma düşürmüştü. Denizaşırı ticaretin öncüsü durumunda olan İngiltere'de büyük bir para birikimi gerçekleşmekteydi. İngilizlerin hemen her toprak parçasında müşterileri vardı. Bütün bu oluşumlar içinde elemeği değerlenmiyor ama önem kazanıyordu. 1733'te John Kay adlı bir İngiliz mucidi, insanlara yapacağını yaptı, istenen genişlikte kumaş dokuyabilen aleti icat etti. İnsanlar, Kay'ın bu aleti elemeğinin yerini alır da işsizlik artar diye öyle bir korkuya kapıldılar ki, Kay'ın evini yıktılar, makinelerini götürdüler. Ne var ki bu tepki dokumacılıktaki gelişimleri durdurmaya yetmedi.

Sanayi devrimi, gelişmiş ülkelere, zenginlikte sefaleti bir arada getirdi, ayrıca bu ülkeleri savaşa kıştırttı. Artık İngiltere'nin rahat rahat savaşacak parası vardı. İngiltere ve bağlaşıklarının 1793-1815 arasında Fransa'ya yüklenişi bu geniş olanaklar içinde gerçekleşti. Bu savaşlar elbette kökeninde uluslararası ticari rekabetin yattığı savaşlardır. Rekabetin en sağlam yasası her şeyden önce rakibi iş yapamaz duruma getirmek değil midir?

Sermayeciliğin ilk dönemleri gelişmiş makineler henüz olmadığından elemeğinin çok önemli olduğu dönemlerdi. Sermayeciliğin ilk dönemlerinde iki ayrı tür üretim ortaya çıktı. İşçilerin bir tüccar-sermayeci adına ya da herhangi bir sermayeci adına toplaştıkları büyük yapımevleri yanında bir tüccar-sermayeci ya da herhangi bir sermayeci adına kendi evlerinde ve emeğiyle mal üretenlerin oluşturduğu küçük iş alanları vardı. Birinci tür üretim merkeziyetçi, ikinci tür üretim dağınık diye nitelendirilmiştir. Dağınık üretimde malın niteliği bir ölçüde raslantıya kalmıştı. Sanayi devriminin koyulmasıyla birlikte dağınık üretim biçimi tarihe karışmaya yüz tuttu, her yerde merkeziyetçi üretim geçerli olmaya başladı. Bu da pazarlanma şansı daha yüksek olan nitelikli ya da tek tip malların ortaya çıkmasını sağladı. Artık küçük üretim yerlerinden büyük fabrikalara geçiş başlamıştı. Sanayi devriminin başlarında sermayeciliğin formülü şuydu: "Dokuma sanayii için makinalar, makinalar için demir, demir için kömür, hepsi için çok iyi ilişkiler gereklidir."

Bütün bu gelişimler içinde olanlar erkeklere, kadınlara ve çocuklara oldu. Sermayeciliğin ilk dönemlerinde insanlar on altı saat tezgâh başında mı kalıyorlardı? Şimdi de öyleydi, on dört saatten daha az çalışmak yoktu. C. Grimberg'le R. Svanström'ün **Özgürlükçü burjuvazi ve ulusların uyanışı** adlı kitabından şu satırları okuyalım: "Fabrika, kadın-erkek tüm yetişkinlerin ve çocukların tiksindiği, nefret ettiği bir yer oldu. Malsahiplerinin aradığı tek şey vardı: olabildiğince ucuza elemeği. Genellikle beş yaşından sonra makinalar dünyasına bırakılan çocuklar hiçbir ücret almazlardı, yalnızca yiyecek ve yatak bulurlardı. Onlara küçük mahkûmlarmış gibi davranılırdı. Fabrika alanından çıkmaları yasaktı. Eşek sudan gelene kadar dayak yerlerdi, bu dayak yalnızca herhangi bir suça karşılık olarak değil, aynı zamanda onların makine başında uyumalarını engellemek için atılırdı. (..) Bu çocuklar aç uyanır ve boş mideyle uyurlardı, oyun nedir bilmezlerdi, yalnızca kamçının dehşetini tanırlardı. Onlar elli-yüz kişilik topluluklar halinde fabrikalara satılırlardı ve fabrikada enaz yedi yıl kalmak zorundaydılar. Oradan çıktıklarında genellikle bedensel, ruhsal ve ahlaki açıdan çökmüş insanlar olurlardı. (..) İntihar fabrikada çalışan çocuklar arasında yaygındı."

Ortaçağ'ın bitiminde su gücünün kullanılmaya başlamasıyla yeni bir iktisadi atılıma giren dünya , sanayi devriminin gerçekleşmesiyle birlikte yepyeni iktisadi ve toplumsal koşulların içine yerleşti. Bu yeni dünyada yalnızca kadınlar değil bütün insanlar büyük sakatlanmalara uğradılar. Bu yüzden XVIII. yüzyıl filozoflarından ve edebiyatçılarından bazılarının başlatmış olduğu kadıncılık devinimi bütün bu oluşumlar karşısında herhangi bir duyguculuğun anlatımından başka bir şey değildi. Kadının toplumsal yaşama katılması kadın haklarının savunulmasıyla değil, iktisadi gereksinmelerin etkisi altında gerçekleşti. Seçme ve seçilme hakkına gelince, bu hak elbette erkeğin yanında yaşama doğrudan doğruya katılmakta olan kadının en doğal hakkı olacaktı.

Önemli olan şudur: kadınlar da erkekler de çocuklar da sanayi devri-

KADINLAR

★ Dünya nüfusunun % 50'sini, Resmi işgücünün %33,3'ünü, Tüm çalışma saatlerinin % 66,6'sını oluştururlar, Dünya toplam gelirinin % 10'unu alırlar.

★ Dünya ortalamasına göre kadınlar erkeklerin aldığının ancak % 40-60'ını alabilmektedirler. Erkeklerle aynı becerilere sahip olsalar dahi iş bulma olanağı daha azdır ve daha az ücret ödenmektedir. Aynı beceri ve eğitime sahip olma olanakları olmadığı için düşük ücretli, uzun saatler süren tarım ya da gayrıresmi hizmet sektöründe çalıştırılırlar.

★ Kadınların çalışması piyasa ve istihdam araştırmalarında gözükmemektedir. Ama bu, kadınların ekonomik ve üretken faaliyetinin az olduğu anlamına gelmez. Kadınların bu görünmeyen çalışmasının ABD gayrısafi milli hasılasına katkısının en az % 40 olduğu söylenebilir.

★ Dünyada her üç evden birinin başında kadınlar vardır, uluslararası istatistikler kadınların aile reisi olduğu nüfusla, açlık arasında belirgin bir çakışma olduğunu göstermektedir.

★ Dünyada okur-yazar olmayan her üç kişiden yaklaşık ikisi kadındır. Kadınlar arasında okur-yazar olmayanların oranı kır bölgelerde kenttekinden 3-4 kat daha fazladır. Kadınların istihdam, eğitim ve politikaya katılma olanaklarının bu durumla yakından ilgisi bulunmaktadır. Ders kitapları ve eğitim sistemlerindeki önyargılı cinsiyet yaklaşımları kızlar için durumu iyice güçleştirmektedir.

★ Gelişmekte olan ülkelerde, gebelik ve doğum sırasında ölümler, kadınlar arasında kısa ömür süresinin başlıca nedenlerindendir. Bu ülkelerde tüm gebe kadınların üçte ikisi kansızlık ve bundan doğan hastalıkları çekmektedir.

★ Politik haklar pek çok ülkede kazanılmıştır ama, kadınların politik kararların oluşmasına katkısı ve etkisi son derece sınırlı kalmıştır. Bunun nedenleri arasında kadınlara karşı geleneksel önyargılar ve kadının üzerinde ev ve işteki çifte yüktür, ki geriye zaman kalmamaktadır.

(BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, Women 1980)

minin sağladığı nimetlerden hiç mi hiç yararlanamadılar. Çalışan kesimin insanları, erkeğiyle - kadınıyla - çocuğuyla çok zaman bir lokma ekmeğe, bir tutam temiz havaya, gerçek anlamda bir dinlenme ve kendini geliştirme zamanına muhtaç kaldı. Çağımız kadınları insanlık içinde iktisadi ve toplumsal açıdan hiç de biryapılı olmayan bir kesimi oluşturmaktadırlar. Bu kesimin sorunlarını sınıfsal konumlarından koparak düşünmeye ve çözmeye çalışmak son derece anlamsız bir iş olacaktır. Çünkü, kadın vardır, konaklarda ve yatlarda, balolarda ve eğlence yerlerinde gününü gün etmektedir. Bu kadının kadınlık haklarını savunmak kimin işi olabilir? Kadın vardır, fabrika kurmakta, fabrika yönetmektedir, işçiyle toplu sözleşmeye oturmaktadır. Böyle bir kadının kadınlık haklarını savunmaya kalksak gülünç düşmez miyiz? Kadın vardır, sanatçı adı ve görünümü altında kadınlığının ticaretini yapmaktadır. Böyle bir kadın, kadın oluşuyla doğacak haklarını bize savundurtmayı düşünecek midir, kadın oluşuyla doğmuş olan haklarını savunmamızı isteyecek midir? Kadın vardır, kadın olma haklarının değil, insan olma haklarının peşinde bir savaşımcı olmayı göze almıştır. Böyle bir kadın, kendisine kadın haklarından söz açtığımızdabizi hafife almayacak mıdır? Kadın vardır, sekiz saatlik emeğine karşılık ailesine sağladığı katkı devede kulak değildir. Kadın vardır, sakat kocasının aldığı küçücük muhtaç aylığıyla iki çocuğuna yaşamlarını sürdürmeolanağı sağlamaya çalışmaktadır. Bu kadına kadın haklarından söz edersek ayıp etmiş olmaz mıyız?

Bütün bunlara karşı, gene de, kadının erkekten daha güçsüz bir varlık olmakla erkek karşısında ezilmekte olduğunu, bu ezikliğe bir son vermek gerektiğini düşünenler olacaktır. O zaman, kadının erkek karşısında hangi koşullarda ezilmekte olduğunu gözden geçirmekte yarar vardır, böylece sorunun cinsel değil de toplumsal olduğunu göstermek olanağı ortaya çıkabilir. Şimdi isterseniz konuya daha başka bir yerden yaklaşmaya çalışalım.

Kadının fizyolojik açıdan erkeğe göre daha değişik bir yapı gösterdiği, genel olarak kadının fiziksel güç açısından erkeğin çok gerisinde kaldığı doğrudur. Daha açık olarak şunu söyleyebiliriz: bir erkek, bir kadına rahatça dayak atabilir. Oysa bunun istisnaları vardır. Gazeteler sık sık karı dayağı yiyen kocaların haberlerini geçerler. Bakarsınız bir gözü morarmış, alt dudağı yarılmış bir adam ağlamaklı bir yüzle yargıca başından geçenleri anlatmakta, karısından boşanmak istemektedir. Bu, yalnızca erkeklerin gaflete gelip kendilerinden daha güçlü kadınlarla evlenmiş olmalarından kaynaklanmaz. Dayak atma işi kuvvet kadar edepsizlik ve gözüpeklik gerektirdiğinden, çelimsiz bir kadının yapılı bir erkeğe sopa çekmesi olasılığı her zaman vardır. Kaldı ki, gene gazete haberlerinden öğrendiğimize göre, kadınlar kocalarını dövmekte, hatta öldürmekte, kardeşlerini ya da başka yakın akrabalarını da kullanmaktadırlar.

Kadının ruhsal yapısı erkeğinkinden daha narindir: kadın daha çok duygularıylaiş görür. Erkek ne kadar ussalsa -keşke olsa- kadın o kadar duygusaldır. Bu genel görüş elbette gerçekçi bir görüştür. Ancak bu görüş her zaman doğru değildir. Gözlüklerinin üzerinden dünyaya bakan orta yaşlı bir yönetici bayanın bağırdığı zaman ortalığı titreten biri olduğunu gören gözleriniz, kadının duygusallığa zorunlu olduğuna nasıl inandırabilir ki sizi? Yaşamın zorlu akışı içinde iyiden iyiye erkekleşmiş ve tüm duygusallıkları aptallık olmasa bile çocukluk olarak değerlendirebilen kadınlar bugün bütün toplumlarda kilit noktalarını ele geçirmektedir.

Erkeğin ussallığı içinde daha dönüştürücü, kadının daha yapıcı,daha uzlaştırıcı, daha barışçı olduğu da doğru olmak gerekir. Ancak bunun da istisnaları vardır. Gündelik yaşamın akışında kadınca inceliklerini yitirip tam anlamında yıkıcı, dağıtıcı, olay çıkarıcı özellikler kazanmış kadınlar hiç de az sayıda değil. Hele günümüzün; kolayca dışa açılabilme olanaklarına sahipken, hiçbir biçimde üretici olmayan, yalnızca tüketici olan - pek çok kadını,

Kadın için başka seçenek yok mu?

toplum içinde boşvermişlikleriyle ve dağıtıcılıklarıyla sorun olmaktadırlar. Çocuk doğurmaktan başka hiçbir üretimde bulunmamış, hatta bazen çocuk doğurmak gibi bayağı saydığı bir işi üstlenmekten kaçınmış, yalnızca ve yalnızca çağrılarda, iskambil oyunlarında, dedikodulu toplantılarda vakit öldürmüş kadınlar hangi yapıcılığın konusu olabilirler?

Erkeğin dışadönük yapısına karşılık, kadının içe, yuvasına dönük olduğu da doğrudur. Pek çok kadın, dışarda eğlenceyle geçecek zamanları, içerde çocuklarıyla geçirmeyi yeğ tutar. Bu yüzden kadın daha çok kocasıyla ve çocuklarıyla, biraz da öbür yakınlarıyla yaşamayı özler. Bir erkeğin evinden ayrı kalması, bir kadının evinden ayrı kalmasından daha kolaydır. Ancak bunun da istisnaları vardır. Nasıl mı? Pek çok kadın, çocukları çöp tenekeleriyle birlikte sokağa atıp erkenden yola düşer. Erkenden yola düşüşüyle ilgili gerekçeleri vardır. Ancak bu gerekçelere kulak asmayıp kendisini bir hafiye gibi izlemeyi göze alırsanız, şaşkınlıktan şaşkınlığa düşebilirsiniz. Hayır, aklınıza kötü şeyler getirmeyin, onu demek istemiyoruz. Onunla birlikte yola düştünüz ya gizlice, ilk durağınız Perşembe Pazarı'dır. Oradan Boğaz'a çay içmeye. Oradan Beykoz'a paça yemeye ve balık almaya. Oradan Tozkoparan'daki tanıdıklara. Ve akşam, yuvaya büyük bir sevecenlikle dönüş.

Bu özel örnekleri çoğaltmak da olası. Ancak işi edebiyata dökmeden konuyu toparlamakta yarar var. Bunca özel durum, bunca istisna, bize hangi kadının hangi hakkını kime karşı savunabileceğimiz konusunda açık bir fikir vermediği gibi, bizi böylesi bir savunmaya yönelmekten neredeyse alıkoyuyor; hatta içimize bir kurt düşürüp, kadın haklarını savunacaksak erkek haklarını da, hatta çocuk haklarını da savunmalıyız diye bir görüşe de itiyor. Öyle görünüyor ki, haklarını kadınlara kaptırmış erkeklerin sayısı, haklarını erkeklere kaptırmış kadınların sayısından hiç de az değil. Falanca şarkıcının doğum gününü ve hatta tüm künyesini ezbere bilip, falanca türkücünün ayakkabısının kokusunu merak edip çocuğunun doğum gününü anımsamayan anneler var olabiliyorsa, ister istemez kafamızdaki kadıncı düşünceleri bir takım erkekçi düşüncelerle dengelemek zorundayız demektir. Öyle kadınlar biliriz ki, dokuz erkeği kafa kafaya tokuşturur.

Sanırım, her şey, insan olma dileklerinin yaygınlaşmasıyla, yaygınlaştırılabilmesiyle düzene girecek. Kadının kadın olarak, erkeğin erkek olarak insan olma yolunda gerçek istekleri, gerçek öngörüleri, hatta gerçek fikir ve edimleri olabildiği zaman, kadıncılık ya da erkekçilik gibi yapay ve anlamsız tutumlara yer kalmayacaktır. Önemli olan, kadınlar için de erkekler için de en küçük bir zaman parçasının bile, işten artakalan bir zaman kırıntısının bile insanlaşma, daha da insanlaşma yolunda kullanılabilmesidir. Bunun için toplumsallık bilincine ulaşmış insanların yetişmesine gereksinme vardır. Dünyayı kendilerine yontmayan, kendilerini geliştirmekle insanlığın daha da insanlaştırılmasına katkıda bulunduklarına inanan, küçük hevesler, boş kaygılar, karşılıksız sevinçler, sözde etkinlikler içinde yitip gitmekten korkan insanlar yetiştikçe, kadınların durumu da, erkeklerin durumu da, en önemlisi çocukların durumuda kendiliğinden düzelecek.

Kesin çözüm elbette yeni yaşam biçimlerinin geçerli kılınmasıyla sağlanacaktır. Bu da insanın bu yaşam biçimlerini kuracak yetkinliğe gelmesiyle olasıdır. İnsanın gelişimi elbette büyük ölçüde iş zamanının azaltılmasına, yani kişisel zamanın artırılmasına bağlıdır. İnsanın daha da insan olabilmesi, onun kendisiyle daha büyük ölçüde ilgilenebilmesine bağlıdır. Yani kitap okuyabilmesine, araştırma yapabilmesine yazı yazabilmesine bağlıdır. Oysa burada çok incelikli bir sorun çıkıyor karşımıza: insanlar, azaltılmış iş zamanlarından artakalan geniş kişisel zamanları kullanmakta tutarlı davranabilecekler mi? Yanlış anlaşılmasın, insan kitap okumayı öğrenene kadar, ona kitap okuyacak geniş zamanlar ayırılmamalı demek istemiyoruz. Demek istediğimiz şudur: tüm başarılar gibi zamanın iyi kullanılması başarısı da insanın yetkinliğine bağlı olacaktır. Haftada on altı saat ders veren iki öğretmenden birinin boş zamanlarını kahvede ya da şehir kulübünde, öbürünün evinde ve kitaplıklarda geçirdiğini düşündüğünüzde ortaya çıkan garip görünüm, boş zamanların kullanılması sorununun gerçekten önemli bir sorun olduğunu duyuruyor.

Kısacası, insan başarılarıyla ilgili her şey insanın kendisine saygısıyla belirlenir. Yeni yaşam biçimlerinin oluşturulmasında bu saygı elbette son derece belirleyici bir rol oynayacaktır. Kadının kendisine saygısı, erkeğin kendisine saygısı, çocuğun kendisine saygısı, kısaca insanın kendisine saygısı gerçek anlamda, yani etkin bir biçimde var olmadıkça kadınlar da, erkekler de, çocuklar da daha çok hırpalanırlar. Kocasının gölgesinde hiçbir üretim yapmadan, yalnızca günlük ev işlerini şöyle böyle kovuşturarak avanta bir yaşam sürmeyi göze almış kadının aşağılanmışlık durumunu hangi kadıncılık çabası giderebilir? Buna karşılık belli bir çıkarı sağlayabilmek için bir kadının koruyuculuğuna sığınmış bir erkeğin aşağılanmışlığını hangi erkekçi kuramlarla ya da uygulamalarla alt edebilme olasılığı vardır?

Her şey, insanın kendi kendisine sahip çıkmasıyla daha da güzelleşecek çünkü. Bugün dağılmış bir toplumun son derece dağınık üyeleri olarak öngöremediğimiz pek çok şey, ileride elbette insan eliyle dünyamıza bir mucize gibi indirilecektir. Kimse kadıncılık gibi temelsiz bir şeye sahip çıkmamalı bugün. Hele kadınlarımız kendilerini ikinci sınıf insan durumuna düşürecek böylesi bir eğilimi hiç mi hiç benimsememeli. Birbirimizden kurtulduğumuz, hukukun dikenli telleriyle birbirimizden ayrıldığımız zaman değil, ortaklaşmayı becerebildiğimiz zaman her şey güzelleşecek. Bugün çocuklarımız içimizi sızlatacak kadar kötü yetişmekteyse, kadınlarımızın özgürlüklerini erkeklerden koparamamış olmasıyla bir ilgisi yoktur bunun. Aile dağılmaktaysa, kültür gerilemekteyse, bireyler hızla bunalıma yuvarlanmaktaysa, bunun kadın özgürlüğüyle bir ilgisi yoktur, olsa olsa insan özgürlüğüyle bir ilgisi vardır. Toplumda çektikleri cefayı ya da toplumda kazandıkları şımarıklıkları kadınlara ödetmeye çalışan erkeklere gelince, onların durumu belki herkesinkinden daha acıklıdır.

Boşa geçirdiğimiz her vakit, meyhanede, sokakta, dedikodulu toplantılarda öldürdüğümüz her vakit, insanın insanlaşması yolunda geç kalışımızı getiriyor. Bütün dikkatimizi önce kendi üstümüzde toplamalıyız, bütün çabamızı kendimizi ve başkalarını iyi yetiştirmeye harcamalıyız. Bir toplumdan, bazı insanlar değil, bütün insanlar sorumludur.

Reagan neyi ifade ediyor?

Haluk Gerger

Amerika Birleşik Devletleri, hiç kuşkusuz, askeri alanda dünyanın en güçlü ülkesi. Bu ülke, yalnız karşıtlarını değil, kendisi de dahil tüm dünyayı yirmi-otuz kez yok edebilecek güce sahip. Bu gerçeğe karşın, bugün ABD, yeryüzünde silahlanmaya en çok para harcayan ülke ve silahlanmayı, daha çok silahlanmayı, ne olursa olsun silahlanmayı neredeyse yaşam biçimi yapmış, bekasını ve başarısını buna bağlı gören bir kadronun yönetiminde.

Nedir günümüz Amerika'sında gördüğümüz bu tutku? Kaynağı ne bu inanması güç çılgınca gidişin? Neyi ifade ediyor tarihin yazmadığı bu silahlanma coşkusu? Ne tür bir kişi Reagan ve nasıl bir sistem Amerikan kapitalizmi?

ABD'nin, yöneticilerince çeşitli vesilelerle açıkça belirttiği gibi, özellikle nükleer stratejik alanda kesin bir üstünlük kurma amacının akılcı (ya da anlaşılabilir, tutarlı) nedenleri olabilir mi? Günümüzde stratejik nükleer sistemlerde üstünlük kurmanın, hasmın karşısında stratejik avantajlar elde etmenin ve bu uğurda milyarlarca doları nükleer savaş tehlikesini de göze alarak harcamanın pratik yararları var mıdır? Bir başka deyişle, insanlar yalnızca bir kez öldürülebileceğine göre ve karşı taraf da yeryüzündeki tüm insanları hiç olmazsa bir kez öldürme gücüne sahipse, dünyayı onun 'bir defa'sına karşılık on kez, yirmi kez yok edebilme gücüne erişmenin ne anlamı var? Kissinger'in, 1977 yılında silahların denetimi görüşmelerini savunurken dediği gibi: "Allahaşkına söyleyin bana stratejik üstünlük nedir? Bu düzeydeki sayılarla bunun siyasi, askeri, pratik ne önemi olabilir? Onunla ne yaparsınız?"

Tabii, stratejik üstünlüğün bir anlamı var, pratik yararları söz konusu ve nükleer satrancın karmaşık dünyasında, stratejik üstünlükle siyasal, ideolojik, hatta askeri avantajlar elde etmek, bunları evrensel güç savaşımında somut sonuçlara dönüştürmek olanaklı. Nükleer silahlar, hiç kuşkusuz, sadece karşı tarafla birlikte intihar etmek için üretilmiyor. Bu silahlarla elde edilebilecek stratejik üstünlük onları kullanmadan da yararlar sağlayabilir.

• Örneğin, stratejik üstünlük, "yeni sağ"ca Amerika'nın 1945-70 yılları arasında tadını tattığı, meyvelerini topladığı ve bir kez daha ele geçirmeyi düşlediği eşsiz gücünün, ele güne karşı bir sembolik göstergesi olarak kabul ediliyor olabilir. Şimdiki kaba denklik, her ne kadar ABD'nin ilerde olduğu bir stratejik denge olsa da, ABD açısından stratejik üstünlüğün vereceği "dokunulmazlık"ı içermediği için yetersiz görülebilir.

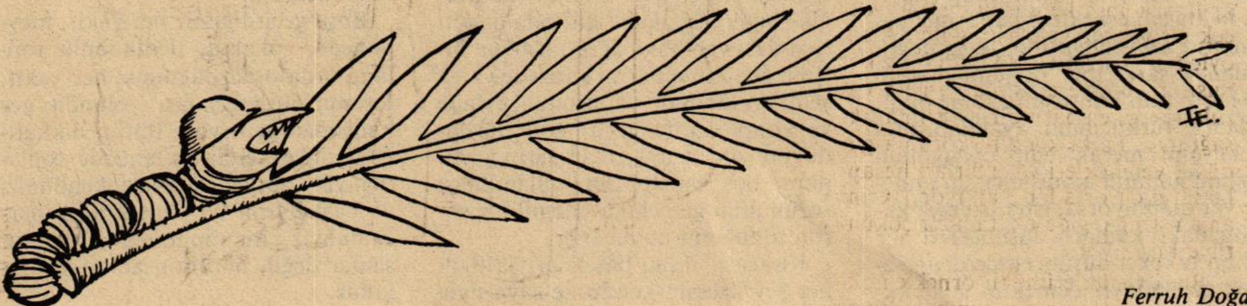
• Örneğin, stratejik üstünlük, özellikle üçüncü dünyada, ABD'ne hem, 1962 Küba bunalımında olduğu gibi, pazarlık gücü verebilir, hem de daha rahat mücadele olanakları tanıyabilir.

• Örneğin, stratejik üstünlük arayışları, karşı tarafa, silahlanma sarmalı içinde, önemli ekonomik yükler getirebilir, kaynaklarını kurutabilir, ağır siyasal, ekonomik bedeller ödetebilir.

• Örneğin, stratejik üstünlük ile, bir nükleer savaşın kazanılabilir olduğunu öne süren ve Reagan yönetimi üzerinde etkili olan yeni doktrinlerin gerekleri yerine getirilebilir.

• Örneğin, stratejik üstünlük arayışlarının gerektirdiği yeni yatırım ve harcamalarla Amerikan toplumu içinde yoksullardan varlıklılara radikal bir kaynak transferi gerçekleştirilebilir, Pentagon'un, silah üreticilerinin arzuları yerine getiriliyor olabilir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığım nedenlerin her birinde gerçek payı bulunabilir. Bu nedenle de, şimdiye dek olduğu gibi, silahlanma sürecinin, bunlara ve öteki gerekçelere bağlı olarak artarak sürmesi kaçınılmaz kabul edilebilir. Sistemin kendisi için saptadığı ya da saptamak zorunda kaldığı 'makul' amaçlar doğrultusunda ve bunlarla orantılı olarak bir silahlanma yarışı hep öngörülebilir. Fakat, bugün ABD'de silahlanma harcamalarının ulaştığı boyut, tüm bun-

Ferruh Doğan

ları aşıyor. İmkânsızı düşlemediği sürece, sistemin yukarıdaki nedenlerle silahlanıyor olması, doğru kabul edilmese de, anlaşılabilir, kendi mantığı içinde tutarlı görülebilir. Oysa bugün, yukarıda özetlenen nedenlerin gerektirdiği silahlanma harcamalarının kat kat üstünde bir çılgınlık söz konusu. Sistemsel gereksinmelerin çok ötesinde, çılgınca, gerçekleşmesi olanaksız düşlerin peşinde ve imkânsızı gerekçe göstererek yapılan anlamsız silahlanma harcamaları nasıl izah edilebilir? Daha da önemlisi, bu olgu, sistemin doğasının ötesinde, neyi ifade ediyor?

ABD'nin önce nükleer tekele, sonra da kesin stratejik üstünlüğe sahip olduğu döneme gerçekten geri dönülebilir mi? Üçüncü dünyada, stratejik üstünlük ile karşı taraf saf dışı edilebilse bile, 1950'lerin "Amerikan jandarmalığı" bir daha yaşanabilir mi? İran, Lübnan, Nikaragua bunun olanaksızlığının birer kanıtı değil mi? Sovyetler Birliği'nin silahlanma harcamaları yüzünden ekonomik ve politik çöküntüye uğraması, yıkılması beklenebilir mi? Bir nükleer savaşın kazanılabileceğine, buna inananlar varsa da, tüm bir siyasal sistem, bütün Amerikan kurumları inanabilir mi? Reagan yönetiminin silahlanma harcamalarının ulaştığı boyutun, bırakın sistemin ekonomik gereksinimlerini karşılamasını, giderek ülke ekonomisini batağa sürüklediğini sistemin öteki ve daha akıllı koruyucusu Demokrat Parti açıkça söylemiyor mu?

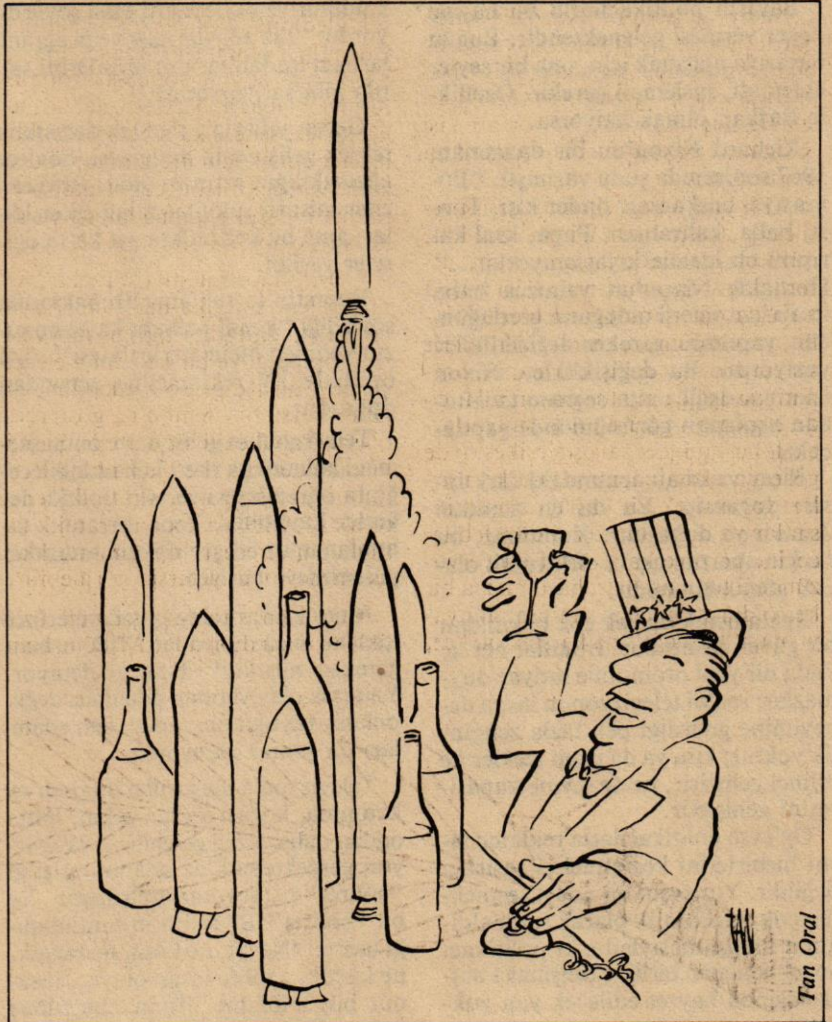
Gerçekleşebileceğine aklı başında kimsenin inanmadığı, sistemsel gereksinme ya da rasyonel amaçlardan soyutlanmış bir silahlanma tutkusunun, sistemin mantığı, yapısı ve ihtiyaçları çerçevesindeki silahlanma harcamalarının çok ötesinde sonuçlar verdiği kesin. Amerikan kapitalizmi, sistemin 'doğal' ve 'normal' işleyişini aşan bir yeni evreye ve bunun getirdiği sonu gelmez bir sürüklenişe kapılmış görünüyor. Sistemin doğasında varolan "kâr ve güç iştihası" artık sistemin kendisini de yok edecek bir *obesite*'ye ulaşmış gibi. Artık öyle bir "sistemsel psikoloji" söz konusu ki, bünyesel *iştiha*'ya gem vurulamıyor, en basit düzeyde mantık, sağduyu, hatta kendini koruma güdüsü, yetenekleri ve çıkarları hesaplama gücü ortadan kalkıyor, yerini anlamsızlığa, giderek, tam bir çöküntüye bırakıyor.

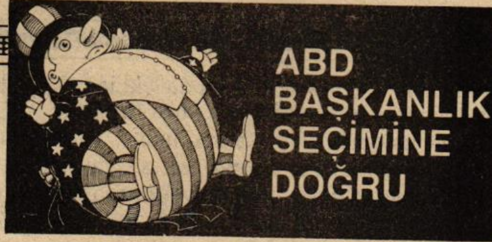
Bu söylediklerimi bir örnekle noktalamak ve tartışmaya sunmak istiyorum: Yemek yemek ya da içki içmek, insani (psikolojik veya biyolojik) gereksinimlerden kaynaklanır. Bunu toplu olarak yapmak ise, sosyal bir işleve sahiptir. Kişinin yaşamında insani gereksinimlerden ya da sosyal işlevlerden soyutlanmış zevk arayışları, sonunda, mutsuzluk getirir, insani değerleri yok eder, insanı insan olmaktan çıkarır. Örneğin, içki,dostlar arasında bir sohbet ya da günün yorgunluğunu atacak bir rahatlama veya zevk aracı olarak değil de, oburca ve sadece sarhoş olmak için içilirse, yani insani/sosyal gereksinimlerden, işlevlerden soyutlanarak kullanılırsa, kişiyi insanlıktan çıkarır.

Aynı biçimde, kişisel ihtiyaçlardan ve sosyal işlevlerden soyutlanmış kâr güdüsü de benzer sonuçlar verir. Kapitalizmin bu kâr güdüsünün aracı tabii sömürü olmaktadır.

Yine aynı biçimde, toplumun (ulusal ya da uluslararası) gereksinimlerinden soyutlanmış, işlevsiz güç arzusu, insanın insan olmaktan çıkışı, insani değerlerin yitirilmesi gibi, sistemi sistem olmaktan çıkarır, tüm değerleri yozlaştırır, kendini idame güdüsünü bile ortadan kaldırır. Amerikan sisteminin bu sınırsız güç arzusunun aracını ise silahlanma oluşturuyor. Görünen o ki, Reagan'ın silahlanma çılgınlığının altında, alkolik bireyin "insanlık durumu"na benzer bir "sistemin dramı" yatıyor. İçki, alkolik bireyde, sosyal işlevden yoksun gayrıinsani bir ihtiyaç haline dönüşür. Silahlanma yarışı da, giderek, güç sarhoşu sistemde, sosyal işlevden yoksun, sistemsel ihtiyaçları aşan bir gereksinmeye dönüşmekte.

Bakalım, seçimler sistemin bu sürüklenişini durdurabilecek mi? Bakalım, insan iradesi sistemin bu hastalığını yenebilecek mi? Bakalım, gerçek bir insani gereksinmeye yanıt veren, toplumsal işlevlere sahip barış, gayrıinsani, asosyal güç oburluğuna üstün gelebilecek mi? Sonuç ne olursa olsun, sömürgecilikten emperyalizme kadar uzanan aşamalardan geçmiş kapitalizmin ulaştığı bu yeni evrede incelenmeli, tartışılmalı.

Başkan Nasıl Pazarlanır?

"Politika, bir bakıma, bir güven oyunu olagelmiştir.

Yüksek bir düzene olan inancında ısrar eden Amerikalı seçmen, kendisine başka, daha iyi hayat vaad eden dinine sıkı sıkıya sarılır ve kendisini yönetmesi için seçtiği adamların kendisinden daha iyi olduğu hayalini tutkuyla savunur.

Başarılı politikacıların bu hayale değer vermesi gelenektendir. Bugün başarıya ulaşmak için, ona bir şeyler eklemesi, süslemesi gerekir. Özellikle Başkan olmak istiyorsa.

Richard Nixon'un bir danışmanı 1967 sonlarında şunu yazmıştı: "Potansiyel başkanlar; önder kişi, Tanrı, baba, kahraman, Papa, kral karışımı bir idealle kıyaslanıyorlar..." Herhalde Nixon'un yalnızca baba imajı için yeterli olduğunu gördüğünden, yapılması gereken değişiklikleri yazıyordu. Bu değişiklikler, Nixon üzerinde değil, onun seçmen tarafından algılanan görünümünde yapılacaktı.

Birey ve imajı arasındaki fark insan doğasıdır. Ya da en azından Amerikan doğasıdır. Konumuz, bu farkın abartılması ve elektronik olarak sömürülmesidir.

Reklamcılık da pek çok bakımdan bir güven oyunudur. İnsanlar her üç yılda bir yeni otomobile ihtiyaç duymazlar; renkli televizyonun insan deneyimine getirdiği pek fazla zenginlik yoktur; kısa ya da uzun etekler ne bilinci geliştirir, ne de sevme kapasitesini genişletir.

Öyleyse politikacılarla reklamcıların birbirlerini keşfetmeleri şaşırtıcı değildir. Yurttaşın bir adayı seçmekten çok, psikolojik olarak satın aldığının anlaşılmasıyladır ki politikacı ve reklamcının birlikte çalışmaya başlamasında hayret edilecek yan yoktur.

Reklam şirketleri 1952'den bu yana açıkça Başkanları satmaya çalışmaktadırlar. Dwight Eisenhower 1956'da ikinci kez adaylığını koyduğunda Batton, Barton, Durstine ve Osborn şirketi (ilk dört yıl boyunca danışmanlık yaptıktan sonra) artık kampanyayı düzenli bir ödeme karşılığı yürütmeyi kabul ediyorlardı. Cumhuriyetçi Leonard Hall şöyle diyordu: "Siz adaylarınızı ve programlarınızı işadamlarının ürünlerini sattığı gibi satıyorsunuz."

Geçen yıllarla gelen tek değişiklik teknik gelişmenin ilerlemesi, böylece ağzı sıkılığın artması oldu. Reklamcılar misafir salonlarından çıkarıldılar, ama bu kez onlara üst katta daireler verildi.

Boorstin'in reklamcılık hakkında söylediği "kendi hakikat kavramımızın yeniden biçimlendirilmesi" sözü özellikle TV reklamcılığı açısından doğrudur.

Televizyonun gelişiyle ve onun seçmeni aldatmada nasıl kullanılabileceğinin öğrenilmesiyle eski politik değerler kayboldu. Yeni, bulanık, tanımlanamaz bir şey sislerin ardından yükselmeye başladı.

Amerikalılar televizyonu yeterince içlerine sindiremediler. Yok olması gereken mistiklik daha güçleniyor. Yalnızca olay yaratan adamları değil, onların yaptıklarını rapor eden adamları da şöhret yapıyoruz.

Televizyonla ulaştırılan imaj bir ev kadınına, kocası kadar yakın, hatta ondan daha çekici gelebilir... Televizyon gerçekte çok az adamın eriştiği "şöhret"e statü kazandırmıştır. Ve bu "şöhret" Boorstin'in tanımladığı üzere: "Ne iyi, ne kötü, ne büyük, ne küçük... sahte insan olayı... insanın büyüklüğüne ilişkin abartılmış beklentilerimizi doyurmak amacıyla uydurulmuştur."

Televizyon şöhreti bir doldurmadır. Bu zararsız kutuda bir başkasının görüşü, iç dünyası, üzüntüsü ya da aklı sergilenebilir. Ve biz onun karşısında, Noel hediyesi aldığında hediyeyi bırakıp ambalaj kâğıdı ile oynayan çocuklar gibi davranıyoruz.

Televizyon özellikle sevimli ama fikri olmayan politikacılar için yararlıdır. Yazı, fikir işidir. Gazeteciler kişileri değil, politikaları yazarlar; ideoloji üzerine yoğunlaşırlar. Adamın söylediğine değil, nasıl düşündüğüne bakarlar. Bunu yapamayan aday için durum utandırıcıdır. Başka bir yolla insanlara ulaşması gerekir.

Televizyonda ise adayın fikri olup olmaması o kadar önemli değildir. İzleyenlerin paylaşmak istediği şey onun kişiliğidir. Ne devlet adamı, ne cengâver olması gerekir; yalnızca zamanında gelmelidir. Başarılı olup olmadığı kolayca ölçülebilir: ne kadar izlenmek isteniyor? Sık sık isteniyorsa amacına ulaşır, "politikacı"dan "şöhret" sıçrar, bir seçim yapabilmek için kendilerine nihayet bir temel verildiğine inanan minnettar izleyicilerin bahşettiği bir statü atlamasıdır bu.

TV adayı, öyleyse, kendinden öncekilerle kıyaslanmıyor, ikiyüz yıllık demokrasi oluşturulmuş bir performans düzeyi ile kıyaslanmıyor — ölçü Michael Douglas'tır. Kendisini ne derece iyi satıyor? Lâfı geveledi mi, dili sürçtü mü, beni güldürdü mü? İçimde sıcaklık yarattı mı?

Biçim maddileşir. Ortamı oluşturmak masaj yapmaya benzer, masör (ortamı biçimlendiren) oyları toplar..."

Kaynak: (The Selling Of The President, Joe McGinniss, Penguin 1970, s. 24-27)

Seçmenin Dışlandığı Seçim

ABD Başkanlık seçimleri Amerikan halkı için temelde birbirinden farklı olmayan,üstünlükleri yasalarla ve fiilen güvenceye alınmış iki partinin seçim panayırları, yapay gerilimleri ile sergiledikleri sıradan bir gösteriye dönüşmüş bulunuyor çoktandır. Nitekim ABD'li seçmenlerin her seçimde giderek artan bir çoğunluğu kendisi için gerçek bir seçim alternatifi görmediğinden oy kullanmaya gitmiyor. Bunun en bariz bir örneği hiç kuşkusuz 1980'de yaşandı. Ronald Reagan'ın ABD Başkanlığına seçildiği 4 Kasım 1980 seçimleri 1948'den bu yana katılımın en düşük olduğu seçim oldu. Seçme hakkına sahip 162.761.000 seçmenden yalnızca 86.515.221'i oy kullandı. Reagan da bu oyların 43.904.153'ünü alarak başkan seçildi. Bu durum hatırlanacağı gibi Reagan'ın zaferi olarak nitelendirilmişti!

1948'den bu yana ABD'de Başkanlık seçimleri ile ilgili seçmen ve kullanılan oy sayıları şöyledir:

SEÇMENLER ARTIYOR, OYLAR AZALIYOR

Yıllar	Seçmen yaşındaki nüfus	Oy kullanan seçmen	Oy kullanma oranı (%)
1948	95.573.000	48.794.000	51
1952	99.929.000	61.551.000	61.6
1956	104.515.000	62.027.000	59.3
1960	109.672.000	68.838.000	63.1
1964	114.090.000	70.645.000	61.8
1968	120.285.000	73.212.000	60.7
1972	140.068.000	77.625.000	55.4
1976	150.127.000	81.603.000	54.4
1980	162.761.000	86.515.221	53.2

Kaynak: Congressional Quarterly, Elections '84.

Oy kullanmayan kayıtlı seçmen sayısıyla her eyalette kazananın rakibine yaptığı fark karşılaştırıldığında —(ki 51 eyaletin yalnızca 7'sinde bu fark oy kullanmayan kayıtlı seçmen sayısından fazladır)— Reagan'ın 1980'de nasıl bir zafer kazandığı görülmektedir:

OY KULLANMAYAN KAYITLI SEÇMENLER (Eyaletlerden Örnekler)

Eyalet	Reagan'ın rakibine oy farkı	Aynı eyalette oy kullanmayan kayıtlı seçmen
California	1.441.000	2.774.000
Michigan	253.000	1.820.000
Mississippi	12.000	593.000
New York	166.000	1.157.000
Texas	630.000	2.098.000
Wisconsin	107.000	1.099.000

Kaynak: US News and World Report, 10 Eylül / 1984

Kayıtlı seçmenlerin dışında bir de seçmen yaşında olup kaydedilmemiş ABD yurttaşlarının durumuna bakalım. Yaklaşık 55 milyon kişinin (Reagan'ın 44 milyon oyla başkan seçildiğini tekrar hatırlatalım) seçmen yaşını doldurduğu halde, kaydedilmediği ve oy kullanamadığı tahmin edilmektedir. Bunların çok büyük bir kısmı siyahlar, İspanyol kökenli azınlıklar, yoksullar ve gençlerdir. Örneğin siyahların durumu bu konuda yeterli açıklamayı vermektedir:

ABD'DE KAYIP SİYAH OYLARI

11 eyalette seçmen olarak kaydedilmemiş durumda bulunan siyah seçmen sayısı, Ronald Reagan'ın 1980'de bu eyaletlerde rakiplerine yaptığı oy farkından çok fazladır.

	Seçmen yaşındaki toplam siyah sayısı	Kayıtlı siyah seçmenin toplama oranı (%)	Kayıtlı olmayan siyah seçmen sayısı	1980'de Reagan'ın yaptığı fark
New York	1.631.000	45.2	894.000	165.459
K.Carolina	506.000	43.6	285.384	39.383
Virginia	714.000	53.6	331.000	237.435
Alabama	644.000	57.7	272.000	17.462
Louisiana	813.000	68.5	256.000	84.400
Tennessee	479.000	67.1	158.000	4.710
Mississippi	541.000	75.8	131.000	11.808
Arkansas	233.000	63.3	85.000	5.123
Massachussetts	149.000	57.3	64.000	2.421
Kentucky	176.000	64.9	62.000	17.857

Kaynak: Joint Center for Political Studies.

KAYITLI SİYAH SEÇMENLERİN OY KULLANIM ORANI

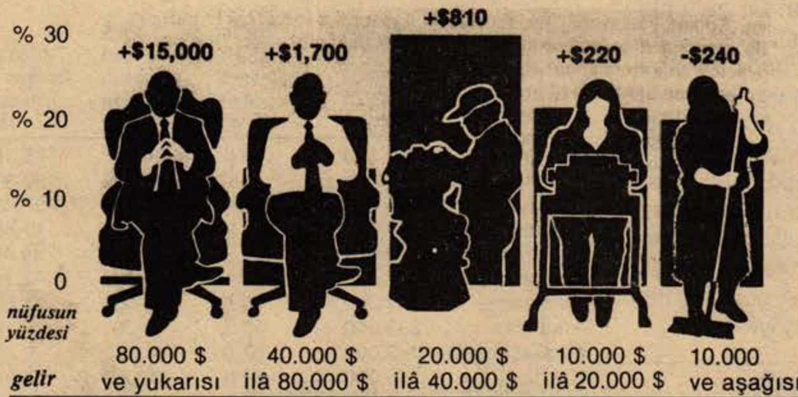
Seçmen olarak kaydedilmemiş siyah nüfusun yanı sıra, kayıtlı siyah seçmenler arasında oy kullananların sayısı da düşüktür.

Yıllar	Kayıtlı seçmen oranı (%)	Oy kullanan siyahların oranı (%)
1964	Bilinmiyor	58.5
1968	66.2	57.6
1972	65.5	52.1
1976	58.5	48.7
1980	60.0	50.5

Kaynak: Bureau of the Census.

Tüm bu seçmenlerden sonra ABD'de Başkanı kimler seçiyor sorusuna gelince, ABD basınından şu bilgiyi aktarmakla yetinelim: Seçim kampanyası için adayların masraflarını karşılayan PAC (Political Action Committee) kuruluşları sayısı 1970'lerden bu yana yaklaşık 6 kat artmış. Bunlar arasında en hızlı artış gösterenler şirketlerin, tekellerin kurduğu PAC'ler olmuş. (Bu şirket ve tekellerin 1974'te kayıtlı komite sayısı 89 iken bugün 1536'ya ulaşmış). Komitelerin yaptığı seçim harcaması tutarı ise 1980'dekinin 2 katından fazlaya, 120 milyon dolara ulaşıyor. Kuşkusuz tekellerin yatırımları bu kadarla sınırlı değil. ABD basını Başkan ve Kongre'nin kendilerini finanse eden kaynakların çıkarını nasıl koruduğuna sık sık işaret edip, yanıtı hiç de güç olmayan bir soruyu tekrarlıyor: Başkan ve Kongre satılık mı?

Reaganomi İşbaşında

• Nisan 1982'ye gelindiğinde ABD, Reagan yönetimi altında, 1941'den bu yana en yüksek işsizlik oranına ulaşıyordu. 1970'te var olan 4 milyon işsize karşılık 1982'de işsizlerin sayısı 10.3 milyona ulaşıyordu. Ayrıca iş bulma umudunu tümüyle yitirmiş ve iş aramaktan vazgeçmiş eski işçilerin sayısı da 1.3 milyonu bulmuştu. Bunun yanı sıra 5.8 milyon işçinin de çalışma süreleri sınırlandırılarak, ücretleri düşürülmüştü.

• Geliri resmen belirlenen açlık sınırının altında olan ABD yurttaşlarının sayısı 1968'den bu yana en yüksek düzeye 1980'de ulaştı. ABD toplam nüfusunun %13'ünü oluşturan yaklaşık 30 milyon kişiydi söz konusu olan. Aç oldukları resmen tescil edilenlerin sayısı 1982'de daha da artarak 34.5 milyona ulaştı. (Yaklaşık %36'sı siyah, %30'u İspanyol kökenli azınlıklardı.) Bu sınırın hemen üstünde ama sefalet içinde olanların sayısı da 11 milyonu aşıyordu.

Reagan'ın vergi ve sosyal yardımlarda yaptığı kesintilerin ailelerin yıllık geliri üzerindeki net etkisi şöyle özetlenebilir: Zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul kılmak.

Reagan General Custer'ın yapamadığını yaptı

Kızılderili liderlerin getirdikleri mesaj korkunçtu: Reaganomi, diyorlardı, yerli Amerikalılara General Custer'ın birliklerinin asla yapamayacağı şekilde darbeler indiriyor. 1980'den bu yana Kızılderili yerleşim bölgelerinde ortalama işsizlik zaten harap edici olan yüzde 40'lık bir orandan tam tamına yüzde 80'e ulaşmıştı. Bazı kabilelerde dört kişilik bir ailenin yıllık geliri acınacak 900 dolara düşmüştü. Reagan'ın bütçe kesintileriyle ivedi gereksinim duyulan en temel işler engellenmişti. Örneğin bir Navajo yerleşim bölgesinin 24 mil karelik alanında yalnızca 1800 millik bir taş yol vardı. Su ve elektrik hatları gerekiyordu. Eğitim olanakları sağlanmalıydı. Navajolar kendi topraklarında maden arama sözleşmesi yapan 1000 kadar şirketten vergi alabilseler madenden kazandıklarının iki katını kazanmaları mümkündü. *(Newsweek, 29 Kasım 1982)*

Reagan Irlandalı atalarının yurdunda karşılanırken:

"Reagan Savaş Makinesidir"

Reagan'ın dört yılından

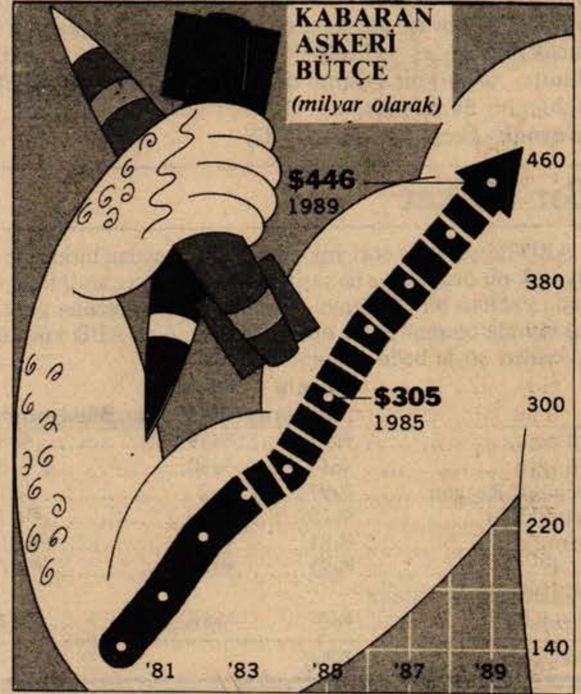
1981 Mart- El Salvador'a askeri danışman gönderilmesi
Mayıs- Sidra Körfezi'nde 2 Libya uçağının düşürülmesi
Aralık- Polonya'ya karşı ambargo başlatılması

1982 Ağustos- ABD güçleri Beyrut'ta.
Kasım- Doğal gaz hattı ambargosunun müttefiklerince kabul edilmemesi üzerine hafifletilmesi

1983 Mart-Mayıs- El Salvador ve Honduras'a askeri yardımın artması
Mart- "Star Wars" (Yıldız Savaşı) konuşması
Eylül- KAL-007 uçağı olayı
Ekim - ABD'nin güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle Grenada'nın işgali. (Batı yarıküresinin en küçük ülkesi Grenada'nın yüzölçümü 346 km², nüfusu 110 bindir.)
Kasım- Avrupa'ya yerleştirilmek istenen 572 orta menzilli ABD füzesinin ilkinin İngiltere'ye gelişiyle ABD-SSCB silahsızlanma görüşmelerinin kesilmesi.
Aralık- "ABD çıkarlarına uygun olmadığı" gerekçesiyle UNESCO'dan ayrılma kararı.

1984 Şubat- ABD piyadelerinin Lübnan'dan çekilmesi
Mayıs- Sosyalist ülkelerin sporcuların güvenliği yeterince sağlanmadığı için Los Angeles Olimpiyatlarına katılmayacaklarını açıklamaları.

Amerika her 45 günde bir askeri müdahale yapıyor

Günaydın, 3 Eylül 1984

"ABD her yıl askeri savunma diyerek 200 milyar dolardan fazla harcama yaparken, Amerikalıların yüzde 45'i gece evlerinin bir mil ötesine yalnız gitmeye korkuyorlar." (World Military and Social Expenditures / 83)

Orta Amerika'da ABD Varlığı

• El Salvador: 10 Haziran'da San Vicente ve Usulutan bölgelerinde yönetim,karşı güçlere askeri ve politik bir saldırı başlattı. Askeri saldırı ABD danışmanlarınca planlanmış ve öngörülmüştü. Politik hareket ise ABD Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Kalkınma Dairesi tarafından finanse edildi. İki bölüm halinde yürütülen "Refah Operasyonu" ABD'nin 1960'larda Vietnam'da giriştiği Sivil Operasyonlar programı model alınarak hazırlanmıştı.

• ABD Dışişleri Bakanı George Shultz 15 Aralık'ta yaptığı açıklamada yönetimin gazetecileri Grenada'nın işgalini anlatmaktan alıkoyduğunu söylerken, "çünkü gazeteciler daima bize karşılar" dedi. Bu yasaklamanın bugüne kadarki geleneklere ters düştüğü ve örneğin II. Dünya Savaşı'nda böyle bir şey olmadığı yolundaki bir soruya "o zaman gazeteciler bizden yanaydı" dedi. Shultz, şimdi ise gazetecilerin "daima ortalığı karıştıracak bir şeyler yazdığını" söyledi. .Bununla birlikte Shultz, özgür bir basının özgür bir toplum için hayati olduğunu da söyledi.
(Kaynak: Facts on File / 1983)

Bir Anket

ABD'de aktif her dört yüksek rütbeli subaydan birini kapsayacak bir örnekleme ile seçilen 257 general ve amiral arasında yapılan bir kamuoyu yoklamasının sonucuna göre, haklarında olumlu ya da olumsuz düşünülen ABD kurum ve kişileri şöyle belirleniyor:

	Olumlu buluyorum	Olumsuz buluyorum	Bilmiyorum
Basın	%32	%59	%9
Kongre	%44	%50	%6
Ronald Reagan	%97	%2	%1
Sendikalar	%19	%70	%11
Pentagon	%81	%9	%10
CIA	%81	%9	%10
Nükleer silahsızlanma hareketi	%8	%88	%4

(Newsweek, 9 Temmuz 1984)

• ABD'li uzmanlarca eğitilen Orta Amerikalı askeri personel sayısı 1983'te 3300'den, 1984'e 25.000'e yükseldi.

• Güvenlik güçleri ve ABD yardımının seyri ise şöyle: (Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama'da kendi yandaşlarına yaptığı yardımlar)

	1974	1979	1984
Yerel güvenlik güçleri sayısı	63.036	73.060	213.310
ABD Askeri Yardımı (milyon $)	7.4	10.6	346.6
ABD Ekonomik Yar. (milyon $)	95.9	122.1	770.6

(Kaynak: US News and World Report, 24 Eylül 1984)

(Bilindiği gibi 60-90 günü aşacak askeri hareketlerde Kongre'nin onayı gerekeceğinden, Reagan Ortadoğu ve Orta Amerika'daki çatışmaların savaş olmadığını söylemektedir.)

CIA ve Sovyet Petrolü

En azından 1977'den bu yana ABD Merkezi Haberalma Örgütü CIA'nın Sovyet petrolünün 1980'lerin başlarında tükeneceği savıyla kurduğu *Sovyetlerin Basra Körfezindeki petrol alanlarına yönelme* senaryosu Washington'dan Riyadh'a kadar tartışıldı, korku yarattı. Ancak CIA'nın son zamanlarda yayınlanan bir raporu Sovyet petrol krizini erteliyor. Daha önce seylediği gibi, "1985'e gelindiğinde Sovyetler'in günlük minimum 3,5 milyon varil petrol ithalatının doğması" bir yana, CIA şimdi Sovyetlerin 1985 ve sonrasında petrol ihracına devam edeceğini belirtiyor. Gerçekten de karamsar 1977 tahmininden bu yana CIA Sovyet petrol üretimi konusundaki tahminlerini birkaç kez yükseltti.

Bu tür bir argüman -ve CIA'nin kendi itibarı- şimdi kuşkuyla karşılanıyor. Üretimi bir kez daha artıran Sovyetler CIA'nin son raporundaki en üst sınırı da şimdiden geçmiş bulunuyor. Başka sürprizler de bunu izleyebilir. Federal yetkililer Pentagon'un Askeri Istıhbarat Örgütü (DIA)'nün Sovyet petrol üretimi tahmini ile ilgili rakamlarının CIA'ninkinden daha yüksek olduğunu belirtiyorlar. DIA, tahminlerini Sovyet petrol altyapısına göre yaparken, CIA tahminlerini ABD'deki petrol rezervlerinin tükenişi paralelinde yapıyor. ABD stratejik planlarında istihbarat tahminleri önemli bir bileşken. Fakat hiç değilse, Sovyet petrol üretimi konusunda değişen hesaplar dış politikayı rakam oyunlarına fazlaca dayandırmanın saçmalığını kanıtlıyor. *(Newsweek, 8 Haziran 1981)*

"ABD'ye göre güçlü olan haklıdır."

Nikaragua Dışişleri Bakanı D'Escoto ile F.Alman Der Spiegel Dergisi'nin yaptığı röportaj. 15 Ağustos 1983

Spiegel: *Sayın bakan, Orta Amerika'daki mevcut kriz, bir yanıyla Nikaragua'daki Sandinista hükümeti için bir avantaj oluşturuyor. Dışarıdan tehdit edilen bir ülke kendi iç çelişkilerini ve zorluklarını unutur.*

D'Escoto: Olaya böyle bakılabileceğinden emin değilim. Nikaragua halkı bir savaşı ve ondan önce de 70 yıl süren baskı kâbusunu ve ABD işgalini henüz geride bıraktı. İnsanlar artık devrimin kazanımlarının tadını çıkarmaya başlamak istiyorlar. Ve kuzeyde topraklar yeniden bir savaşla çöl haline getirildikleri için, köylüler ürünlerini kaldıramıyorlar. Öte yandan ABD bize yapılan kalkınma yardımının bir bölümünü durdurmayı başardı. Bütün bunlar insanlara hayatı daha da zorlaştırıyor.

Spiegel: *Fakat bunlar insanları hükümete karşı hırçınlaştırmadı.*

D'Escoto: Doğru. Dışarıdan gelen saldırı ne kadar büyük olursa, insanların yönetim etrafında toplanmaları daha da fazlalaşır. Saldırıya uğrayan bir aile kentlenir.

Spiegel: *Deniz Piyadelerinin çıkartma yapacaklarına gerçekten inanıyor musunuz?*

Nikaragua Dişişleri Bakanı D'Escoto

D'Escoto: "Contras"lar çoktan bir tehdit olmaktan çıkıp, gerçek bir olgu haline geldiler. Onlarla eğer ABD'nin desteği olmasaydı çoktan başa çıkmıştık. En büyük problem ABD'nin bize karşı yürüttüğü savaştır. ABD bize karşı "Contras"ların yardımıyla savaşıyor. Amerikalılar bunun ötesinde Honduras ordusunu saldırıya hazırlıyorlar. Sahillerimizdeki ABD filosunu da aynı şekilde ciddiye almak zorundayız.

Spiegel: *Aile kim tarafından tehdit edildiğini hissediyor? Sahillerinizdeki ABD filosu tarafından mı, yoksa özellikle kuzeyden Nikaragua'ya saldıran "Contras"lar tarafından mı?*

D'Escoto: Sadece "Contras"ları def etmek ve Honduras'ın muhtemel bir işgaline karşı koymak için hazır olmak yetmez. Bir Amerika işgali ihtimaline karşı da hazırlıklı olmak zorundayız.

Spiegel: *Zorunlu askerliği bu nedenle mi uygulamaya sokuyorsunuz?*

D'Escoto: Evet. Fakat bu tedbirin, acemileri silah altına alma işlemini düzene sokmak için alındığını eklemek zorundayım. Gönüllü eksikliği asla çekmedik. Zorunlu askerlik mutlaka daha fazla askerimiz olacağı anlamına gelmez. Fakat savunma hazırlığımız güçlendirilecektir.

Spiegel: *Bir yandan her yönüyle savaş hazırlığı yapılırken, bu arada diplomatlar da faaliyet halindeler. Reagan'ın özel danışmanı Richard Stone buraya seyahat edip duruyor, Henry Kissinger Nikaragua'ya geleceğini bildirdi. ABD'nin diplomatik çabalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?*

D'Escoto: ABD'nin diplomatik çabaları tam bir maskaralık. Eğer Amerikalılar gerçekten diplomatik bir çözüme ilgi duysalardı, filoyu göndermezlerdi.

Spiegel: *Amerikalılar diplomatik ve askeri eylemlerin birbirinden ayrı görülmemesi gerektiğini söylüyorlar.*

D'Escoto: Görüşmelerdeki tekliflerimizde gösterdiğimiz esnekliğe cevap olarak filoyu gönderdiler. Sonra da resmi açıklamalarımızın tehditkâr davranışlarının nedeni olduğunu ve güç gösterilerinin başarı sağladığını iddia etti-

Reagan yönetiminin dış politikada gerginliği tırmandırıcı girişimleri bizzat ABD basınında yoğun eleştirilere hedef oluyor. Reagan yönetiminin Dışişleri Bakanlarından Alexander Haig'in Nikaragua'ya yöneltti̇ği suçlamaları ABD basını şöyle alaya alıyordu: "Dışişleri Bakanı Haig tarafından açıklanan kanıtlar arasında casus uydusu tarafından çekilen ve El Salvador'daki gerilla savaşını yöneten bir grup Nikaragualıyı gösteren bu gerçek ve rotüşsüz fotoğraf da bulunmaktadır."

ler. Fakat bu tamamen yanlıştır. Esneklik ve aklı, zayıflıkla karıştırıyorlar.

Spiegel: *Amerikalıların hiçbir şart altında görüşmekten yana olmadığını mı söylemek istiyorsunuz?*

D'Escoto: Eğer gerçekten diplomatik hareket arıyorlarsa, bizimle aynı düzeyde konuşmaları gerekirdi. Fakat bunu istemiyorlar. Mr.Stone buraya geldiğinde kumandan Ortega ona ikili ilişkilerimiz üzerine konuşmaya oldukça ilgi duyduğumuzu söyledi. Stone şöyle cevap verdi: "Bunun gerekli olduğuna inanmıyorum. Çünkü nihayetinde Amerika Birleşik devletleri süper bir güç, Nikaragua ise çok küçük bir ülke. Kendimizi Nikaragua tarafından tehdit edilmiş hissetmiyoruz, bu nedenle ikili ilişkilerimiz üzerine konuşmaya ihtiyaç duymuyoruz." Tam böyle söyledi.

> ***"Bill, ne halt ettiğini bilmeden onun dış politikasını nasıl destekleyebiliriz? Nikaragua limanları mayınlanıyor mu? Bu, uluslararası hukukun ihlâlidir. Bu, savaş hali demektir. Hayatım hakkı için, bunu nasıl açıklayacağız bilmiyorum."*** *(Senatör Goldwater'in CIA Direktörü Casey'e sözleri.)*

Spiegel: *Bu, ABD'nin Orta Amerika diplomasisi için tipik midir? Siz, Washington'un Orta Amerika politikasını belirleyen Reagan'ın Birleşmiş Milletler temsilcisi bayan Jean Kirpatrick gibi diğer ABD temsilcileriyle de konuştunuz.*

D'Escoto: Jean Kirpatrick çok kavgacı idi ve güçlü olanın haklı olduğu fikrine de inanıyordu: Amerika en güçlü olduğu için istediğini yapmakta haklıdır. Böyle diplomatlar anti-diplomasiyi kişi olarak somutluyorlar.

Spiegel: *Orta Amerika'da yakında yine bir darbe oldu. Guetamala'daki darbe ile bölgedeki kriz arasında bir ilişki görüyor musunuz?*

D'Escoto: Amerikalılar Guetamala'daki yeni hükümeti, iktidar değişikliği henüz resmen tasdik edilmeden tanıdılar. ABD açıkça yeni hükümetten çok memnun.

Spiegel: *Fakat ABD'nin devrilen General Rios Montt ile de ilişkisi kötü değildi.*

D'Escoto: Doğru. Fakat belki de daha iyi bir adam arzuladılar. Yeni hükümet açıkça selefleri Rios Montt'u, politik bir çözüm aramakla suçladılar. Yeni hükümet bir diyaloğa ilgi duyduğu izlenimi verecek en küçük bir belirtiye bile izin vermek istemiyor. Bana, Orta Amerika'daki durum, Guetamala'daki darbeden sonra daha da ciddileşti gibi geliyor.

KAL-007'nin Perde Arkası

(Jochen Schildt'in Der Spiegel dergisinin 30 Ağustos 1984 tarihli 36. sayısında yer alan yazısından).

> ***Bir yıl önce Eylül 1983'te 269 kişinin ölmesiyle neticelenen Güney Kore Hava Yolları (KAL)'a ait yolcu uçağının düşürülmesiyle ilgili olarak yeni açıklamalar yapılmaktadır. Uzmanlar ABD'nin KAL yolcu uçağını Sovyetlerin hava savunmasını denemek için kullandığında artık hem fikirler.***

General Charles A.Gabriel çok mutluydu. Kore Hava Yolları (KAL)'a ait sivil bir yolcu uçağının Sovyet hava sahasında düşürülmesinden iki hafta sonra, ABD hava kuvvetleri kurmay başkanı 1 Eylül 1983 gecesi Doğu Sibirya üzerinde olanlar hakkında "oldukça iyi malumatı" olduğunu itiraf etti. Generalin olumlu bilançosu şöyle: "Sovyet hava savunması esnek olmadığını gösterdi." Bu da ABD'ye, Sovyet hava barikatını "gerektiğinde" aşmak için kendi hava silahlarının yeteneği konusunda "biraz daha fazla güven" vermektedir.

Generalin bu sözleri uçağın düşmesine ve 269 yolcunun ölmesine duyulan genel infial içerisinde kaybolup gitti. O zamanlar ABD başkanı Reagan'ı gazaba getiren "zorba bir rejim", hiçbir kışkırtma olmaksızın bir "katliam yapmış", "insanlığa karşı bir cinayet" işlemişti. Birleşmiş Milletler Moskova'yı kınadı ve batı ülkelerinden pilotlar haftalarca SSCB'ye uçmama boykotu yaptılar.

Sovyetler Birliği'nin olayı hava sahasının casusluk amacıyla kasten ihlal edilmesi olarak göstermesi, Washington tarafından şiddetle reddedildi. Fakat batılı uzmanlar (bilim adamları, gizli istihbaratçılar ve pilotlar) o zamandan beri, güya uçağın rotasını şaşırdığı şeklinde takdim edilen olaya tamamen başka yönde ışık tutan bir yığın olgu elde ettiler.

1 Eylül 1983 gecesi, diğerleri gibi bir gece değildi. Kuzey Pasifik'teki Amerikalılara ait tüm elektronik dinleme cihazları, Sovyetlerin kıtalararası SSX-24 füzesinin bir deneme uçuşu yapması beklendiği için, en üst alarm durumuna geçirilmişlerdi. Hedeflenen bölge Kamçatka yarımadasıydı. Amerikalılar Sovyetlerin atom silahı taşıyıcısı bu yeni füzeleri hakkında bilgi edineceklerini umuyorlardı.

Bu nedenle ABD keşif cihazlarının en iyileri gözetleme için hazır hale getirildiler. Bunlar:

★ Stockholm Barış Araştırma Enstitüsü SIPRI'nin bilgilerine göre "ABD'nin en hassas gözetleme sistemi" olan, hava ve uzaydaki 3000 km'ye kadar uzaklıktaki objeleri tesbit edebilen ve özellikle Kamçatka'yı gözetleyen Aleut takım adalarındaki Shemya'da bulunan radar gözetleme sistemi "Cobra Dane";

★ Çok hassas elektronik cihazlarla donatılmış ve aralarında "USS Observation Island"ın da bulunduğu Kuzey Pasifik'teki ABD deniz kuvvetlerine ait gemiler. (Sistem "Cobra Judy");

★ Saat başı Shemya'dan Sovyet sahillerine uçuş yapan, Sovyetler Birliği'ni radar ve telsiz cihazlarıyla gözetleyen RC-135 tipindeki ABD özel uçakları. (Sistem "Cobra Ball");

★ Japonya ve Alaska'daki Amerikan keşif istasyonları;

★ Radar dalgaları gibi tüm elektronik sinyalleri ve telsiz konuşma-

larını kaydeden ve değerlendirilmesi için hemen "Cobra Dane"ye iletebilen "Ferret-D" tipindeki bir casus uydu;

★ SSCB üzerinde devamlı 6000 km yükseklikte bulunan "Rhyolite" keşif uydusuydu. ABD dinleme ve gözetleme cihazlarıyla dolu bu sahada KAL'ın (uçuş numarası 007) Boeing 747 uçağı uçuyor ve rotasından oldukça sapıyor. Uçak Sovyetlerin yasak bölgesi Kamçatka'daki en yüksek tahrip bombalarının, füze hedef bölgesinin ve atom denizaltı üssünün bulunduğu Pavlosk ile yine hava silah ve deniz üslerinin bulunduğu Sachalin adasının üzerinden uçuyor. Uçağın rotasından ayrıldığı, Jumbo jetin hareketinden kısa bir müddet sonra Anchora (Alaska)'daki Amerikalılar tarafından biliniyor olmasına ve ABD radar cihazlarının Sovyet avcı uçaklarının havalandıklarını tesbit etmelerine rağmen, ne yanlış istikamete giden uçak ikaz ediliyor, ne de Koreliler alarma geçiriliyor.

Pentagon'un haberleşme ağının fonksiyonu ve kuruluşuyla ilgilenen Yale Üniversitesi'nden David Pearson gibi uzmanlar şu korkutucu sonuca varıyorlar: ABD uçağın hava sahasını ihlalini SSCB'nin savunma sistemini denemek için kullanmıştır.

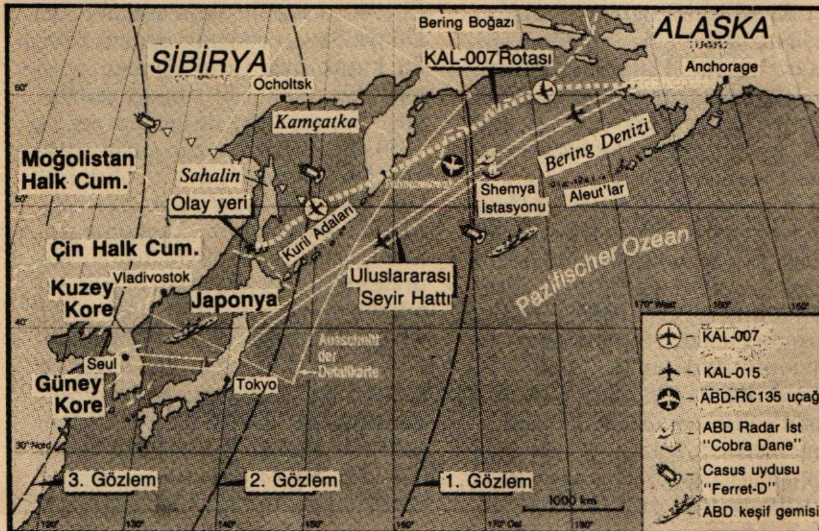
Pearson'a göre, Amerikalılar ancak, *"tam da o gece tüm kontrol ve keşif sistemlerinin çökmesi halinde KAL-Jumbo uçağını gözden kaçırabilirler... Çok muhtemeldir ki, ABD hükümeti bilinçli bir politik kararla, bu olayın bilgi elde etmek için fevkalade imkânlar doğurabileceği ve Sovyetlerin sivil bir uçağı düşürmeye cesaret edemeyeceği varsayımıyla suçsuz 269 insanın hayatını tehlikeye atmıştır."*

Askeri pilotlar çok daha önceleri ABD tarafından "yem" olarak kullanılmışlardı. Nitekim 28 Ocak ve 10 Mart 1964 tarihlerinde T-39 ve RB-66 tipi ABD uçakları Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin hava sahasına 100 km. kadar girmişler ve bu nedenle düşürülmüşlerdi. Bu her iki olayda da, Amerikalı savunma uzmanlarının söylediklerine göre, 19 Ocak günü fırlatılan keşif uydusu Varşova Paktı'nın hava savunmasını incelemek için "optimal pozisyonda" bulunuyordu.

Tanınmış İngiliz askeri dergisi *Defence Attaché*, KAL uçuşunun da oldukça yaygın ABD casusluk faaliyetlerinin bir parçasını oluşturduğundan hareket ediyor. Dergiye göre, Boeing 707'lerin çok benzeri RC-135 tipinde bir askeri keşif uçağı Jumbo jet de Sovyetleri şaşırtmak için KAL 747'ye refaket ettirilmiştir. Yasak bölge Kamçatka'ya varmadan önce 747 uçağı tehlikeli rotasını sürdürürken, RC-135 geri döner. Pearson gibi *Defence Attaché* de, operasyonun planlayıcılarının sivil uçağın işten kazasız belasız sıyrılacağını beklediklerini vurgulamaktadır.

Magazin bunları, kendini "P.Q. adam" olarak tanıtan ve ismi gizli tutalan bir uçuş mühendisine dayandırıyor. *Stern*'in edindiği bilgiye göre, bu uçuş mühendisi eskiden Amerikan hava kuvvetlerinde "hassas bir bölgede" çalışmış.

'P.Q. adam'ın teorisi, ABD'nin neden ilk başta bir RC-135'i KAL uçağının yakınında bulundurduğunu reddetmesini de açıklıyor. Başkan Reagan RC-135'in KAL-747'den 1600 km uzakta bulunduğunu ve uçağın düşürülmesinden çok önce indiğini söylemişti.

Denver'den gizli istihbarat uzmanı Tom Bernard buna, bölgede devamlı bir RC-135 uçağının uçtuğunu belirterek itiraz ediyor. Reagan'ın Sachalin - Kamçatka hava sahasının kontrolsüz bırakıldığı yolundaki açıklaması da "inandırıcı değildir." Yıllarca RC-135 tipi keşif uçağında hizmet yapmış Bernard aynı şekilde, ABD hükümetinin olaydan hiçbir haberinin olmadığı şeklindeki açıklamasına da karşı çıkıyor: *"Olayın tüm seyrinin ta başından beri ABD gizli istihbaratı tarafından çok iyi izlendiğini ve anında değerlendirildiğini kabul etmemiz için çok iyi dayanaklarımız var."*

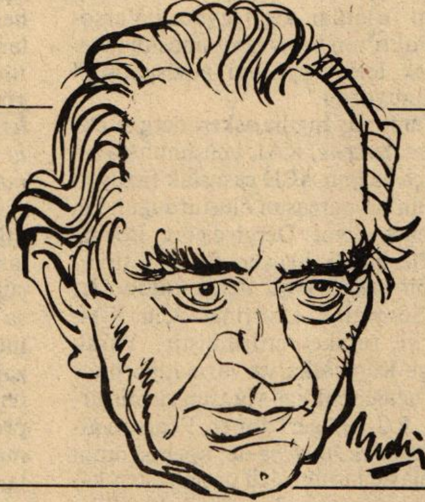
KAL yolcu uçağının rotasını şaşırdığı şeklinde bir yıl önce ortaya atılan iddiaya bugün tüm uzmanlar şüpheyle bakıyorlar. Eski Lufthansa pilotu Rudolf Braunburg, - mümkün değil ya- tüm cihazların arızalanması ya da her üç INS seyir sisteminin (Navigationssysteme) yanlış programlanması halinde bile uçak mürettabatının "yanlış rotada olduklarını fark edebileceklerini" belirtiyor.

Öte yandan rotadan 700 km kadar bir sapma da KAL pilotlarının tecrübesiyle çelişmektedir. 10580 uçuş saatiyle Güney Kore'nin en tecrübeli pilotlarından biri olan Chong Pyong-in New York-Anchora-Seul hattını daima problemsiz uçmuştu. Pilota çok iyi elektronik bilgisinden dolayı "Mr.Computer" adı da takılmıştı.

ABD dışişleri bakanlığında eskiden gizli istihbarat uzmanlığı yapan John Keppel bir başka muammayı da çözdü: KE 007 uçağı, uçuşuna niçin 45 dakika geç başlamıştı? Uçak, Los Angeles'tan gelen Kore Hava yollarına ait 015 sefer sayılı uçağı beklemişti. KE 007 uçağı rotasından saparken, 015 sefer sayılı bu Jumbo jet esas doğru olan rota üzerinde uçmaktaydı. Casusluk yapan uçağı kamufle etmek için de kendi mürettebatını gerek Tokyo'daki, gerekse Seul'daki kontrol kulelerine "KE 007"nin mürettebatıymış gibi tanıtıyor ve aynı kod numarası ile pozisyon bildiriminde bulunuyor.

ABD savunma bakanı Caspar Weinberger bu açıklamaları "Sovyet propagandası" diyerek reddediyor. Buna rağmen her gün daha çok kişi ABD kongresinin araştırma açmasını istiyor. John Keppel şöyle diyor: "Bir araştırmaya ihtiyaç var, zira askeri ve politik yönetimimiz korkunç bir şüphe altında bulunuyor."

"Biçim içerik için bir olanaktır"

Şiirlerinin toplubasımı yapılan* Rıfat Ilgaz'*la, 1940 Kuşağı ve bu kuşaktan biri olarak şiire bakışı konusunda* Enver Ercan'*ın yaptığı söyleşiyi sunuyoruz...

■ **Şiirlerinizin toplubasımı yapılınca, baskıları çoktan tükenen kitaplarınızdaki şiirlerinizle birlikte, hiçbir kitabınıza almadığınız 1939 yılı öncesi şiirlerinizi de okuyabilme olanağı bulduk.**

Şiirlerinize topluca baktığımızda iki ana dönem göze çarpıyor; 1939 yılına kadar yazdıklarınız ve 1939 yılından sonrakiler. Söyleşiye de buradan başlamak istiyorum. Çünkü, bu iki ana dönem arasında köklü değişmeler var. Daha da somutlarsak, kırgın, ümitsiz, ölümü düşleyen hatıralara gömülü şiiriniz 1940'la beraber, yaşamı seven, haksızlıklara karşı sokaktaki insanın yanında somut bir tavır koyan bir kimlik kazanıyor. Sizdeki bu değişimin sanatsal ve toplumsal kökenine değinir misiniz?

□ Şiire başladığım 1927'lerde falan ilkokul öğretmeni olmak için hazırlanıyordum. Yaşama öğrenci olarak bakıyordum. Bu şiirlerde delikanlılığa yeni geçmiş bir insanın yaşam esintileri var. Gene bu şiirleri incelersek, görüyoruz ki, karamsarlık var. Bunun biraz da şiirimizin o zamanki genel karamsar havasından geldiği söylenebilir. Rastlantıya bakın ki, *Nazikter* adlı dergide yayımlanan ilk şiirimin adı "sevgilimin mezarında". Yaş on beş. Ortada sevgili falan yok. Ama okuduğum şiirler öyle. Üstelik okuldaki öğretmenlerimiz de bizi kitaplardaki şiire bağlamak istiyorlar. Yaşanan şiire yönlendirseler Kastamonu buna uygun bir yer. Karamsar oluşumun nedenleri küçük küçük psikolojik etkenlere bağlı o zamanlar. Ortaokul sıralarında Zeki Ömer Defne öğretmenimdi. Değerli bir öğretmendir. Bana yardımı çok olmuştur. Anlattıklarından başka, kitaplar da verirdi. Tabii ben de çeşitli kitaplar okuyordum. Reşat Nuri'ler, Yakup Kadri'ler falan. O sıralar yazdığım şiirlerin yine yaşamla ilgisi yok. Babamın ölümü de girdi araya. Karamsar oluşumda bu olayın etkisi de var. Sonra muallim mektebine girdim, iki yıl sonra öğretmen oldum. Yazdığım şiirler yine "bildiğim şiirlere göre" şiirler. Hatasız, aruzla, heceyle yazılmış. O zamanlar Yedi Meşale'ciler vardı, Necip Fazıl ilk şiirlerini yayımlıyordu. Onların etkisi başladı yazdıklarımda.

1928'lerde N.Hikmet'in "835 satır"ı yayımlandı, bütün şiir anlaşımı etkiledi. İlk dönemlerde olumlu etki diyemem. Çünkü, eskiye göre şiir anlayışımı kurmuşum. Bunun üzerine şiir üzerine yeniden düşünmek zorunda kaldım. Daha sonra, "Nazım gibi yazmadan da toplumcu şiirler yazılabilir" demişimdir. Gazi Eğitim sınavını kazanıp Ankara'ya geldiğimde çevrem de genişledi. *Çığır*'ın ve *Varlık*'ın şairleri arasına katıldım. Fransız şiiriyle içli dışlı oldum o sıralar. Batı şiirini tanıdım; ama, şiirim yine aynı şiir. Tabii Nazım'ı da okumayı sürdürüyorum. Tam anlamıyla toplumcu-gerçekçi değilim ama içerik sorunu kafamı kurcalıyor. Asıl toplumcu-gerçekçi şiirimin ortaya çıkışında İstanbul etken oldu. 1940'lı yıllar... İkinci Dünya Savaşı da etkili oldu şiirimde. Mesele sadece güzel yazmak değil; onu anladım. Ve böyle bir ortamda sanatçı olarak yerimi alma isteği. Diğer toplumcu şair arkadaşların da durumu özünde aynı. Yani 1940 toplumcu kuşağı denmesinde bir birliktelik var, faşizme karşı oluşumuz ortak noktamız. Yaşadığımız sorunlardan soyutlamıyoruz kendimizi.

■ **Cumhuriyet sonrası şiirimizin gelişiminde 1940 Toplumcu Kuşağı önemli bir yapı taşı oluşturuyor. Yalnız bu kuşağın belirlenmesinde ilgimi çeken, çeşitli yaklaşımların olması. Örneğin, o dönemin kimi şairlerince 1940 kuşağından sayılmayanların bu kuşaktan sayılması, dönemin politik yapısı içinde ayrı ayrı yerde kümelenen şairlerin aynı kuşağı oluşturduğunun ileri sürülmesi gibi. Bu konuda siz neler söylemek istersiniz?**

□ 1940 kuşağının oluşmasında İkinci Dünya Savaşı etkendir dedim. Çünkü kuşak öyle kendiliğinden oluşmaz; bir toplumsal konum gerekir. Hem bu, yaşa göre de belirlenmez ki; 1950, 60, 70, diye sürüp gitsin. 1940 kuşağını toplumcu şairler oluşturuyor. 1940 yılında şiir yazan başka şairler de olabilir. Ama kapatın imzalarını, hangi çağın şiiri olduğunu kestiremezsiniz. Nabzı atan, çağına tanık şiir, toplumcu şiirdir. 1940'larda şiir yazmak başka şey, 1940'ların özünü kavramak başka şeydir. Diğer sanatçılar da kendilerine göre yol tutturmuşlardır. Kimisi Fransız şiirinin etkisinde, kimisi, Ahmet Kutsi'ler falan, memleketçi bir sanat sürdürüyorlar, ama ayakları yere basmıyor.

Naziler geldi, geliyor, dendiği günlerde, biz toplumcuyuz diyorduk. Sanatçının yaşadığı çağdan soyutlanabileceğine inanmıyor, bunun mücadelesini veriyorduk. Atom bombası, bir dönemin kapandığını, yeni bir dönemin başladığını simgeliyor. Bomba atılmadan bir gün önce beni görüp yolunu çevirenler, bir gün sonra en kabadayı özgürlükçü kesilmişlerdir. Buna da dikkat etmek gerekir. Orhan Veli bile lağımcıya rüyayı bomba atıldıktan sonra gördürmüştür. 1940 kuşağı, toplumcu bir kuşaktır. Bunların kimler olduğu da bugün biliniyor.

■ **O zaman şöyle diyebilir miyiz? 1940'larda şiir yazan üç ayrı grup var. 1940 kuşağını meydana getiren toplumcu şairler, dönemin politik yapısıyla uyuşan şairler ve politik bir kaygıları olmayan şairler.**

□ Evet... Ahmet Kutsiler de, dönemin resmî görüşüyle uyuşan sanat yapıyorlar *Ülkü* dergisinde. Onlar da, sorarsanız, halkçı, memleketçi, fakat bizden başka türlü bir halkçılık onlarınki...

■ **Peki eleştirmenlerin tutumu neydi size karşı?**

□ 1944'te *Sınıf* adlı kitabım toplatıldı. 9 Mart'ta cezam kesildi. 2.5 ay firar halinde kaldım. 24 Mayıs'ta hapse girdim. Ne kitabım, ne de sanatım hakkında tek söz söylenmedi. Rauf Mutluay var, Tahir Alangu var. Sabahattin Ali için Alangu bir yazısında vesveseli falan demiştir. Yani ya bizi unutturacaklar, ya da kötüleyecekler. 1950'den 1960'a kadar dergileri karıştırın, bir iki raslantı dışında şiirlerimi bulamazsınız. Çekiniyorlardı, basmak istemiyorlardı. Hatta dizgisini yaptığım dergide şiirimi basmıyorlardı. Diğer toplumcu arkadaşların da durumu benden farklı değil. Bunda, ürünlerimizi dergilerine kabul etmeyen dergiciler kadar eleştirmenler de suçludur. Zaten eleştiri de pek gelişmemişti ya. Eleştiri dost övgüsü, kitap reklamı. Şiirimizde esas şiir devrimi yapan N.Hikmet'in şiiri bile yeni yeni yerli yerine oturtulmaya başlandığına göre, siz düşünün gerisini. 1960'a kadar ki antolojilerde bile doğru dürüst yer verilmemiştir bize. Bunda bizans mantığı da var tabii. Neyse ki herkesin ayıbını zaman gösterecektir. 1940 toplumcu kuşağının şiirinde ayıp yoktur ama.

■ **Tekrar kendi şiirinize dönersek; toplumcu gerçekçi şiirimiz içinde kendine özgü bir yapısı var. Bu özgünlüğü var eden en önemli noktalardan biri de toplumcu tavrınızı kara mizahla bütünleştirmiş olmanız. Soruya da böyle yaklaşalım isterseniz; şiirde öz-biçim ilişkisini kendi şiir anlayışınızla bütünleyerek irdeler misiniz?**

□ Mizah öğesi benim kişiliğimde var. Diğer edebiyat türlerinde verdiğim örneklerde de görülür bu. Nazım'ın şiirini okumaya başladığım dönemlerde onun gibi toplumcu bir tavırla yazmak, ama başka türlü yazmak isteğimin bir sonucudur da. Eski tür şiir yazıp yayınladığım dönemlere kadar uzanır bu çaba. Yani bazılarının dediği gibi 1940 toplumcu kuşağı, gerçeği yaz da nasıl yazarsan yaz, mantığında değildi hiçbir zaman. Bugün diğer arkadaşların da şiirleri irdelendiğinde konularımızın yaşamdan alınmış olduğu görülür ama bunu şiire dönüştürmek için verilen özgün çaba da görülür. Tabii herkes bunda başarılı olamamış olabilir. Her zaman da öyledir zaten. Önemli olan o çabayı vermiş olmamız. Şiirin sadece kendini tatmin olmadığını da düşünürsek, mesele daha da açıklık kazanıyor. Vezinli, kafiyeli, hatasız şiirler ben de yazdım. Ama şiir sadece güzel yazmak değildir. Bir de sanatçının sorumluluğu var. Yaşadığımız dönem İkinci Dünya Savaşı, bundan soyutlayamazdık kendimizi. Biçim önemlidir şiirde, ama içeriği hapsetmediği, sınırlandırmağı, oyuna dönüşmediği ölçüde. İçeriğe yeni olanaklar kazandırabildiği ölçüde. Yani özü kavrayacak bir biçim.

■ **1940 kuşağı bugün de yeni kuşakları etkiliyor. Bunun yanı sıra 1940 kuşağının, şiirimizin sonraki gelişiminde pek büyük katkıları olmadığı da söyleniyor. Bu konuda diyecekleriniz olduğuna inanıyorum.**

□ İki satırla karalamak kolaydır. Ama bir de bugün nabzı atan şiire bakalım. Kimler çeviriye benzeyen şiirler yazıyor, kimler fildişi kulelerinde, kimler yaşama yakın, insana yakın. O yaşama, insana yakın olanlarda kimlerin etkisi var. 1950-60 arası hiçbir yerde doğru dürüst yer verilmeyen bizler, nasıl yok olmamışız. Bu gün yine neden ve niye okunuyoruz. Ya da bizi yoksayanlar, böyle on yıla dayanabilirler mi? Ve on sene, yirmi sene sonra okunacaklar mı, müzelere mi kaldırılacaklar? Sorunun cevabı burda işte. Hem, kendi sorunlarından kaçmayan, çağla hesaplaşabilenler mi kalabilir, yoksa aslının en güzelini başka milletlerin zaten yaptığı taklit şiirler mi kalabilir? Burayı da iyi düşünmek gerekir.

RIFAT ILGAZ

OCAK KATIRI ALAGÖZ

Pelitovası'nda bir ocak
Taştan değil, tuğladan değil,
Dört duvarı taşkömür
Tabanıysa çamur çökek.

Kaya kömür taşkömür
Nenepınar dağ taş kömür
Kara toprak kara elmas
Yüz yirmi beş kara amele
Kömür karası yüz göz
İşte kazma, işte kürek,
Sökebilirsen sök!

İster laaverlerle yıka,
İster kok'a çevir fabrikasında
İsterse maltızda yak!

Bir ocak Pelitovası'nda
Bir uçtan bir uca dekovil
Vagonlar salkım saçak...
Çeker götürür Alagöz
-At değil, eşek değil
Ocağın soylu katırı-
Jerminallerden beri çalışır
Pîr aşkına yeraltında
Bir avuç arpa hatırı

Tutar da dayısına güvenir
Güvenecek yerde inadına,
Sözünü etmez babasının
Oysa tam üç vardiya
Anası bellenir bütün gün.

Bir tutam ot karşılığı yaşam
Gün mü, gece mi belli değil
Hele açlığı, yorgunluğu geç,
En kötüsü yılgınlık.
Bir menzile günde bin kez
Varıp varıp da geri dönmek!
Bitsin bu ocak ağzı aydınlığı
Sürüp giden alacakaranlık!

laaver (Lauoir) = Lavar, kömür yıkama yeri

Enver Gökçe'nin Mezarında

Mehmed Kemal

Sabahleyin, telefonla acı haberi Ankara'dan verdiklerinde yakın arkadaşlarına duyurmamı istediler. İlk aklıma gelen Patriyot Hayati oldu, onu aradım:

"Enver ölmüş", dedim. "Cenazesi yarın kaldırılacakmış. Ankara'dan telefon ettiler, eski arkadaşlarına bildirmemizi istediler. Bilmem ki ne yapsak?"

"Sabahattin'e (Dikmen) söyledin mi?"

"Söyledim."

"Ben şimdi arkadaşları ararım, onlara söylerim. Tabii bulabildiklerime. Sen nerde olacaksın?"

"Evdeyim."

"Beni bekle."

Yaşar Kemal'e de haber vermemi istemişlerdi. Tam ona telefon edecektim ki, Yaşar, telefonla beni aradı.

"Gidecek misin?" diye sordu.

"Gideceğim."

"Öyleyse beraber gidelim".

"Öteki arkadaşlara da haber saldık. Belki hep birlikte gideriz. Trenle mi olur, otobüsle mi olur, bir şey söyleyemiyeceğim. Sen benden haber bekle."

"Patriyot'a söyledin mi?"

"Söyledim."

Alacağım haberi bekleyerek öğleyi ettim. Yaşar Kemal yeniden telefon etti.

"Ben Cumhuriyet gazetesine geldim. Sen de buraya gel, birlikte uçakla gideriz." dedi.

Yol çantamı hazırlayıp Cumhuriyet'e doğru yollanırken eşime, "Beni arayanlar olursa gazetede olacağımı söyle!.." dedim. Gazetenin yolunu tuttum.

Yaşar, beni bekliyordu. Uçak biletlerimizi aldık.

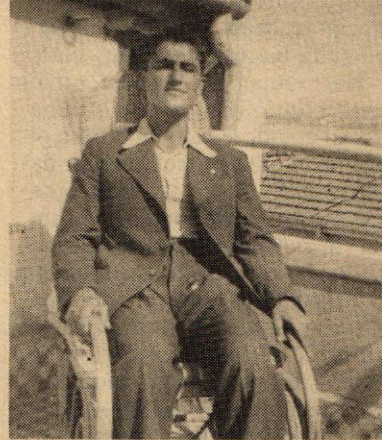
Sabahattin Dikmen'den de haber gelmişti: eski arkadaşlar motorlu trenle geleceklerdi ama, kaç kişi olduklarını bilmiyordum.

Geceyi otelde geçirdik. Sabahleyin Cumhuriyet'in Ankara bürosunda bekledik. Arkadaşlar sabah trenden inmişler bizi bürodan aradılar, adresi verdik, gelmelerini bekledik.

Şair Arif Damar, Sabahattin Dikmen, Suavi Barutçuoğlu geldi. Vedat Türkali ile Akademi Kitabevi sahibi Hadi Olcay da gelmişlerdi ama, istasyonda ayrılmışlar, Hacıbayram'da buluşacakmışız. Patriyot Hayati'yi sordum.

Enver Gökçe 1938 yılında. Resmin arkasındaki tarih 6.8.1938'dir. Bir de birkaç dizelik bir şiir yazmış:

Kardaş:
gelecek öyle bir gün
öyle bir gün ki:
O zaman kalbim öyle ölgün ki
Açacak felek bir mezar başıma
.....
.....
Vefakâr kardasıma...

Bu fotoğrafı da Enver Gökçe 1944'te çektirmiş. Üstünde tarih olarak 28.4.1944 yazılıdır. İki de dize yazmış.

Ben mahalle takımı kaptanı değilim artık
Sen çoktan bıraktın sağ haflığı

İki dizeden de anlaşılıyor ki, gençlik çağlarında Enver Gökçe mahalle takımının kaptanıdır ve Mehmed Kemal de mahalle takımında sağ haf oynuyor. Gerçekten de mahallelerinde Özgen Spor diye bir mahalle takımı kurulmuş, bir süre gitmiştir. Bu takımda her ikisi de oynamıştır.

"Rahatsızlandı, onu Pendik'te bıraktık." dediler. Patriyot, birkaç kez kalp krizi geçirdiği için heyecanlanmasın diye onu bırakmışlardı.

Cumhuriyet, Enver'in ölümüne gereken ilgiyi gösteriyordu. Muhabir arkadaşlar, başta Ekmekçi olmak üzere Enver'in eski arkadaşlarından demeçler alıyorlardı. Nitekim bunların çoğu ertesi günkü gazetede yayımlandı.

Eski arkadaşlar öğleye doğru Yüksel Caddesindeki ölü evine gittik. Her ölü evindeki telaş burada da vardı. Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bir kalabalık salonda toplanmıştı. Ağlaşıyorlardı. Enver'in yiğeni Ayten'i, İlhan Başgöz'ün kızkardeşlerini ağlayanlar arasında seçtim. Bize kahve pişirdiler. İçerken vaktin dolmasını beklemeye başladık. Yanıma Ayten geldi. Acılı bir sesle anlatmaya başladı:

"Dün huzurevinden izinli geldi. Her hafta gelirdi. Yundu, yıkandı, çamaşırlarını değiştirdi. Şurda bir oda var. Orda yatardı. Akşam biraz televizyon seyretti, sonra yatmaya gitti. Sabaha karşı kalktım, odasının kapısını açtım, koltukta sessiz oturuyordu. Uyuyor mu, uyanık mı, bilmiyordum. Dayı diye seslendim. Ses vermedi. Eline dokunayım istedim. Bir de baktım, yana düşüverdi. Ölmüştü. 'Dayım öldü, dayım öldü' diye bağırmaya başladım. Çok korkmuştum. Bağırtıma komşular yetiştiler. Yatağına yatırdılar. Ya, sessiz, sedasız göçüp gitti."

Ayten, yeniden hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Teselli etmek için söz bulamıyordum. Göğsüme bir şey tıkandı. Konuşamıyordum. Ağlayabilsem, belki açılırdım.

Gözümün önünden mahallemiz geçti. İkimizin gençliği, Ayten'in minicik çocukluğu... Ayten'in babası, annesi, büyükannesi... Yılların ötesinden kotarmaya çalıştığım olaylar, anılar öyle hızlı, ivedi geçip gidiyorlardı ki... Yetişemiyordum.

"Seni, her zaman sorardı." dedi Ayten. "Yazılarını okurdu. Kaçırdığı yazı olursa, gazeteyi saklayın, izinli geldiğimde okurum, derdi."

Tutulmuştum, konuşamıyordum.

"En son ne zaman gördün?" dedi.

"Bir yıl önce."

"Çok olmuş."

Bir yıl önceydi. Sabahattin Dikmen - le birlikte, Küçükesat sırtlarındaki Hu-

zurevine gitmiştik. Aradık, odasını bulduk ama, odada yoktu. Hastaneye kaldırmışlar. Ayağındaki dert gene azmıştı. Göremedik. Üst katta, koridoru geçince solda tek kişilik bir odada kalıyordu. Odada karyolası, bir yazı masası. Masanın üstünde yazı makinesi kapalı duruyordu. Odasında telefonu da vardı.

Yalnızlıktan korkmayan insanlar için pek fena sayılmazdı. Kendi evinde de olsa insanın bu kadarcık bir odası olurdu. Enver'in burada çalışacağını, bir şeyler hazırlayacağını umuyordum.

Bir başka kez geldiğimde onu bulabilmiştim. Takıldım, "Hadi, hapisanede değilsin, hapisanede böyle bir oda verirler mi adama!.."

Güldü, kara gözlüklerinin ardından bana mı bakıyordu, başka bir yere mi bilemeyeceğim.

"Ayaklarım iyi değil," dedi. "Çok ağrıyor, kaşınıyor. Çalışamıyorum, çalıştırmıyor."

"Elinde ne var?"

"Ağıtlar, Eğin türküleri üstünde çalışıyorum. Çok ağır gidiyor."

Sonra, fakülteden eski arkadaşları sordu: Nejat Yetkin'i, Asaf Ertekin'i, Asım Akşar'ı. Şevki Akşit'i yitirmiştik, onu sormadı.

Birkaç yıl önce bir fotoğraf çektirmiştik, Kumkapı'da Minas'ın meyhanesinde... Onu hatırladı. "O fotoğraftan kaç kişi eksildik?" diye sordu. Mustafa Kolkır'la Şevki gitmişti. "İki kişi gitti." dedim. "Kimbilir gene gidenler olur."

"Hayata sıkı sarılalım." dedi.

Nereden bilebilirdim Asım'ın gideceğini, ardından da Enver'in... Fotoğraf çektirdiğimizde Yelfe İhsan şaka yapmıştı. Resme bakmış bakmış, sonra, "Yahu," demişti, "bir tevkifat olsa, polis bu kadar adamı bir araya getiremez. Tam arşivlik bir resim."

Hacıbayram'a geldik.

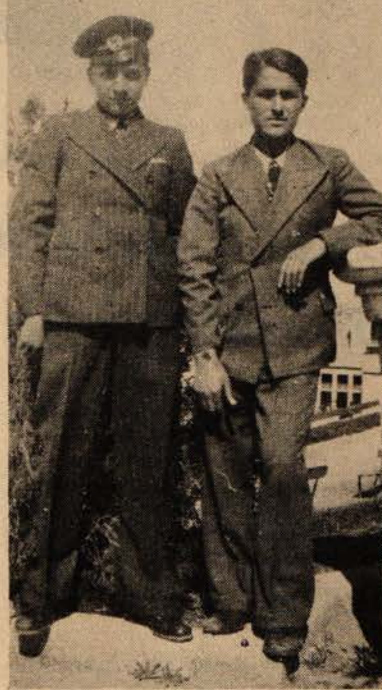
Ogüst tapınağına bitişik olan cami'nin çevresindeki birçok yapıyı yıkmışlar. Kocaman bir meydan olmuş, hayli var, görmemiştim. Tapınağın taşları da, cami de iyice ortaya çıkmış. Mezarlığın karşısında, ahşap bir yapı vardı, siyasi şubeydi. Kaç kez gözaltına aldıklarında oraya getirirlerdi, yıkılmış.

Enver'i de, başka arkadaşları da gözaltı ettiklerinde oraya getirmişlerdir, diye düşündüm. Güvercin Hakkı geçti gözümün önünden. Fakültede öğrenci iken, bir arkadaşımız için ajan demişlerdi. Ajan mı, değil mi diye bir tartışma açılmış, Kırşehirli Güvercin Hakkı, "Olup olmadığını ben öğrenirim." demişti.

"Nasıl öğrenceksin?"

"Orasını siz bana bırakın."

Ona bırakmıştık, sonra öğrendik. Güvercin Hakkı, yiyeceğini, içeceğini, nevalesini almış, gelmiş mezarlığa saklanmış. İki gün, iki gece siyasi şubenin kapısından girip çıkanları gözlemiş.

Enver Gökçe ile Mehmed Kemal orta okul öğrencisi iken (1934)

Bakmış ki ajan denilen arkadaş oraya gelmiyor, rahatlamış. Fakülte kahvesinde:

"Ajan değilmiş o..." dedi.

"Nerden bildin?"

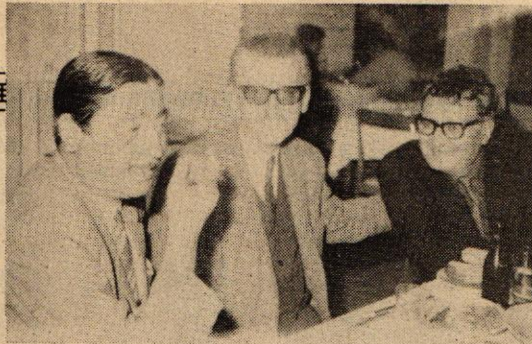
Beklediği iki günlük serüveni anlattı.

Musalla taşları üstünde Enver'den başka, birkaç cenaze daha vardı. Göğüslere takılan resimden, kimin hangi cenazeye geldiği anlaşılıyordu. Epeyce kalabalık bir cemaati vardı. Adlarını bilmediğim birçok genç şair cenazedeydi. Tanıyanlar, "Şairler..." diye gösteriyorlardı. Benim bildiklerimden, Metin Demirtaş, Yaşar Miraç ordaydılar. Belki 25-30 yıl var, görmediğim birçok arkadaşla sarmaş dolaş olduk. Namazı kılındıktan sonra, Karşıyaka mezarlığına gömüleceğini söylediler. Mezarlığın Yenimahalle yöresinde olduğunu biliyordum ama, hiç gitmişliğim yoktu. Bir araç aramaya koyulduk.

Ahmet Say, hızır gibi yetişti. Vedat Türkali'yi Ekmekçi'yi, beni Volkswagen arabasına aldı. Yenimahalle yoluna doğrulduk. Baktım, bir Ankara kadar olmuş Yenimahalle... Durmadan dolanıyoruz, bir türlü mezarlığı bulamıyoruz. Yolda konvoyu da kaçırdık. Aranıp duruyoruz. Neyse bir karakolun önüne geldik, polis arabası var. Ona mezarlığı sorduk. Tarif ettiler ve bulduk.

Bir dağın sırtında kocaman bir mezarlık. Cebeci'ye hiç benzemiyor. Yeni olduğu için dikilen ağaçlar da henüz boy vermemiş. Gözlerimiz selvi aradı, daha fidandalar. Yerler ıslak ve çamurlu... Bir tepeye doğru tırmandık. Yamaçta, bir açıklığa gömdüler. Yaşar Kemal, özlü bir konuşma yaptı.

Enver Gökçe, doğanın kucağına konuyordu. Toprak atıyorlardı. Birkaç kürek atmaya içim elvermedi. Küreği yandakine uzattım.

Fethi Giray, Niyazi Akıncıoğlu, Mehmed Kemal (1968)

Akıncıoğlu'nun Bilinmeyen Şiirleri ve Yaşar Kemal de Şairdi

Arif Damar

Niyazi Akıncıoğlu'yla 1976 yılı Ekim ayında Kırklareli'deki son görüşmemizde, kendisinden, 40'lı yıllardaki dergilerde Eflâtun Cüneyt takma adıyla şiirler yayımladığını da öğrenmiştim. Akıncıoğlu, 1949'da doğan en küçük çocuğuna, oğluna bu adı veriyor.

Kendisinde de bulunmayan bu şiirleri (Nağme 1, 2) geçen yıl eski dergileri araştırırken buldum.

O sıralarda, Akıncıoğlu ölmeden önce ele aldığım ve *Şiirimizde Niyazi Akıncıoğlu* adını vermeyi düşündüğüm kitabın yayımını gerçekleştirmek üzere en büyük oğlu Dr. Tevfik Akıncıoğlu'nu yayımcı-yazar Erdal Öz'le birlikte bekliyorduk.

Ben de bu şiirleri çıkaracağımız kitaba koymayı düşünüyordum.

Niyazi'nin ölümünden sonra ailesinden habersiz, onların "olur"unu almadan kitabın basımını yapmak istemiyordum.

Sayın Tevfik Akıncıoğlu, aradan bu kadar zaman geçmesine karşın kavilleştiğimiz yere, Can Yayınevi'ne gelmedi. Erdal Öz'ü de bir daha aramamış.

Şubat girerken Niyazi'nin ölümü 6. yılını dolduracak. 1979 3 Şubat'ta yitirmiştik.

Görüldüğü gibi bu iki şiir Akıncıoğlu'nun o yıllarda, o yılda yazdığı *Bursa, Köroğlu, Ajans, Edirne* şiirleri kadar güçlü değil. Az çalışılmış emek verilmemiş şiirler.

Hattâ Niyazi unutmuş belki bu şiirleri. *Nağme 2*'deki:

Bir sevdalıktır ömür,
ve bir şarkılıktır cümle sevdalar

dizelerini, bana okuduğu yeni bir şiirinde de kullanmış. Tabii bir parça değişik.

Servetifünun-Uyanış dergisinde *Ağaç* şiiriyle, *Çok mu Görülür* diye bir şiiri daha vardı. Bu, bilinen:

Selâmın geçiyor belli ki
Yeşerdi telgraf direkleri

dizeleriyle başlayan şiir. Adını sonra *Selâm* diye değiştirmiş. *Ağaç* şiiri de dergilerde kalmış, unutulmuş şiirlerden.

Hasan Dayı ile *Markopaşa* şiirlerini kendisi vermişti. *Ses* dergisinde o yıllarda yine çıkmış olabileceğini söylemişti. *Yeni - Ses*'te buldum, 1941'de yayımlanmış.

Hasan Dayı şiirini de kendisinden almıştım. Benim derlediklerim arasında bulunmayan bir şiirdi.

Bu şiirin, *Servetifünun - Uyanış*'ta 940-42 yılları arasında çıkmış olabileceğini söylemişti. Aradım, bulamadım. Kendisinden aldığım biçimiyle yayınlıyorum.

★ ★ ★

Birçok şairle birlikte, Yaşar Kemal'in de bir şiirini buldum eski dergileri karıştırırken. Yaşar Kemal de önce şairdi. Kemal S. (Sadık) Gögceli adıyla çıkan bu şiiri de yazıma almadan geçemiyeceğim. Şiirin adı:

Yalnızlık.

Kuş uçmaz, kervan geçmez bir yerdesin,
Su olsan kimse içmez,
Yol olsan kimse geçmez,
Senin başınadır cümle alemin derdi;
İnsanoğluna sen yanarsın
Elin adamı ne anlar senden.

Çıkarsın dağlar başına
Bir ağaç bulur gelin eylersin,
Allarsın pullarsın;
Üstünden akıp giden bulutlara mendil
sallarsın

Başka ne gelir elden.

Bu şiirin fotokopisini almıştım. Üstünde de N.İlhan Berk'in P.Eluard'dan çevirdiği bir şiirin son dizeleri okunuyor:

Islıklarınızı çalın
Arkadaşlar,
Gecenin içinde hürriyet
Bizi dinliyor.

AĞAÇ

Gölgesinde yatamadığım
Meyvasından tadamadığım:
ağaç!
Kuşlarını taşa tuttuğum,
Üç yıl beşiğinde yattığım:
ağaç!
Dal kırılmasın, ineceğim.
Ve bir gün yine bineceğim:
ağaç!

N.Niyazi Akıncıoğlu

Servetifünun - Uyanış
25.3.1943, Sayı: 2424

NAĞME
I

Seni nasıl unutabilirim,
Ekmeğim senden, suyum elinden
Bir kere sevmişim, yarim demişim;
Nasıl inkâr ederim, nasıl bir tanem.

Gün olmuş ağlamışım
Gülmüşüm, sevinmişim.
Elveda etmiş uykum
Omuz silkmişim;
Bir başka olmuşum senin yüzünden;
Nasıl inkâr ederim nasıl şahanem.

Terk edip evi-barkı
Şair olduğum doğru.
Ve doğru adına kadeh kırdığım
Gözüme aldığım cümle belâyı.
Kuşlara selâmım
Bulutlardan korkum
Yalan değildir.
Ve sebepsiz değildir:
Yürümem, oturmam
Kitap okumam...
Bekçilerle aram niçin süt-liman
Niçin yalnız gezerim korkmadan, utanmadan?
Muhtar da bilir, kâhya da bilir
Sevdalıyım ben ve güzelsin sen;
Nasıl inkâr ederim, nasıl Şaziyem!..

Eflâtun Cüneyt

Servetifünun - Uyanış
8 Nisan 1943
Sene 53, No. 2426

NAĞME
II

Kalûbelâdan beri sevişiyoruz,
Kütükte kaydımız böyle yazılı.
Dillere düşmüşüz, destan olmuşuz
Aldırma sevdiğim el-âlem onlar.

Sen yine akşamla gözlerini yum,
Sabahı getiren kuşlar yoldadır.
Mavi boncukların, bileziklerin
Ve ben sevdiğim ve ben yoldayım.

Bir sevdalıktır ömür,
Ve bir şarkılıktır cümle sevdalar.
Kırmızı gül, beyaz lâle, mor sünbül;
Top zülfüne top fesleğen yakışır.

Bayram olur sevdalı,
Seyran olur sevdalı,
Beşik iner,
Tabut gider sevdalı.

Eflâtun Cüneyt

Servetifünun 22.4.1942
Sayı: 2428

HASAN DAYI

Uyanılır uykulardan uyanamadı
gördüğü rüyayı merak ediyorum.
İhtimal Doksanüç harbine ait
bir "moskof" hikâyesidir, kimbilir?
İyi dikilmiş bir çift çarık ta olabilir,
içimli bir tabaka tütün de.
Her neyse, öldü,
toprağın tava geldiği bir günde.
Ölümü çok şey değiştirmiyecektir;
kuşlar yine geldiler, gök aynı mavilikte.
Yalnız saban sürmüyor, el nasırsız
Sarıöküz çekmiyor Hasan Dayısız.

Servetifünun - Uyanış, 1940-42

MARKOPAŞA

Azizim Marko Paşa
yolumuz değil, işimiz düştü.
Dert yandık dinlemediler,
Markopaşaya gidin dediler.
Geldik, yedi iklim öteden;
baş açık, bağır yanık,
yalnayak geldik.

Çok değil,
bir arzuhallik derdimiz vardı:
Dostlar sulh istiyordu,
bizi üzen bahardı.

Dinlemediler,
beyler, efendiler
bizi sana gönderdiler.
Geldik, yedi iklim öteden,
ocağına düştük;
Ne dersin Markopaşa

Yeni SES Dergisi, 1941

Tanyol'un Jesti

Hasan İzzettin Dinamo

Sanki bülbül sesi döndürdü yelkovanları
Sanki bizdik açtıran erguvanları.

Mihrabatta Bir Gezinti - H.İ.D.

Bir gün Sirkeci'den Cağaloğlu'na çıkarken Cahit Tanyol'a rastladım. Sürgünden döndüğümden bu yana ilk kez görüşüyorduk. Hararetle el sıkışıp kenarda ayaküstü beş dakika konuştuk. Cahit, büyük çantasını açtı, içinden yeni yayımlamış olduğu bir kitabı armağan diye yazarak bana verdi. Bu üniversitede okunacak bir kitaptı. Üzerinde "Ahlak" yazıyordu. Tanyol, bu sırada, sanıyorum sosyoloji doktorluğunu kazanmış, şimdi bu dalın profesörlüğüne güreşiyordu. Başaracağına inanıyordum.

"Dinamocuğum" dedi, "bir akşam bizim eve de gelsene, daha iyi görüşür, konuşuruz, uzun yıllardır birbirimizden ayrıldık. Bugünlerde ben Yahya Kemal'le daha çok görüşüp konuşuyorum, ikide bir seni soruyor, sen görmüyor musun kendisini hiç?"

"İlk günlerde biraz çokça görüşmüştük, ancak bugünlerde hiç vaktim olmuyor. Her allahın günü de Emirgan'a gidemiyorum."

"Parkotel'e sabahları uğrarsan bulursun onu!"

"Tanyol, Ben Parkotel'e ömrüm oldukça gitmem. Orayı istila etmiş bir sürü irikıyım hayvan var, Yahya Kemal'i nasıl oluyor da yemiyorlar?"

Böyle yürüyüp konuşarak üniversiteye gelmiştik.

"İstersen gel, benim ders verdiğim yeri de gör."

Asansörle üst kata çıktık. Çocuklar yerlerine oturmuşlardı. Hocalarını bekliyorlardı.

"Akşama beklerim Dinamo, şu kartı al." Kartının üzerine süratle adresini de yazmıştı.

Cahit Tahit Tanyol, şiirini profesörlüğüne feda etmiş bir arkadaştır. Öyle güzel şiirler yazardı ki, o şiirleri belki de halâ yazmakta, kimilerini de yayımlamaktadır. O sırada, Yahya Kemal'in en yakını durumundaydı. Akşamüstü, bir Harbiye-Fatih Tramvayına atlayarak Fatih durağına dek gittim. Adresi cebimden çıkardım. Biraz daha öteye, Atikali'ye dek gidecektim. Ev, cadde üzerinde küçük boy bir apartmandı. Birinci katın kapısını çaldım. Hemen mavi gözleri, sevimli yüzüyle Cahit Tanyol açtı.

"Bana yüreklilik verirsen seni işte böyle tedirgin ederim, Cahit." dedim.

"Hoş geldin, gel içeri." Beni elimden tutarak dipteki küçük konuk odasına götürdü. Burası pahalı Berjer koltuklarla döşenmişti.

"Şöyle rahatça otur, Dinamocuğum, ben şimdi gelirim, dışarda ufak bir işim var." diyerek çıktı gitti. On-on beş dakika yalnız başıma kaldım. Biraz sonra Cahit Tanyol'un karısı gelip "hoşgeldin" diyerek elimi sıktı gitti. Dış kapı biraz sonra açılıp kapandı. Cahit'in bir yerden geldiğini anladım hemen gidip uskumru alıp gelmişti. Biraz sonra başlayan balık kokusundan bunu anlar gibi oldum.

Beni yalnız bıraktığından dolayı gelip özür diledi.

Dostum,düzyazılarda öyle ustadır ki, Yahya Kemal'i bile böylece fethetmiştir. Şiirin en güzel ögeleri zekâyla birleşerek duyguları rüzâr gibi kullanarak korkunç güzellikler yaratmaktadır. Cahit Tanyol'un daha gençliğinde başlayan bu yeteneğinin ilk bombardımanına gencecik karısı uğradığında, elbette buna hiç de dayanacak güçte değildi.Hele *Aile* dergisinde Yahya Kemal için yazmış olduğu büyük düzyazı, bizim Cahit Tanyol'un bütün ömrünce yazıp yazacağı en güzel parçalardan biriydi. Yeni Sabah gazetesinin 4.12.1953 sayılı nüshasındaki, yine Yahya Kemal adlı yazı da böyledir.

(Dünyanın Büyük Şairlerinden Olan Yahya Kemal), kendisi için "Bu deyim altında yazılan bu yazının bütün ömrünce bir başka kimsenin kaleminden çıktığını görmedim," demiştir.

Şair, bu yazının güzelliğini anlatırken Dinamo'nun vaktiyle yazmış olduğu, *Mihrabat'ta Bir Gezinti*, şiirini de hatırlıyor ve Cahit'e şöyle diyormuş: "Cahit, sen gençler arasında en güzel nesir yazansın, Dinamo da gençler arasında en güzel şiir yazandır."

Cahit Tanyol, bunu bir daha bana yinelediği sırada karısı, sofra için çağırdı; kalkıp yola bakan odaya, yemek salonuna geçtik. Iskarada pişirilmiş uskumruları salata ile bir güzel yedik. Cahit'in karısı da edebiyat fakültesinden mezundu ve edebiyat öğretmenliği yapıyordu. Yemekten sonra kalkıp yine konuk odasına geçti.

Yalnız kaldığımızda Cahit Tanyol, bir ara elindeki büyük bir dergiyi açtı:

"Prens Sabahattin'in Serüveni'ni okuyayım" dedi.

Prens Sabahattin'i İttihatçıların düşmanı olarak tanıyordum, benim için de yararsız bir adam sayılırdı. Şundan ki, bütün hareketlerin dışına düşmüş bir aydındı bence. Merkeziyetçiliğin karşısında olmakla tanınıyor ve bunun için dövüşüyordu. Koca Osmanlı İmparatorluğunun bir merkezden yönetilmesinin karşısındaydı. Bu imparatorluğu oluşturan bütün uluslara ayrı ayrı özerklik verilmesini istiyordu. Böylece merkezin yükü temelli azalırdı. İttihat ve Terakkicilere göre de, onun dediği özerklik verilince bütün uluslar bunu çabucak özgürlük haline getire-

cek, imparatorluğu parçalayacaklardı. Bu düşün, onlar için bu yüzden çok tehlikeliydi. Prens Sabahattin de tehlikeli bir adam demekti. Şimdi, imparatorluk çökmüş gitmişti. Üniversitede onun üstüne serbestçe tartışma yapılıyordu. Yazı, edebiyatçı-düşün adamı ürünü güçlü bir yazıydı. Yazar, Prens Sabahattin'i desteklercesine yazısını bitiriyordu. Bu çalışma da güzel bir düzyazı idi. Bu profesörlüğe hazırlık sınavlarından biri olmalıydı. Üniversite çok güzel yazı yazan bir adam kazanıyordu. Herkesin gözü bu genç adamın üzerindeydi.

Karısının da hikâyeler yazdığını biliyordum. Ancak, şimdiye dek hiçbir yerde yayımlamamıştı. Neden? Cahit'e bunu soruyordum ki, öbür odadan karısının şu konuşması kulağıma çalındı: "Eğer Yahya Kemal senin hikâyeni işitseydi tansiyonu kim bilir ne kadar yükselirdi." Önce bu sözü üzerime almak istemedimse de bu açıkça bana atılmış bir taştı. Tanyol'un gözlerini aradım. Tanyol bunu bildiği halde beni ne münasebetle evine çağırıyordu? Bunu o da işitmiş, konuşmasını kesmişti.

"Ben gideyim Cahit, geç oldu. Gerçi bir bekleyenim yoksa da..."

"Kusura bakma, yine görüşelim!"

Üzgün olarak Cahit'in evinden ayrıldıktan beş altı yıl sonra bir kez daha onunla eski arkadaşlardan İstanbul Basımevi sahibi Asaf Ertekin'i görmeğe gittiğimde karşılaştım. Eski arkadaşım, her zaman olduğu gibi beni seviyordu, gülerek karşıladı. Halâ tek kitabımın değil, tek satırımın, tek dizemin dahi yayınlanmamış olduğunu öğrenen Cahit Tanyol, çok üzüldü; 1940 arkadaşlarımızdan, ama şimdi iş güç sahibi olan Asaf Ertekin'e şöyle bir öneride bulundu:

"Asaf, Dinamo'nun durumunu biliyorsun. Şimdiye dek yığınla şiir kitabı yayımlaması gerekirken bir satır bile yayımlayamamış, çocuğu yüz üstü bırakmışlar. Burda senin matbaanda basılacak bir şiir kitabının giderlerinin yarısını ben veririm, gerisini sen düşün, hesabını yap, bana söyle."

Çok sevinmiştim. Cahit Tanyol'a da çok minnettar kalmıştım. Fakat Asaf ne gibi derin hesaplara sapmışsa, bir türlü bunların içinden çıkamamış olacak ki, ben bir daha onun matbaasına uğrayıp sormadığım gibi, o da Tanyol'a bir yanıt veremedi.

HÜSEYİN FERHAD

ŞİİRİN VE YÜREĞİN TARİHİNİ YAZMAYI DENEYENLERE

Trabzanlara yaslanıp şarkı söylüyor bir kadın
anlayamadığım tuhaf bir dille ve ivmeyle.

Kuru yapraklar savruluyor ıssız yamaçlara yukarı
tönsökümü öpüşüyor şehir surlarıyla ansızın.

Ayaz mı, yoksa ilkyaz mı içimi acıtan böyle;
nedendir şu mememin altındaki anlamsız ağrı?

Kırgın, minareye tırmanan bir müezzin gibi dalgın,
yürüyorum geceyarılarının geç hüznüyle.

Âh, nerede göğü martılarla dolu limanı aşkın
nerede gençliğimi evlâd edinen uçarı tanrı?

Bir kadın şarkı söylüyor devşirip rüzgârı
farkında olmadan suffe yalnızlığıma alnını dayayıp.

Sokaklar bomboş, terkedilmiş tüm mahalle;
tedirginlik sinmiş evlere o keşiş yüzüyle.

Azizeler koşarak çıkıyor merdivenlerini eski manastırın,
avlusunda yuvarlanışını duyuyorum bakır çanının.

Ufka bir yıldız akıyor kirpiklerim düğümleniyor
şakaklarımda yıvışan ışınının külleriyle.

İlâhîler yankılanıyor aklımda, dualar okunuyor;
ümmed hıncıyla yüreğime gömüyor hançerini bâtın.

Bir kadın şarkı söylüyor yaralı sesiyle,
sesime kazıyorum kadını Türk dili Acem dili Arap diliyle.

"Kitapların balkonundan başka birşey değilse cennet
ummanında bencileyin bir muamma vardır elbet!"

Kayalar yuvarlanıyor, çirişotları gürültüyle büyüyor;
bir cırcırböceği önüme düşüyor omuzunda liriyle.

"Yağmur başlıyor birden, org melekleri uçuşuyor;
ellerime dokunuyor sevda remilli bir cinayet!"

Sular aydınlanıyor giderek, epriyor kutsal yangın;
keder, örtüyor günün üzerini imam cübbesiyle.

İnanla ve hicrânla şarkı söylüyor bir kadın
telleri birer birer kırılıyor inleyen kemanının.

Yollar puslanıyor, ikona kuşları palazlanıyor,
mermer kaldırımlar buğulanıyor çiy taneleriyle.

Perdeler çekilmiş, kapılar sürgülü, bahçe duvarları yıkık,
soluk alışı duyuluyor fidanlıktaki sarnıcın.

Yürüyorum nehir boyunca dudaklarımda bir ıslık,
sanki alınyazım beni çağırıyor kuğuran sesiyle.

İsa mı diriliyor, yoksa kıblem o yana mı devriliyor;
birden cümle mumları sönüyor göksel mihrâbımın!

Samanyoluna yaslanıp şarkı söylüyor bir kadın
dul bir sevinçle ve gücenik sevgiyle.

Ay doğuyor, umudun yıkık kuleleri doğruluyor,
mayın tarlalarına dönüşüyor acının sınırı.

Bir pembe bulut oluyor yengi, eğilip yüzünü yalıyor
âşık meydanlarında terkedilen yüce sabrın.

Bir kadın şarkı söylüyor devşirip rüzgârı
rüzgârlı uçurumlardan yalnızlığıma alnını dayayıp.

"Şiirinin ve yüreğinin tarihini yazmayı deneyenleriyle
hayat böyle güleç iken ağlamak gerçekten ayıp!"

Edebiyat Estetiği-2

Horst Redeker

Almancadan çeviren: Aziz Çalışlar

YANSI OLARAK EDEBİYAT

Edebiyatın gerçeklikle yansılayıcı yoldan ilinti kuruşu, eskiden olduğu kadar, bugün için de bize edebiyatın özüyle ilgili en geniş bilgiyi verir. Edebiyat üstüne en genel olarak söylenebilecek bir sözdür bu aynı zamanda. Ama edebiyatın yansı özelliğiyle ilintili bugün de tartışılan birçok sorunun oluşu ortaya birtakım zorluklar çıkardığı gibi, daha yakından bakıldığı zaman, bu sorunlar da, açıkça görülmektedir. Bu sorun alanının içine girebilmek için, insanların yansılama etkinliklerine ilişkin kuramsal bilgiyi genel olarak ele almak gerekmektedir.

Edebiyatın Yansı Özelliğinin Anlaşılmasına İlişkin Kuramsal Temeller

Edebiyatın gerçekliğin yansısı olarak belirlenişi, daha önce de söylediğimiz gibi, genel bir özellik taşır, tıpkı öbür bilinç biçimleri gibi. Ancak bu saptamanın geçici olduğu çıkarılmamalıdır burdan. Böylesine bir saptamadan vazgeçildiği anda, maddeci konumu da bırakmak gerekir. Burjuva ve saptırıcı kuramcıların (örneğin, Garaudy'nin) bilimsel maddeci edebiyat anlayışına ilişkin savları bu noktada yoğunlaşır. Ayrıca, edebiyatın yansı özelliğinin vurgulanması için ideolojik bir ayrılmanın olması da söz konusu değildir. Edebiyatın yansı özelliği, edebiyatın *kendine özgülüğünü* oluşturmasa bile, onunla ilintilidir önünde sonunda. Burda da yine genel-olan'ın ancak özel ve tikel-olan içinde var olabileceğini görmekteyizdir.

Edebiyatı gerçekliğin yansısı olarak doğru kavrayabilmemiz için, kuramsal metinlerde her zaman karşılaştığımız birtakım kuramsal temellere ve kavramlara başvurmamız gerekmektedir. Örneğin, burda *özümleme* ve *yansılama* söz konusu olduğu gibi, *özne* ve *nesne* kategorileri ile birbirleriyle olan ilintileri de yine burda büyük bir rol oynamaktadır.

Özümleme, pratik ve zihinsel özümleme biçimi içinde ortaya çıkmaktadır. *Pratik özümleme*den (ya da kısaca *praksis*ten) anladığımız şey, tam felsefi anlamı içinde, insanların gereksinimleri doğrultusunda doğasal olanla doğasal yaşam-çevresinin değiştirilerek dönüşüme uğratılması ve (praksisin ikinci bir görünüş biçimi olarak), insanların toplumsal ilişkilerinin (tümünden önce de maddi ilintilerinin) dönüşüme uğratılmasıdır. Önemli olan, maddi üretimin toplumsal özüyle koşullu olan praksisin toplumsal özelliğinin önünde sonunda ortaya konmasıdır.

Gerçekliğin insanlarca zihinsel olarak özümlenmesi ise pratik özümlemeye dayandığı gibi, onunla da yakın bir bağıntı içindedir. Çeşitli zihinsel özümleme biçimleri vardır. Toplumsal praksisin tümel süreci içinde önemli olan zihinsel özümleme biçimi, insanın bilmesidir, ampirik ve kuramsal bilgi biçimi içinde gerçekliğin yansıtılmasıdır. Böyle bir şey en tam ve kapsamlı anlatımını bilimde bulur. Ama sanat da gerçekliğin zihinsel bir özümlenişi biçimidir. Ayrıca, burda yakından ele alamayacağımız, daha başka zihinsel özümleme biçimleri de vardır. Ancak şunu saptayalım, tüm zihinsel özümleme biçimleri, gerçekliğin yansılanması uğrağının temelinde yer aldığı gibi, zihinsel alanda özümleme de, dönüştürücü bir uğrağı kendi içine alır.

Söylediklerimizden anlaşılacağı gibi, gerçekliğin özümlenişi, ister pratik ister zihinsel özümleme olsun, iki bileşkenden oluşur: Özümlemenin *öznesi* olarak insan ve özümlemenin *nesnesi* ya da konusu olarak özümlenen gerçeklik nesne kavramları özümlemenin iki yanını ya da uğrağını (daha doğrusu, bağlantı uçlarını) bizlere gösterir. Burda değişik boyutlar arasında bir ayrım yapılabilir. Geniş anlamda, özne, toplumsal olarak birleşmiş insandır, özne de, bu durumda, nesnel gerçekliktir. Ama toplumsal praksis açısından ortaya önemli olarak çıkan şey, bugüne değin var olagelen sınıflı toplumda, toplumsal olarak birleşmiş insanlığa rastlanılmayışıdır. Toplumsal praksis açısından, özne, *sınıflar*dır her şeyden önce, öznenin içinde yer aldığı toplumsal ilintilerse nesnedir. Ama, özne ve nesne kavramları tikel, bireysel özümleme olaylarıyla ilintili olarak kullanılabilir. Bu durumda, özne bireydir, pratik eylemleri ya da zihinsel yansılama edimleri içindeki kişidir; nesne ise bu etkinliğin, bu eylemin, yansılamanın konusudur.

Burda da şunu görüyoruz, özne ve nesne kavramları hiçbir zaman birbirinden ayrılmamakta, hep tam bir tanımlama içine girecek bir ilişki bağlamı içinde bulunmaktadır. Özne hep ona karşılık verecek bir nesneyle ilintisi içinde öznedir, öbürü de ancak belli bir öznenin nesnesidir hep. Bu aynı şey, "öznel" ile "nesnel"'in açıklanışı için de geçerlidir.

Burda bu kavramlarla ilgili iki şey daha belirtilebilir. Hiç kuşkusuz, özne ve nesne kategorilerinin felsefi anlamı, bu sözcüklerin dilbilgisinde taşıdıkları anlamlarla birbirine karıştırılmamalıdır. Ayrıca, öznel-nesnel kavramları ile düşünsel-maddi kavramları arasında da ilkece bir ayrım yapmak gerekir. Madde ile bilincin birbiriyle ilintisi gerçekten bir özne-nesne ilintisidir. Ama, her nesne maddi değildir (zihinsel nesneler de vardır), özne de yalnızca bilinç demek değildir, her şeyden önce, praksisin de öznesidir.

Özne-nesne diyalektiği, gerçekliğin insanlarca özümlenmesindeki özne-nesne ilintisinin diyalektik bir özellik taşıdığını bizlere gösterir. Ayrıca, özne ile nesne ayrılmaz bir birlik oluşturur; karşılıklı etkileşim içinde, karşıtların birliğidir bu. Özümleme, öznenin etkinliği yoluyla ortaya çıkar; nesne ise, özneden bütün bütüne bağımsız olarak var olur, öznenin önkoşulu olan konudur. Özümlemenin sonuçları, nesnenin özellikleriyle *ve* öznel etkinliklerle (amaçlılıkla, yetenekle, vs.) belirlenir, burda ayrıca özümleme sürecinin tarzı ve biçimi de rol oynar.

Gerçekliğin insan bilinci yoluyla yansılanmasına ilişkin diyalektik-maddeci anlayış, bilimsel maddeci felsefenin başlıca bir bileşkenini oluşturan bilimsel maddeci bilgi kuramının ana çekirdeğidir. Bilimsel maddeci bilgi kuramı, kendi maddeci içeriği uyarınca, insan bilincinden bağımsız ve onun dışında var olan nesnel gerçekliğin varlığından yola çıkar. Kendi belirleyici ilkesi, felsefenin temel sorusunun maddeci yoldan yanıtlanışıdır.

Yansılanan nesne, yansılayan öznenin dışında ve ondan bağımsız olarak var olur. Yansılamanın içeriği öncelikle nesneyle belirlenir. İşte bu temel maddeci konum içinde bilimsel maddeci yansı kuramı ile öbür maddeci yansı kuramları bir araya gelir. "Eski" mekanik maddecilik ise, nesnel şeylerin insan zihnine tıpkı mumun üstüne basılan mühür gibi geçtiği tasarımından yola çıkar. Bu anlayış, bilimsel maddeci bilgi kuramının diyalektik özelliğiyle aşılmış bulunmaktadır.

Diyalektik maddeci konumdaki yansı kuramı açısından, tümünden önce şunlar önemlidir:

1. Gerçekliğin yansılanışı, insanların toplumsal praksisiyle ayrılmaz birlikteliği içinde görülür. Gerçekliğin insanlarca yansılanışının temeli praksistir, yani, bilme gereksinimi ve bilmenin önkoşulları praksis içinde ortaya çıkıp gelişir, bilmenin amacı da praksistir aynı zamanda. Doğruluğun, yani, yansı ile yansılanan nesnenin uygunluğunun son kertedeki ölçütü, yansılamanın sonuçlarının pratik etkinlikte doğrulanışıdır.

Praksis, toplum içinde yer aldığından, toplumsal bir özellik taşır ve tüm görünüşleri içinde toplumsal olarak belirlenimlidir. İnsanın bilme süreci bu nedenle toplumsal-tarihsel süreçte yatar ve onunla belirlenir. Dolayısıyla, bilmenin yasaları ile toplumsal yaşamın yasaları ayrılamaz birbirinden; tarihsel maddeciliğin de gösterdiği gibi, sıkı sıkıya birbirine bağlıdır. Toplumsal-pratik gereksinimler, gerçekliğin yansılanışının daha başka biçimlerini de belirler. Daha önce de belirttiğimiz gibi, değişik bilinç biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açarlar. Ama bilinç biçimleri içinde pratik gereksinimler ile amaçlar da yer alır, bu yolla, belli konular yansılamanın nesnesi haline gelerek belli yansılama biçimleri içine girerler, bu yansılama biçimlerinin yaygınlaşmasını sağlarlar.

Somut tarihsel ve toplumsal koşullar içinde yaşayan kendi çıkarları ve gereksinimleri olan, şu ya da bu pratik amacı güden yansılayıcı özne, bilmenin doğrultusunu belirlediği kadar, yansılamanın somut iletim biçimleri ile pratik yararlılığını da belirler.(2)

2. Bilimsel maddeci yansı kuramının diyalektik özelliğini daha iyi açığa koyabilmek için, *yansılama etkinliği* içinde öznenin *yaratıcı, etkin* rolünü de gözönüne almak gerekir. Yansılayıcı özne, edilgin olmakla kalmaz; yansılar, etkin bir edimin sonucu ortaya çıkar. Bu genel saptama, tüm bilinç biçimleri için geçerli olduğu gibi, bilimsel maddeci yansı kuramının da diyalektik özüyle ilgilidir. Bunu daha tam olarak ortaya koyabilmek için, tek tek bilinç biçimleri arasındaki ayrımları göz önüne almak gerekir. Bu yaratıcı-etkin özelliğe gerçekliğin her türlü zihinsel (ve pratik) özümlenişinde rastlanır. Bununla birlikte, öznenin bulunduğu etkinliğin biçimi ve tarzı, tikel bilinç ve zihinsel özümleme biçimleri içinde değişik olarak yer alır.

Öznenin gerçekliği bilimsel olarak özümleyişi, etkinliği açısından şöyle ortaya konmuştur, bu klasiklerce: "İnsanın kafasında düşünce bütünü olarak gözüken tümlük, dünyayı kendisince biricik olanaklı tarzda, yani bu dünyanın sanatsal, dinsel ve pratik-zihinsel olarak özümlenişinden farklı bir tarzda özümleyen bir düşünen kafanın ürünüdür". Dolayısıyla, öznenin üretici etkinliğinin somut olarak belirlenişi, belli bir özümleme tarzının özelliklerinin tarihsellik içinde ortaya konmasına bağlı olmaktadır.

3. Diyalektik madde yansılama anlayışının bir başka yönüne daha değinebilmek için, *Varlık ve Bilinç* adlı kitabında yansıtma kuramının iki uğrağından söz eden psikolog S.L.Rubinstein'a bakmamız gerekiyor. Rubinstein, yansı ile nesnesi arasındaki karşılıklı bağıntıyı vurguladıktan sonra, yansının yansıtma süreciyle de ayrılmaz bir bağıntı içinde olduğunu söylemektedir. Rubinstein'a göre, burda söz konusu olan şey, belirlenme ilkesinin, (dış nedenlerin iç koşullanmayla harekete geçtiğini belirten) diyalektik-maddeci anlamı içinde, bilgi sürecine uygulanmasıdır. Her süreç, söz konusu sürecin kendi iç yasallıklarıyla kesintiye uğrayan, dış, nesnel koşullarla belirlenmektedir". Yansıyı belirleyen şey, kendi nesnesidir, ama yansılama süreci de onu etkiler aynı zamanda. Yani, yansılama etkinliğinin iç koşulları da belli bir tarzda ve kapsamda yansılamanın içinde yer almaktadır.

Önemli olanı, şu maddeci temel önermenin her zaman için geçerli olmasıdır: Tüm yansılama, öncelikle ve kendi başlıca içeriği içinde nesnenin yansılanışı olup, yansılamanın içeriğini öncelikle belirleyen şey, yansılanan gerçekliktir.

EDEBİYATTA YANSILAMA SORUNUNUN SİSTEMATİĞİ VE METODOLOJİSİ

Tüm toplumsal bilinç biçimleri gerçekliğin yansılanışı ise, bunları birbirinden ayıran şey nedir? Edebiyat açısından bu şu demektir: Gerçekliğin yansılanışı olarak edebiyatın kendi özelliği nerde yatmaktadır? Bu soru, uzun uzadıya tartışma konusu olmuştur hep. Yine de temel önemde bir sorudur. Bu arada, sanat ile bilim arasındaki ayrım sorununa ilişkin tartışmalar da keskinleşmiştir. Aşağıda anlatacaklarımız için de bu tartışmaya da değinmek istiyoruz.[3]

Estetikte ve edebiyat kuramında, uzun süredir, bilim ile sanatın herşeyden önce kendi yansı biçimleri açısından bir ayrım gösterdikleri anlayışı egemen olmuştur. Sanatın imgesel doğası, bilimin kavramsal olarak formüllendirilen sözlerinin karşısına konmuştur.

Aydınlanma estetiğinde, sanatın özelliği, bir masalda şöyle dile getirilmekteydi: "Aklı almayana imgeyle anlatacaksın hakikatı".

Maddeci estetik ve edebiyat kuramı da, birçok bakımlardan Aydınlanma Dönemi'ndeki durumla benzerlikler gösterir. Bu bağlamda, Hegel'ci "içerik estetiği"ne olduğu kadar, Rus devrimci demokratların düşüncelerine de kimi yönlerden bağlı kalmanın bir rolü de olmuştur; böyle bir şey ilkece doğru olmakla birlikte, eleştirel olmayan bir doğrultu izlemiştir. Örneğin, Belinski, doğrudan doğruya Hegel'i izleyerek,

din ile felsefenin yanısıra, imgesellikte kendi özelliğini bulan sanatın da ide'nin bir kendini bilme biçimi olduğu görüşünü sürdürmüştür. "Sanat", diye yazıyordu Belinski, "hakikate ya da düşünceye *imgeler* halinde *doğrudan* bakış"tır.

1950'lerin ortalarında, maddeci sanat kuramında, sanatı yalnızca düşünmenin, hakikatın imgeler halinde bir biçimi olarak ele almanın yeterli olmayacağı, sanat ile bilim arasında yalnızca biçimsel bir ayrım yaparak değil, ama sanatın özelliğini kendi içinde arayarak da sanata bakmak gerektiği görüşü ağır basmaya başlamıştı. Böylesine bir konuma özellikle A.I. Burov'un *Sanatın Estetiksel Özü* adlı kitabında rastlarız. Burov, sanat ile bilimi biçimsel olarak ayırma yöntemine karşı çıkarak, bu ikisi arasındaki başlıca ayrımın kendi içeriklerinde yattığı görüşünü öne sürmekteydi. Burov, sanatın kendine özgü bir içeriği olması gerektiğini söyleyerek sanatın özelliğini kendi içeriğiyle belirlemek isteyişi konusunda bütün bütüne haklıdır bizce.

Ama Burov ağır bir hataya düşmüştür bu arada. Sanatın kendine özgü içeriğini ararken, sanatın *içeriği* ile *konusu*'nu aynı yere koymuş; bu iki kavramı da eşanlamlı bir formüllendirme içinde ele alarak, sanatın özgüllüğünü kendine özgü konudan *türetme* yoluyla *temellendirmek* istemiştir. Böylece, sanatın kendine özgü konusu anlayışıyla ilgili olan şey de şu olmaktaydı: sanatın özelliğinin kendine özgü bir konudan türetilmesine ilişkin yöntemsel ilke yalnızca sanatın somut durumlarda özel konulara ilişkin oluşuna bağlı değildir. Bu yöntemsel tasarımın altında yatan düşünce, belli bir bilinç biçiminin içeriğinin ister istemez yansılanan konuyla belirleneceği düşüncesiydi. Oysa değişik bilinç biçimleri arasındaki ayrım yalnızca konuya dayandırılamaz, burda öznenin bilinç biçimlerinin özelliği üstündeki kendine özgü payının da göz önüne alınması gerekir.

Hiç kuşkusuz, sanat, belli konulara yönelmekle birlikte, gerçekliğin belirli alanlarına giremez. Örneğin, kimyasal etkime ya da çekirdek fiziği süreçlerinde yer alan olaylar sanatsal edebiyatın nesnesini oluşturmaz hiçbir zaman. Ama sanatın ağırlık olarak insan yaşamını, insanın toplumsal eylemleri ile ilişkilerini yansıladığını kesinkes söyleyebiliriz. Bunlar belli durumlarda doğayla olan ilişkilere de uzanabilir. Ortada söz konusu olan şey, sanatın kendine özgü konu alanıdır. Ama burdan "kendine özgü konu" anlayışına ilişkin şu kuramsal, metodolojik sonuçlamalar çıkarılmamalıdır: birincisi, böyle bir konu alanının, yalnızca sanat yoluyla yansılanabileceği, öbür bilinç biçimlerine kapalı olduğu; ikincisi, sanatın özgüllüğünün bu kendine özgü konudan türetilebileceği. Eğer *bu anlamda* kendine özgü konudan söz edilecek olursa, o zaman, sanatın da kendine özgü hiçbir konusu olamaz.

Burov, yazdığı kitapla, getirdiği sorunlar üstüne bugüne değin süren bir tartışmayı başlatmış bulunuyordu. Bu tartışma her şeyden önce şu soruya bağlanıyordu: sanatın özgüllüğü kendine özgü bir konuya dayandırılabilir mi, eğer öyleyse, nedir bu kendine özgü konu?

Tartışma bu her iki sorun açısından da verimli olmuştur. Bu arada, sanatın özelliğinin kendine özgü bir konudan geldiği anlayışını da bir yana bırakmamak gerekir. Kendine özgü yansılayıcı içeriği açısından öncelikle özgün bir konuya bağlı olan bir bilinç biçimi vardır. O da bilimdir. Ayrıca *tikel* bilimler ya da bilim dalları vardır, bunlar hangi konuyu yansıladıklarına göre birbirinden ayrılırlar. Bilimler gerçekliğin alanlarına göre bir ayrım içine girerler. Hiç kuşkusuz, tikel bilimlerin, birbirlerinden, örneğin yöntem açısından ayrıldıkları daha başka özellikleri de vardır. Tüm bilim alanı içinde doğa bilimleri ile toplumsal bilimler birbirinden ayrılır her şeyden önce. Bütün bunlarla birlikte şunu söylemek gerekir, tikel bir bilimi başka bir tikel bilimden başlıcalıkla ayıran şey, o bilimlerin kendilerine özgü konularıdır.

Böylece ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır, sanatı bilimden kesinkes ayırmak isteyip "sanatın bilimle özdeşleştirilmesi"ne karşı tartışma açan Burov'un yaptığı şey, sanatın özgüllüğünü tikel bilimlerin ayrımlanması ilkelerine göre belirlemekten başka bir şey olmamaktadır. Tikel bilimler kendi içlerinde nasıl bir ayrıma uğruyorlarsa, öbür bilinç biçimleri de birbirlerinden öyle bir ayrıma uğramaz hiç kuşkusuz. Sanat ile öbür bilinç biçimlerinin birbirleriyle olan ilişkisi tikel bilim dallarında olduğu gibi değildir, bilim ile tikel bilim dalları karşısında görece bir bağımsızlıkları vardır bunların.

Burdan çıkarak şu ampirik olguyu vurgulayabiliriz: Burov'un söylediği anlamda gidilerek, yalnızca sanatsal özümlemeye özgü olan konunun ne olduğu bugüne değin ortaya konamamış, böylesine bir anlayışın yöntemsel koşulları yaratılamamıştır. Sanata özgü olduğu öne sürülen bütün konulara daha yakından bakıldığında, bunların ya tikel bilim dallarının kendi yansılama konuları olduğu, ya da öbür bilinç biçimleri yanına konabileceği görülmektedir.

Anlaşılacağı gibi, *zihinsel özümleme* çeşitleri olarak bilinç biçimleri arasındaki ayrım, yalnızca yansılamanın *nesne*'sine gelip dayanmamakta, yansılamada *nesnel-olan* ile *öznel olan'ın diyalektik birliği* içinde nesne ile öznenin tüm ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Kendine özgü konu anlayışı ile bununla ilgili olanlardan çıkartabileceklerimiz şimdilik bunlar. Şunu da belirtelim, Burov, sanatın özelliğini yalnızca ya da başlıcalıkla konunun özelliğine dayandırdığı zaman yöntemsel olarak kendi çıkış noktasına dönmektedir yine: Sanat kendi özü bakımından bilimden ayrılmamakta, bir çeşit tikel bilim haline gelmektedir. Sanatın özgül nesnesinin *insan* olduğunu söyleyişiyle Burov, ister istemez şu tanımlamaya varmaktadır sonuçta: Sanat "insan bilimi"dir.

(Sürecek)

2 **Yeni bilgi kuramsal araştırmalarda, yansılama etkinliğinin toplumsal belirlenimi güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, Klaus Gössler, bilme süreçlerinin biri konusal, öbürüyse toplumsal-ekonomik, oluşumsal-özgül olmak üzere, çifte belirleniminden söz etmektedir. Böyle bir şey, yalnızca dar anlamda bilme için değil, ama gerçekliğin tüm yansılanma biçimleri için de geçerlidir.**

3 **Estetik düzleminde yer alan birçok araştırma ve tartışma yapılmaktadır bu konuda. Aynı tartışmalar edebiyat bilimine ve eleştirisine de aktarılmaktadır. Öte yandan, yansı sorunsalı içinde, estetiksel-kuramsal açıdan ortaya konan şeyler tüm sanat türleri için aynı ölçüde geçerli olmamaktadır, özellikle müzikte. Estetik bu konuda hayli edebiyat-merkezci bir tutum içindedir. Bu yüzden söylediklerimiz yalnızca edebiyata değil, daha başka sanat türlerine de ilişkin olduğu için burda sanattan söz edilmektedir. Böyle bir şey, hiç kuşkusuz, edebiyatı öbür sanatlardan ayıran özellikler için söz konusu olmamakla birlikte, edebiyat açısından temel bir önemi vardır.**

4. **Burda sanatın özgül konusunun, önünde sonunda nesnel-somut, *maddi* bir konu olarak görülmesi gerektiği açısından bir eleştiri getirilmesi gerektiğini savunan kişiler de vardır. Bununla birlikte, burda yöntemsel önemde olan şey, sanatın özgüllüğünün, bilim gibi öbür bilinç biçimlerine değil, ama yalnızca sanata özgü özgül bir konuya dayanıp dayanmadığı sorusudur. Giriş bölümünde de belirtmiş olduğumuz gibi, sanat yoluyla yansılanan ve değerlendirilen gerçeklik hiçbir zaman "nesnel gerçeklik"e ilişkin felsefi kategorinin anlamsal kapsamına indirgenemez.**

5. **Böylece yansılama içeriği ile yansılama sürecinin koşulları arasındaki bağıntı ilkesi kesintiye uğramamaktadır, çünkü, bu ilke, bilimsel yansılamanın bireysel koşullarının yansının içeriksel bileşkenleri olarak geçerli olduğu anlamına gelmemektedir.**

6. **Görünüş kavramı tam olarak ele alındığında burda genel-olan'ın, özel-olan yoluyla önce de tikel-olan'da, tikel bir sanat yapıtında aktarıldığı görülür. Ama böyle bir karşılıklı bağlantının temelinde yatan anlayış açısından ele alındığında sözkonusu değildir bu; çünkü burda genel, özel ve tikel olan kategorilerinin birbirleriyle görecelik içinde oldukları görülür.**

"Genç Şair"in Durumu

Özdemir İnce

Şiir İnsana Benzer (1) başlıklı yazımda, "şair"i şiir yazmaya *neyin* ve *kimin* çağırdığı sorusunu sormuş, şairi öteki şairlerin ve içinde oluştuğu şiir geleneğinin yazmaya çağırdığı yanıtına varmıştım.

Bu saptamayı, bugün, biraz daha irdeleyelim:

Genç şair adayının varlığının çevresinde iki dünya vardır: Biri maddi (nesnel) dünya, öteki zihinsel-tinsel dünya, daha kapsamlı olarak, kültürel dünya.

Maddi dünya, güncel ve gündelik, bir bakıma da sürekli olan dünyadır ve bu dünyaya bağlı ve bağımlı nesnel gerçeklerdir. Bunların yanında genç şair adayının içinde yaşadığı doğa ve coğrafya da yer alır.

Genç şair adayının kültürel dünyasına gelince: Bu dünyanın iki görünümü olduğunu kabul edebiliriz: "Hazır" kaynaklar, "kazanılan" kaynaklar. "Hazır kaynaklar"ı genç şair adayının içinde doğup büyüdüğü toplumsal gelenek ve görenekler, ulusal ve evrensel kültür, ulusal karakter, psikoloji ve zihin oluşturur. "Kazanılan" dediğim kaynakları ise genç şair adayının okumaları sağlar. Bu bağlamda yalnızca yazınsal değeri olan metinler yer almaz; genç şair adayının okuma eylemi, bütün öğrenim aşamalarındaki bilgileri ve bütün bilgi alanlarını kapsar.

Genç şair adayı, bu sözünü ettiğim iki dünyanın içinde ve karşısında özel yaşamının deneyim birikimi ve kendi bilinciyle yer alır; hazır ve kazanılmış olguları kendi bilincinin süzgecinden geçirerek kabul eder, eleştirir, değerlendirir ve kendinin yapar. Bu dönem çok uzun, çok karmaşık ve bilinçli çabalar isteyen bir süreçtir; bu dönemde onun insan ve şair kişiliğinin oluşturucuları bireşim evresini yaşar ve sonuç olarak, genç şair adayının toplumsal bilinci ile sanatsal beğeni ve bilinci belirlenir. İşte bu belirlenmenin nitelik ve kapsamı, şiir yazmaya hazırlanan gencin şair yeteneğini oluşturur: Dikkat, sabır, zihinsel ve duygusal kapasite, gözlem ve karar gücü, beğenisinin düzey ve genişliği, dil, tarih ve biçim bilinci, mesleki beceri.

Buraya kadar sözünü ettiğim şeyler (genel şeyler) her genç şair adayının (her ülkedeki genç şair adayının) eline kalemi almadan önceki dönemle ilgili. Ancak bunlar genç şairin yazma eylemi içinde de yer alırlar. Ama bu dönemde en çok dilin "klasik"leri ve kendinden önceki şairlerin yapıtlarının bir tür birikimi olan yazınsal-şiirsel gelenek, bir kaynak olduğu kadar bir baskı ögesi olarak da kendini hissettirir. "Kaynak" ve "Baskı" özelliklerinin bir arada bulunması yazınsal-şiirsel geleneğin en belirgin varlık niteliğidir. "Kaynak" niteliği genel olarak her zaman vardır, ama "baskı" niteliği her zaman ve her yerde kendini hissettiremez. Demek oluyor ki, geleneğin en belirgin özelliği "baskı"dır. "Klasik" içinde de aynı şeyi tekrarlayabiliriz.

Bir dilin şiirinin geçmişinde *yararlanılabilecek kaynaklar* olsa bile, bu kaynaklar tanımlanabilir bir *baskı* özelliğinden yoksunsalar söz konusu dilin şiir geleneğinden söz etmemiz son derece güçleşir. Örneğin, Arap, İran, Fransız, İngiliz, Yunan, İtalyan, İspanyol şiirinde geçmişin baskı niteliği ve bu baskıyı temsil eden adlar bulunduğu için yaşayan bir şiir geleneğinden söz etmemiz mümkündür.

Bu genel durumdan özel duruma geçecek olursak, elli yıllık şiir geleneğine sahip (bu kesinleme biraz abartılı ve köktenci gelebilir) ülkemizde, dilimizin klasik şairleri ve Türk dilinin şiir geleneği ve bunların varoluş durumları genç şairimiz için son derece önemlidir.

Şimdiye kadar birkaç yazımda "gelenekten" söz ettim, ama bu kuramsal ve varsayımsal bir gelenekti, bizim şiirimizde olup olmadığından söz etmedim. Bir dilin şiirinin geleneğinin olabilmesi, bir oranda, o dilin şiirinin klasiklerinin olup-olmamasına bağlıdır. (2) Kendi bağlamlarında klasik olan bazı Divan şairleri ile halk ozanlarının 1984 yılında ve çağdaş Türk şiiri için "klasik" sıfatını kazanmaları hemen hemen olanaksız. Çünkü klasik olmak için, ders kitaplarına girmenin, resmi ideolojilerin onayını kazanmanın, dahası büyük şair olmanın dışında başka bir şey gerekir: *Sürekli olan'ın içinde yer almak*. Yani bugünkü ve yarınki şairlerin içinde şiir yazdıkları şiir ortamının oluşturucularından biri olmak, varlığını sürekli hissettirmek, bir ölçüde de *"hiza ve istikamet nirengisi"* olmak, şiirsel söylemde bir baskı ögesi olarak yaşamak. Günümüz Türk şairlerinin şu ya da bu Divan şairinin sesinden yararlanması, onların geleneğin içinde yaşayan bir baskı ögesi oldukları anlamına gelmez. Onların çağdaş şiirimiz içindeki konumları ancak yararlanılan bir kaynak olmak konumuyla -ne yazık kisınırlıdır. Baskı ögesi olamamalarının kökeninde dilsel, tarihsel, şiirin işlevi açısından büyük engeller vardır ve daha önemlisi cumhuriyet ideolojisinin tarih anlayışı ile onların içinde yer aldıkları tarih anlayışı arasında uzlaşması olanaksız yönler, çelişkiler söz konusudur. Ve bunların dışında, geleneğin oluşturucularından biri olan süreklilik açısından *geniş halk yığınlarını temsil özellik ve yeteneği*'nden yoksundurlar. Demek oluyor ki geleneğin içinde yer alan klasik'lik özelliği yalnızca estetik bir sorun değil, toplumsal bir sorundur.

Klasik'in en önemli izi özelliği *süreklilik* ve *evrensellik*'tir. Süreklilikten amaç ise, şairin adının hâlâ anılıyor olması değil, şairin sözünün, şiirsel varlık ve eyleminin, günümüz şiirsel ortamındaki etkinliğinin sürekliliğidir, başka bir deyimle, onun bas-

kısı'dır. Günümüz şairinin bilincinde bulunması gereken şey, geçmişin en belli-başlı yapıtlarında, bazı değişikliklere uğrasa da, esasta aynı kaldığı halde çağdaşlık niteliklerine sahip olan ve zamanımıza akıp gelen ve zamanımızdan akıp gidecek olandır, yani ANA ÇİZGİ'dir. Herhangi bir Divan şairinin bu ana çizginin içinde yer aldığını söyleyebilmek isterdim, ne yazık ki mümkün değil. Olsa olsa birkaç şairimizde "taklit ses" olarak, yararlanma kaynağı olarak kendini göstermektedir.

Klasik'in özelliklerinden biri olarak andığım "Evrensellik" ise, bu yazıda, özel bir anlam yüklenerek değil, genel ve evrensel anlamı içinde kullanılmıştır. 1944 yılında kendine "Klasik nedir?" sorusunu soran T.S. Eliot şu özelliğe dikkati çekiyor: "Bir klasik ancak bir uygarlık olgunlaştığı zaman ortaya çıkar; bir dil, bir edebiyat olgunlaştığı zaman; ayrıca olgun bir zihnin ürünü olması gerekir. Ona evrenselliğini kazandıran şey, şairin zihninin kavrama gücü kadar o uygarlığın, o dilin önemidir." (3) Eliot'ın sözünü ettiği "uygarlık" ve "dil" kavramlarını evrensel bağlamda düşünmemize gerek yok, yalnızca günümüz Türkiye'sinin sınırları içinde ve Divan şiirinin özelliklerini göz önünde tutarak düşünmemiz yeter: Divan edebiyatı ulusal kültürümüzün yarattığı bir beğeninin olgunluk ürünü değil, kozmopolit bir "kast"ın 13. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda kendiliğinden sona eren çok özel bir ürünüdür. Ayrıca, Cumhuriyet döneminde gelişen kültür hareketleri karşısında, okul kitapları içinde kalmış ve güftesi anlaşılmaz bir müziğin dışında hayata geçen ciddi bir yansıması olmamıştır. Bu olguyu böyle değerlendirmenin "miras reddi" ile bir ilişkisi olmayıp, nostalji ve vehimden uzak gerçekçi bir gözlemdir.

T.S. Eliot aynı yazıda bir başka özelliğin altını çiziyor: "Klasik bir şair bir dilin bütün kaynaklarından yararlanan şairdir, ama, klasik bir şairi yetiştiren de ancak yararlanılabilecek kaynaklara sahip olan bir dildir." (4) Divan şairi Türk dilinin bütün kaynaklarını mı kullanmıştır, yoksa yapay ve kozmopolit bir dilin sınırları içinde kalmak felaketini mi yaşamıştır? Bunun yanıtını vermeyi gerekli görmüyorum. T.S. Eliot aynı sayfada şunları ekliyor: "Öyleyse bir klasik üretmiş olmak yerine, geçmişteki zengin çeşitliliğiyle,gelecekteki yenilik olasılığıyla öğünebilen bir dile sahip olmanın bizim için bir şans olup olmadığını sorabiliriz." (5) Umut verici, bizim için çıkışı olan bir kapı bu. Ama Osmanlıca açısından değil, Türkçe açısından. T.S. Eliot'ın en önemli saptamalarından biri de şu: "Bir klasik yapıt, biçimsel sınırları içinde, o dili konuşan halkın karakterini temsil eden duygu tonlarının tümünü, olabilir en yüksek düzeyde dile getirmelidir. Bunu en iyi şekilde ve en yaygın olarak sunmalıdır: ait olduğu halkın içinde, sınıf ve koşulları ne olursa olsun herkese seslenecektir" (6) Divan şiirinin, Türk halkının karakterini temsil eden duygu tonlarının tümünü en yüksek düzeyde dile getirdiğini ileri sürebilir miyiz? Doğal olarak hayır! Bu durum bir oranda Halk Şiiri için de geçerlidir.

Bu koşullar altında çağdaş şiirimizin geleneğini Divan ya da Halk şiirine, nostaljik anlamda değil bilimsel estetiğin kabul ettiği anlamda, bağlamamıza olanak yoktur. Çünkü her ikisi de, çağdaş şiirimizde, biraz önce sözünü ettiğim bir ana çizgi ekseni oluşturmazlar. Geleneğin üretici, yönlendirici ve değerlendirici gücünü göz ardı etmezsek, yüreğimizin acıyla burkulmasına karşın, bu fiili durumu kabul ederiz. Çünkü gelenek yalnızca şairi kavramaz, okuru da kavrar; bu nedenle halkımızda bir divan şiiri geleneğinin yaşamış olduğunu, yaşadığını ileri sürmek (şarkı güfteleri dışında. Aslında burada süren şiirin değil müziğin geleneğidir) olanaksız gibidir. Halk şiirine gelince, halk arasında belli bir yaygınlığı olmasına karşın çağdaş şiirimiz için -şiir sanatı açısından- bir gelenek temeli oluşturamaz. Çünkü gelenek şiirin yalnızca dili ve biçimiyle ilgili değildir, dünyayı kavrayan yüksek bir kültürle de ilgilidir.

İçinde bulunduğumuz (belki de) trajik durum halkımızın yüksek bir kültür yaratmak yeteneğinden yoksun olduğu anlamına gelmez. Büyük Selçuklu Devleti'nden, Anadolu Selçuklu Devleti'ne, oradan da Osmanlı Devleti'ne ve bunların yönetim ve kültür anlayışlarına bakacak olursak, bu devletlerin kuruluşundan sonra gelen birkaç on yıl içinde yönetici sınıfın Acemleştiğini, Araplaştığını göz ardı etmezsek durumu daha kolayca kavrayabiliriz.

Bu yazıyı yazmayı tasarladığım sırada, Memet Fuat ile Oktay Akbal'ın Melih Cevdet Anday'la yaptıklarını konuşmanın (7) yayınlanması çok iyi oldu. "....gene de bizim şiirimizin tarihi Cumhuriyet'le başlayacaktır, yani Nazım Hikmet, Yahya Kemal, ondan sonra da 'Garip' akımı. Bir gelenek kuruluyor, bundan sonra söz edebiliriz gelenekten sanıyorum. 50 yıl sonra çok daha kolay söz edilebilecek." diyen Melih Cevdet Anday'a kesinlikle katılıyorum. Bu yeni yeni kurulan geleneğin içinde, gelişmesini sürdüren toplumcu şiirimiz ile bugün tıkanmış olsa bile on yıllık deneyime sahip "İkinci Yeni" (bir ölçüde) yer aldığını söyleyebiliriz. Osmanlı nostaljisi ve kısır vehimlerin dışına çıkabildiğimiz durumlarda çağdaş şiirimizin kan bağı olan dört önemli şairi görebiliriz: Mehmet Akif, Tevfik Fikret, Yahya Kemal ve Nazım Hikmet. Bu dört ozandan ilk üçünü *ulusal*, dördüncüsünü ise hem *ulusal*, hem de *evrensel* olarak kabul edebiliriz. (Ulusal şairin evrensel özellik kazanabilmesi, yapıtının sahip olduğu çeşitli zenginliğin başka edebiyatlariçin de önem ve anlam ifade etmesine bağlıdır.)

Klasikleri ve geleneği olan bir şiir, doğurgan bir kaynak olmasına karşın belli kuralları ve disiplini olan bir şiirdir. Geleneğin gücü oranında değişim olasılığı azalır. Köklü değişimler olması için derin bunalımlar (toplumsal, siyasal, estetik ...) gerekir. Gelenek güçlendikçe, onun içinde eser veren şairler onun baskısını hissederler (Örneğin, 80'li yılların şairleri 60'lı, 50'li yılların şairlerine oranla bu baskıyı daha çok hissetmektedirler ülkemizde.), bir ölçüde anarşik özgürlüklerini yitirirler; bu tür ortamlarda kaoslar, başıbozukluklar, kerameti kendinden menkul deneyler kolaylıkla yaşama ortamı ve yandaşlar bulamazlar; değerleri ters yüz eden dâhilerin yetişme olanağı ise hemen hemen yok gibidir. Ama buna karşın ağır ağır ilerleyen bir çığ yuvarlağına benzer bu şiir.

Cumhuriyetimizin şiiri, baskısı altında yaşadığı bir geleneğe sahip bulunmadığı, ama buna karşın, kendine bir gelenek yaratmak zorunda kaldığı için son elli yıl içinde hızla değişmiştir. Bu değişikliği şiirin kendi gereksinimleri zorunlu kıldığı kadar, ve belki de daha çok, toplumsal değişiklikler, kültürel patlamalar da zorunlu kılmıştır. Türk şiirinin bu kendine özgü çok özel durumuna ve sanatın genel gelişim kurallarına pek dikkat edilmediği için, günümüz şiirini değerlendirirken, geçmiş deneyimler benzeri atılımlar, ya da Rimbaud, Lautréamont benzeri dâhi şairler bekleniyor. Oysa köklü bir ge-

leneğe sahip edebiyatlardan örnek verecek olursak, Kavafis, Seferis, Ritsos (Yunanistan); Dylan Thomas, Ted Hughes, Philip Larkin, Thom Gunn (İngiltere); Aragon, Eluard, Yves Bonnefoy (Fransa); Lorca, Alberti, Machado, Aleixandre (İspanya); Yevtuşenko, Voznezenski, Süleymanov (S.S.C.B.) gibi şairler bir "ihtilal" yapmadan ve söz konusu geleneğe eklenerek büyük şair olmuşlardır.

Bizdeki bunalımın kaynağında, bu tür köklü bir geleneğin olmaması kadar, bir geleneğin kurulmakta olduğunun farkına varılmaması da bulunmaktadır. Bir geleneğin içinde büyük şair sıfatını kazanmak oldukça zordur, söz konusu geleneğe başkaldırarak ancak *ilginç* ve *tanınmış* bir şair olunabilir, ama büyük şair olmanın ölçüleri çok daha başkadır. Bir geleneğin yeni kurulduğu edebiyatlarda ise *öncülük* eylemi önem kazanır. Örneğin, Orhan Veli, M.C. Anday ve Oktay Rlfat "Garip Akımı" içindeki öncü eylemleriyle çok önemli şairlerdir, ancak Anday ile Rifat "büyük" sıfatını bu öncü eylemin dışındaki şiirleriyle kazanabileceklerdir, ama erken ölümü yüzünden Orhan Veli edebiyatımızda ancak "önemli" bir şair olarak yer alacaktır. Buna karşın Nâzım Hikmet öncü eyleminden sonra ulusal ve evrensel bir olgunluğa eriştiği için "büyük" şair sıfatıyla örtüşmüştür. Öte yandan, otuz yıldır, kurulmakta olan geleneğe bağlanmadan, çizgi dışı olduğu söylenen, ancak benim için çıkmaz sokak olan bir yolda şiir yazan Ece Ayhan ise, şu anda, "öncü" ve "büyük" sıfatlarından çok uzak "ilginç" bir şair olabilir ancak.

Genç şairin bilinci şiirsel gelenek ve nesnel gerçeklerle kuşatılmıştır. Geleneği ve nesnel gerçekleri değerlendirecek, onlardan yararlanmasını sağlayacak ve sonuç olarak ona şiir yazdıracak olan kendi bilincidir. Şiirsel söylemi, şiirin biçimsel olanaklarını, ulusal sesi, biçim beğenisini ve belli bir döneme özgü yönelimleri genç şaire gelenek ya da oluşmakta olan gelenek sağlar. Genç şair, şiirinin yapısını kurarken, söz sanatlarından (figures) yararlanırken, imge düzenini örerken, ulusal sesten (bizde oluşmakta olan) ve gelenek birikiminden yararlanır. Öte yandan genç şairi saran ulusal şiirin ulusal karakteri yansıtan genel izlekleri ve yönelimleri de vardır. Genç şairin bir insan ve yaratıcı olarak içinde yaşadığı nesnel gerçekler de ona genel ve güncel izlekler sunar: Özgürlük tutkusu, barış özlemi, güvensizlik, umut, yeni bir dünya kurulması özlemi ve bunun bilinci, savaşa karşı olma, yabancılaşmanın yol açtığı bunalımlar ve yalnızlıklar, nükleer savaşın ve çevre kirlenmesinin yol açtığı maddi ve manevi korkular. Ve bunların ardından şairin kendi kişisel ve bireysel özellikleri. Genç bir şair bu olgularla sarılmıştır. Geçmişin kalıtlarına karşı tavrı ve bunlardan yararlanma biçimi, algıladığı nesnel gerçekleri sanatsal gerçek haline dönüştürmesi bir ölçüde kendi bilincine bağımlı olsa bile mevcut şiirsel çekimin yörüngesinden hemen kurtulmasına henüz olanak yoktur, bunun için yıllar gerekmektedir. Henüz sürekli olan'ın içinde yer almak söz konusudur, *değişiklik, çeşitlilik içinde sürekliliği* bulması yılların emeğine bağlıdır. Örneğin, Nazım Hikmet ve birkaç şair dışında (M.C. Anday, Oktay Rifat, F.H. Dağlarca, B.Necatigil, Attila İlhan, Kemal Özer, A.Behramoğlu) Türk şiirinin son otuz yıllık baskın özelliği "heterojenlik" ve savrukluk olduğu için, matematik, fizik, dilbilim gibi heterojenlik ve savruklukla ilgisi olmayan eğitimden geçmiş şairler bile bu olumsuz engelleri aşmakta güçlük çekerler. Ama gören gözler için, bu olumsuz koşullarda bile şair dokusuna sahip olanlar oldukça bellidir. Bunlar arasında da belli-belirsiz de olsa ayırt ettirici özellikler vardır.

Bir şiirsel dönemin kimliğini şairler arasındaki biçimsel, izleksel, belli oranda da sessel benzerlikler saptar, ama şairlere kendi kimliklerini sağlayan bu *benzerlikler* arasındaki *benzeşmezliklerdir.* Şairlerin gençlik dönemlerinde onların arasındaki ortak noktaları, benzerlikleri fark etmek çok kolaydır, ama asıl önemli olan benzeşmezlikleri bulabilmektir. Bu da, itiraf etmek gerekir ki çok zor bir iştir; bilgi, duyarlık, dikkat, sabır ve deneyim işidir. Şiir tarihinden habersiz, şiirin evrensel estetik kural ve ölçülerinden yoksun kişilerin yetenek ve donanımlarının çok üzerindedir. Bu yüzden hemen benzerlikleri görürler ve genç şairi (şairleri) mahkum ederler. Somut bir örnek verecek olursak, Milliyet Sanat Dergisi'nin 1 Eylül 1984 sayısında yayınlanan "2. Dünya Savaşında Barış Şiirleri" birkaç öbekte birbirlerine benzemektedir: Orhan Veli ile Oktay Rifat; Cahit Sıtkı Tarancı, Cahit Külebi ve Salâh Birsel; Necati Cumalı, Cahit Irgat, A.Kadir, Enver Gökçe, MehmedKemal ve Arif Damar ortak izlek içinde söyleyiş olarak benzeşmektedirler; H.İ.Dinamo ile A.İlhan, Nâzım Hikmet'in izindedir. Ve bu ozanların o yıllardaki yaşları, sanırım, 25-30 arasındadır. Ama bugün bu şairlerin olgunluk dönemi şiirlerinin birbirine benzediğini ileri sürmek olanaksızdır. Bu tür bir genelleme 40, 50, 60, 70 yılları şairleri için de aynı ciddi ölçüde geçerlidir. Öyle ki ortak dilleri, ortak imge düzenleri, ortak yapıları, hatta ortak sözcükleri (özgürlük, hürriyet, naçar, hazin, minval üzre, Paris, alkol, ahşap, kalp, yürek, süvari, hançer, hüzün, devrim, kavga, vb.), ortak eylem kipleri vardır başlangıçta. Ama başlangıçta sayıları yüzlere varan o dönem şairleri, doğanın diyalektiği gereği bugün iki üçe, üç-beşe inmiştir ve aralarındaki şairlerin silinmeleriyle birlikte geriye kalan şairlerin kişilikleri de ortaya çıkmıştır. Önemli olan aradaki dayanıksız şairler düşmeden, kalabilecek şairleri görebilmektedir. Bu şairleri görebilmek için şiir bilgisi ve nesnellik gerekir; yârâncılık, klikçilik ve mahalle dayanışması, değerlendirme heveslilerinin gözlerini kör eder.

Yorgo Seferis, Konstantinos Kavafis ile ilgili olarak *Günlük*'ünde şunları yazar: "Bu yeteneksiz insan bununla birlikte şiir yazmıştır. Büyük bir yeteneği olan ama ilerleyemeyen Solomos'un tersidir... (8) Gençlik şiirlerinde, hatta orta yaşlılık döneminde bazı şiirlerinde, sıradan, herhangi bir üstünlükten yoksun bir şair olarak görürüz onu. Yaşlılık döneminde yazdığı şiirlerinde ise, sürekli olarak yeni ve çok değerli şeyler bulup çıkardığı izlenimi veriyor." (9) Bu durumun nedenini Seferis şuna bağlıyor: "Kendi kuşağından ya da daha önceki Avrupalı şairlerden hiçbiriyle bir bağ kurmamışa benziyor. Kısacası, eserinin dokusunu etkileyen hiçbir ilinti olmadığını söylemek istiyorum. Benim gözüme çarpan tek şey, kendisinin yirmi ile otuz beş yaşları arasında çağdaş Avrupa şiirinin havasını solumuş olmasıdır." (10) Kavafis, hem kişiliği gereği, hem de İskenderiye'de yaşadığı için uzak kalmış, bu dönemde Baudelaire'le biraz ilişki kurmuş, ancak T.S. Eliot'a değil de pek önemli sayılmayacak bir başka şaire, Browning'e yakınlık duymuştur (11). Çağının güncel olaylarına şiirini kapatmış, buna karşın şiirsel kaynaklarını Bizans'ta, Roma sonrası Orta-Doğu Yunan Krallıkları tarihinde aramıştır. Bunun sonucu

olarak, şiirsel gelişimi çok ağır olmuş ve şiirsel olgunluğa ancak yaşlılık döneminde erişmiştir. Kavafis uzmanlarının oy birliğiyle söylediği gibi, Kavafis kendini büyük yapan şiirlerini ellisinden sonra yazmıştır. Şu da var: Seferis'in sözünü ettiği *yetenek*, gökten zembille inmeyen, "şair doğmak"la ilgili olmayan, ancak çalışılarak, yaratılarak erişilen yetenektir; nitekim şiire daha yetenekli olan Solomos'tan daha önemli, daha büyük şairdir Kavafis. Başlangıçta suyuna tirit gibi görünen şiirler yazan Kavafis yıllar sonra, halkın konuşma dilini şiire sokarak, tarihten çağdaş yöntemlerle yararlanma sanatını bularak Yunan şiir geleneğinin en büyük mimarlarından biri olmuştur. Kavafis örneği, genç şairler üzerine konuşmakta acele etmemek, sabırlı davranmak gereğini vurgulamaktadır.

Genç şiirimizi değerlendirirken bunları göz önünde bulundurmak zorundayız. Sanatsal gelişmenin, toplumsal gelişme karşısındaki görece bağımsızlığı ve şiirimizin son elli yıl içinde geçirdiği sürekli gelişme bizi yanlış yargılara götürmemeli. "Sanat Tarihinin her aşamasının yinelenmez ve daha üzerine çıkılmaz oluşu bize şunu gösterir ki; insanoğlunun sanatsal gelişmesi, *daha aşağı biçimlerden daha yüksek biçimlere doğru bir yükselme olmadığı gibi, bir zamanki yükseklikten bugünkü yoksunluğa doğru geriye bir iniş de değildir*. Sanat tarihinin her aşaması, bir öncekinden bir bakıma üstün olduğu gibi, bir bakıma gerisindedir. Her bir aşama, kendi etkinliğini ileriye taşıdığı kadar kendi zayıf noktasını, kendi sınırlılığını da ileriye taşır. Ortadaki bu güçlü durum kadar, güçsüz durum da sanatsal yaratımın üzerinde yükseldiği somut tarihsel zemine dayanır." (12) Günümüz genç şairleri bu tür bir tarihsel zemin üzerinde şiir yazmaktadırlar. Bu zemin üzerinde geriye doğru elli yıllık genç bir gelenek birikimi vardır ve onların bu oluşmakta olan geleneğin dışında, başına buyruk şiir yazmaları olanaksızdır. Zaten anladığıma göre, son zamanlarda genç şairlerin başına kakılan da yeni biçimsel denemeler yapmamalarıdır. Genç şairlerden böylesine dayanıksız, dayanaksız bir istekte bulunmak büyük bir kuşkuyla karşılanması gereken davranıştır kanımca. Çünkü böylesine bir estetik beğeni ve biçimsel sıçramanın olabilmesi için ne tarihsel, ne toplumsal, ne de estetiksel bunalım düzlemi henüz söz konusudur. Elli yıllık birikimin şiiri henüz yükseliş dönemindedir ve düşme noktasının başlayacağı olgunluğa henüz erişmemiştir. Böyle bir durumda, dayanaksız, gerekçesiz bir biçimsel yenilik eylemi, olsa olsa kurulmakta olan geleneğin dışında kalacak olan yoz ve yobaz bir biçimcilik dürtüsü ya da yok olmaya yargılı ilginçlik denemesi olabilir. Şiirimizde biçimsel değişimler bugün kurulmakta olan geleneğin ürettiği şiirsel söylemin uzantısında ve ondan itibaren olacaktır. Sanatın, iletişimsel, aydınlatıcı-yapıcı, eğitsel, haz verme ve kültürel işlevi kapı dışarı edilmek istenmiyorsa Türk şiirinde yeni bir *İkinci Yeni* olayının yaşanması olanaksız gibidir, çünkü İkinci Yeni'yi oluşturan toplumsal, tarihsel koşullar aşağı-yukarı aynı olmasına karşın, o dönemin estetik bunalımı söz konusu değildir bugün ve ayrıca söz konusu toplumsal ve tarihsel koşulların sorunlarını izlekleri arasında tutan *bir şiir* öz ve biçim olarak yükselişini sürdürmektedir. Ben kendi adıma, böyle bir ortamda, kuşakdaşlarına benzememek önyargısıyla yola çıkan genç şairlere ve bir zamanlar bu tür yolculuklara çıkmış olanlara kuşkuyla bakarım. Günümüz genç şairinin, aslında günümüz şairinin güncel sorunu bir ALIMLAMA (13) sorunudur. Bugünkü tarihsel-kültürel bağlamdaokurun şiirden *ne beklediği* sorunudur. Dikkatlerin biçimsel deneylere çekilmesi, bunun bir estetik değerlendirme ölçüsü olarak sunulup zorlanması bu işlevin yerine getirilmemesiyle sonuçlanır ki şiiri tarihsel, toplumsal aracılığından soyutlayıp onu deneysel bir metin düzeyine indirger. Tıpkı "İkinci Yeni" döneminde olduğu gibi. Şunu da unutmamak gerekir ki bir deney bir kez daha tekrarlanamaz, onun olumlu yanlarından (varsa) yararlanılabilir. Bu da şiirimizin gündeminde olan bir durumdur. Öte yandan, içeriksel yenilik isteniyor ve bununla da şairin kendine özgü, ama başkalarınca yaşanmamış duyguları amaçlanıyor ise, bu da şiir için bir başka açmazdır, çünkü "şairin işi, yeni duygular bulmak değildir; o, herkesin yaşadığı duyguları kullanmalı ve onları şiirinde dile getirmelidir ve bu duyguların yalnızca kendi duyguları olmamasına da ayrıca özen göstermelidir. Bir şairi, önemli ya da büyük yapan şey onun kişisel duyguları, hayatındaki birtakım özel olayların sonucu olan duyguları değildir" (14), toplumun duygularıdır, (varsa) kendisinin başkalarının duygularına ortak olan duygularıdır. Yüzyılımızın en büyük şairlerinden biri olan T.S.Eliot'a göre, bir şairi büyük yapan özellik, biçimsel ve içeriksel benzemezlik ya da "tek"lik değildir. Çünkü, "sanatsal duygu nesnel"dir.

Bunları ileri sürerken, yasaklayıcı bir tavır içinde olmadığımın bilinmesinde sayısız yararlar var. Edebiyat tarihi yapıtları daha sonraki kuşakla, kuşaklarla ilişki kurabilmiş yazar ve şairlerin örnekleriyle doludur, ancak bu ilişkiyi geciktiren engelin biçimsel deneylerle ilgili değil de içeriğe, mesaja ilişkin engeller olduğunu, sanatçı sezgisinin gerçekliği yeni bir bakış açısı içinde, yeni boyutlarla kavramasından kaynaklandığını biliyoruz. Yenilikçi biçim denemeleri ise, dadaizm gibi, lettrizm gibi kitap sayfalarında bir ceset olarak kalmıştır.

Sonuç olarak: Genç şairlerimizin büyük bir çoğunluğu, oluşmakta olan geleneğin içinde şiir yazıyorlar ve bu geleneğe bağlanıp eklenmenin bilinci içinde davranıyorlar. Önemli olan, zorunlu olarak ortaya çıkan benzerliklerini ileri sürüp onları kınayarak etkilemeye çalışmak değil, onların benzeşmedikleri noktalarda yatan potansiyel kişiliklerini ortaya çıkarmaktır. Bu açıdan bakınca, kimilerinin, genç şairlerin erken yaşta

(devamı s. 79'da)

NOTLAR:

1. Bk. Varlık Dergisi, Sayı: 924, Eylül 1984.

2. Ben de bu konuda aşağı-yukarı M.C.Anday gibi düşünüyorum. Bk. Gösteri Dergisi, Eylül 1984.

3. Selected Prose of T.S. Eliot; by Frank Kermode; Ed. Harcourt Brace Jovanovich, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1975, S.116.

4. Agy. S.126.

5. Agy. S.126.

6. Agy. S. 127-128

7. Gösteri Dergisi, Eylül 1984.

8. Le Vieil homme d'Alexandrie, Cavafy - "Nouveau Théatre de Belgique", Bruxelles.

9. Yorgo Seferis, Üç Kırmızı Güvercin, Çev. Cevat Çapan, Altın Kitaplar, 1971. S. 139-140.

10. Agy. S.140.

11. Marguerite Yourcenar, Présentation critique de CONSTANTIN CAVAFY, Poésie/Gallimard, 1978. S.11.

12. Prof. Moissej Kagan, Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat. Çev. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar, 1982. S. 510.

13. Alımlama: **"Bir sanat yapıtının, bir tarihsel kültürel bağlamda, alıcının beklentileriyle de ilişkili olarak kavranışı." Bk. Okuma Uğraşı, Akşit Göktürk, Çağdaş Yayınları, 1980. S.187.**

14. T.S.Eliot - Frank Kermode S.43

GECİKME

Ali Cengizkan

□ (Yine geciktin?, dedi bay D.

Yok canım, dedi küçük A., yalnızca bir yerlere takıldım, yani arkadaşlarla karşılaştım da. Şey işte...

Lafı değiştiriyorsun, dedi bay D., söyleşilerimizi sürdürmekte geciktik ve bizi geciktiren de sensin.

Şimdi, dedi küçük A., yüzü kızaran sesiyle, gecikmenin, geciktirmenin, geciktirilmenin bazı yerlerde geçerli olmadığını söylesem beni yine paylar mısın?

Nasıl yani? diye sordu bay D.

Yani, birçok kimse çok hızlı davranıyor. Ama hız eşittir yol bölü zamansa eğer, ve bu, sayıyla belirtilirse, onlar hızlı kuşkusuz. Ama yol nedir? Bence sayıyla gösterilemez yol Amaçla, erekle gösterilebilir. Oysa hızlarına bakıp, aritmetik çözümle, zamandaki yerlerini bulsak, amaçlarına ulaşamadıklarını görüyoruz. Ayrıca, diye sürdürdü küçük A., keşki bir karatahta olsaydı da sana geçtikleri yolları ve zorunlu uğraklarını da anlatabilseydim. Sonra kalkıp geri dönmeleri gerekiyor. Ve ek süre isteyen ve işi hiçbir zaman bitirmeyen, sadece sürekli iş yapıp karın doyuran, sadece *süreci tüketen* müteahhitlere dönüyorlar.

Yani işbitiriciliği mi öneriyorsun? Yoksa kaza yapmamak, çıkmaz sokaklara dalmamak için çok temkinli davranmayı mı söylüyorsun?, dedi bay D., o zaman hiç yola çıkma daha iyi.

Yok canım, diye atıldı küçük A., ikisi de değil. Yalnızca biraz daha dikkatli ve kişisel çıkarlarla kendiliğindenlikten biraz daha uzak insanlar olmayı öneriyorum. Yoksa kuşkusuz bunlara rağmen yanlışlarımız olacak, zaten var, ve senin şaplağını enseme yiyeceğim.

Ah, ben de bu yanıtı bekliyordum, dedi bay D..

Seni gidi, diye atıldı küçük A., Sarıldılar.)

□ (Fotoğraf sanat mıdır? dedi küçük A..

Bu da nerden çıktı, diye sordu bay D., piposunu hızla ağzından çekerek.

Gecikmiş savın, gecikmiş bir yanıtını almak için gecikmiş bir soru sordum sana, dedi küçük A..

Niye gecikmiş olsun ki? Ara Güler'den söz ediyorsan, benim bildiğim on yıldır fotoğrafın sanat olmadığını söylüyor.

Ama *Gösteri* dergisinin Eylül 1984 sayısında Şahin Kaygun'la yaptığı konuşmada şunları söylüyor: "Sanat zaten realitenin dışındadır. Hamlet, onbin kez ölemez eğer insansa. Ama tiyatro her gece bir Hamlet öldürüyor. Yani realite dışı bir durum." Şimdi, Güler'in mantığı şu: Şimdiye kadar sanat olarak tanımladığımız dalların etkinlikleri gerçeklik (realite) dışında oluşuyor. Fotoğrafın belgeci bir yanı olduğu, nesnel gerçekliğe görüntü açısıdan bir bakıma bağımlı olduğu düşünülürse, fotoğraf, sanat sayılmamalıdır. Yaşama bağlı bir kültür olayıdır.)

□ (Peki, sanat nedir diye soralım da bay B.B. yanıtlasın, dedi bay D.: "Böylece, sanatın; insanların birlikte yaşamalarının kopyalarını, yansılamalarını üretme yeteneği olduğu, gerçekliğin tek bir görünümünün ve tek bir deneyinin buna aynı biçimde ve aynı yoğunlukta yol açmadığı, sanatın belli bir hissetme, düşünüş ve davranış biçimi doğurmaya hazır yansılamalar üretme yeteneğinden ibaret olduğu söylenebilir belki."

Buradan şu sonuçlar çıkarılabilir mi?, dedi küçük A.:

1. Gerçekliğin yansılanması söz konusudur. Bu nedenle gerçeklik dışı (realite dışı) gibi bir kavram, hem doğru, hem yanlıştır. Doğrudur, çünkü bir üretim olduğunu çağrıştırmaktadır. Yanlıştır, çünkü bu üretimin, daha önce göreceğimiz gibi, tanrısal olduğunu anıştırmaktadır.

2. Daha yakından bakılırsa, I. maddedeki doğrunun, yani sanat ürününün bir yansılama, dolayısıyla nesnel gerçeklik dışında bir üretim olduğu savının da Güler tarafından benimsenmediği görülecektir. Neden mi?Çünkü böyle bir üretimin sonucu olan nesnenin de nesnel bir gerçekliği vardır. Yani bir başka ikilem: Hamlet oyununun metni bir nesnel gerçeklik oluşturduğu gibi, oyunun her sahneye konuşu ve Hamlet'in sahnede 'on bin kez' ölüşü de bir başka nesnel gerçekliği oluşturmaktadır.

3. Dolayısıyla, (realite dışı oluş)gibi bir kavram,en azından deyiş olarak yanlıştır)

□ (Bak yeri geldi, dedi bay D., yazınsal gerçekçiler de yazınsal ürünün nesnel gerçekliğe bağlı olmadığını söylerler. Örneğin Ahmet Oktay, "Yazın'ın amacı, dolaysızca yaşamın, nesnel gerçekliğin verileriyle ilişkiye getirmek değil." dedikten sonra Akşit Göktürk'e gönderme yapıyor: "Kurmaca metinlerin iletişiminde, okurun ilgisi gerçek yaşamdaki birtakım edimlere, nesnelere, olgulara değil, metnin somut anlam düzeyi ile soyut anlam düzeyi arasındaki ilişkiye yöneltilir." Şimdi, okuma konusunda okuru böyle güdülendirirsen, okurun metnin içine hapsolması da giderek eleştirmen'in marifetiyle gerçekleşir. E.Batur'un çoğul okuması bile artzamanlılığı gündeme getirdiği için metnin dışına çıkabilmektedir ve daha olumludur. "Çünkü yazın, yaşamın, nesnel gerçekliğin olgularından yararlanmasına, *son kertede* toplumdaki konumumuza ilişkin bir bilgi üretmesine rağmen bütünüyle kurmacadır, anlattığı bir sözde-gerçektir." diyor A.Oktay ama *son kertede* sözünün altını çizmesi onu kurtarmıyor. Metnin kurmaca olduğu doğru (buna kimse karşı çıkamaz hem: tarihin bile öznelliği, o ölçüde de kurmacalığı tartışılıyor bugün) ama bu kurmaca oluşun niteliği nedir? Burada söz bay B.B.'nin: "Krupp ya da AEG fabrikalarını gösteren fotoğraf, bize bu kurumlar konusunda hiçbir şey öğretmez. Asıl gerçeklik, işlevsel içeriğinden kayıp gitmiştir... Onun için, *gerçekten bir şey kurmak, yapay, belli bir konuma oturtulmuş bir şey kurmak* gereklidir... gerçekliğin yeniden kurulması işlevi olan bir sanattan söz ediyoruz; *sanatı*, bizde görülen ve sanatın işlevi içersine girmeyen gerekliliklerden kurtarmak için yapıyoruz bunu."

Yani, diye sürdürdü bay D., kurmaca oluşun niteliği ve önemi, gerçekliği yeniden kurmaya yönelmiş olmasındadır. Somut ve soyut anlam düzeyleri arasında gidip-gelen okur ise gerçekliği ne zaman yeniden kuracaktır? Bu işlev bilinçaltına mı havale edilmektedir?

Yani Ara Güler de yazınsal gerçekçi mi?,dedi küçük A.

Yok canım. Yalnızca beğendiği ozan ve romancılar yazınsal gerçekçi olabilirler; onu söylüyorum., dedi bay D.)

□ (Bay B.B.'den yaptığın Krupp ve AEG fabrikalarıyla ilgili alıntı, onun, fotoğrafın sanat olmadığını düşündüğünü gösterebilir, dedi küçük A. Oysa ben öyle düşünmüyorum. Aynı alıntıyı, *Fotoğrafın Kısa Tarihçesi* adlı yazısında bay W.B.'de yapıyor. Ama anımsarsın, o yıllar 'Dünya Güzeldir' savsözüyle anlatılan bir fotoğraf akımı; salt tekniğe yaslanan, estetik olarak ise soyut düzenlemeler yapan ve toplumsal içeriği gözardı eden bir fotoğraf anlayışı söz konusudur. Bay B.B. ise yukarıda okuduğun alıntıdan anlaşıldığı gibi,

sanatı fotoğraftan kurtarmayı değil, sanatı çarpık bir sanat anlayışından kurtarmayı hedeflemiştir. Bay W.B.'de sorunu şöyle netleştiriyor: "İçyüzü reklam ve kurumlaşma olan yaratıcı fotoğrafçılığın tam tersi, teşhir etme ve yapıcı-kuruculuktur.")

□ (Küçük A., Güler'in söylediklerini okuyordu: "Şoför olsan ehliyet, doktor olsan diploma gerek. Ama sanatçı olursan hiçbir şey gerekmiyor. Sanatçıyım diyen herkes sergi açıyor. Dünyanın neresinde var bu kadar sanatçı?" Ah tarih bilinci. Jüstinyen, Hadrianus, Sezar, Vitrivius... diye inledi küçük A.

Şu tarih bilinci sözünü de sık yinelemekten kaçın, diye araya girdi bay D., baksana, sonra bir anda aynı söz içi boşaltılmış olarak ortalıkta uçuşmaya başlıyor. Senin ne demek istediğini anlıyorum tabii ve hak da veriyorum. Ara Güler'in kendilerine sanatçıyım diyenlere neden kızdığını anlamıyorsun, değil mi? Nasın anlaşılır ki? Örneğin herkes kendine şairim diyor. Desin. Ben ne yitiriyorum bundan. (Burada küçük A.'ya göz kırptı.) Haa, şairim diyenler ayak oyunlarıyla kendilerinden daha nitelikli olanları dışlamaya mı çabalıyorlar? Onları teşhir ederim. *Yazınsal Pazar* konusunun üstüne giderim. Bütün fotoğraf 'sanatçıları' galerilerle anlaşıyorlar da nitelikli bir fotoğrafçının yolu mu tıkanıyor? 'Sanatçılar' sanat dergilerini parselleyip fotoğraf yayınlarken, ya da kültür bakanlığıyla anlaşıp iş çevirirken gerçek sanatçılar iş mi bekliyor? Bunların üzerine yürürüm.

Sonra, diye sürdürdü bay D, piposundan bir nefes daha çekerek, bak burda FOTOĞRAF dergisinin 20. sayısının eki var: Ansel Adams'ın *Ben Bir Fotoğrafçıyım* adlı yazısı. Fotoğrafçıların profesyonel, amatör, portreci, ticari çalışan, resimsel anlatım yolu izleyen, yaratıcı, soyut anlatımcı gibi dallara ayrılabileceğini, tıbbi, mimari, hukuki fotoğraflardan söz edilebileceğini söylüyor Adams ve aynı soruna da değiniyor. Yıl 1958: "Weston da portre çekiyor, köşe başındaki fotoğrafçı da." Ne demeli: Ara Güler de çerçeve düzenliyor, stüdyo fotoğrafçısı da. Ve sanatçılık sanını kimse kendi kendine takamıyor, bundan Güler'in de kuşkusu olmasın.)

□ ("Sanatçı tanrıdan sonra gelen kişidir. Beethovendir, Picassodur." Ne demektir bu, tanrı aşkına? diye gülüyordu küçük A., Baudelaire de böyle düşünüyordu, fotoğrafın sanatı mahvedeceğini söylüyordu. Yıl 1855: "Şu şanssız günlerde ortaya çıkan yeni bir endüstri (fotoğraf), sanatın, doğanın tam bir kopyası olduğuna ve başka bir şey de olamayacağına olan sığ ve eşekçe inancı destekleyici hiçbir şey yapmadı... Fotoğraf bazı işlevlerinde sanatı tamamlayıcı olmaya bırakılırsa sanatı gaspeder ve onu bozar. Şükredelim ki fotoğrafla kalabalıklar arasında doğal bir birlik var. Öyleyse fotoğraf, bilime ve sanata uşaklık etmek olan asıl uygun işine dönmelidir."

Ah ahh, dedi küçük A. ve bay D.'nin dediklerini anımsayarak sözlerini bitirmedi. Yalnızca söyleşiden kestiği Güler'in sözlerini bir kağıda yapıştırdı, duvara astı. İşte kâğıttaki sözler:

★ Sanatçı tanrıdan sonra gelen kişidir. Beethoven'dir Picasso'dur.
★ Dünyada çok az kişi bilir Picasso'yu.
★ Bizi anlasınlar diye fotoğraf çekmiyoruz ki biz. Biz işimizi yapalım. Sanat tarihçileri, gelecekte bunları değerlendirsinler. Şansımız varsa iyi bir tarihçiye düşeriz.
★ Ya da Paris Match gibi,Stern gibi dergiler olacak ki fotoğraflarımızı yayınlayalım ve bu iş daha çok yaygınlaşsın.
★ Herkes kendi sözünü bildiği gibi söyler.)

□ (Yani geriye mi döndük sence?, diye sordu küçük A. Büyük Ozan, "geriye dönmeyi sevmem," der ya, dedi bay D., geriye döndüğümüzü sanmıyorum, ama belki başa dönmüş olabiliriz. Ama başlangıç, artık daha açık ve seçik bir yer. Fakat gecikme ve geciktirilme her zaman insanın elinde olan bir şey.)

HÜSEYİN HAYDAR

NEREDE BİR NEHİR AKARSA

Nerede bir nehir akarsa
Granit ve kumdan yatağında
Yıldızlar dumanlar arasında

Ellerim oradadır
Görünür görünmez yollarda
Yalan ve ölümün yattığı yerde

Nerede bir nehir akarsa
Hücreler ve kimsesiz evlerde
Yaralar aşağlamalar altında

Tenim oradadır parmak uçlarım
Dokunur duyar duyururum
Fırtına saatini çocuklara

Yeraltı karanlığında kıvrılarak
Bir nehir nerede akarsa
Gözlerim oradadır

Demir ve kilden yatağında
Paslar sargıbezleri arasında
Usul ve sessiz...

Kanlar uranyumlar içinde
Aylarla uydularla akarsa
Başsız ve sonsuz...

Ben oradayım
Dönülür dönülmez ellerde
Göğsünde yurdumun yağmurun ülkesinde

Ölülerin gündüz gece gömüldüğü yerde
Altından denizlerin geçtiği
Bin bedenlik gömütlerde

Nerede bir nehir akarsa
Kan ve tuz içinde akarsa
Kaçak ve uykusuz akarsa

Yüreğim oradadır!

Şiirsel Kurguda Zaman Kavramı

Salih Bolat

"Şiirsel kurguda zaman kavramı" derken, belli bir şiirsel yapıtın "ne zaman" oluştuğundan, "ne zaman" doğduğundan, o şiirsel yapıtın, sanatçının elinde "ne zaman" biçimlendiğinden çok, şiirin iç boyutlarıyla, şiirin şiir olurkenki içsel ilişkileriyle ilgili olan zaman kavramı üstünde duracağız; yani, o şiirsel yapıtın, nesnesiyle olan zaman ilişkisini irdelemeğe çalışacağız.

"Bir şiirin özelden genele erişmesi ve böylece geçerli, sürekli ve kalıcı bir anlam kazanması için durumun, ozanın en basit istekleriyle, yüreğiyle, ruhuyla, usuyla anlaşması, uyuşması gerekir. Yoksa durum (ortam), zaman içinde, an içinde yitip gider ve iyi ya da kötü söylenmiş olduğu belli bir tarihe hiçbir şey yeniden bağlayamaz onu."(1)

Nasıl?

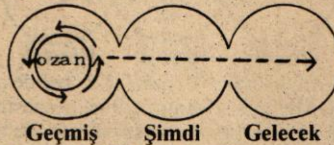
Biz, yukarıdaki "durum(ortam)"u, şiirin nesnesi olarak ele alalım. Bu nesne bir olay, bir ilişki, bir yaşantı, bir madde, bir düş vb. olabilir. "Bir şiirin özelden genele erişmesi ve böylece geçerli, sürekli ve kalıcı bir anlam kazanması için", ozanın, şiirini üstünde yükselteceği nesnesini, tarihselliği içerisinde kavraması gerekir.(2)

"Genel olan"la ilgilenen ve "genel sonuç"lara varan bilim adamının, nesnesini nasıl ki "neden-sonuç" ya da "tez-antitez - sentez" ilişkisi içerisinde kavraması gerekiyorsa, ozanın da, nesnesini, "geçmiş-şimdi-gelecek" zaman ilişkisi içerisinde kavraması gerekir. Tarihselliği içerisinde kavranmayan hiçbir nesne, sanatsal bileşimlere sokulamaz. "Geçmiş, bizim için bugünün ışığında anlaşılabilir ve bugünü tümüyle ancak geçmişin ışığında anlayabiliriz".(3)

Ozan olmayan kişi, yaşantı denilen sistemin manyetik alanında umarsız bir edilginlikle sürüklenip giderken, ozan kişi, zaman zaman bir göktaşı gibi bu manyetik alandan kurtulabilir ve başka bir yaşantının manyetik alanına katılabilir. Hiç bir manyetik alana girmeksizin, bir süre kendi başına, kendi ağırlığıyla dolaşıp durduğu da olur. "Ozan şu eşsiz ayrıcalığın, gönlü istedi mi kendi kendisi, istemedi mi başkası olabilmenin zevkini çıkarır. Diledi mi herkesin kişiliğine bürünür. (....) Yalnız onun için boştur her yer." (4) Ozan olmayan kişi, yaşamın yalnızca "şimdi"sinde devinirken, aynı zamanda kendi başına bir devinim olan ozan, bağımsızlık yeteneğinin sonucu, yaşamın "geçmiş-şimdi-gelecek" boyutlarında devinip durur. Bu özelliğiyle bir tarihçiye benzeyen ozan, "bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog"(5) içindedir.

Konumuzun daha çok somutluk kazanabilmesi için, aşağıdaki çizimler üzerinde durmakta yarar var:

Çizim: 1

Yukarıdaki çizimde ozan, şiirsel ilişkide bulunduğu nesnenin ve bu nesnenin varlık kazandığı zamansal sürecin yalnızca "geçmiş" boyutuyla ilişki içerisindedir. Böyle bir ilişki içerisinde kavranan nesne, zamansal sürecin "şimdi"sinde güncellik kazanan yaşantının belirlediği "duyarlılık" ve "algılama gücü"nün sınırları dışında kalacaktır. Böyle olunca da, söz konusu nesne, gerçeklikte karşılığını bulamayacak, ozanın dışında somutlaşamayacak, yani şiirselleşemeyecektir. Çünkü bilindiği gibi, doğada hiçbir şey kendi başına bir durağanlık içerisinde değildir. Her şey, bir başka şeyle birlikte, kendi öncesinden, kendi sonrasına doğru bir devinim içerisindedir. Ozan, şiirsel ilişkide bulunduğu nesnesinin öncesine ve sonrasına, yani "geçmiş"ine ve "şimdi"sine (eğer bilinci yeterliyse ve ütopyaya düşmeden "gelecek"ine) gidip gelmek zorundadır. "İşte sanat ,güncelliğin tutkularına bağlı sıcak duygunluğu, soğutucu bir uzaklıkta katılaştırmadan, saydam, billurlaşmış anlatım biçimlerine dökerek, güncelliği tümelleştirir, onu insanlığın gerçek tarihi yapar."(6)

Aşağıdaki şiirlerde, ozanın, şiirsel nesnesinin yalnızca "geçmiş" boyutuyla ilişkide bulunduğunu ve nesnenin "şimdi"-sine ve "gelecek"ine nasıl kapalı kaldığını somut olarak görmek olasıdır:

Mısır ve Suriye, pek genç iken hayalimdi,
O ülkelerde gezerken kayıtsızım şimdi.
Bu gözlerim, medeniyetlerin bıraktığını,
Beş on yıl önce, görür müydü böyle taş yığını?
Bugünse yeryüzü hep madde, her ufuk maddî,
Demek ki alemin artık göründü serhaddi.

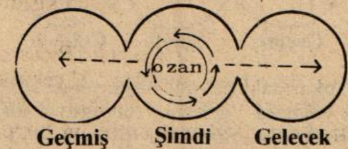
Yahya Kemal, ***Yol Düşüncesi***

Yeşil türbesini gezdik dün akşam,
Duyduk bir mucize gibi zamandan,
Çinilere sinmiş Kur'an sesini,
Fetih günlerinin saf neşesini,
Derinleşmiş buldum tebessümünle...
İsterdim bu eski yerde seninle
Başbaşa uyumak son uykumuzu

A.H.Tanpınar, ***Bursa'da Zaman.***

Yukarıdaki şiirlerde ortak yan, ozanın "şimdi (güncel)"den ve "gelecek"ten bilinçli bir biçimde kaçmasıdır. Y.Kemal daha da ileri giderek, idealizmin ve mistisizmin; feodalizmin saltanatının sarsılışını, kapitalist anlamda "maddî" (giderek materyalist) bir dünyanın oluşmağa başlamasını, "âlemin serhaddi", yani dünyanın sonu olarak görmektedir.

Çizim: 2

Yukarıdaki çizimde ozan, şiirsel ilişkide bulunduğu nesnenin yalnızca "şimdi"-siyle ilişki içerisindedir. Hiç kuşkusuz ozanı yaşadığı somut koşullar belirler. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi, zamansal sürecin "şimdi"sinde güncellik kazanan yaşantının belirlediği "duyarlılık" ve "algılama gücü"nün, ozan açısından, ozan olmayan insanlara göre bir özgüllüğü vardır. Ozan olmayan insanın

"duyarlılığı", "algılama gücü" ve "duyguluDuğu", kendiliğinden ve edilgin bir nitelik gösterirken, ozan kişide bilinçli ve biçimlendirici bir nitelik gösterir. "...Şiirsel duygunun, güdüselliğin bir sonucu olmadığını gördük oysa. Böylesi yollarla ortaya konan yaratıları duygusallukla, ağlamaklı romantizmle suçladık. İşte, düşüncenin sanatçıya özgü bu güdüsel denetimi, bu kendiliğinden düzen verme yeteneği aracılığıyladır ki, en şiddetli duygular, kişisellikten çıkıp, aklın seçme süzgecinden geçip, her okurda somutluğunun bir veya birkaç yönünü gerçekleştiren tümel bir nitelik kazanırlar."(7)

Şiirsel nesnenin tarihselliği üstünde düşünmeden, onu "geçmiş"iyle ve "gelecek"iyle kavramadan, oluşum sürecini anlamağa çalışmadan, yalnızca güncellik içerisindeki görüntüsünden yola çıkarak sanatsal bileşimlere varmağa çalışmak, resmî ideolojinin, sanatı bir eğlence ve zaman geçirme aracı olarak görmesine denk düşer.

Alttan alta bir akış içerisinde olan nesnenin durağan görünen yüzü hep aldatıcıdır. Güncellik içerisinde somutluk kazanan bu yüz, yaşamın diyalektik akışına ters düştüğü için, bu anlayışla yazılmış bir şiir, "zaman içinde, an içinde yitip gider ve iyi ya da kötü söylenmiş olduğu belli bir tarihe, hiçbir şey yeniden bağlayamaz onu." Aşağıdaki şiirlerde olduğu gibi:

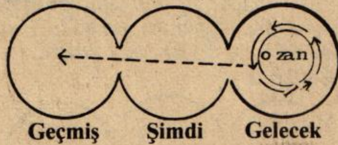
Yağız atlar kişnedi, meşin kırbaç şakladı
Bir dakika yerinde araba durakladı.
Neden sonra sarsıldı altımda demir raylar,
Gözlerimin önünden geçti kervan saraylar...
Gidiyorum gurbeti içimde duya duya
Ulukışla yolundan orta Anadolu'ya.

F.N.Çamlıbel, ***Han Duvarları.***

ahmet beni fevzipaşa bulvarı'na
çağırdılar
onikinci ağacın altında bekleyeceğim
ahmed beni neden çağırdılar bilmiyorum
izmir'in yabancısıyım ahmed
korkuyorum
sabaha dönemezsem telefon edersin
emniyet nöbetçi müdürlüğü'ne: 24—61

Attila İlhan, ***24-61***

Çizim: 3

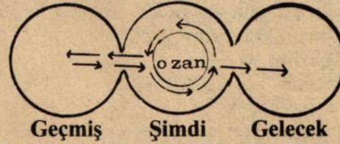
Geçmiş Şimdi Gelecek

Yukarıdaki çizimde ozan, şiirsel nesnenin yalnızca "gelecek" boyutuyla ilişki içerisindedir. Böyle bir ilişki, ozanı kolayca ütopyaya düşürebilir, gerçeklikten uzaklaştırabilir. Geçmişe ve geleneğe birden karşı çıkan Marinetti, 1909 yılında Figaro gazetesinde yayımladığı "gelecekçi (fütürist)" bildirgede şöyle diyordu: "Biz, çalışmanın, zevkin ya da ayaklanmanın harekete geçirdiği büyük toplulukların şiirini söyleyeceğiz; şiddetli elektiriğin ayışığı altında yangın gibi parlayan şantiyelerin ve tersanelerin titreyen gece coşkusunu; dev koşucular gibi bir yandan bir yana nehirleri aşan, güneşte bıçak gibi parıldayan köprüleri; ufukları koklayan serüvenci gemileri; üzengisi borulardan yapılmış kocaman çelik atlar gibi, raylar üstünde eşelenen geniş göğüslü lokomotifleri; pervanesi rüzgârda bir bayrak gibi çırpınan uçakların akıp giden uçuşlarını söyleyeceğiz."

Zamanla yarışmağa kalkışan bu anlayış, ne yazık ki, tarihsel akış içerisinde zamanın gerisinde kalmıştır.

"Şimdi", her zamanki çıkış noktasıdır. "Geçmiş" ve "gelecek" ise, gidilip gelinecek yerlerdir. Ozan ne "geçmiş"i anlatan söylence yazarıdır, ne de "gelecek"ten haber veren bilicidir. "Gelecek"i ayrı bir kategori olarak düşünen mekanik kafalı 'toplumcular', "gelecek"i "şimdi"nin doğurduğunu, "şimdi"nin ve "gelecek"in diyalektik içiçeliğini görememektedirler. "Yazar, figürlerinin karakterlerindeki gelişimi, onların eylemlerini, ilişkilerini ve yaşantılarını, kendisinin tarihsel açıdan soyut olan yaşam tasarımlarına göre düzenlerse, gerçekçi olmayan yansıtış doğar. (...) Eğer yazar, kendi fikrinin tarihsel anlamda soyut olan düşünsel-heyecansal yönsemesi hatırına, kahramanlarının karakterlerinin bu somut tarihsel iç yasalılıklarını atlayıp geçerse, o zaman yazarın eseri de gerçekçi olmayan bir nitelik gösterir."(8)

Çizim: 4

Geçmiş Şimdi Gelecek

Buraya kadar, *Çizim 1,2,3,*'ten de anlaşılacağı gibi, ozanın, şiirsel nesnesinin varlık kazandığı zamansal sürecin üç boyutuyla tek tek ilişkisi üzerinde kısaca durduk. Nesnenin, zamansal sürecin tek boyutu içerisinde kavrandığında, şiirselleşemeyeceğini vurguladık. Nesne, zamansal sürecin yalnızca "geçmiş" boyutunda kavrandığında ortaya çıkan yapıt, belki bir tarihsel metin, belki bir anı anlatmacılığından öteye gidemeyecektir. "Şimdi" boyutunda kavrandığında, zamanın diyalektik akışı onu çabucak eskitecek, belki bir "moda" olmaktan öteye gidemeyecektir. "Gelecek" boyutunda kavrandığında, fanatizmin, ütopyanın tuzağına kolayca düşebilecektir.

Ozanın, şiirsel nesnesiyle olan zamansal ilişkisi, *Çizim 4*'te de belirtildiği gibi, "şimdi"den yola çıkarak "geçmiş"e, oradan tekrar "şimdi"ye dönerek "gelecek"e doğru uzanan bir çizgi üzerindedir. O halde şiirde, belli bir "kip" içerisine sıkışmayan, geniş anlamda zamanlı, dar anlamda zamansız bir zamanlılık söz konusudur. Biz buna "kip'sizlik"de diyebiliriz. Yani şiir, bir bakıma zamansız bir zaman içerisinde devinir. "Şiir, insanın toplumdaki genel zamansız (9) birliğinde var olan özgürlüğü dile getirir; ortak içgüdüsel eğilimlerin toplamı ve koruyucusu olarak toplumla ilgilidir; ölümden, aşktan, umuttan, kaderden ve umutsuzluktan, bütün insanların başına geldiği şekilde söz eder. Roman, insanların toplumdaki birliklerinde değil, farklılıklarında aradıkları özgürlüğün, toplumun gözeneklerinde özgürlük arayışlarının, dolayısıyla kendilerinden farklı "öteki" bireylerce itilmelerinin, onlarla çarpışmalarının, onlara karşı somut hareketlerinin anlatımıdır. (10)

Bu yüzden roman (...) kapitalizmde gelişebilirdi." (11)

Nazım Hikmet'in *Samansarısı* adlı şiiri, zamanın bütün boyutlarında devinen bir şiir olması bakımından, bizi doğrulayan bir örnektir. Söz konusu şiir, geçmiş zamanda bir "tiren"in gara girmesini anlatan dizelerle başlar. Giderek, sanki "zaman zaman içinde" örneği, geçmiş zaman kendi içerisinde başka geçmiş zamanlara doğru katmerleşir, katmerleşir. Ozan, bu geçmiş zamanlar içerisinde, şimdiki zamana ve gelecek zamana da gidip gelir. Bu şiiri okuyup bitirdiğinizde, bir serüvenden soluk soluğa çıkmış gibi olursunuz.

Şiire evrensel bir nitelik kazandıran şey, işte bu yetişilemeyen, adlandırılamayan, sınırlandırılamayan, organik bir biçimde birbirinin içine girmiş, şu bildiğimiz saatlerin ve takvimlerin ötesindeki bir zamanlılıktır.

---

(1) Paul Eluard, ***Ozan ve Gölgesi,*** **Çev. Özdemir İnce, Adam Y.**

(2) Kuşkusuz ozan, şiirinin nesnesini her zaman bilinçle seçmez. Ne önceden duygulanıp sonra şiir yazar, ne de şiir yazmak için duygulanmayı bekler. Duygu (ve çoğu kez konu, içerik; yâni nesne), şiirin yazılma sürecinde doğar. Zaten şiirsel duygu, kendiliğinden bir duygu değil, bilinçle yaratılan, düşünceyle denetlenen bir duygudur.

(3) E.H.Carr, ***Tarih Nedir,*** **Çev. M.G.Gürtürk, Birikim Yay.**

(4) Baudelaire, ***Paris Sıkıntısı,*** **Çev. Tahsin Yücel, Adam Y.**

(5) E.H.Carr, ***Tarih Nedir.***

(6) Bedrettin Cömert, ***Eleştiriye Beş Kala,*** **Ayko Y.**

(7) Bedrettin Cömert, ***Eleştiriye Beş Kala***

(8) Gennadiy N.Pospelov, ***Edebiyat Bilimi I,*** **Çev. Yılmaz Onay, Bilim ve Sanat Y.**

(9) Burada Christopher Caudwell'ın "zamansız" derken, zaman-dışı bir ilişkiden söz ettiğini anlamamak gerekir. Söz konusu olan "zamansız"lık, yalnızca "kip" olarak, yani, "geçmiş", "şimdi", "gelecek" anlamında, ulamsal (kategorik) bir "zamansız"lıktır.

(10) Gerçi modern roman, bir şiirselleşme çabası içine girmiştir. Bu çaba, bireyin iç dünyasına eğilmek istemenin bir sonucudur. Bu yüzden de modern romanda, şiirde olduğu gibi, genel bir zamansızlık söz konusudur. Ama böyle olsa bile, modern romanda da bir kronolojik örgü kaçınılmaz görülüyor.

(11) Christopher Caudwell, ***Yanılsama ve Gerçeklik,*** **Çev.Mehmet H.Doğan, Payel Y.**

Bazı Mektuplar Yanıtlanmalı

Işıl Özgentürk

"Kendi kuyruğunu yiyen bir masal hayvanı gibi ağır ağır ölüyor yaşam." Onat Kutlar mektuplarının birinde böyle der ve mektuplar kime yazılmış olurlarsa olsunlar bence Onat Kutlar'ı; tepeden tırnağa Türkiyeli bir aydını, onun uzun yol macerasını anlatır en çok.

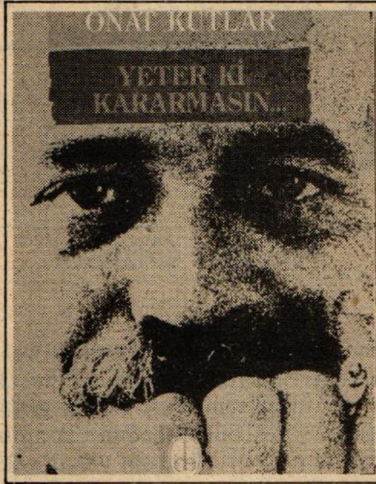
Türkiyeli bir aydının uzun yol macerası genellikle nasıl başlar?

Genç bir adam, bir elinde Malte'nin notları, öbür elinde Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Antep'in bakır sıcağında kuytu avlular arar. Avluların serin bilgeliğinde çok yaşlı kadınlar eşkiya öyküleri anlatır; bir adam sevdiğini öldürür; bir uzun hava, sessizliği çığlık gibi yırtar.

Genç adam bilgelik ve coşkunun büyüsüyle başı dönmüş, yeni maceralara doğru yol alır. Baylanlar, Markis pastanesi, Kumkapı meyhaneleri, Krepen Pasajı, aşklar, politika, bir serap gibi yanıp sönen Paris, Yasemin ve ölüm kokan İspanya...

Genç adam, avluların kuytuluğunu hep yanında taşır. Arkadaşlıklar, aşklar gelip geçer. Yezidi ayinleri, Bunuel'in filmleri, şiirler, silah sesleri, ölüm haberleri arasında bilgeliğin ve coşkunun büyüsü hiç yitmez. Ülkesinin çocukluğu gibi yaşar her şeyi; sürekli yıpranan, örselenen bir şeyleri onarmaya çalışır. Binlerce küçük ayrıntıyla uğraşır; yaşanırken zaman alan bu ayrıntılar, onu besler, hoşgörülü, bir o kadar da inatçı yapar. Sonra bir gün yeniden Antep'in bakır sıcağına, durgun akan Alebent deresine, bilge avluların serinliğine,sarı bozkırlara döner. "Özgürlüğün en güzel çocuğu", yazarlık,bir kez daha bağrına basar onu.

Bazı kitaplara güzel, çarpıcı, değişik, şiirsel gibi tanımlarla seslenmek

içimden gelmiyor, onlara mutlaka bir tanım aramak gerekirse, bir insanı, bir yaşam parçasını anlatmış denilebilir. Nedense alçakgönüllü anlamlar yüklenen bu tanım, yazarın katıksız içtenliğini, edebiyatın gözboyayıcı yollarını ince bir bilgelikle açtığını, yalnızca acılarını, sevinçlerini, duygularını anlatmak istediğini en kısa yoldan açıklar. Öyle ki, bu kitap yazılmasaydı, bu mektuplar yerini bulmasaydı birileri ölebilir ya da ıssız yollarda kendi kendiyle konuşma ustası kesilebilirdi diye düşünür insan.

Neruda'nın *Yaşadığıma İnanıyorum*'u, Oriana Fallaci'nin *Bir İnsan*'ı, Onat Kutlar'ın *Yeter ki Kararmasın*'ı benim için bu tür kitaplardan. Birer yeniçağ gezgini onlar; ellerinde fenerleri, ıssız, kimsesiz yollarda insanı arar dururlar. İlk merhabadan sonra Peru'nun yalçın kayalıklarından, Lorca'nın boğa güreşlerine olan tutkusundan, Vietnam'da yanarak ölen çocuklardan, Filistin'in onurlu davasından, Yezidi köyündeki elma ağacından, ihanetlerden, arkadaşlıklardan söz ederler. Hepsinin ortak noktası, seslerine hep bir ses aramaktır. Dağıttıkları umuttur çünkü, umut başkalarıyla paylaşılmazsa neye yarar?

Onat'la birlikte ülkemin güzel insanları gelip geçer Onat'ın mektuplarında. Tek gözlü kerpiç damında, sabah akşam *Suç ve Ceza*'yı okuyan, "gel şimdi haberi Raskolnikof'tan verelim," diye başlayıp koskoca romanı bir Köroğlu hikâyesi gibi anlatan garip çoban, mapus arabasının geçtiği yollarda sabırla bekleyen bir kadın, Yezidi köyünün akılalmaz olgunluktaki çocuğu Rabi, daha niceleri...Nasıl bir zenginliktir bu Türkiye toprağı? Onat'ın mektuplarını bunca etkili kılanı, Batı ve Doğu kültürlerinin oluşturduğu bu güzelim insanları, yoğun bir akıl ve duygu süzgecinden geçirerek; dille, işini seven bir kuyumcu titizliğiyle oynayarak, bir sinema adamı gibi her şeyi taa en baştan kurgulayarak anlatmasıdır belki de.

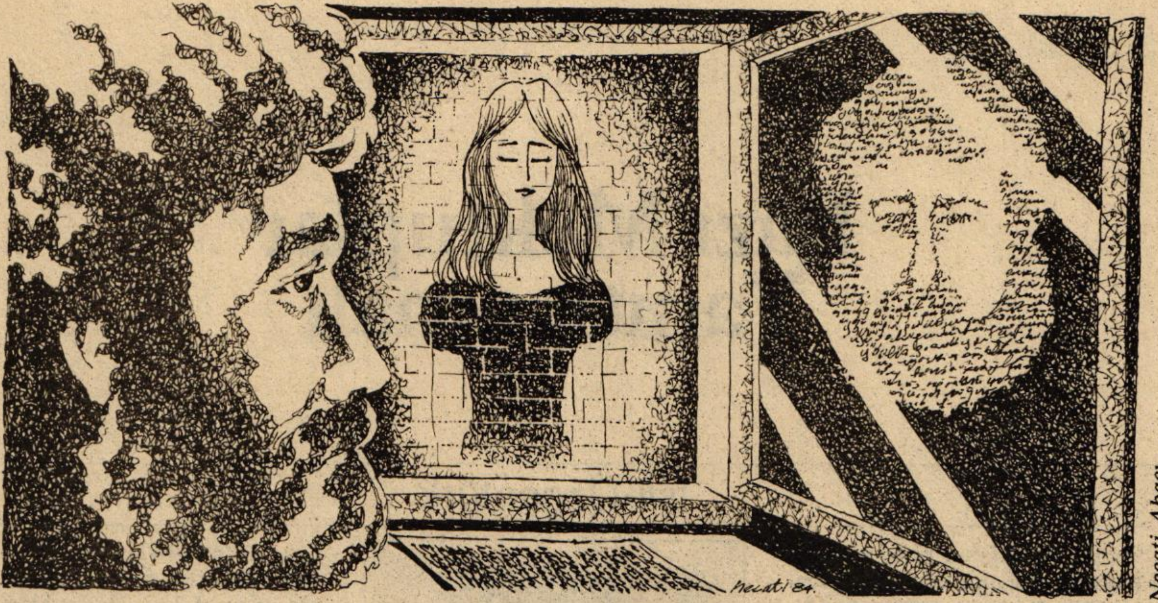
Onat'ın mektuplarında Sırat köprüsünde bir adam duruyor. Bir yanı Cesara Pavese, bir yanı Turnalar Semahı, hep bir şeylerle hesaplaşıyor, geçmişle, günle, gelecekle ve bir ses soruyor:

Neden ben hep susmak zorundayım?

Sesin üstüne Orhan'ın, Ali'nin çocuklarına sarılmış gülen yüzleri, Vasıf'ın inatçı sevinci, Sevgi'nin şen kahkahası, Güney'in sessiz bakışı birer fotoğraf olarak düşüyor.

Ve ses hep soruyor: Neden ben hep susmak zorundayım?

Bu bir kitap tanıtma yazısı değil, olsa olsa posta kutusuna usulca atılmış bir mektup, bazı mektuplar yanıtsız kalmamalı.

Mont-Souris Parkı

Nedim Gürsel

O yaz Figuier Sokağı'na taşınmamıştım henüz. Karımla birlikte Glacière Sokağı 123 numarada oturuyorduk. İki odalı bir çatı katında. Karanlık bir avluya bakıyordu pencereler. Yatak odamızın önü açıktı ama çalışma odası olarak düzenlediğimiz öbür odanın tam karşısında kırmızı tuğlalı, kirli bir duvar vardı. Masamı duvarın karşısına, yaşlı bir karı kocanın oturdukları katın neredeyse önüne yerleştirmiştim. Gece masama oturup lâmbayı yaktığımda perdeleri çekmem gerekiyordu. Oysa cama vuran ışıkta suretimi görmek, kâğıtların üzerine hafifçe eğilmiş başın kendi başım olduğunu bilmek istiyorum. İnsanın yazarken kendini bir başkasıymış gibi duyumsaması rahatlatıcıydı. Görünmez bağlarından, günlük yaşamın zincirlerinden kurtuluyordu böylece. Hem kendi hem de bir başkası, **öteki** olabiliyordu. Lâmbayı yakınca camdaki suretim yaklaşıyor, giderek benim yerimi alıyordu. Kuyudan su çeker gibi sözcükleri bulup kâğıda döken, tümceleri birbirine bağlayan, sonra eklem yerlerinden ayırıp yeniden düzenleyen ben değildim, oydu. Karşı apartmanda oturan yaşlı karı koca tatile gittiklerinden geceleri rahat çalışabiliyordum. Perdeleri çekmek gerekmiyordu çünkü. Akşam altı kat merdiveni çıkıp odaya girdiğimde soluk bile almadan masamın başına geçiyor, lâmbayı yakar yakmaz gövdemin gevşeyip çözüldüğünü, gün boyu yakamı bırakmayan sıkıntının giderek benden uzaklaştığını ayrımsıyordum. Penceredeki suretin konumu benim konumumun aynıydı. Eski bir masada darmadağın duran kâğıtların arasındaydı o da. Hafifçe kamburunu çıkarıp izmarit dolu kül tablasının yanına dirseğini dayıyordu. Sağ eliyle yazarken arada bir başını kaldırıyor, dalgın gözlerle boşluğa bakıyordu. Onun da sakalları, biçimsiz saçları vardı. Altı kat merdivenin yorgunluğunu hemen atıveriyordum üzerimden. Sözcükleri arayıp bulan, onları dilediği gibi yan yana dizen oydu artık. Bense sınırsız bir özgürlüğün, her şeyin mümkün olabileceği - belli bir tutarlılık koşuluyla elbet-bir imgelem dünyasının içine yerleşiyor, onunla yer değiştirip aynanın öte yanına geçiyordum. Üzerimden çatı uçuyor, bulutlar gökyüzüne savuruluyordu. "Üzerimden çatı uçtu, bulutlar gözyüzüne savuruluyor" diye yazıyordum çünkü. "Rüzgar okyanusa karşı yeldeğirmenlerini döndürüyor" diye yazınca rüzgâr okyanusa karşı yeldeğirmenlerini döndürmeye başlıyor, varoluşun ağırlığından kurtulup yeğnileşen bilincim kanatlanıp uçuyordu. Sözcükler, altın başaklı ekinlerin dibinden baktığım mavi göğün uçsuz bucaksız harmanında savrulup kâğıtlara dökülürken dünyam genişliyor, duvarlar yıkılıyordu. O yaz çok güzel bir yazdı. Figuier Sokağı'na taşınmamıştım henüz. Akşamüstü Mont-Souris parkında yaptığımız gezintiden sonra karım sinemaya, ya da şimdi adını anımsayamadığım bir kadın arkadaşını görmeye gidiyordu. Bense hemen eve dönüyor, masanın başına otuyordum. Gecenin geç saatlerine dek yalnızlığın, sınırsız özgürlüğümün tadını çıkarıyordum böylece.

O yaz, nedense görülmemiş sıcaklar oldu. Gazeteler Paris'e kor yağdığını bile yazdılar. Karım da, beni rahatsız etmemek için önce hafta sonlarını, sonra da tüm geceleri arkadaşıyla geçirmeye başladı. Mont-Souris parkında yaptığımız gezintelere hiç ara vermedik ama. Sabah telefonlaşıyor, öğle yemeğini birlikte yedikten sonra parka gidiyorduk. Kuğulu gölün kıyısındaki banklardan

birine oturup akşama dek söyleşiyorduk. Karım gece gördüğü filmi ya da arkadaşıyla yaptıklarını anlatıyor, bense gölde süzülen beyaz kuğulara, yeşil başlı ördeklere, önümüzde sıçrayıp duran allı pullu balıklara bakıyordum. Sessizliğim merak uyandırmıyordu karımda. Yazdıklarımdan söz etmeyi sevmediğimi biliyordu. Gece yalnız gittiği filmler çoğunlukla korku filmleriydi. Bu tür filmlere duyduğu ilgi birlikte yaşamaya başladığımızdan beri artmıştı. Arada bir beni de sürüklüyordu peşinden. Hiç istemediğim halde Drakula'nın serüvenlerini izlemek zorunda kalıyor, gece iner inmez uzamaya başlayan ön dişleriyle genç ve güzel kadınların kanlarını nasıl emdiğini kayıtsızlıkla seyrediyordum. Karın deşen Jack'ın sisli Londra sokaklarında kurbanlarını nasıl pusuya düşürdüğünü, polisin elinden kaçmak için ne gibi düzenler kurduğunu, kadavraları dirilten Dr. Frankeştayn'ın nasıl başka kılıklara girdiğini ezberlemiştim artık. Ama karım her defasında yeni bir tad alarak izliyordu bu tür filmleri. Mezarlarından fırlayan hortlakların, gündüz insan gece kurt olan canavarların dünyasında mutluydu. Karımın bu ilgisi beraberliğimizin güvencesiydi bir bakıma. Günlük yaşamda adı gibi gerçekten melek olan karım, bilinçaltına itilmiş öldürme eğilimini korku filmleri görerek tatmin edip rahatlatıyordu anlaşılan. Buysa, benim gibi kendi dünyasında yaşayan korkak bir erkek için az şans sayılmazdı. Her akşamüstü, kuğulu gölün kıyısında oturduğumuz sürece mutlaka bir korku filmi anlatıyordu bana. Yarı insan yarı hayvan canavarlardan, gece evleri dolaşıp çocukların kanını içen hortlaklardan söz ediyordu. Anlattıkları, Mont-Souris parkının dinginliği ve kuğuların zarifliğiyle bağdaşmayan şeylerdi. Ama karımı kırmamak, özellikle de rahat bir yaşam sürebilmek için onu dinliyordum. Arada bir susuyor, bakışlarını gölün öbür kıyısından başlayan iri gövdeli, sık yapraklı ağaçlara yöneltiyordu. Filmi en heyecanlı yerinde kesip birden durgunlaşması, bir süre parkın derinliklerine dalıp gitmesi kaygılandırıyordu beni. Ama bu durgun hali pek fazla sürmüyor, bir anlık sessizlikten sonra elimi sevecenlikle tutup o güzel sesiyle kaldığı yerden devam ediyordu. Yumuşak, beyaz elinin içinde rahatlıyordu elim. "Dün gece hiç uyumamışsın yine" diyordu. "Sabaha dek yazdığın elinin titremesinden belli. Bense, her zamanki gibi mışıl mışıl uyudum." Beni bu denli iyi anlayan, böylesine yakınlık duyduğum bir başka kadın olmamıştı yaşamımda. Onu yitirmek korkusuyla her istediğini yerine getiriyor, beraberliğimizin sürmesi için elimden geleni yapıyordum. Mutlu sayılırdık. Her dakika birlikte olan, birbirlerini sürekli gözaltında tutan çiftlerden çok daha mutlu. Biz gündüzleri beraber oluyor,geceleri ayrılıyorduk. Yalnızca o yaz değil, ömür boyu sürmesini dilediğimiz bir anlaşmaydı bu. Öğle yemeğini dışarda yedikten sonra Mont-Souris parkında dolaşıyor, kum havuzunda oynayan çocukların, emekli memurlarla genç annelerin arasına karışıyorduk. Çimenlerin üzerinde sarmaş dolaş yatıyorduk sonra. Bazan, birbirimizi isteyince, parkın hemen yanındaki evimize dönüyor, merdivenlerde başladığımız sevişmeyi akşama dek yatakta sürdürüyorduk. Güzel, esmer bir teni vardı karımın. Diri göğüsleri, geniş kalçalarıyla çekici bir kadındı. Ama çekingendi biraz. Kalabalığın içinde ondan uzak durmamı, yerli yersiz orasına burasına dokunmamamı istiyor, taşkınlığımdan dolayı beni her zaman suçluyordu. Gece olunca O, korku filmlerine dönüyordu, bense masamın başına.

Suretim her gece camdaydı. Arada bir başımı kaldırıp karşıya baktığımda kendimi görebiliyordum. Lâmbanın ışığında kâğıtlara eğilmiş bir adam durmadan yazıyordu. Her sözcük, imgeleminden doğan her öykü kahramanı, gerçek dünyayla arasına bir duvar örüyor, onu kendi konumundan, her yanı kitaplarla dolu odasının dar mekânından uzaklaştırıyordu. Yazdığı sözcüklerin, yarattığı insanların dünyasındaydı artık. Denizaşırı yolculuklara çıkıyor, uzak kentlerin kalabalık caddelerinde, güneşli sokaklarında dolaşıyordu. Denizi, rüzgârı, bozkırda kavak ağaçlarını, uçsuz bucaksız uzayıp giden çölü, çölde deve kervanlarıyla bedevileri, okyanusta dağ gibi yükselen dalgaları, her şeyi, her şeyi yazarak kucaklamak istiyordu. Bazan da bir odaya kapanıyor, kızgın gövdesiyle bir yatağın dipsiz karanlığına iniyordu. Yazdıkça pekişiyordu özgürlüğü. Kendinde başkalarını bulmak, düşlediği kadınlara dokunabilmek amacıyla olmadık öyküler uyduruyor, değişik raslantılar, ilginç buluşmalar tasarlıyordu. Ama her defasında ellerinin arasından kayıp gidiyordu yarattığı dünya. Gittiği kentler, özlediği kadınlar, coşkuyla kucakladığı doğa, derinliğine indiği karanlık yataklar, sabun köpükleri gibi havada dağılıveriyor, geride izleri bile kalmıyordu. İşte o zaman kalkıp pencereyi açıyordum. Aşağıda susan karanlık avluya bakarken tanımlayamadığım bir yalnızlık kaplıyordu içimi. Bir sigara yakıp pencereyi kapatıyor, masamın başına geçerek kaldığım yerden devam ediyordum.

Bir gece, yeni bir öyküye başlamak için masama oturup lâmbayı yaktığımda havanın olağanüstü sıcak olduğunu ayrımsadım. Suretim her zamanki gibi camdaydı. Kalkıp pencereyi açamazdım. Yan odanın penceresindense yeterince serinlik gelmiyordu. Güneşin gün boyu kızdırdığı çatıların altında fırın gibi yanıyordu oda. Gömleğim oturduğum sandalyeye yapışmış, alnımda boncuk boncuk ter birikmişti. Kâğıtların üzerine damlayacaktı neredeyse. Kalkıp soğuk bir duş aldım. Ama bir süre sonra yine boncuk boncuk ter birikti alnımda. Yazmaya ara vermek istemedim. Öykü çok iyi ilerliyordu çünkü. Aynı tempoda devam edersem gece yarısına doğru bitirebilirdim. Akşamüstü Mont-Souris parkında günlük gezintimizi yaparken karım ressam Rousseau'dan söz etmiş, onun bir süre bu parkta gümrük memurluğu yaptığını söylemişti. O yıllarda Paris'in gümrük kapılarından biri burada bulunuyormuş. Rousseau'nun tablolarındakitropikalbitkiler, gizemli yaratıklar, göreni benzersiz bir düş evrenine çeken o müthiş renklerle Mont-Souris parkı arasında bir ilişki kuramamıştım. Park günlük yaşamın, aile düzeninin bir uzantısıydı benim için. Anneler çocuklarını gezdirmek, emekliler geçmişin mutlu ya da mutsuz günlerini anımsamak, gençlerse park bekçisine inat çimenlerin üzerine uzanıp öpüşmek için geliyorlardı. Akşam güneş batarken atlıkarıncanın üzerinde keyfine diyecek olmazdı çocukların. Çığlık çığlığa doru atların, son model yarış arabalarının, çatal boynuzlu geyiklerle benekli tavşanların üzerine çıkıp fır dönmeye başlarlardı. Göldeki kuğu ve ördekler de öyle, bir aşağı bir yukarı gidip gelirlerdi, batan güneşe karşı. Su kıyısındaki söğütler kararır, akşam olurken parkı dolduran kalabalık azalmaya başlar, anneler çocuklarıyla mutlu yuvalarına, sevgililer kentin cümbüşüne dönerlerdi. Diyeceğim, ilk bakışta hiçbir benzerlik yoktu Rousseau'nun dünyasıyla Mont-Souris parkı arasında.

Karımdan ayrılıp eve geldiğimde

hava çoktan kararmıştı. Kitaplıkta Rousseau'yla ilgili bir şeyler aradım. Elime ressamın röprodüksiyonlarından bazılarını içeren bir kitap geçti. Sayfaları çevirdikçe Mont-Souris parkının değiştiğini, ağaçların tropikal bitkilere, göldeki kuğu ve ördeklerin rengârenk kuşlara dönüştüklerini, aile kalabalığından uzak tenha köşelerde sevimli ama korkunç yaratıkların insanı derin bir uykuya, pek ayırımına varmasa da ıslak tüylerle kaplı gövdelerin karanlığına doğru çektiklerini anladım. Rousseau'nun tablolarından birinin öyküsünü yazmak geldi aklıma. Yakın dostlarının bile denizaşırı yolculuklara çıktığını, uzak ülkelere gidip oralarda gördüklerini çizdiğini sandıkları Rousseau'nun gerçekte Paris'ten hiç ayrılmadığını bilmediğim için, ressamın en şaşırtıcı tablolarından biri olan "Yılanlı Kadın" da karar kıldım. Bu tablodaki kalın gövdeli, parlak gözlü, tüylü yaratığın boynuna doladığı korkunç yılanla Mont-Souris parkında ansızın karşıma çıkabileceğini düşündüm. Eğrile büküle gökyüzüne tırmanan dallarında kapkara yılanların oynaştığı, kocaman yapraklarının gölgesine pembe yeşil kuşların konduğu tropikal ağacın altında flüt çalan bu yaratık bir kadın mıydı, yoksa orman perilerinin peşinden koşup onları gebe bırakan keçi ayaklı tanrı Pan mı? Tablonun kendisini değil bende uyandırdığı çağrışımları yazmak için masaya oturduğumda öykü hazırdı kafamda. Rousseau'nun tablosundan yola çıkarak Mont-Souris parkında ayışığında yapılan bir gece gezintisini anlatacaktım. Öykünün kahramanı her gün karısıyla birlikte gezindiği parka gece yalnız gittiğinde bu acaip yaratıkla karşılaşacak, onun peşine düşerek her köşesini bildiğini sandığı Mont-Souris parkının gizlerini, olağanüstü güzelliklerini keşfedecek, başından türlü serüvenler geçtikten sonra gün doğarken evine, günlük yaşamın tekdüzeliğine dönecekti. Heyecanla yazmaya başladım. Her geceki gibi camdaki suretim bana doğru yaklaştı, giderek masadaki konumuma yerleşti. Rouesseau'nun tablosundaki renk düzenine uygun sözcükleri, o gerçekle düş arası dünyaya özgü biçimlerin dilsel karşılıklarını aramaya, hem ürkütücü hem de son derece dinginlik veren doğanın hışırtısını duymaya başladı. Gecenin sessizliğinde duyduğu bu garip hışırtıydı ona yol gösteren. Tüylü yaratığın çaldığı flütün ezgisi de yılanların ıslıklarına karışıyor, o güne dek hiç görmediği notalar, sözcüklere dönüşmeden önce ayışığında parlayan gölün durgun suyuna bir dalıp bir çıkıyorlardı.

Yazmaya dalmış, kendimi Rousseau'nun büyüsüne bırakmıştım. Bir ara başımı kağıtlardan kaldırıp karşıya baktığımda dehşetle irkildim. Suretim camdan silinmişti. Korkuyla yerimden fırlayıp pencereyi yokladım. Kapalıydı. Masama dönüp iyice baktım cama: her gece orada yazı yazan sakallı adam yoktu. Gözlerimi ovuşturup yeniden baktım: Camda ne kendi suretim vardı, ne de başka bir görüntü. Lâmbayı söndürdüm hemen. Uzun süre karanlıkta bekledim. Kalbimin küt küt atışını duyuyor, ne yapmam gerektiğine bir türlü karar veremiyordum. Umutla lâmbayı yaktım. Camda suretimi görünce rahatladım birden. Hiçbir şey olmamış gibi, kaldığım yerden öyküyü yazmaya devam ettim. Ama bir süre sonra, başımı kâğıtlardan kaldırıp karşıya baktığımda camda hiçbir şey göremedim. Suretim kaybolmuştu yine. Lâmbayı söndürüp bir süre bekledikten sonra yeniden yaktım. Ne kendi suretim, ne de başka bir görüntü belirdi camda. Masadan kalkıp korkuyla banyoya koştum. Lavabonun lâmbasını yakıp aynaya eğildiğimde hiçbir şey göremedim. Altı kat merdiveni nasıl indiğimi, sokak kapısını açıp Reille Caddesine ne vakit yürüdüğümü anımsamıyorum. Mont-Souris parkının yan kapısına geldiğimde soluk soluğaydım. Buz gibi bir ter boşanmıştı sırtımdan. Boğucu sıcakta titriyordum. Parmaklıkların üzerinden atlayarak parka girdim. Kimseler yoktu görünürde. Solda, park bekçisinin iki katlı lojmanında ışıklar sönmüştü. En küçük bir aydınlık bile sızmıyordu açık pencerelerden. Gecenin ileri bir saati olmalıydı. Ürkek adımlarla yürüyerek atlıkarıncanın önünden geçtim, her akşamüstü karımla oturduğumuz banka çöktüm. Gece sessizdi. Gölün karanlık suyuna baktım bir süre. Kentin uğultusu oturduğum yere dek gelmiyordu. Sinemaların dağıldığını, ışıklı bulvarlarda arabaların, kahve teraslarında insanların giderek azaldığını düşündüm. Tuhaf bir acı duydum içimde. Artık eve dönemezdim. Az önce yaşadığım ürpertici olayın etkisindeydim halâ. Tekrar masamın başına dönüp lâmbayı yakacak gücüm yoktu. Belki de başımdan geçmemişti böyle bir olay, aynada görüntümü yitirdiğim gerçek değildi. Bir ara korkuya yapılmış, yanılgıya düşmüş olabilirdim. Yorgunluktan gözlerim iyi seçememiş olabilirdi. Ama bu gece eve dönemezdim artık. Karımı arkadaşının evinde bulup geceyi, günlerden beri ilk kez bir yaz gecesini onunla beraber geçirmek istedim. Karıma söz etmeyecektim bu olaydan. Ertesi gün, hiçbir şey olmamış gibi onu sinemaya gönderdikten sonra masamın başına oturacak, bıraktığım yerden öykümü yazmaya devam edecektim. Bu olasılık epeyce rahatlattı beni. Tam oturduğum yerden kalkmak üzereydim ki bir el omuzuma dokundu. Dönüp baktım kimse yok. Aynı anda yaprakların hışırdadığını duydum. Oysa en küçük bir esinti bile yoktu havada. Kalkıp parmaklıklara doğru koşmak, bir an önce bu uğursuz parktan kaçıp kurtulmak istedim. Ne var ki donup kalmıştım oturduğum yerde. Kalkmak şöyle dursun hareket bile edemiyordum. Sanki biri, tanımlayamadığım bir güç, gövdemi aşağıya doğru çekiyordu. Mermer bir yontu gibi öylece kalakaldım. Göl karanlıktı. Gözkapaklarımın giderek ağırlaştığını, ayak uçlarımdan dizkapaklarıma doğru yükselen suyun tüm gövdemi sarıp beni derinliğine çektiğini anımsıyorum.

Nasılsa uyumuşum. Uyandığımda bankın üzerindeydim halâ. Giysilerimi yokladım, ıslaktılar. Ay çıkmıştı... Yusyuvarlak, kocaman bir ay. Işığı göle vuruyor, suyu gümüşlendiriyordu. Her yeri aydınlatmıyordu ama. Gölün yarısı karanlıktaydı. Ne kuğular vardı görünürde, ne de ördekler. Balıklar da uyumuş olmalıydılar. En küçük bir kıpırtı yoktu suyun yüzeyinde. Birden gölün karanlık yanından bir beyaz kuğu süzüldü, gelip karşımda durdu. Ayışığında kanatlarının pembeye, uzun, ince boynunun yeşile boyandığını gördüm. Sonra geldiği gibi kayıp gitti suyun üzerinden, karanlığa karıştı. Bir de baktım karım yanımda oturuyor. Onu gecenin bu saatinde Mont-Souris parkında görmek hiç de şaşırtmadı beni. Akşamüstü gezintilerimizden birinde gibiydik. Her şey olağandı. Kuğu, yaprakların hışırtısı, ıslak giysilerim, gecenin sessizliği, her şey. Karım yüzünü bana dönerek

"Geleceğini biliyordum, dedi. Bir gece lâmbanın ışığından, özgürlük

sandığın o korkunç tutsaklığından kurtulup buraya geleceğini biliyordum."

"Artık yazmam mümkün değil!" diye hıçkırdım. Masamda darmadağın bıraktığım kâğıtların acısı içimde kıpırdadı. Sarsılarak ağlamaya başladım. Ellerini saçlarımda gezdirdi:

"Üzülme, çocuklar gibi ağlamayı da bırak artık. Bak yanındayım. Biraz da beni düşün. Seni her gece burada nasıl beklediğimi, yalnızlığımı düşün."

"Gecelerini beni beklemekle geçirdiğine inanmıyorum! diye bağırdım, her gece bir başka eğlencedeydin!"

"Söylediklerim yalandı. Anlattığım filmler de. Her gece, sen tutsaklığına döndükten sonra gizlice buraya geliyor, parkta dolaşıyordum."

"Peki ama neden?" diye sordum merakla. Yanıma sokuldu, her zaman yaptığı gibi elimi yumuşacık, beyaz elinin içine alarak:

"Bilemezsin, diye mırıldandı, lâmbasının ışığında sözcüklerin tutsaklığını yaşayan biri, gövdenin sınırsız özgürlüğünü bilemez."

O anda elimin ıslak, tüylü bir tene değdiğini ayrımsadım. Karımın yüzü değişiverdi birden. Saçları uzadı, ağzı genişledi. Bacaklarının kalınlaştığını gördüm. Göğüsleri daha da irileşti, her yanını tüyler kapladı. Hırsla kendine doğru çekti beni. Kocaman, karanlık ağzını ağzıma dayayıp gövdemi gödesine bastırdı.

"Hadi!", diye, bağırdı sonra. Sesi boğuklaşmış, gözlerindeki siyah parıltılar çoğalmıştı. "Hadi! Yitirecek vaktimiz yok artık! Neredeyse gün doğacak. Ortalık ağırana dek parkın tadını çıkaralım."

Oturduğumuz banktan kalkarak giysilerimizi çıkardık. Kukuletalı, pembe tenli gürbüz çocukların günboyu üzerinde fır dönüp bağırıştıkları atkıkarıncayı, akıllı uslu annelerin banklarında sabırla bekledikleri kum havuzunu geride bırakarak koşmaya başladık. Elim karımın ıslak, tüylü elindeydi halâ. Kalın bacaklarımızdan, iri gövdelerimizden beklenmedik bir çeviklikle koşuyor, ayışığında boğuk sesler çıkartarak çimenleri eziyorduk. Eğrile büküle gökyüzüne tırmanan dallarında siyah yılanların oynaştığı, hışırtılı kocaman yapraklarının gölgesine pembe-yeşil kuşların konduğu tropikal ağaçların altından geçerek parkın derinliklerine daldık.

1984, Erdek.

ADNAN AZAR

*parçalanmış zamanlar'*dan

SÖZÜN SONU

yüzün nasıl şimdi
yüzün ışıltılarda ve
kör aydınlıkta nasıl

kalın ve karanlık bir perdeyi tırnaklıyorum
ellerim büyüyor
iz sürüyorum titrek bir mum ışığında
yanımsıra arkadaşlarım
ve sevgi ölüleri

derin ve karanlık bir denizde
yalnızım şimdi
yüzünü düşünüyorum
ve sanki çocukluğumun hiç olmamış
uçuk yelkeniyle
bir yanlışlığı tüketiyorum
koşarak
ve koşturarak onmaz bir geleceği

kalın ve karanlık bir perdeyi tırnaklıyorum
kimliğim gelecek adreslerin fırtınasında
ellerim büyüyor ve böylece
eskimiş anlamlar çoğaltıyorum
flüt sesleri, gramafonlar, kule gölgeleri
geçip gidiyor kangren sanrılarıyla
yüzümün kelimeleri arasından

eksik yaşanmış gölgeler geçiyor aydınlıklardan
artık çiçekler değil, kelimeler istiyorum
diri ve acemi kelimeler

kırmızı ölümleri çoktan unuttum
yüzünü düşünüyorum
ışıltılarla ve rüzgârlarla bir
yüzünü çocukluğuna gömüyorum

Topal Tavşanla Yiğit Kardeşler

Mehmet Başaran

Adamın biri yüzünü batan güne dönmüş mırıldanıyormuş:

Hak hak, gel hele şöyle
Bu dünyada fırsatın var
Hangi fidanı diktin
Hangi tarlayı göverttin söyle
Dün varmış bugün yok
Bak, ne gül kaldı ne bülbül
Bir uçtan gider olduk
Ne güne cıvıl cıvıl canın
Dünkü kalan kız dilberi
Bugün bilin eldeki varı

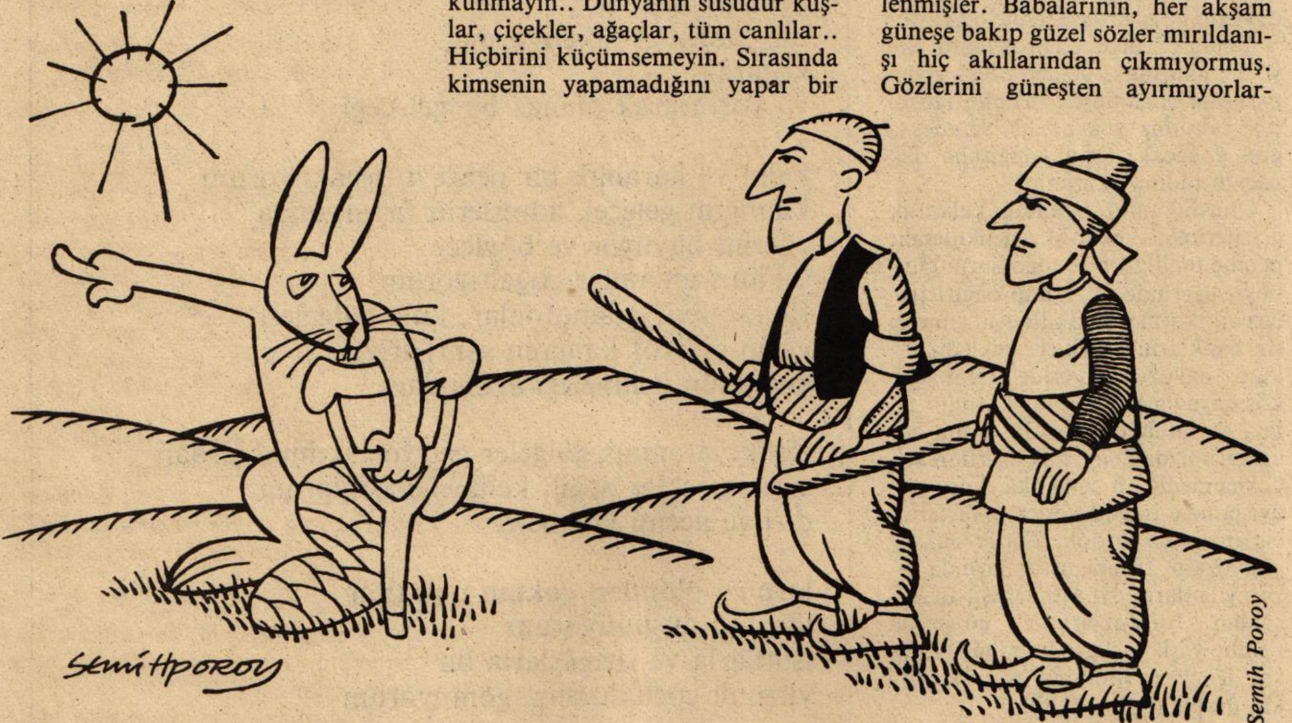
Sözleri bitince uzaklara bakıp derin derin iç çekmiş... Yoksulmuş, çok şeyler düşünmüş, çok şeyler yapmak istemiş ama yapamamış. Karısını yitirdikten sonra, onun bunun yanında çalışarak iki oğlunu yetiştirmeye çalışmış. Onların dünyayı tanımalarını, daha iyi yaşamalarını istiyormuş. İkisini de dizinin dibine çekmiş:

"İnsan doğduğu yerde değil, doyduğu yerde demiş. Benim gücüm kalmadı gayrı. Düşün yollara, akçadağın ardına mavi ovaların ötesine gidin.. Kimbilir belki de güneşin aydınlattığı yerlerden birinde yolunuzu gözleyenler var elleriniz ekmek tutar, dilleriniz gönül kazanır. Siz siz olun, uçana, yeşerene dokunmayın.. Dünyanın süsüdür kuşlar, çiçekler, ağaçlar, tüm canlılar.. Hiçbirini küçümsemeyin. Sırasında kimsenin yapamadığını yapar bir minik karınca, bir topal tavşan..."

Babalarını can kulağıyla dinlemiş iki kardeş, dediklerini anlamaya çalışmış. Yoksulluğun ne demek olduğunu biliyorlarmış. O gece yataklarında bir o yana bir bu yana dönmüşler, "Babamız haklı" demişler, "gayri kendi ekmeğimizi kendimiz kazanmalıyız."

Devrisi gün babalarının elini öpüp, "hoşçakal" diyerek yola çıkmışlar.

Hızlı hızlı gidiyorlarmış. Dik dağlardan, geniş ovalardan geçtikçe gönülleri açılmış. Pırıl pırıl sularda çimmiş, gömgök ormanlarda dinlenmişler. Babalarının, her akşam güneşe bakıp güzel sözler mırıldanışı hiç akıllarından çıkmıyormuş. Gözlerini güneşten ayırmıyorlar-

mış. Nereye gitseler güneş karşılarındaymış; doğuşu başka, batışı başka güzel ediyormuş dünyayı.. Bütün gün mavi gökte nasıl da parlıyormuş. Tamam demişler, babamız her akşam "dünyayı dünya eden güneştir" demek istermiş bize. Öyle ya, o aydınlatmasa, ısıtmasa ne ederdik soğuk karanlıklarda.. Çiçekler kuşlar ne ederdi? Allı yeşilli çiçekler, cıvıl cıvıl kuşlar, börtü böcek, durmadan güneşin türküsünü söylüyormuş. Onlar da söylemeye başlamışlar:

Güzel güneş dost güneş
Biz senin aydınlığında mutluyuz
Kötülükler barınamaz aydınlıkta
Sana doğru yolcuyuz

Yumurtadan yeni çıkan kuşlar
"güneş" der
Toprakta patlayan tohum seni arar
Dağlar denizler seninle güzel
Bütün çiçeklerden güneş tüter

Derken, ulu bir ağacın yanında yolun çatallandığını görmüşler, duraklamışlar bir. Çatal çutal göğe yükselen meşenin yaprakları altın gibi yalbırdıyormuş. Kafa kafaya verip "birimiz bu yola, birimiz şu yola gidelim" demişler.

Büyük kardeş eklemiş:

"Ama her sabah gözümüz tanyerinde olsun. Güzel bir gün başlıyorsa, güneş al aydınlığıyla dağları taşları duvaklıyorsa, işimiz yolunda demektir. Yoook, tanyeri kapalıysa, olduğumuz yerde kalmalıyız"

Kucaklaşıp ayrılmışlar.

O gün durmadan yürümüşler. Birbirinden güzel yerler görmüşler. Güneş de onlarla batıya doğru yol almış, tam toprağa değer gibi göründüğü yerde, gözkamaştırıcı güzelliklere boyamış her yanı. Küçük kardeş, "Şimdi ağabeyimin de gözü ordadır, babam güneşe bakıp güzel sözlerini mırıldanmaya başlamıştır" deyip, son ışık sönünceye değin batıyı izlemiş. Sonra da geceyi geçirecek bir yer aramış kendine. Dolanırken iniltiye benzer bir ses gelmiş kulağına. Az ötede yaralı bir tavşan yuvarlanıp duruyormuş. Sokulup bakmış, bacağı kırıkmış. Hemen gömleğinden bir parça yırtarak kırık ayağı güzelce sarmış. Tavşanı da yanına alarak bir oyuğa girmiş, tepenin altına doğru giden derin, karanlık bir oyukmuş bu. Çok geçmeden kırık bacaklı dostuyla koyun koyuna uyuyakalmışlar...

Az sonra bir ses duyulmuş:

"Karanlıklar ülkesine hoş geldin insanoğlu. Gayri güneşi, aydınlığı unut... Burası da güzeldir. Tatlı uyku, tüm yorgunlukları dinlendirir. Ağrıya sızıya iyi gelir. Çeyiz sandığımda makas kesmedik, iğne delmedik düşler vardır.. İstersen..."

Küçük kardeş korkmuş, kalkıp kaçmak istemiş oradan, ama eli ayağı kımıldamıyormuş.

Ses, konuşmayı sürdürmüş:

"Oooo! canın mı sıkıldı? Hoşlanmadın mı karanlıktan? Eh, alışırsın alışırsın.. İstersen, karanlığın türküsünü söyleyeyim sana:

Bir ana gibidir gece
Kalın kara yorganını
Örter her şeyin üstüne
Kalın, kara sesiyle sonra
Türküler söyler

Acılar diner karanlıkta
Yorgunluk biter
Toprağa denize benzer karanlık
Kalın kara sesiyle
Türküler söyler

Düşler ülkesine açılır kapısı
Yıldızdan yıldıza salıncak kurulur
Gökkuşağı altından geçip
Samanyolunda gezilir"

Topal tavşan, yarasını saran insanın bir türlü uyanamadığını görünce telaşlanmış..Yüzünü yalamış, kulaklarını çekiştirmiş, ayaklarının altını gıdıklamış, ama gözlerini açtıramamış. Korkmuş. Topallaya topallaya oyuktan çıkıp bir yardımcı aramaya koyulmuş...

Büyük kardeş uyanınca başını doğuya çevirmiş, bakmış ki tanyeri yangın gibi.. Dağlar al al sırmalanmış, sonra kocaman harman kadar bir güneş yükselivermiş. "Günaydın güzel güne, dost güneş!" deyip yola koyulmuş. Kuşlar "güüür!" diye önünden havalanıyor, takla atarak cik cik uçuyormuş. Suya inmiş tilkiler, tavşanlar hoplaya zıplaya ormana dalıyormuş. Birden topal bir tavşan görmüş, usul usul yanına sokulmuş. Ayağı sarılıymış, hem de kardeşinin gömleğinden bir parçayla.. Hayvancağız yardım ister gibi bir sokuluyor, bir tepeye yöneliyormuş. Büyük kardeş, kardeşimin başına bir hal geldi galiba diye düşünmüş, korka korka tavşanı izlemeye başlamış.

Gide gide tepenin altına uzanan oyuğa varmışlar. Küçük kardeş, öylece yatıyormuş. Ağabeyi eğilmiş, göğsünü dinlemiş, yüreği atıyormuş. Seslenmiş, dürtüklemiş, bir türlü uyandıramamış. Hemen kucağına alıp topal tavşanın ardından gün ışığına çıkarmış.

Neden sonra kardeşi mırıldanarak gözlerini aralamış:

Bir anne gibidir gece
Kalın kara yorganını
Örter her şeyin üstüne...

"Hişt, hişt! kendine gel. Ne'oldu sana böyle? Tanıyamadın mı, benim ben, Ağabeyin!. Şu topal tavşancık var ya, o getirdi beni buraya.. Getirmeseydi, belki de o karanlık mağrada ölecektin..."

Temiz havada kendini toparlayan kardeş, ağabeyine sarılmış:

"Topal tavşan mı dedin?"

Kucağına alıp topal tavşanı sevmiş, sonra da başından geçeni anlatmış.

Bir kez daha karanlıklar ülkesine giden oyuğa bakıp, hızla oradan uzaklaşmışlar. Tavşan zıplaya zıplaya önlerinde gidiyormuş. Gün tepeye dikildiğinde, susuzluktan dilleri damaklarına yapışmaya başlamış. Geçtikleri yerde toprak çatlak çatlak; otlar, ağaçlar sapsarıymış. Su diye yoklamadık taş dibi, çalmadık kapı komamışlar. Rastladıkları insanların benizleri kül gibiymiş: "Biz de susuzuz, biz de yanıyoruz" diyor, boş testileri, akmayan çeşmeleri gösteriyormuş köylüler. Sonunda Nineceğin biri kokmuş, çamurlu suyla dolu bir bardak uzatmış.

"Nedir bu hal bire Ninem, bu nasıl ülke böyle?" demiş ağabey.

"N'oldu pınarlarınıza, çeşmelerinize, derelerinize, çaylarınıza?"

Kadıncağız, iki gözü iki çeşme, anlatmış:

"Ah oğullar, bizim derdimiz gibi dert yoktur dünyada.. Bir zamanlar bizim de gürül gürül akan sularımız, gömgök ağaçlarımız, çiçekli çimenli bahçelerimiz vardı. Biz de şakır şakır bol sularla yıkanır, buz gibi sular içerdik. Kara Dev başımıza bela kesilince, olanlar oldu bize.. Giderek yandı kavruldu ortalık. Yeşillikleri, serinlikleri unuttuk. Dünyamız daraldı. Bir yerlere de gidemiyoruz. Şu dağın ötesi bize yasak.."

Çok üzülmüş kardeşler. Babalarının sözleri akıllarına gelmiş. Belki de işe yarayacağımız yer burasıdır demişler.

Küçük sormuş:

"Peki Nineciğim, kurtulmaya çalışmadınız mı? O kara deve bir gücü yeten çıkmadı mı?"

"Çalışmaz, çırpınmaz olur muyuz oğlum, çırpındık ama olmadı.

Nice bileği bükülmez yiğitler, şu belayı ortadan kaldıralımdeyipgitti de dönmedi. Nice anaların, gelinlerin gözleri yollarda kaldı. Elimizi kolumuzu bağladı korku. Bereket sonunda Köse Ağa işe el attı da, haftada bir gün testimizi kabımızı doldurabiliyoruz."

"Köse Ağa mı! Bileği bükülmez yiğitlerin yapamadığını o nasıl yaptı?"

"Nasıl olacak, tümümüzü alana topladı. 'Komşular, bu iş zorla olmaz, düşmanı kızdırırsak, daha büyük belalar gelir başımıza' dedi. 'Bugün suyumuzu kesen, yarın canlarımıza göz diker.. En iyisi onunla anlaşmak.. Kolay değil, ama uygun görürseniz ben gidip konuşmaya çalışayım.? Sonra gidip konuştu. Akıllı adamdır. Yaptığı anlaşmaya göre kimse dağa yaklaşmayacak, öte yüze geçmeye kalkışmayacak.. Haftada bir gün sular akacak, kadınlar çeşme başına varacak.. Denilenlere uyulmazsa, hem sular kesilecek hem de her gün bir kızımızı alacak Kara Dev.."

İki kardeş birbirine bakıp kalmışlar. İkisinin de aklından geçen aynıymış. "Bu işin içinde bir oyun olduğu belli. Nasıl etmeli de bu insanları kurtarmalı? Köse Ağaya sokulup biraz onu tanıyamaz mıyız?"

Topal tavşanın ardına düşmüşler. Köyün dışında koca duvarlarla çevrili bir evde oturuyormuş Köse Ağa.. Kapısında değişik giysili bekçiler varmış. Gizlice sokulup içeriye kulak vermişler, adamın bahçesinden su şırıltıları geliyormuş.

"Tamam demiş Ağabey, Köse'yle Kara Dev'in oyunu bu. Köse'nin suları akıyor. Korku, dünyalarını karartmış buradakilerin, düşünemiyor, gerçeği göremiyorlar."

Kardeşi, denilenleri pek kavrayamamış:

"Neler diyorsun sen Ağabey, karanlıkla aydınlıkla ilgisi ne bu işin?"

Topal tavşan, durumu anlamış gibi sevinç taklaları atıyormuş önlerinde, sonra da, köylülere çıkılması yasaklanan dağın yamacına vurmuşlar. Tavşan kocaman kulaklarını dikerek çevreyi koklaya dinleye bir süre gidiyor, sonra art ayakları üzerinde doğrularak "yaklaşın,tehlike yok" der gibi işaret veriyormuş.

Gide gide, dağın gediğine varmışlar, bi de ne görsünler: Suyun gözesindeki ulu ağacın altında Köse ile Kara Dev oturmuş yemek yemiyor mu!.. Önü kapatılan koca su da, gürül gürül, devin tarlalarına akıyormuş.. Oralar çayırlık çimenlik, gömgök yerlermiş..

Küçük kardeş:

"Şimdi ayaklarım suya erdi" diye fısıldamış. "Oyun dediğini şimdi anladım. Demek Köse bunun içindüşmanın kızdırılmasını istemiyor, komşuların yüreklerine korku salıyormuş. Oysa gerçeği kavrayıp hepsi kazmaya küreğe bir sarılıverseler..."

Ağabeyi susmasını işaret etmiş,görünmemeye çalışarak geriye dönmüşler.

O akşam Nine'ye konuk olmuşlar, gördüklerini, düşündüklerini ona anlatmışlar. "Sen de konu komşuya yay bunları" demişler. Kadıncağız korkmuş. "Nasıl güveneyim size" demiş, "yanınızda bir topal tavşan, in misiniz, cin misiniz, neyin nesisiniz bilemiyorum. Hepimizin korktuğundan siz korkmuyorsunuz, hepimizin gidemediği yere siz gidiyorsunuz.. Biz düşündüğümüzü söyleyemiyoruz, siz söylüyorsunuz. Şeytan mısınız nesiniz? Nasıl güveneyim size?"

Ağabey:

"Haklısınız Nineciğim, çok üstünüze varmışlar, güneşi aydınlığı unutturmuşlar size. Gürültü patırtıyla, gözdağıyla, korkunun karanlığını yaymışlar içinize... Köse kim, ne farkı var sizden? Bi düşünsenize.. Kara Dev'le birlik olan Köse'nin oyunu bu. Çevrenizde olup bitenleri göremiyorsunuz!"

"Aman susun, susun!.. Bu yaşta başımı derde sokmayın benim. Daha konuşursanız, gidip Köse'ye şikayet ederim sizi. Halinize acıyıp bir bardak su verdiğime pişman etmeyin beni. Sabah olur olmaz da girin buradan.."

Küçük kardeş söze karışmış:

"Kızma Nineciğim, biz her şeyi gözümüzle gördük, belki yardımımız dokunur size. O gidip dönmeyen bilekleri bükülmez yiğitleri düşünün.. Geride kalan anaları gelinleri düşünün.. Şu tavşan var ya, akıllı bir hayvandır, nöbetçileri oyalar. Birlikte Köse'nin evine sokulalım, şu şırıltılarını duymazsanız hemen gideriz.."

Nineciğin yüreği yumuşamış. Her şeyleri görüp anlayınca da kardeşlere inanmış. Öğrendiklerini komşulara yaymış. Komşular, öfkeli,öfkeli bakmaya başlayınca, Köse Ağa'yı sancılar tutmuş.

Bir sabah gök gürültüsünü andıran seslerle uyanmışlar. Kara Dev, yeri göğü inletiyormuş..

Köse herkesin alana toplanmasını istemiş:

"Bakın" demiş, "artık ben de yatıştıramam bu canavarı. Düşmanı kızdırmayalım demiştim size. Tümden sularınızı keser, her gün bir kız verin bana derse hiç şaşmam. Ne idüğü belirsiz yabancıların ağzına bakıp..."

Birden Nine ortaya atılmış:

"Korkmayın komşular!" demiş, "her şeyi gözlerimle gördüm. Köse oyun ediyor bize, Kara Dev'le birlik olmuş, dünyamızı karartıyor. Gidin bakın onun bahçesinde sular akıyor.."

Köse sallanmış bir, neye uğradığını anlayamadan küçük kardeşin kucağındaki tavşan, onun omuzlarına sıçrayıvermiş.. Korkmuş, kara sarı kesilmiş. Kaçmak isterken, iki kardeşin arasında sıkışıp kalmış:

Büyük kardeş:

"Nine doğru söylüyor komşular" demiş, "görüyorsunuz Köse'nin durumunu.. Bir topal tavşandan bile korkuyor.. Sizleri de Kara Dev'le korkutmuş.. Oyuna gelmişsiniz. Böyledir korku, elini ayağını keser insanın, doğruları göremez olur.. Gökyüzüne bakın, güneşe bakın, dünya ışık içinde... Korkacak hiçbir şey yok... Geri dönmeyen yiğitleri düşünün.. Alın kazmanızı küreğinizi, yürüyün.. Birlik olunca Kara Dev de, Köse de karşı duramaz size..."

Kımıldanmalar, "Doğru, doğru!" diyenler olmuş kalabalıkta..

Nine küreğini alıp gelmiş.

"Yaşlı bir kadın kadar da mı yürek yok bizde?" diyerek, öbürleri de kazmalarına küreklerine sarılıp yürümüşler...

En önde topal tavşan, ardında iki kardeşin arasında Köse, onların ardında da kazmalı kürekli kalabalık, uğultuyla yamacı tutmuş..

Neye uğradığını anlayamamış Kara Dev; homurtusu, böğürtüsü, kazma dişlerini gıcırdatmaları para etmemiş.. Kolu bi yana, budu bi yana, kuyruğu bi yana savrulmuş.. Bentler yıkılmış, suyun gözesi açılmış.. Çeşmeler, pınarlar, dereler, çaylar gürül gürül akmağa başlamış.

Çalgı çağnak, bir şölendir kurulmuş...

İki kardeş güneşe bakıp gülümsemişler: "Babamız bu günü görse kim bilir ne çok sevinirdi" diyerek orada yerleşmeye karar vermişler...

Gerçeküstücülük Bunalım ve Bireysel Başkaldırıdan Doğdu

Erdoğan Alkan

Sembolizmin içinde yeşerdiği 1870-1914 yılları arasında Avrupa sürekli bir barışı yaşadı. 1914'ten sonra ise sürekli değişimlere, devinim ve dengesizliklere tanık oldu. Bu değişimler, bunalımlı bir yüzyıl ve bunalımlı bazı bireyler yarattı. İşte gerçeküstücülük bu bunalım'ın *angoisse*'ın, ancak, toplumsal olmaktan çok bireysel bir *angoisse*'ın ürünü. Akım geniş ölçüde Freud düşüncesinden kaynaklandığına göre *bunalım*'ın ne olduğunu, yine Freud açısından araştıralım.

Avusturyalı ruhbilimci, *L'angoisse et la vi instinctuelle*(1) makalesinde bunalım ve türlerini şöyle tanımlar: "Bunalım duygusal bir durum olduğuna göre, geçmişteki ve tehlikeli bir durumun yeniden üretilmesidir (...) İki türlü bunalım vardır: *I. Gerçek bunalım* Bir dış tehlikeden, yani, herhangi olmuş ya da olası bir durumdan doğar. *II. Nevrotik bunalım* - üç ayrı biçimde belirir. *1. Genel sıkıntı:* Buna "bekleyiş halindeki bunalım" da denir. Ortaya çıkmak için her olanaktan yararlanır. Tipik nevroz sıkıntısıdır. *2. Belli simgelere bağlı bunalımlar:* fobiler. Bunlarda da bir dış tehlike söz konusudur ama abartılmıştır. Kökeni çocukluğa uzanır. *3. Nevroz bunalımı:* süreklidir. Bir dış tehlikeden kaynaklanmaz. Bu sıkıntıyı duyan bir iç tehlikeden, nedenini çözümleyemediği bir tehlikeden korkar.

İşte gerçeküstücü ozanları bu tür iki *angoisse*, dış tehlikeden korku ve daha çok iç dünyalarındaki savaşım, yani nevroz bunalımı bir araya getirdi.

Peki dış tehlikelerden korku nerden kaynaklanıyor? Bu soruyu yanıtlamak için gerçeküstücülüğün ortaya çıktığı ve sürdüğü dönemin, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arası ve sonrasının özelliklerine yeniden bir göz atalım:

★ Kapitalist ülkeler içinde ve arasında hızlı bir üretim, pazar, hammadde ve silahlanma yarışı var. Bu yarış iki büyük dünya savaşının çıkmasına neden oldu.

★ Savaşlar geride yıkımlar, acılar, toplumsal ve ekonomik çöküntülerle dolu ülkeler ve insanlar bıraktı. Kişi yokluk ve güvensizlikle yüz yüze kaldı.

★ Savaş sonrası ülkelerde rejimler değişti. Birinci Dünya Savaşından sonra Rusya sosyalist, Almanya nasyonal sosyalist, İtalya faşist, İspanya frankist bir rejimle yönetilmeye başlandı. Diktatör ve despot yönetimleri seçen Almanya, İtalya ve İspanya'da insan özgürlükleri kısıtlandı. Kitaplar yakıldı. Özgür düşünce, aydınları öldürerek, baskı altına alarak, sindirerek yok edilmek istendi. İkinci Dünya Savaşında Hitler ve faşist yandaşları işgal ettikleri ülkelere ölüm, zulüm ve yıkım taşıdılar, kitle halinde kıyımlar yaptılar. Öte yandan, savaş, beraberinde rejim değişiklikleri de getirdi. Doğu Avrupa ülkeleri sosyalizmi seçtiler. Rejimi değişmeyen ülkelerde de siyasal denge bozuldu. Örneğin, gerçeküstücülüğün doğduğu Fransa, 1940'tan sonra üç ayrı cumhuriyet yaşadı.

★ Atom, Demokles'in kılıcı gibi insanlığı tehdit etmeye başladı.

★ Uygarlığın yerini barbarlık aldı.

★ Sanayileşme sonucu köylerden kentlere, kentlerden büyük kentlere, ülkelerden ülkelere göç hızlandı.

★ Kapitalizmin her on yılda bir yinelenen kronik krizleri yüzünden yüzbinlerce işçi işsiz kaldı, geleceğe güvenle bakamaz oldu, mutlu azınlık ulusal geliri har vurup harman savururken, büyük çoğunluğun satın alma gücü ve yaşam düzeyi düştü. Kısacası Batı Avrupa'da yirminci yüzyıl sürekli bir devinim, dengesizlik ve değişimler yüzyılı oldu.

Bu dış etkenlerin yanı sıra, gerçeküstücü ozanları, bir de /ve en çok/ kendi iç dünyalarındaki, çocukluklarından kaynaklanan nevroz bunalımı etkiledi. Bunalım başkaldırıya dönüştü. Sembolizmin şiir biçimini, daha doğrusu, yüzyıllardan beri süregelen şiir biçimini yıktılar. Estetiği ve plastiği ortadan kaldırdılar. Otomatik yazı, ruhsal otomatizm dedikleri düzyazıya benzer bir biçim koydular. Şiirin dilini değiştirdiler: Ozan, sözcükler, sözcük toplulukları, tümceler arasında bir seçim yapamaz, onlara karışamaz. Bilinçaltından diline o anda ne geldiyse, tıpkı bir yazıcı gibi, onları hiç değiştirmeden kâğıda aktarmak zorundadır. Gerçeküstücüler, bilinçaltının ürünlerini yeteriyle veremediği gerekçesiyle sembolist şiirin özüne de karşı oldular. Ancak bütün bunlar birdenbire gerçekleşmedi, bazı aşamalar izledi.

GERÇEKÜSTÜCÜLÜĞE GİDEN YOL: DADAİZM

Ozanlar, ressamlar, müzisyenler *teknik yenilik* ve *ruhsal coşku* arayışı içindeydiler. Pilot rolü ise şiir oynuyor ve başı Apollinaire (1880-1918) çekiyordu. Gerçeküstücülük(suerrealiste) sözcüğünü ilk kullanan Apollinaire, *Tepeler* (Les Collines) ve *Utku* (La Victoire) şiirlerinde, geleceğin şiir sanatı gerçeküstücülüğü, aranan yeniyi haber veriyordu: *"Bilincin derinlikleri/Yarın kazacaklar sizi/Ve kimbilir hangi canlı varlıklar/Çıkarılacak bu uçurumlardan/Bütün evrenler ile* (Caligrammes, Les Collinges).

"Utku denen her şeyden önce/Uzaktan görünce iyi görmek/Yakından görünce/Her şeyi görmek olacak/Ki böylece yeni bir adı olsun her şeyin" (Caligrammes, La Victoire).

Yeni bir ad'dan söz ediyor Apollinaire. Baudelaire de *"Bilinmeyenin derinliğinde yeniyi bulmak için"* demiyor muydu?

Aranan yeniyi resim *cubisme*'de buldu. Jean Cocteau'nun, Rus balesinin ustası DIAGHILEV'in ortak çabaları ve PICASSO'nun dekorlarıyla, müzikte yeniyi ERIK SATIE (1866-1925) *Parade* ile gerçekleştirdi. Bu yeniyi sinema Marcel HERBİER ve Fernand Leger'nin ortak yapımı *İnsanlık dışı* (Inhumaine) ve *Mekanik Bale,* müziğini Erik Satie'nin yaptığı, Renier CLAIRE'in *Entr'acte*'ı (Ara) ve Louis BUNUEL'in *Endülüs Köpeği ve Altın Çağ*'ı ortaya koydu. Ayrıca, Max Ernst ve Francis PICABIA resimde gerçeküstücü denemeler yapıyorlardı.

Görülüyor ki gerçeküstücülük yalnızca bir edebiyat akımı değil. Romantizmden beri süregelen sanat çabalarının ve Birinci Dünya Savaşının toplumsal, ruhsal ve aktörel etkilerinin ürünü.

Sanatın hemen her dalındaki bu yenilik çabalarının önderliğini Apollinaire yapıyordu. O, dönemin sanat eylemlerini yansıtan bir ayna gibiydi. Ancak, ozan 1918'de, savaştan kalma ve "kan yıldızı" dediği yaradan ölünce sanatsal düşünce alanında bir keşmekeş başladı ve bundan, İsviçreli ozan Tristan TZARA'nın başı çektiği, bir tür düşün karmaşası olan *Dadacılık* (Dadaisme) doğdu. Dada, küçük çocukların değnekten atlara bindiklerinde söyledikleri, dilimizdeki deh deh anlamına benzer, aslında hiçbir anlamı olmayan ve sözlükte bulunmayan bir sözcük. Dadacılar böylece, önce şiir diline başkaldırmakla işe başlıyorlardı. Tristian TZARA, 1918 tarihli *Dada Bildirisi*'nde şunları söyler: *"Beynin ve toplumsal örgütün çekmecelerini kırıyorum: her yerde, aktöre kurallarını allak bullak edip, cennetin elini cehenneme, cehennemin gözlerini cennete fırlatıyor ve evrensel bir sirkin doğurgan çarkını her bireyin gerçek güçlerine ve fantezisine yeniden yerleştiriyorum.", "Özgürlük: DADA, DADA, DADA, büzülmüş renklerin uluması, bütün zıtların zıtlıkların, acayipliklerin, tutarsızlıkların birbirine dolaşması: YAŞAM*(2).TZARA'ya göre, bundan böyle şiirin gereçlerini *yontulmamış bir doğallık* oluşturmalıydı. Kurucusunun ve izleyicilerinin olumlu açımlamalar getirdiğini ileri sürmesine rağmen, dadacılık umutsuz bir deneyim olmaktan ileri gidemedi.

GERÇEKÜSTÜCÜLÜĞÜN KURTULUŞ ÖYKÜSÜ: MANYETİK ALANLAR

Ondokuz yaşındaki tıp öğrencisi ANDRE BRETON 1915'te askere alındı, çeşitli neuro-psychiatrique kliniklerde çalıştı, ruh hastalarını inceleme olanağını buldu. Böylece Sigmund Freud'a ilgi duymaya ve onun araştırmaları üzerinde çalışmaya başladı. Bu çalışmasını savaştan sonra da sürdürdü. Bir akşam, henüz derin bir uykuya dalmadan önce, dilinin ucuna garip bir tümce geldi: *"Pencere ikiye kesilmiş bir adam var."* Bilinçaltının ürünü bu tümce onu harekete getirdi. Hastalarda denediklerini, niçin kendi üstümde denemiyeyim?" dedi. Bilinçaltına değin bazı gerçekleri Freud da kendisi ve kendi düşleri üstünde araştırmalar yaparak yakalamadı mı? Ve Breton, dilinin ucuna gelenleri, hiçbir düzeltme yapmaksızın başladı, kağıtlara yazmaya. Kağıtlar ve kağıtlar doldurdu. Sonra fikrini arkadaşı PHILIPPE SOUPAULT'a açtı. Her ikisi, ayrı ayrı, anında kalemlerine dökülen düşünceleri kâğıtlara dökmeye başladılar, sonra doldurdukları kağıtları karşılaştırdılar. İmgelerde, anlatımda büyük benzerlikler, ortak noktalar buldular ve düşüncenin,gerçek ürünün, bilinçaltı ürünün ancak böyle üretilebileceği kanısına vardılar. Bir tıp öğrencisi olan LOUIS ARAGON da aralarına katıldı. Ruhsal otomatizmin ürünü olan *Manyetik alanlar* adını verdikleri otomatik yazılar böyle ortaya çıktı: Bu üç ozan daha sonra *Edebiyat* (Littérature) adında bir de dergi çıkarmaya başladılar. Ruhsal Ürünler Araştırma Merkezi kurdular. Edebiyat Dergisi, gerçeküstücülüğü benimseyen ozanlara hem gereç sağlamak, hem yöntem kazandırmak amacıyla bu merkezin çalışmalarını sürekli yayınladı.

Breton ,Aragon, Soupault, Desnos ve Eluard gibi ozanların içinde yer aldıkları gerçeküstücülük, kurucularının ve bu akımı benimseyenlerin savlarına göre "gerçek yaşamı deneme ve anlatma biçimidir" (A.Breton). Şiirde, LAUTREAMONT ve RIMBAUD'nun önceden sezdiği şeyi, yaşamın tüm yan-

CHARLES BAUDELAIRE

Çukur

Nereye gitse Pascal, izliyormuş burgacı,
—Yazık! Her şey uçurum,-eylem,
özlem, düş ve söz!
Diken diken tüylerim, Korkudan,
gece gündüz
Duyuyorum esişini yelin, acı acı.

Üstte, altta, her yanda, derinlik,
kum yüzüyor,
Sessizlik, köleleştiren korkunç uzay ağı,
Ve gecelerime Tanrının bilge parmağı
Hep, çok biçimli bir karabasanı çiziyor.

Uyku korkutuyor beni, yılgı dolu, dibi
Bilinmeyen karanlık, büyük bir
çukur gibi
Sonsuzu görüyorum bütün
pencerelerden,

Başım inatçı ağrılarla dolu, dönüyor
Yürek hiçliğe özlemle tutuşup yanıyor
-Ah çıkmamak Sayılar, Varlıklar
evreninden.

ARTHUR RIMBAUD

Yıkıcı

Günlerden ve mevsimlerden, ve varlıklar ve ülkelerden çok sonra,

Kanayan et çadırı ipeği üstünde denizlerin ve kuzey çiçeklerinin; (yok onlar).

Eski koçaklamalara değgin, -hâlâ saldıran yüreğimize ve başımıza,- eski canakıyıcılardan uzak,

—Ah! kanayan et çadırı ipeği üstünde denizlerin ve kuzey çiçeklerinin; (yok onlar)

Tatlılıklar!

Kırağı boralarına yağan korlar. —Tatlılıklar!— Sonsuza dek bizim için karbonlaşan yeryüzü yüreğinin saçtığı elmas rügzâr yağmurunun o ateşleri. —Ey acun!

Uzak eski bozgunlardan ve eski alevlerden, işitilen, (içimizde duyulan.)

Korlar ve köpükler. Müzik, su çevrimlerinin dönüşü ve buz parçalarının çarpışı yıldızlara.

Ey tatlılıklar, ey acun, ey müzik! Ve orda, biçimler, terler, saçlar ve gözler, dalgalanan. Ve ak gözyaşları, kaynar, -ey tatlılıklar! ve kuzey yanardağları ve mağralarının dibine dek ulaşan kadın sesi...
-Çadır...

larını, tüm görünümlerini üstlenen bir *varolma davranışı*'nı *eylemli olarak ele geçirmenin deneysel başlangıcı*'dır. Gerçeküstücülük *alışılmamış*'ın *doğurganlığı*'dır. Şiirsel değeri *Bilinmeyen' işleme tekniği*'nden, gizemli iletişimlere göre, evren ve insan bilincinin kilit altına altına aldığı tüm *öteki* şeyleri işleme tekniğinden doğuyor.

GERÇEKÜSTÜCÜLÜKTE ŞİİRİN DİLİ

Breton *Birinci gerçeküstücülük bildirisi*'nde dil üstüne özetle şunları söylüyor:

"Dil insana onu gerçeküstücü kullansın diye verildi. Anlaşılmak kişi için zorunlu bir gereksinim. Duygu ve düşüncelerini dil aracılığıyla açıklar. Ayrıca özel bir amacı yoksa, yani biriyle yalnızca anlaşmak amacı güdüyorsa konuşmak, mektup yazmak ona hiçbir güçlük sunmaz, sözcükler kendiliğinden diline gelir, tümceler kendiliğinden birbirlerini izler. Sözü "ağzında gevelemek, dönderip dolaştırmak" gereksinimini duymaz. Dilimize gelen sözcükleri, tümceleri düzeltmeye, güzelleştirmeye gerek yok. Bu iş kendiliğinden olur. Bir sözcük yetersizce ardından gelen sözcük ya da sözcük grupları onu destekler, boşluğu doldurur. Bir tümce söyleneni tam anlatamıyor mu, ardından gelen tümce gerekeni yapar, anlamı tamamlar. Önemli olan akış*'ta ve* coşku*'da bir kayıp olmasın, yazarı işte bu kahreder. Sözcükler gerekli dayanışmayı kendi aralarında kurarlar. Dil, insanı hiçbir anlatım aracından yoksun bırakmaz, hatta anlatımda bireye olağanüstü bir açıklık ve duruluk sağlar, dile gem vurmadığımız zaman, unutmuş olduğumuz sözcükler bile kâğıt üstünde yerini bulur, dil bizi eğitir. Gerçeküstücü şiir diline en uygun düşen biçim karşılıklı konuşma,* dialogue*'dur. Burada iki düşünce birbiriyle çatışır: birinci düşünce söylendiğinde ikinci düşünce onunla ilgilenir, dikkatini ona yöneltir, ama bu dikkat tümüyle dışsaldır. Onda, ikinci düşüncede, birincisini beğenme ya da beğenmeme, daha çok beğenmeme gibi bir seçimleme var. O halde, kibarca yadsıyamadığı bir isteğin kurbanı olan ikinci düşünce, benim dikkatim, karşı düşünceyi düşman olarak görür. Günlük konuşmada, hem her zaman, bu karşıt düşünceyi, onun yararlandığı sözcüklerle, ve benzetmelerle yineleyip durur. Bu düşüncenin biçimini, doğasını değiştirerek, verilen yanıtta beni onlardan bir çözüm yolu bulacak hale getirir."* (3)

Bu gerçeküstücü dialogue'a, doktorla ruh hastası arasındaki konuşmaları örnek gösterir Breton:

—*Kaç yaşındasınız siz?*

—*Siz!* "Echolalie" karşıdaki ne söylerse onu yineleme sayrılığı

—*Adınız ne?*

—*Kırkbeş ev.* (Ganser arazı ya da ilgisiz yanıt) (4)

Böylece Breton ve gerçeküstücülere göre *dil* de bir *düş* içindedir. Dil, yanıtta "düşüncenin biçimini, doğasını değiştirir" diyor. Freud'a göre düş de aynı şeyi yapmıyor mu? Düşler de, bilinçaltımızda tutsak kalan bastırılmış özlemleri, duyguları, korkuları tanımayacağımız biçimlere sokarak *semboller* halinde, biçimini ve doğasını değiştirerek sunmuyor mu?

LOUIS ARAGON

Güzel Kokulu Bir Hava (1)

Bir flama gibi boyanmış atlar
Kum tadındaki yemişler
Adı olmayan kuşlar
Ve çıplak ama kırılmaz sevi

Lambasında iğrenç bir zamanın
Bir bardak duru şampanyayı
Kumla döşeyen şu değişken aklın
Tek kuralına başeğmiş sevi

Gizlerle kendinden geçmiş güzelin
İki Övgü sözcüğünü şakıyor
Yineliyor onu sevdalı bir yankı

Gömütü üstünde Bin pişmanlıkların
Ve orda içinde bir sünger taşın
Uyuyor tatlı Orphée
Apollinaire'im. (2)

(1) Mallarmé, Verlaine'in, Baudelaire'in ve Poe'nun mezarları için şiirler yazdı. Aragon da burada Apollinaire'in mezarı için bir şiir söylüyor. Şiir, biçim ve ses yönünden ise Baudelaire'in "Irremediable"ını ansıtıyor. (Ç.N.)

(2) "Sade" Fransızcada "tatlı" anlamına gelen eski bir sıfat. Ozan böylece, aynı zamanda, Abarquisde Sade'ı de yadediyor. (Ç.N.)

ANDRE BRETON

Amaçsız Güzellik

İlk saatlerinde sabahın, Pariste, Sacré - Coeur tepesinin doruklarından, kentin esnemeden önce, usul usul görkemli tüllerinden sıyrılışını görmeye gitmek gerek. İşte, sonunda dağılmış, buz tutmuş bütün bir kalabalık, kayıtsız ve çoşkusuz yanıyor, gemi gibi, çöplüğü ve engüzeli bir'e dönüştüren büyük geceyi. Güneşin kuşlarla ya da dalgalarla taçlandırmaya hazırlandığı gururlu anıtlar toprağa gömülmüş başkantlerin tozundan tam kurtulamamış henüz. Varoşlara doğru, ilk sıçrayıp uyanan fabrikalar emekçilerin günden güne büyüyen bilinciyle aydınlanıyor. Uyuyor herkes, altınlarında pişmeye, kaynamaya başlayan insan yüzlü son akreplerden başka.Eriyor bir kez daha dişi güzellik, potasında tüm ender taşların. Topluca, onu birine ya da bir başkasına, birilerine ya da başkalarına hoş görünmek arzusundan kopmuş tasarlamanın mümkün olduğu şu andakinden daha duygulandırıcı, daha coşturucu ve çılgın olmadı hiç güzellik. Güzellik ivedi amaçsız, kendince ereği olmayan, toprak kadar büyüğüm diyebilen bir yatakta saçılmış tüm bu kollar ve bacaklardan yapılan adı duyulmadık çiçek! Şu saatte, erişiyor güzellik en yüce anlamına, karışıyor masumlukla, var olan her şeyin, bu kez var olmaya çağrılan her şeyin içinde tapılasıca yunduğu yetkin aynadır güzellik. Gecenin krallığı evrensel öznelliğin salt gücü boğuyor küçük mutlulukta sabırsız erekleri.

Breton bu şiirinde, gerçeküstücülüğün kurucusu Rimbaud'nun "AUBE" (ŞAFAK) ve "ROYAUTE" (KRALLIK) şiirlerinden esinlenir. (Ç.N.)

OTOMATİK YAZI VE DÜŞ'ÜN DÖKÜMÜ

Demek ki gerçeküstücü ozan düşüncenin katıksız, gerçek ürününü, ruhsal otomatizm denilen otomatik yazıyla, dilinin ucuna gelen sözcükleri hiçbir değişiklik yapmadan kağıda aktararak, ya da gece gördüğü düşün gündüz dökümünü yaparak verebilecek, ruh hali, imgeler, sözcükler denetsizce kaydedilecek. *Umulmayan*'ın albenisini, ya da *olağanüstü*'yü bu teknikler doğuracak. Gerçeküstücüler içinde *düşün dökümü* yöntemini en çok kullanan Robert DESNOS oldu.

GERÇEKÜSTÜCÜLÜK VE İMGE

Gerçeküstücüler o kadar çok imge kullanırlar ki, imge ile simge birbirine karışır. Düş (rüya), hayal (uyanık düş), içki, afyon, esrar ve benzer uyuşturucular bilinçaltını konuşturan araçlardır. Gerçeküstücüler Freud'dan kaynaklanır. Ve yine Freud düşüncesine göre biliyoruz ki bilinçaltı kendini daha çok simgeler'le (symbole) sunar. Bu nedenle gerçeküstücülerin imgeleri simgelerle karışık durumda. Breton şiirde imge konusunda şunları söyler:

"Gerçeküstü imgeler afyonun imgeleri gibidir, çağrışım yoluyla gelmez, kendiliğinden, despotça gelir, çünki, Baudelaire'in de güncelerinde söylediği gibi "istem güçsüzdür artık ve yetenekleri yöneltmez."(5). İmgenin gücü parlattığı kıvılcımla ölçülür."

"Bilinçaltından söküp gelen imgelerin, izlenimlerin büyük çoğunluğu çocukluk dönemlerimizdendir. Çünki "gerçek yaşam"a en çok yaklaşan çocukluğumuzdur." (6)

DAĞILIŞ

Fransız edebiyatçıları Pouchkine, Lermentov, Tourgeniev, Dostoievski, Tolstoi, Tchekhov gibi Rus yazar ve ozanlarına, Tchaikovski'nin bestelerine ilgi duyuyorlardı ama, önceleri, ne Sovyet Devrimi'ne, ne de ordan yükselen Gorki'nin, Tchernishevski'nin, ozan Maiakovski'nin sesine kulak asmıyorlardı. *"Kolları sıvıyorum, kavgadan uzak kalmama hakkımı savunarak, savaşa koyuluyorum"* (7) diyen Maiakovski'nin ve yeni ozanların sesi, Aragon'un sevgilisi Elsa TRIOLET'nin de çeviri ve çabalarıyla Fransa'ya ulaştı. Aragon, René CHAR, Salvadore DALI, Paul ELUARD ve ressam Max ERNST 1930 yılında Breton ve Breton gerçeküstücülüğünden *Edebiyat* (Litterature) adlı gerçeküstücü yayın organından kopup toplumcu yolu seçtiler ve bundan böyle, kendi çıkardıkları, "DEVRİMİN HİZMETİNDEKİ GERÇEKÜSTÜCÜLÜK" dergisinde yapıtlarını yayınlayacaklarını açıkladılar.

İLK GERÇEKÜSTÜCÜLER

Hiçbir düşün akımı, sanat akımı kendiliğinden doğmaz. Onu öncüler hazırlar, haber verir. Kurucular derler toparlar, bir sisteme kavuşturur. Gerçeküstücülüğün temelleri de çok önceden, Marquis de Sade, Lautréamont gibi yazarlar, Nerval, Baudelaire ve Rimbaud gibi ozanlarca atıldı.Böyle bir gerçeği Breton da, dilini geveliyerek, yani onlarınki yarım yamalak gerçeküstücülük dercesine açıklamaktan kendini alakoyamaz: "Sade, sadizm'de gerçeküstücü,Chateaubriant ekzotizmde gerçeküstücüdür. Hugo hayvanlaşmadığı zaman gerçeküstücü. Desbordes - Valmore aşkta gerçeküstücü. Poe serüvende gerçeküstücü. Baudelaire erdemde gerçeküstücü. Rimbaud yaşam uygulamasında ve bunun dışında gerçeküstücü. Mallarmé gizini açmada gerçeküstücü. Jarry absinthe'de (alkolde) gerçeküstücü. Saint-Pol-Roux simgede gerçeküstücü. Vache *bende* gerçeküs-

PAUL ELUARD

Bir Anın Aynası

Günü tüketiyor ayna,
Gösteriyor insanlara görünümün
çözülmüş imgelerini,
Dinlenmek olanağını alıyor
insanlardan.
Taş gibi katı ayna,
Şekilsiz taş,
Devinimin ve görünümün taşı,
Tüm zırhların, tüm maskelerin
yansıması
bozulur parıltısında.
Hayıflanır elin aldığı şey bile
elin şeklini aldığına.
Anlaşılan şey yok artık,
Kuş karıştı rüzgârla
Gök onun gerçekliğiyle
İnsan onun gerçeğiyle karıştı.

(Hüznün Başkenti, 1926)

ROBERT DESNOS

Düş Dökümleri

1916'da. —Sayıya dönüştüm. Doğunun demiryolundan görünen (Seineet-Marne'daki) Ferrières şatosunun görünümünden ve gün ışığından gittikçe uzaklaşmanın verdiği umutsuzlukla, bir denklemden ötekine geçerek, aynı zamanda bir kâğıt yaprak olan bir kuyuya düşüyorum.

1918-1919 kışında. —Yattım ve kendimi gerçekte olduğum şekilde görüyorum. Işık yanıyor. Aynalı dolabımın kapağı kendiliğinden açılıyor. İçindeki kitapları görüyorum. Bir rafta bakır bir kitap açacağı var (gerçekte de orda bir kitap açacağı var), yatağan biçiminde. Ağzının ucu üstünde dikiliyor, bir an kararsız bir denge halinde kalıyor, sonra yavaş yavaş rafın üstüne yatıyor. Kapı kapanıyor. Işık sönüyor.

1922 Ağustosunda. —Yatmışım ve kendimi gerçekte olduğum şekilde görüyorum. Odama André Breton giriyor, elinde **Resmi Gazete** var. "Sevgili dost, başçavuşluğa yükseldiğini bildirmekle onur duyarım" diyor, sonra yavaş bir dönüş yapıp gidiyor.

Littérature, s.5, 1922

tücü. Reverdy evinde gerçeküstücü. Saint-John Perse uzakta gerçeküstücü. Roussel fıkrada gerçeküstücü v.b. (8)

Konumuz şiir olduğu için gerçeküstücülüğün ilk, öncülerinin de, Sembolizm akımından gelme Nerval, Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud, Saint-Pol-Roux ve Apollinaire olduklarını belirtmekle yetinelim.

SEMBOLİZM VE GERÇEKÜSTÜCÜLÜK

Şimdi de kısaca bu iki akım arasındaki ilişkileri, bağlantı ve karşıtlıkları görelim:

a. Sembolizm sezgicidir. Gerçeküstücülük psikanalizin deneylerinden yararlanır. Ancak, kalkış noktası yine sezgicilik.

b. Sembolizm, örtülü güzelliği sever. Doğaya, nesnelere, olaylara buğulu bir camın ardından bakar. Gerçeküstücülük ise, bilinçaltının dilini, ancak eğitimli, çok az kimsenin anlayabileceği dili, kısaca kapalılığı sever. Bu kapalılık gerçeküstücü ozanların nevroz'lu olmasından doğar. Onlar, bir tür, kendilerine psikanaliz yapanlardır.

★ Sembolizm bu simgelerin sayısını daha da arttırır, okurun elindeki anahtarı alır.

★ Sembolizm şiirin anlamına okurun bilinciyle, bilinçaltıyla ve sezgisiyle yaklaşmasını ister. Gerçeküstücülüğün de amacı aynı. Ama o, okurdan daha büyük bir çaba bekler.

★ Sembolizm kendinden önceki, Parnàssae Okulu ozanlarının salt plastik ve estetiğe dayanan şiir biçimine karşı çıktı. Giderek dizeyi kırdı. Gerçeküstücülük ise, öncülerinden Rimbaud'nun yaptığı gibi dizeyi büsbütün ortadan kaldırmaya, düzyazıya yönelik bir şiir biçimi kurmaya çalıştı. Çünkü gerçeküstücülük, düşüncenin katıksız ürününü bozan endişesiyle tüm estetik çaba ve denetimlere karşıdır.

Bir akım kurallarla gelir, ama onu izleyen sanatçılar sonradan bu kuralları esnetir, yumuşatır, değiştirir, kendine uygun bir hale getirir. Gerçeküstücülük de sonradan çeşitli değişimlere uğradı. Ama, yüzyılımızda ve günümüzde hâlâ varlığını sürdürüyor.

(1) Nouvelles Conférences sur la psychanalyse, Freud, p:105-146
(2) xx e siecle, André LAGARDE, Laurent MİCHARO, p: 343
(3) Manifesles du surrealisme, André Breton, Idées Igallimard, p: 46-48
(4) IDEM, p: 48
(5) OEVRES COMPLETES, Baudelaire, jaurneaux intimes
(6) Manifestes du surréalisme, A. Breton, P: 55
(7) SAF ŞİİR YOKTUR, Mayakovski Konuşuyor, De Yayınevi, s: 14
(8) Manifestes du surréalisme, A. Breton, p: 38-39

ROBERT DESNOS
Soğuk Gırtlaklar

Dünün postanesinde çekip telgrafını
Bildireceksin öldüğümüzü
kırlangıçlarla.
Postacı, koltuğunda bir tabut, hazin
postacı
Götür çiçeklere mektubumu yarin
kanadıyla.

Pusula kemikten, kalbim güvenlisin
orda
gösterir bazı baldır kemiği kutbu ve
kaydıraklar
uğursuz bir opera görünümüdür
sakatlara.
Bir tanrı mezar taşım için doluları
yontsun!

Ölüyorum bu akşam sevgili
Tombe-Issoire'ım
Merhaba deriz ya hani, onun garip
makinasının
ancak bir vidası oldu en güzel
bakışın:

Hoşça kal! yalansız dolansız sevdim
seni
Folie-Mericourt'um sessiz konuğum.
Çarpık oklu pusula dönüşe çağırıyor
beni.

SAINT - POL - ROUX

Koyunlar Akşamı

Kan lekesi burdaki ufuktan batıyor.
Süt damlası ordaki ufuktan doğuyor.

Kavalda yayılan ve ürkekliği kara bir köpek biçimindeki sade İnsan, çoban iniyor yeniyetmeliğini küçük tepenin.

İzliyor onu koyunları, kulak diye iki asma dalıyla, meme diye iki salkımla, izliyor onu koyunları: gezgin asmalar.

Öyle arınmış sürü! ki bu yaz akşamında kar yağacak gibi ovaya çocukça.

Bu küçük mücevher yaşam kutuları, yukarda, otladılar buhurdanları ve iniyorlar yüklü.

Arzularım da böyle, uyarılmış Umudun kavalıyla ve köpeğiyle İnancın, tırmandılar bu sabah Gizemin tepeceğini ve köyümün koyunlarından, ruhumun koyunlarından daha yüksek oldular.

Ama, sümbüller çayırı arasında, kokulu yıldız onun bitek mintanının düğmelerini çözmek isteyen aç dişleri ateşe verdi.

Bu yüzden narin sürüm, akşam duası saatlerinde, alıyor içime benim, umutsuz yamaçları.

Koyunlar ağılda, ve uyuyacak sade insan kavalıyla kara köpeği arasında.

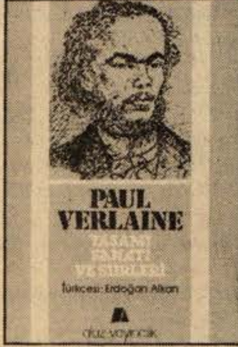
Şiirleri türkçeleştiren: Erdoğan Alkan

KIRMIZI YÜREKLİ ZAMAN

Güneş Dikduran'ın yayımlanmış ilk kitabı. Kitabın girişindeki özgeçmişine ilişkin bölümde, 1948 Çorlu doğumlu olduğunu; liseyi Çorlu'da bitirdiğini; ırgatlık, işçilik, öğretmenlik, bankacılık gibi çeşitli mesleklerde çalıştığını öğreniyoruz...

Dikduran, romanında, Trakya'nın kasabalarından birinde, bir ailenin başından geçenleri anlatıyor. Aile bireylerinin ve ilişkide bulunduğu insanların yaşam mücadeleleri sürecinde kişilerin gizli kalmış istekleri, hırçınlıkları, vs. işleniyor. Düşlenmesi bile zor olan isteklere kavuşanlar oluyor, kavuşamayanlar oluyor. Söylenceler dağılıyor, yeni gerçekler aranıyor.

Roman, başarılı bir ilkyapıt niteliğinde.

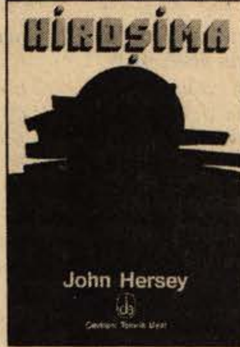

PAUL VERLAINE YAŞAMI, SANATI VE ŞİİRLERİ

Paul Verlaine'in seçme şiirleri Alaz Yayıncılık tarafından kitaplaştırıldı.

Erdoğan Alkan'ın dilimize kazandırdığı yapıtın ilk baskısı 1961 yılında yapılmıştı. Yeniden gözden geçirilmiş ikinci baskısında, ozanın yaşamına ve sanatına ilişkin bir de inceleme yer alıyor.

Ondokuzuncu yüzyıl Fransız edebiyatında şiirleriyle olduğu kadar, şiir üzerine yazdıklarıyla da önemli bir yeri olan Verlaine'in sanatına ve yaşamına ışık tutan bir toplam.

HİROŞİMA

Aradan kırk yıla yakın bir zaman geçti. Bize İkinci Dünya Savaşı'ndan geriye, milyonlarca ölü, bir o kadar yaralı, bir yığın istatistik bilgi ve en önemlisi atom bombası kaldı. Bugün, insanlığı yok etmeye birkaç kez yetecek nükleer silahların ilk örneği, atom bombası. De Yayınevi'nin ikinci kez yayınladığı *Hiroşima* adlı kitapta, bombanın ilk kez atıldığı o günleri yaşamış altı kişinin ağzından bombanın etkileri anlatılıyor.

The New Yorker dergisi, 1946'da John Hersey'in bu kitabını bastığı zaman, büyük ilgi ve heyecan uyandırmıştı.

APARTIMAN ÇOCUKLARI

Çınar Yayınları geçtiğimiz Temmuz ayında Rıfat Ilgaz'ın *Apartıman Çocukları* adlı mizah romanının ilk baskısını yaptı.

Edebiyatımızda, şairliğinin yanı sıra mizah romanlarıyla da tanınan yazarın bu yapıtında, Demokrat Parti dönemi orta tabakadan insanların yaşadığı bir mahallenin hayli kalabalık *Namus Apartmanı*'ndan kesitler verilerek toplumsal çelişkileriyle sergileniyor. Hacı Suduri Bey'iyle, Seyfi Saymaner'iyle, Ali Karaman'ıyla, Suzan'ıyla, Durmuş Efendi'siyle, apartmanın azman köpeği Konťuyla ve bir yığın "çocuk"uyla ilginç bir yapıt *Apartıman Çocukları*...

SEVDA SÖZLERİ
— Toplu Şiirler —

Can Yayınları, Cemal Süreya'nın şimdiye kadar yayınlanmış *Üvercinka, Göçebe, Beni Öp Sonra Doğur Beni* adlı yapıtlarıyla, bir bölümünü dergilerden tanıdığımız son şiirlerinin toplamı *Uçurumda Açan*'ın toplu basımını yaptı.

Kendine özgü dil ve imge yapısıyla şiirimizde özgün bir yeri olan usta şairin son şiirlerinde incelikli bir yalınlık göze çarpıyor:

FOTOĞRAF

Durakta üç kişi
Adam kadın ve çocuk

Adamın elleri ceplerinde
Kadın çocuğun elini tutmuş

Adam hüzünlü
Hüzünlü şarkılar gibi hüzünlü

Kadın güzel
Güzel anılar gibi güzel

Çocuk
Güzel anılar gibi hüzünlü
Hüzünlü şarkılar gibi güzel

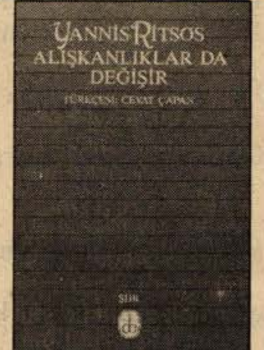

TAŞLITARLADAKİ EV

Taşlıtarladaki Ev, 1940 kuşağı şair ve yazarlarından İlhami Bekir Tez'in 1944'te yayımlanan ve ilgiyle karşılanan romanı.

Yazar, bu romanda Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllara ilişkin gözlemlerinden yola çıkarak, roman kişilerinin dramını yansıtırken, o dönemin toplumsal gerçekliğinden de çarpıcı kesitler sunuyor.

De Yayınevi'nce 2. basımı yapılan romanda ilk baskıda bulunan Fuat İzer'in resimleriyle, I.H.Baltacıoğlu'nun önsöz niteliğindeki yazısı da yer alıyor; "İlhami Bekir, bu ilk romanıyla bizi bir maden mühendisi gibi yeryüzünün nefes alınması ve yaşanması mümkün olan en alt tabakalarına kadar indiriyor ve orada hem altın hem de çamurla yüzyüze getiriyor. Tasvirlerinde ölüler diriliyor ve birçok diri kuvvetler toprağa gömülüyor! Onun kaleminde, kendi kâinatımızın nasıl dile geldiğini görmek için bu romanı okumak lazımdır"...

ALIŞKANLIKLAR DA DEĞİŞİR

Yannis Ritsos'un, *Alıştırmalar* ve *Aynadaki Duvar* adlı kitaplarından kısa şiirleriyle, *Pencere* ve *İsmene* adlı iki uzun şiirinden oluşan *Alışkanlıklar da Değişir*, Cevat Çapan'ın usta işi çevirisiyle De Yayınevi tarafından okurlara sunuldu.

Kısa şiirlerde, Ritsos, gündelik hayatın sıradan ayrıntılarını, bu ayrıntıların çağrıştırdığı yaşantı zenginliğiyle, insanla nesne arasındaki can alıcı ilişkilerin altını ustaca çizerek, yakın geçmişteki acı ve yoksunluk dolu deneyimlerini dile getiriyor.

Pencere ve *İsmene* adlı uzun şiirlerinde ise dramatik gerilimin ustalıkla sağlandığı görülüyor.

Ritsos'un yetmiş beşinci doğum yıldönümünü kutlamayı da amaçlayan yapıt, konusunu ister çağdaş yaşantıdan, ister eski söylencelerden alsın, şairin çağdaş sanatsal yorum getirmedeki evrensel başarısını örnekleme yönünden önem taşıyor.

Orhan Kemal İçin

Muzaffer Uyguner

Asım Bezirci, daha önceleri Hikmet Altınkaynak'la birlikte, Orhan Kemal'in yaşamını ve sanatını belirten bir kitap yayımlamıştı. Bu kez, yeni bir biçimde, yeni bir anlayışla *Orhan Kemal* adlı bir kitap yayımladı. Orhan Kemal'ın yaşamı, sanat anlayışı, öyküleri, romanları, oyunları ve anıları üzerinde durulmaktadır kitapta.

Bezirci, yukarıda belirttiğimiz bölümlerin başına, Orhan Kemal için yazılmış bir şiir seçip koyuvermiş ve bu da değişik bir hava getirmiş kitabın düzenine.

Orhan Kemal ile ilgili bazı kitaplar yayımlanmıştır. Ancak, Orhan Kemal'i bir bütün olarak okura tanıtan kitap, Bezirci'nin kitabıdır diyebiliriz. Bezirci, Orhan Kemal'in ailesi konusunda bilgi vererek girer onun yaşamına. Annesi ve babasının ailesini tanırız. Bir taraf Rumeli'den göçüp gelmiş, bir taraf Elazığ'dan. Özellikle de babası Abdülkadir Kemali üzerinde durur Bezirci. Çünkü, Orhan Kemal'in yaşamında, babasının siyasal yaşamının ve yurt dışına çıkışının bazı etkileri vardır. Orhan Kemal, 1914 Eylül'ünde, babası Çanakkale'de bir topçu teğmeni olarak savaşırken dünyaya gelir.

Orhan Kemal'in kendi yaşamının köşe başlarını da anlatır Bezirci. Sevileri, evlenmesi, çalıştığı yerler, işten çıkarılmalar, ilk okuduğu kitaplar, İstanbul'a geliş nedenleri, İstanbul'da geçen acı ve tatlı günler, doğan çocuklar, geziler, hastalıklar ve ölüm. Bunların yazarlık yaşamında etkileri vardır elbette. Sürekli çalışmalar sonunda ele geçebilen gelirle kıt-kanaat sürdürülen bir yaşantı ve bu yaşantı içinde, bu yaşantı ile ilgili ve bu yaşantıyı sürdürebilmek için yapılan yazarlık.

Orhan Kemal'in yaşamı verilirken iki noktanın üzerinde durup düzeltilmesi gereğini düşündüm. Birincisi, babasının kaçışıyla ilgilidir ve onun "Ezine üzerinden gizlice Suriye'ye" kaçtığını belirten tümcedeki "Ezine"dir. Bunun "Ezine" değil de "Erzin" olması gerekiyor; bugün Yeşilkent bucağının merkezi olan yer. İkincisi de Abdülkadir Kemali'nin annesiyle ilgili şu tümceler: "Abdülkadir Kemali'nin annesi Emine hanım Bulgaristan göçmenlerindendir. Burhaniye'de doğmuştur. Soyca Orhanelili olup beş yaşında ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmiştir". Bulgaristan'da da Burhaniye ve Orhaneli kentleri var mıdır, yok mudur? Varsa, büyük bir rastlantı ile bizimkilere benzemesidir. Ancak, ya başka bir açıklık getirilecek ya da o kentlerin bugünkü adları anılarak durum aydınlığa çıkarılabilir. Bir okur olarak yadırganıyor çünkü.

Orhan Kemal, yazın yaşamına şiirler yazıp yayımlayarak girmiştir. Daha sonraki yıllarda öyküler ve romanlar, oyunlar yazmıştır. Şiirleri, bugüne dek bir yerde topluca yayımlanmış değildir. Bunun gibi, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan yazıları, konuşmaları da derlenip bir arada yayımlanmamıştır. Orhan Kemal'in bütün yapıtlarını yayımlayanlar, genellikle, kendisi tarafından derlenip toplanan öyküleriyle romanlarını yayımlamayı sürdürmektedirler. Bilgi Yayınevi, bütün öykülerini başka bir düzen içinde bir dizi olarak yayımlamıştı. Bunun tam olarak olmadığı konusunda kesin bilgimiz yok. Dergileri ve gazeteleri karıştırdıkça, adları değişik pek çok öyküsüyle karşılaşmamız olağan. Bir öyküsünü biraz değiştirip birkaç kez yayımladığı söylenmekte ise de bunları belirten bir çalışmaya bugüne dek rastlamış değiliz. Bezirci, sağlığında yayımladığı öykü kitaplarını temel alarak bir değerlendirme yolunu yeğlemiştir.

Sanatına eğilmeden önce, yaşamını anlattıktan sonra, Orhan Kemal'in Ahmet Köklügiller ile yaptığı ve *Varlık*'ta yayımlanan *Nasıl Yazıyorum?* adlı konuşmasını koymuş; sonra da çeşitli vesilelerle belirttiği sanat anlayışını *sanatının amacı, felsefi görüşü, sanat ve propaganda, sanat ve eğitim, tanık olmak, sanatta bildiri, bildiğini yazmak, tanıdığı insanları yazmak, sanat endişesi ve sosyal endişe, yazar-halk ve insan, konu iyimserlik, özle biçim, gerçekçilik, hikâye ve roman, köy romanı, romancı ve kişileri, kişiler ve tipler, olumlu tip ve yazar, konuşma, şive taklidi, dil, yerellik* gibi başlıklar altında toplayarak açıklamıştır. Böylece, Orhan Kemal'in söylediklerini olduğu gibi vererek ve elbette belirli bir anlayış içinde ayıklayıp düzenleyerek okura vermiştir.

Orhan Kemal'in öykücülüğü bölümünde de önce öykülerini genel bir bakış açısından inceleyen yazarların yazdıklarından belirli bir düzen içinde ayıklama ve seçme yapmış; daha sonra da öykü kitapları konusunda yazılan yazılardan aynı yöntemle yaptığı alıntıları koymuştur. Kitaplara dönük bölümde, Bilgi Yayınevi'nce yayımlanan derleme kitaplardan (I. *Yağmur Yüklü Bulutlar*, II. *Kırmızı Küpeler*, III. *Oyuncu Kadın*, IV. *Serseri Milyoner-İki Damla Gözyaşı*) ve ölümünden sonra yayımlanan *Arslan Tomson* (1976) ile *İnci'nin Maceraları* (1979) adlı kitaplardan söz edilmemiştir. Bu iki kitapta yer alan öykülerin önceki kitaplarda yer alıp almadığını bilemediğimiz gibi bunlarla ilgili değerlendirmeleri de bilemiyoruz. Böylece 15 öykü kitabından 13'ü üzerine değerlendirmeleri topluca okuyabiliyoruz.

Bilindiği üzere, Orhan Kemal'in romanlarının sayısı 27'dir ve bunlardan *Murtaza* iki kez yazılmıştır (1952 ve 1969). Bezirci, bu romanlarla ilgili değerlendirmeleri de seçip ayıklamış ve her roman konusundaki görüşleri belirli bir anlayış düzeni içinde vermiştir.

Kitapta, Orhan Kemal'in iki oyunu *(İspinozlar-* bunun bir adı da Yalova Kaymakamı- 72. Koğuş) ile anı kitabı *(Nazım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl)*, 1 inceleme *(Senaryo Tekniği ve Senaryoculuğumuzla İlgili Notlar)* ve 1 röportaj *(İstanbul'dan Çizgiler)* üzerinde de aynı yöntemle değerlendirilme yolu yeğlenmiştir.

Asım Bezirci, bu kitabında, konuya eğilmiş yazarların yazılarından ayıklamalar yaparak seçtiği bölümleri birleştirip bir bireşime varma yolunu seçmiştir. Böylece, değişik bir nesnel inceleme yöntemi uygulamış olmaktadır. Kitap boyutunda yapılan bir çalışmada değişik bir nesnellik yöntemidir bu ve daha önce de birinci basımda aynı yöntem uygulanmıştı. Böylece, belirli bir anlayış düzeni içinde, değişik yazarların görüşlerinden bireşime gidilmiş olmaktadır.

Bezirci, kitabın sonuna, Orhan Kemal'in kitaplarının adlarını ve bunların bütün basılış tarihlerini içeren bir dizin eklemiştir. Ayrıca, Orhan Kemal için yazılanları da *"Orhan Kemal'den söz açan kitaplar, yıllıklar, antolojiler", "Dergilerde çıkan yazılar", "Gazetelerde çıkan yazılar", "Orhan Kemal'le konuşmalar", "Orhan Kemal için şiirler"* başlıkları altında toplayarak vermiştir.

Bezirci'nin *Orhan Kemal* adlı bu kitabı, Orhan Kemal konusunda gereken bilgileri, onun sanatını, bütünüyle ve oldukça ayrıntılı biçimde okura vermektedir. [1].

Bu vesileyle bir kez daha belirtelim ki, yazarın Orhan Kemal imzasıyla ya da başka imzalarla (varsa elbette) yazdıkları bir bütün oluşturacak biçimde derlenip yayımlanmalı ve böyle bir baskıda çeşitli adlar vererek yayımladığı aynı öyküleri de, değişiklikleri gösterilerek yayımlanmalıdır. Orhan Kemal'in büyüklüğünden söz etmek yeterli değil, onun bu büyüklüğüne yaraşır biçimde yayımlanmalı bütün yapıtları deriz.

1. Asım Bezirci, *Orhan Kemal*, inceleme-değerlendirme, Tekin Yayınevi Yayını, İstanbul 1984, 238 sayfa ve ayrıca 22 sayfa kaynakça, ederi 450 lira.

"Genç Şair"in Durumu

(baştarafı s. 60'ta)

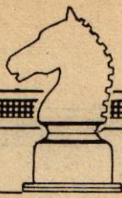
eriştikleri kusursuz söyleyişi kınamalarının nedeninin 50 yıllık geleneğin vardığı noktayı ve genç şairlere sunduğu olanakları görememekten kaynaklandığını; "üstüne yazı yazılacak bir şiir ya da şiir gelişimi(nin) yok" olduğunu ileri sürmenin ise, şiiri gelenek ve süreklilik özelliklerinden yoksun bir yazboz tahtası sanmaktan ileri geldiğini kolayca anlayabiliriz. Meğer ki bu tür aymazlıklar büyüklenme gibi, tükenmişlik duygusu gibi kişisel komplekslerden kaynaklanmamış olsunlar.

Yalnızca genç şairlerimizin değil şiirimizin temel bir sorunu vardır, o da bir biçim estetiği çıkmazı sorunu değil, daha önce de söylediğim gibi, alıcının (okurun, halkın) alımlama ve beklentisine bir yanıt verme sorunudur: Yani, yapıtın, yüksek düzeyde bir sanatsal örgütlemenin ürünü olan yetkin bir öz-biçim birliğine sahip olmak sorunu. Şiirin varoluş nedeniyle ilgili olan ve ilk günden bu yana süregelen bu sorun, elbette, sürekli gerekçesiz biçimsel yenilik peşinde koşan şairler için aşılması güç bir çıkmaz oluşturmaktadır. Onların bu trajik durumu genç şairler için *ibret alınacak* örnekler sunmaktadır.

Yazımı Yorgo Seferis'in bir cümlesiyle bitirmek istiyorum: "Düşüncem gelip saçma bir sınıra dayanıyor: Dünyanın bütün şairlerine tek bir sözcüğü, aynı sözcüğü kullanma izni verilseydi, iyi şairler birbirlerine benzememek ve bu tek sözcükle kendi şiirlerini yazmak olanağı bulurlardı."

Ben buna inandığım için genç şairlerimize de inanıyorum!

25 Eylül 1984

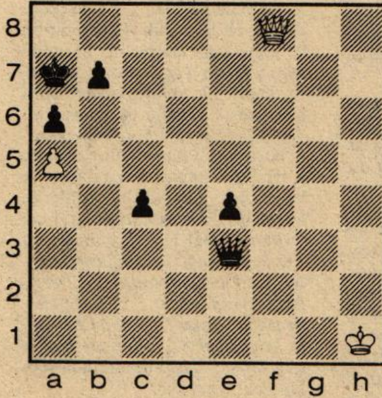

SATRANÇ Serdar Çelik

Pat, kayıp durumda oyunu kurtaran önemli silahlardan biridir. Büyük oyuncular bile, çoğu kez bu tehlikeden habersiz şekilde dikkatsizce oynayarak, kazanacakları oyunları yenişmezlikle sonuçlandırmışlardır. Bazen de oyunda oluşan bu olanağı görmediklerinden, gereksiz yere kaybetmişlerdir. Bunun nedeni, pat olayının pratik oyunlarda çok az oluşması ve genellikle konumda gizli durmasıdır.

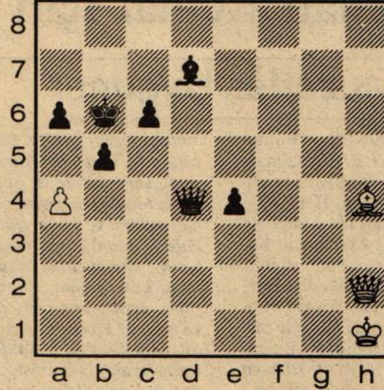
Pat ile ilgili üç örnek sunuyoruz:

Pilnik - Reshevski
1942

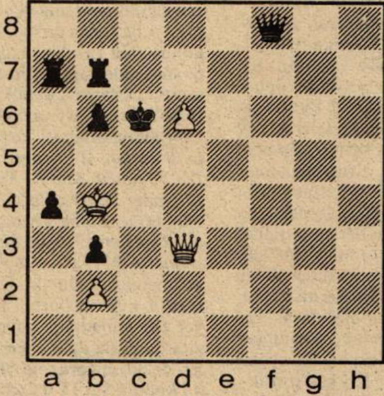
Siyah üç er fazlasıyla oyunu kazanmış gibi görünüyor. Ama son hamlesiyle (ki bu bir hatadır), rakibine şaşırtıcı bir olanak tanıyor: **1. Vf2 !!** ve oyun yenişmezlik. Çünkü zorunlu 1... V×f2 hamlesi pata neden oluyor.

D. Ponziani, 1782

Bu çok eski etüdde de pat teması işleniyor.

1. Ff2 e3 2. F× e3! V×e3 3. Vf2! V×f2 [3... Vc5? 4. a5+] **4. a5+** ve pata önlem yok.

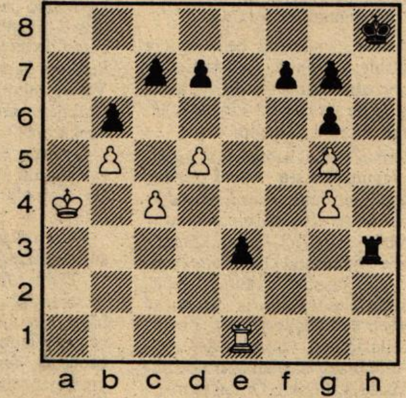
Beyaz, iki Kale eksik olmasına karşın, pat fikriyle oyununu kurtarıyor.

1. Vb5+ Ş×d6 2. Vc5+ !! b×c5+ [aksi halde Vezir düşer] **3. Şa3** ve pata çare yok.

Şimdi de bu temayla ilgili bir etüd soralım:

Etüd Nr: 8

A. Selesniev, 1919

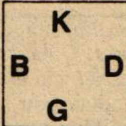

Beyaz oynar; yenişmezlik.

BRİÇ

Problem Nr: 9

Pik ♠ R 8 6 4 2
Kör ♡ 7
Karo ◇ V 9 5
Trefl ♣ 8 5 3 2

Pik ♠ A D V
Kör ♡ A 8 4
Karo ◇ A 10 6
Trefl ♣ R D V 10

Güney 2 sanzatu açıyor, Kuzey 3 kör ile Texas anlaşmasını (pike transfer) kullanıyor ve Güney 4 pik konuşuyor ve herkes pas geçiyor.

Batı koz açılıyor, Güney As'la alıyor, pik damını çekiyor, Doğu vermiyor (kozlar 4-1 dağılmış).

Nasıl devam edersiniz?

Geçen sayıdan çözümler

Problem Nr: 8

Kuzeyin oyunu yapabilmesi için, 4 kez yere çaktırması gerekiyor. Bu yüzden, bir defa daha pik dönüşünü önlemelidir. Bunun için de, Doğuya el tutturmaması zorunlu. Batının kör 8'lisini apel kabul edip, yere doğru (ikinci elde) ufak kör oynar. Muhtemelen eli Batı alacak, karo dönüşünü As'la alan Kuzey, kör As'ına yerden karo kaçarak, yeri, tempoyla bir kör ve üç karo olmak üzere, 4 kez çakar duruma getirecektir.

TÜYAP

3. Kitap Fuarı

3-11 Kasım 1984

Tüyap 3. Kitap Fuarı
yine kitapla okurunu,
yine yazarla okurunu buluşturuyor.

Ülkemizin önemli yayınevlerinin -ve konuk yayınevlerinin- ürünü onbinlerce kitap 1500 m²'lik bir alanda, birarada! Okurlarıyla tanışacak, kitaplarını imzalayacak ünlü yazarlarımız, ünlü dünya yazarları. Fuar süresince hergün çeşitli sanat etkinlikleri...

Kitapseverler için 9 güzel gün!
3 Kasım'da başlıyor.

Seçkin fuarlar... Seçkin ziyaretçiler...

TÜYAP TİCARET MERKEZİ
ETAP MARMARA/TAKSİM

3. Kitap Fuarı Kültür ve Sanat Etkinlikleri Sabah Programı.

3 Kasım C.tesi:	Konuk Yazar Vrettakos'un Basın Toplantısı.
4 Kasım Pazar:	Bugün Karikatür.
5 Kasım P.tesi:	"Bugün Gurbetteki İşçilerimiz" Semineri.
6 Kasım Salı:	Bugün Mizah.
7 Kasım Çarşamba	Bugün Sanat Kitapları.
8 Kasım Perşembe:	Bugün 1984'ün Edebiyat Ödülleri.
9 Kasım Cuma:	Bugün 1984'ün Olay Yaratan Kitapları.
10 Kasım C.tesi:	Bugün Atatürk.
11 Kasım Pazar:	Bugün Çocuk Kitapları.

Her gün, 15.30 - 19.30 arası: Kitap İmza Saatleri.

İNDEKS

OĞUZ ATAY/ TEHLİKELİ OYUNLAR

Oyun içinde oyunu, roman içinde oyunu ya da roman içinde değişik anlatı biçimlerini bir araç olarak benzeri görülmemiş bir ustalık ve zenginlikle kullanan Oğuz Atay'ın ikinci romanı.

JOHN BERGER/G.

Üçüncü bir kişi ağzından ve anlatı kalıbıyla söze dökülemeyecek güzellikte özellikle kadın-erkek ilişkilerinde, özgün anlamların keşfedildiği John Berger'in Türkçeye çevrilen ilk romanı.

* Kitapçınızdan isteyiniz

İLETİŞİM YAYINLARI/PERKA A.Ş. Klodfarer Cad. İletişim Han Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 520 14 53/54/55
YA-DA A.Ş. Doktor Şevki Bey Sok. Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 520 14 72